

SIMPOZION

COMUNICĂRILE CELUI DE AL XVIII-LEA SIMPOZION
AL CERCETĂTORILOR ROMÂNI DIN UNGARIA

(GIULA, 29-30 NOIEMBRIE 2008)

GIULA, 2009

Publicație a
Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria

Redactor și editor responsabil
Maria Berényi

Lector
Tiberiu Herdean

Publicație subvenționată
de:
Autoguvernarea Minoritară Română – Sectorul II, Budapesta

ISBN 978 963 86530 6 2

CUPRINS

Cuvînt de deschidere	5
<i>Toader Nicoară</i> : Aspecte și probleme ale istoriografiei românești contemporane (1990-2007)	8
<i>Maria Berényi</i> : Medici și farmaciști români la Budapesta în secolul al XIX-lea	31
<i>Cornel Sigmirean</i> : Preotul la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX: nivel intelectual, condiție socială, relații cu comunitatea	74
<i>Elena Csobai</i> : Aspecte din istoria comunității ortodoxe române din Bichiș	90
<i>Vasile Dobrescu</i> : Rolul Școlii Comerciale Superioare (greco-orientale) din Brașov în pregătirea funcționarilor de bancă între anii 1872–1914	100
<i>Corneliu-Cezar Sigmirean</i> : Relațiile postbelice dintre România și Ungaria în viziunea Primului ministru dr. Petru Groza	140
<i>Ana Borbély</i> : Comunitate și identitate minoritară – cercetări sociolingvistice în Ungaria la începutul secolului al XXI-lea ...	149
<i>Tiberiu Herdean</i> : Tentativa de salvare a singurătății (Mihail Sebastian)	167
<i>Sultana Avram</i> : Un bibliograf neobosit: Mircea Avram	194
<i>Elena Rodica Colta</i> : Patrimoniul imaterial o componentă importantă a identității etnice a românilor din Ungaria	199
<i>Emilia Martin</i> : Părintele Ioan Olah în memoria satului	207
<i>Stella Nikula</i> : Așe i-o fost data...” (Despre destin)	232
<i>Florin Ciobanu</i> : Specificul școlii de frontieră – studiu antropologic despre comunicare în școala din regiunile multiculturale româno-maghiare	257
<i>Maria Gurzău Czeglédi</i> : Riturile de trecere – Lecții model pentru predarea disciplinei cultură și civilizație românească (clasele de liceu)	272

Cuvînt de deschidere***Stimați Oaspeți,
Dragi Colegi!***

Doresc să vă mulțumesc pentru că ați răspuns atât de generos invitației de a participa la a XVIII-a ediție a Simpozionului nostru. Iată, au trecut cincisprezece ani de cînd ne-am constituit Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria. Am pornit la drum cu dorința, dar și cu ambiția, de a reflecta prin munca noastră istoria, cultura și viața tradițională a comunității românești din Ungaria, în toate aspectele ei în care poate fi reconstituită și valorificată. În ultimul deceniu al secolului al XX-lea, aspirația intelectualilor români de peste aceste meleaguri de a-și înființa un Institut propriu era justificată deja de remarcabilul potențial creator de care acest colectiv a dat dovadă, potențial existent încă și azi, dovadă numărul, calitatea și diversitatea tematică a lucrărilor publicate pînă azi. Prin actul de constituire al Institutului, de fapt am instituționalizat eforturile disperate ale predecesorilor noștri, care vroiau să-și unească forțele spirituale într-o formă organizată și legitimă. Astfel, proiectul nostru din 1993 nu a apărut din senin, ci a fost anticipat de o serie de preocupări mai vechi sau mai recente. Institutul urma să devină un seismograf sensibil și o oglindă cît mai fidelă a culturii românilor din Ungaria, în sensul cel mai larg al cuvîntului. Am pornit la drum cu optimism, dar eram conștienți și de dificultățile care ne vor aștepta. Nu ne-au evitat nici reușitele, dar nici problemele de supraviețuire. În cei cincisprezece ani de existență, Institutul a încercat să devină și să rămîna un promotor al căutărilor creatoare, inovatoare a comunității noastre. S-au făcut eforturi pentru autocercetare și autocunoaștere, altfel spus pentru cunoașterea identității noastre, ca să găsim răspuns la simpla întrebare „cine sîntem noi?” Prin cercetările realizate pînă acum am făcut o lungă călătorie spre noi înșine.

Dar n-a fost ușor deloc. Identitatea nu este un dat, noi sîntem cei care trebuie să o constituim, noi trebuie să alegem din comoara extraordinară pe care ne-a lăsat-o tradițiile; de noi depinde felul în care ne recuperăm trecutul și cultivăm moștenirea, la fel cum au făcut-o predecesorii noștri: renunțînd, uitînd, modificînd, creînd și inovînd. Dar pentru a edifica o nouă cultură, sau și numai pentru a păstra una veche, în condițiile timpului nostru, e cazul mai întîi să devenim conștienți de faptul că lumea s-a schimbat și că trebuie să suportăm consecințele acestei schimbări.

Într-un secol al vitezei și al transformărilor zilnice – de mentalitate, de sistem de apreciere al valorilor sau chiar al nonvalorilor – nici o clipă nu putem renunța la moștenirea noastră culturală. Renașterea națională a unei etnii nu poate fi concepută și astfel posibilă fără redeşeptare culturală. Un om care nu-și cunoaște istoria, tradițiile, obiceiurile sau manifestările artistice ale semenilor săi, nu se poate regăsi pe sine. Nu are unde să ajungă, dacă nu știe de unde a plecat și mai ales cu ce zestre a pornit pe drumul vieții. Conștiința națională înseamnă mai întîi recunoștință și respect față de înaintași, apoi răspunderea și grija urmașilor. Este vorba acum și aici despre capacitatea noastră de a ne construi relația cu trecutul și de-a o stabili cu noi înșine.

Căci trecutul rămîne o parte vie a ființei noastre. Nevoia de a pune ordine în trecut e la fel de sine înțeleasă ca și nevoia de a o face în prezent sau a pregăti ordinea viitorului.

Trecutul nu e numai complex, imprevizibil, ci și multiplu, sursă continuă de neliniști identitare. Pînă la urmă, „ce fel de trecut e trecutul nostru?” Nu e o simplă întrebare retorică.

Cu toții ne dăm seama de faptul că nu parcurgem vremuri obișnuite, în ultimele săptămîni și luni am fost martori chiar la unele evenimente istorice – în ghilimele fie spus – „revoluționare”. Forțele politice extremiste maghiare au împiedicat amplasarea statuii mitropolitului Andrei Șaguna, aici la Giula. Acțiunea a fost secondată de o campanie de presă maghiară în care figura mitropolitului român a fost prezentată ca fiind cea a unui înverșunat antimaghiar, iar unii politicieni maghiari mergînd și mai departe, nu au ezitat să-l compare cu criminalul de război Wass

Albert. Pe scurt, prin falsificarea autoritară a istoriei și-au „justificat” împotrivirea față de ridicarea statuii.

Șaguna rămîne pentru unguri „persona non grata” și un înverșunat antimaghiar. Nu credeam că în anul de grație 2008 mai pot fi posibile manifestări atît de ostile românilor din această țară.

2008, dealtfel, este anul european al dialogului intercultural. Tot în acest an UNESCO marchează, printre cele 67 aniversări la scară mondială, împlinirea a 200 de ani de la nașterea mitropolitului, a omului de cultură și a revoluționarului Andrei Șaguna.

Viața și opera sa stau sub semnul unei vocații și performanțe de dimensiuni europene : prin formație, prin misiunea pastorală, prin ampla sa dedicare educării și culturalizării poporului român din Transilvania, cît și prin participarea sa la mișcarea pașoptistă.

Întreaga sa operă a fost pusă în slujba emancipării culturale și sociale a poporului pentru care a păstorit, fiind pentru românii transilvăneni ceea ce fusese doar cu puțin timp înainte Samuel von Brukenthal pentru comunitatea săsească: amîndoi rămîn în memoria europeană ca întemeietori de instituții, personalități enciclopedice, deschise valorilor umaniste. Girul dat de UNESCO, organizația mondială a educației, științei și culturii acestei importante aniversări românești este proba cea mai elocventă că nimic nu este mai profund universal decît a lucra pentru propășirea spirituală, culturală, socială și politică a propriului neam.

Trăind într-o lume traversată de conflicte interetnice și de crize identitare, noi, îndeosebi ca oameni ai cuvîntului, avem datoria întreținerii, cultivării memoriei și a consemnării amintirilor. Nu pentru ca *scripta manent*, ci pentru că scrisul înseamnă mult mai mult decît ceea ce rămîne. Înseamnă analiză, sinteză, generalizare și abstractizare. Înseamnă deschidere spre viitor. Înseamnă proiect. Scrisul va sta urmașilor drept mărturie despre spovedania pe care a-i făcut-o cînd hîrtia a devenit aliatul gîndurilor tale. Aici mă refer, bineînțeles, la scrisul de calitate.

Giula, 29 noiembrie 2008

Maria Berényi

Toader Nicoară

Aspecte și probleme ale istoriografiei românești contemporane (1990-2007)

Observatorii avizați ai istoriografiei române din ultimii 20 ani, pot face cu relativă ușurință constatarea că după 1989, aceasta nu a suferit un proces de decontaminare față de influența materialismului istoric, care a dominat 45 de ani câmpul științelor istorice, în ciuda a relativ numeroaselor analize istoriografice dedicate scrisului istoric al acestei perioade.¹

Manifestul istoricilor români, publicat în zilele confuze și fierbinți ale „revoluției” din 1989, deși ar fi trebuit să reprezinte un instrument al emancipării de sub arcanele materialismului dialectic și istoric, a fost mai degrabă folosit ca o pavăză a întregului front istoriografic împotriva dezideologizării.

Fără să mai clameze valoarea metodologică a materialismului istoric și fără să se mai revendice din marxism, istoricii români ai momentului, cea mai mare parte deja consacrați sub comunism, au continuat să scrie în aceeași manieră ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic sau nu ar fi avut nimic a-și reproșa lor și confrăților din breaslă. Rare au fost detașările critice față de vechiul regim comunist istoriografic. Mai mult, refugiul unora din materialismul istoric a fost naționalismul protocronist, în care o bună parte se exersaseră chiar dinainte de 1989, prin anii 80 ai secolului trecut.

Constatăm după 1990, o puternică rezistență la tendințele modernizatoare, metodologic considerate încă cosmopolite, periculoase și fără efect practic pentru istoriografia românească. Mai mult chiar, a existat o dură reacție la tendințele modernizatoare, și aici cazul Lucian Boia, și întâmpinarea cărților sale este paradigmatic pentru starea de fapt.²

Rezistența la inovația teoretică și metodologică a fost și încă a rămas puternică. În primul deceniu de după căderea comunis-

mului a dominat de departe o istorie politică, în cel mai bun caz pozitivistă, atunci când nu păstra de-a dreptul tarele naționalismului protocronist din anii 80 ai secolului trecut.³ Dacă luăm volumele din *Bibliografia istorică*, care acoperă acest interval, constatăm că o mare majoritate a studiilor și cărților publicate sunt scrise în cheie tradițională, pozitivistă în cel mai bun caz. Cel mai bine se vede acest lucru în istoriografia cultivată de instituțiile de cercetare, non-universitare. De ce? Probabil, pentru că în mediul universitar, tinerele generații de studenți care au reacționat vehement în 1989, au obligat, *volens-nolens*, profesorii la o modernizare a discursului didactic, deși și în această situație avem de-a face cu rezistențe, e adevărat, mascate oarecum sub lozinca „mergeți la arhive”. În institutele de cercetare, vechile comodități n-au fost deloc busculate de nimeni și de nimic. Exemplul cel mai bun este de-acum cunoscutul, și din nefericire, insuficient de dezbătut critic, tratat de *Istoria Românilor*, publicat de către Academia Română, moștră de tradiționalism și de lipsă de inovație metodologică, atunci când nu-i vorba de plagiat.⁴

Tendențele conservatoare sunt prezente sub forma considerată subtilă a apărării unui legat național, dar iau forma unor producții și reconstituiri în stil naționalist, neo-pozitivist sau pur și simplu tradiționalist, în care domină de departe istoria politică, în cea mai mare parte narativă sau intriga polițistă în căutare de inedit. Culmea unor asemenea restituiri este performanța de a nu aduce nimic nou (nici o interpretare nouă, nici o concluzie nouă) lucrând pe documente de arhivă.

Există încă în istoriografia română de azi, o falsă dezbatere și o falsă problemă, anume aceea a căutării „ineditului” cu orice preț. Pariul acestei istorii scrise în cheie tradiționalistă este căutarea cu orice preț a documentului unic, a documentului inedit. Or, o asemenea miză, depășită de multă vreme în istoriografiile respectabile, nu duce nicăieri, deoarece ea verifică, (oare pentru a câta oară?), aceleași fapte, aceleași întâmplări, redocumentate odată în plus, cu unul sau mai multe documente „inedite”. Rezultatul este o erudiție seacă, fără consecințe importante pentru cunoaș-

tere, chiar pentru cunoașterea trecutului despre care vorbesc documentele inedite.

Or, istoriografia română de azi are nevoie de cu totul altceva. Ea are nevoie în primul rând de noi paradigme explicative, de noi grile de lectură, de noi întrebări puse trecutului, de metode noi, capabile să identifice soluții și răspunsuri care să sincronizeze demersurile restitutive cu cele din spațiul european și mondial. Pentru asemenea deziderate contează nu neapărat ineditul și noutatea documentului, ci mai degrabă, faptul dacă el poate răspunde tipului de întrebare pusă de istoric, contează apoi metoda sau metodele cu care operează istoricul spre a degaja soluții, răspunsuri și restituiri convingătoare pentru problemele puse ca ipoteze de lucru.

*

Rezistența la schimbare, rezistența la înnoire o reperăm cu ușurință peste tot. Instituțiile care dirijează scrierea istoriei, au rămas în cea mai mare parte neschimbate. Chiar dacă după 1990, Academia română, prin secția sa de istorie, și-a sporit rândurile cu noi membri plini sau corespondenți, printre cei astfel consacrați, domină istorici pozitiviști, uneori fără o operă semnificativă, scrisă după canonul clasic, care chiar dacă clamează „sinceritatea”, și deschiderea, nu sunt deloc campionii inovațiilor istoriografice. Plutonul celor cu adevărați înnoitori din rândurile secției de istorie a Academiei se poate număra pe degetele de la o mână.

Cel mai bun exemplu spre a ilustra această stare de lucruri este noul tratat de *Istoria Românilor*, realizat la un deceniu după căderea comunismului, după schema și pe alocuri cu materialele vechiului proiect din anii 80 ai secolului trecut. Dincolo de acuzațiile de plagiat, (semnificative dacă se manifestă la reprezentării înaltului for academic), tratatul n-are nici o metodă și nici o nouă miză interpretativă, vedește lipsă de coordonare între diferitele volume, oboseală metodologică și incoerență de la un volum la altul, de altfel diferite calitativ.

Puțin mai bine stau lucrurile în cadrul institutelor de cercetare istorică patronate de înaltul for academic. Dar și aici, diferențele

sunt semnificative. Unele dintre acestea, precum Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași, sau Institutul „Nicolae Iorga” din București, și-au întinerit corpul cercetătorilor, fapt ce se vede din publicațiile acestora, pe când în altele nu s-a întâmplat aproape nimic semnificativ. Veteranii sunt pe poziții, și se pare că baricada nu dă semne că vrea să cedeze.

Revuistica de specialitate a cunoscut firește un reviriment deosebit după căderea comunismului. Dar și aici, cu câteva excepții, istoria care se practică este una modestă, fragmentată, avidă de inedit și de spectaculos. Lipsesc din nefericire, dezbaterile mult așteptate care să pună în discuție marile chestiuni metodologice sau teoretice cu privire la noile paradigme ale cunoașterii care se poartă în marile istoriografii ale continentului european.⁵

Instrumentalizate masiv în epoca comunistă spre a ilustra „istoria unică și unitară” a poporului român, muzeele de istorie, fie ele naționale, regionale, locale au rămas cantonate în vechile clișee, în care partea cea mai consistentă este ilustrată de preistorie și istoria veche, vag de istoria medievală și dificil, deficitar sau total nesatisfăcător de istoria modernă și contemporană. Istoria comunismului este doar rareori ilustrată convingător în muzeele românești, excepție făcând inițiativa de la Sighet patronată de Academia Civică, unde s-a organizat muzeul dedicat represiunii comuniste. Viziunea despre trecut pe care o insuflă muzeele rămâne în continuare tributară centralismului, prea puține ajung să prezinte convingător istoria locului sau a regiunii respective. În rest, personalul specializat ajunge cu greu la a restitui o istorie locală și regională și la repunerea în valoare a unui specific local, menit a contribui la consolidarea unei identități istorice a locului.

În ce privește didactica istoriei, aici lucrurile stau și mai complicat. În confuzia evenimentelor din decembrie 1989, s-a apelat total neinspirat la un manual de *Istoria românilor*, scris, e adevărat, de un cunoscut istoric interbelic, P.P. Panaitescu, tocmai din anii 40. Au urmat apoi un set de manuale scrise de una și aceeași echipă, (Bogdan Theodorescu & co.), care în lipsă de altă metodă și perspectivă teoretică, a apelat de o erudiție greoaie și încărcată, ce voia să ofere liceenilor „istoria totală și adevărată” a românilor

din cele mai vechi timpuri până astăzi, dar care, au avut darul să le facă tinerilor ce trebuiau să pregătească examenul de bacalaureat și să susțină admiterea în facultățile de istorie și drept, o lehamite de istorie și de trecutul național. A urmat momentul manualelor alternative (o expresie cel puțin nefericită, deoarece a dat prilej conservatorilor să spună că adevărul istoric poate fi prezentat opțional, după convingerea autorilor), care evident a pus sub semnul întrebării posibilitatea opțiunii pentru unul sau altul dintre manualele oferite cu generozitate de o pleiadă de autori dornici de glorie și afirmare, ca și de edituri dornice de beneficii materiale. Scandalul care a urmat, legat de manualul publicat de editura *Sigma*, (în care s-a văzut că miza dezbaterii era una politică și nu una în favoarea restaurării unei viziuni despre istorie care să concilieze o viziune pluralistă, cu adevăruri științifice valide, menite să răspundă în egală măsură nevoilor unei didactici moderne, dar și (re) construirii unei noi identități civico-patriotice) a ridicat multiple semne de întrebare asupra șansei de succes a oricărei inițiative de a moderniza discursul didactic și manualele de istorie.

*

Dar în ciuda celor spuse înainte, orizontul nu este totuși atât de întunecat. Înainte de toate, trebuie spus, că au existat chiar și în epoca stalinismului, și apoi pe tot parcursul epocii comuniste, tendințe sincronizatoare și modernizatoare, interesate să țină pasul și să ia pulsul inovațiilor istoriografice europene. Câteva nume sunt suficiente spre a limpezi discuția. Le-aș aminti pe cele ale lui Mihail Berza, Al. Duțu, Lucian Boia, Al. Zub, Pompiliu Teodor, Răzvan Theodorescu, etc. Istoriografi și oameni de cultură cu largă respirație și orizont deschis, la curent cu tendințele istoriografice mondiale, au cultivat în scrierile lor și în cadrul seminariilor, formale sau informale pe care le cultivau, tendințe modernizatoare sub forma istoriei mentalităților colective, istoria imaginarului, antropologia istorică, încadrându-se într-o lectură culturalistă *avant la lettre*.⁶ În perioada de relativă deschidere, a anilor 1965, Mihail Berza a reușit performanța organizării unui colochiu franco-român ale cărui dezbateri au fost focalizate asu-

pra istoriei mentalităților colective și asupra noilor abordări culturaliste, cu participarea unor mari nume din istoriografia franceză precum Georges Duby, Pierre Chaunu, Francois Furet, etc. dar, din nefericire consecințele benefice ale unor asemenea amorsări metodologice novatoare au lipsit pe moment.

Se mai cuvine evidențiat apoi un alt fapt. Nu-i mai puțin adevărat că noile tendințe au fost doar apanajul istoricilor. Dimpotrivă, mai mult decât istoricii, în anii 80, în funcție de circumstanțe, istoricii literari și istoricii de artă au asumat inovații metodologice deloc neglijabile în domeniile cultivate de ei, dar cu repercusiuni și asupra istoriografiei generale. Sunt de remarcat aici cărțile și studiile profesorului Dan Horea Mazilu, dedicate barocului, numerele tematice sau grupajele din revista *Synthesis*, dedicate mentalităților, ca și lucrările, cărți și studii de istoria artelor semnate de profesorul Răzvan Teodorescu dedicate raporturilor complexe dintre artă și mentalitate în spațiul românesc.⁷

Câteva exemple sunt semnificative. Alexandru Duțu, istoric culturalist *avant-la-lettre*, a cultivat cu asiduitate istoria mentalităților colective reușind să realizeze în jurul său, formal la *Institutul de studii sud-est europene*, dar și informal, în rândul studiosilor de la universitatea București, un cerc de discipoli (A. Pippidi, D. Barbu, Violeta Barbu, Laurențiu Vlad, Ligia Livadă-Cadeschi, Luminița Murgescu, etc.), pe care-i vom regăsi mai târziu între promotorii noilor tendințe. La fel cum, Lucian Boia la aceeași universitate din București a cultivat imaginarul istoric, în timp ce Alexandru Zub la Iași și Pompiliu Teodor la Cluj, prin studiile de istoriografie au cultivat aceleași tendințe novatoare metodologice. Se cuvine însă remarcată puținătatea studiilor și cercetărilor în aceste domenii, și mai ales publicarea lor, (a unora dintre ele), în afara granițelor țării, care avea avantajul că scăpa controlului ideologic, dar oferea dezavantajul că acestea nu ajungeau decât rar și cu peripeții, la publicul specializat din interior.

Este de altfel interesant de constatat că toți cei care au accesat aceste noi teritorii istoriografice (mentalitățile, imaginarul, antropologia istorică) au cultivat o disciplină istorică prin excelență

formativă și deschizătoare de orizonturi: istoriografia, din neferire căzută astăzi într-o oarecare letargie. Faptul vrea să spună despre necesitatea dialogului istoriografic, și despre avantajele dar și despre necesitatea acestei discipline, al cărui rol formativ nu este întotdeauna înțeles de către cei care diriguiesc învățământul istoric, spre paguba unor noi generații de istorici, care rămân astfel fără un necesar orizont istoriografic internațional.

*

Ce aduce anul 1989, este accesul unor noi generații de tineri istorici la catedrele universitare și mai puțin în cercetare într-o primă etapă, fapt care a deschis larg porțile pentru cultivarea fără opreliști și instituționalizarea acestor noi teritorii istoriografice. Dar nici acum când ideologia nu mai comanda formal istoriografiei, entuziasmul nu a fost chiar debordant. O parte a istoricilor și-au păstrat atitudinea rezervată, iar o altă parte, aliniată sub flamurile protocronismului întârziat și a unui neo-naționalism folclorizant, și-au arătat chiar ostilitatea deschisă. Este simptomatic faptul că o bună parte din istoria politică nu s-a resimțit deloc de pe urma noilor evoluții din acest domeniu, iar istoria relațiilor internaționale a rămas în bună măsură nimic altceva decât o istorie diplomatică tradiționalistă.

Printre noutățile care se cuvin remarcate după 1990, sunt de subliniat reluarea preocupărilor de genealogie, marginalizate și puse sub anatema în epoca comunistă, cele privind arheologia medievală, avântul studiilor despre istoria evreilor din România și despre problema Holocaustului, istoria comunismului și a rezistenței la comunism, iar ca o noutate absolută, dezvoltarea și instituționalizarea istoriei orale.⁸

Din aproape în aproape, noile tendințe istoriografice sunt asumate de noi generații de istorici, se constituie adevărate grupări, și ceea ce este și mai demn de subliniat, ele se instituționalizează la multe dintre facultățile de istorie, sub forma cursurilor, seminariilor, sau a unor specializări de masterat și doctorat, în forma unor publicații periodice și manifestări științifice specializate.

Chiar și la o privire superficială se conturează câteva fenomene

interesante. Anume, în marile centre universitare, în jurul catedrelor de Istorie sau a Institutelor (după caz) se constituie grupuri manifest atașate acestor noi genuri istoriografice.

La București, în jurul profesorului Al. Duțu, mentalitățile sunt cultivate de către tinerii cercetători de la Institutul de studii sud-est europene, sau în jurul unor publicații. La universitate, profesorul Lucian Boia cultivă temele imaginarului istoric, prin propriile sale cercetări dar și prin instituționalizarea unui masterat pe aceiași problematică, din care au ieșit de asemenea rezultate notabile în materie.

La Iași, nucleul modernizator s-a constituit în parte la Institutul „A.D. Xenopol”, unde în jurul profesorului Alexandru Zub, un colectiv de tineri istorici au reușit să instituționalizeze o revistă (*Xenopoliana*), care catalizează multe energii în jurul problematicilor modernizatoare metodologic, legate de abordări culturaliste, mentalități, imaginar, etc. La universitatea din Iași, o nouă generație de tineri dascăli s-a reunit în jurul unor noi publicații, precum *Revista de istorie socială*, sau *Analele Universității - Istorie*, cultivând teme, probleme și abordări novatoare și ambițioase.

La Cluj, teze de doctorat și cercetări stimulate de atmosfera din jurul profesorului Pompiliu Teodor au condus la instituționalizarea unor cursuri dedicate mentalităților și imaginarului, a unui masterat de socio-antropologie istorică, și a unor direcții de cercetate în cadrul școlii doctorale focalizate pe problematicile istoriei noi. (Profesorii Doru Radosav, Sorin Mitu, Toader Nicoară conduc doctorate în istoria imaginarului, istoria mentalităților colective, antropologie istorică.) *Seminarul de antropologie istorică*, (2002) cultivă sistematic problematicile unei noi istorii culturale, iar *Caielele de antropologie istorică* – un experiment și o revistă șantier - publică de-acum cercetări foarte specializate în același domeniu.

Noile tendințe modernizatoare au reverberat în jurul acestor grupări, catalizând energii creative. Astfel, la Oradea, profesorul Barbu Ștefănescu cultivă cu succes istoria lumii rurale, a sensibilităților și metalităților, prin grila de lectură a noilor metodologii,

cu rezultate de-acum convingătoare și relevante.⁹ La Sibiu, Craiova sau în alte centre universitare emergente, problematica istoriei culturale câștigă teren și tot mai mulți adepți.

Mai mult chiar, aceste noi teritorii istoriografice n-au rămas deloc doar monopolul istoricilor. Istorici ai literaturii (Dan Horea Mazilu la București, Corin Braga la Cluj), filosofi (C. Bușe la Craiova), psihologi (Luminița Iacob la Iași), cultivă teritoriile noii istorii sau teritoriul imaginarului, imagologia, etc., într-o perspectivă interdisciplinară, care îmbogățește metodologic și multiplică rezultatele.

Teme, probleme, câmpuri ale cercetării

Trebuie să constatăm, că deși n-au lipsit cu desăvârșire, abordările teoretice, textele normative și de metodă, consacrate acestor problematici, nu sunt foarte numeroase. Se poate constata de altfel, o anume rețineră și mefiență a compatrioților noștri pentru asemenea dezbateri teoretice și metodologice, al căror rol ar fi tocmai acela de a oferi repere solide necesare ancorării epistemologice pentru cercetările propriu-zise.

Dar și în acest sens s-au petrecut lucruri demne de subliniat. Primele tendințe au fost acelea de a prezenta antologii de texte reprezentative, și abia apoi au apărut cu greu, inițiative autohtone. Putem totuși evidenția cărți și autori care au încercat să amorseze și să împământenească pe solul autohton dezbateri teoretice și metodologice cu privire la nevoia modernizării conceptuale și metodologice.¹⁰

Dar dincolo de textele prospective, se cuvin repertoriate și trecute într-o sumară revistă cercetările propriu-zis novatoare, care se reclamă ca atare, și care se pot revendica aparținând acestor noi deschideri metodologice. Chiar la o privire superficială se conturează câteva arii tematice care sunt semnificative prin ele însele pentru interesul de care se bucură de interes din partea specialiștilor.

Imagologia a fost teritoriul asumat cu interes chiar înainte de căderea comunismului. După 1990, câmpul imagologiei s-a di-

versificat și chiar s-a sofisticat, debordând spre problemele legate de alterități, dar mai ales de construirea identităților, etnice, naționale, de gen, profesionale, etc, etc. Studiile privind prezența turcilor sau a maghiarilor în imaginarul românesc, au limpezit foarte multe din mecanismele constituirii identităților și solidarităților moderne.¹¹

Dinspre imagologie lucrurile au glisat înspre mai multe direcții; una a continuat în linie dreaptă studiile de imagologie comparată, dedicată imaginii celuilalt, alta s-a dedicat imaginii de sine, constituirii identităților, în timp ce o a treia s-a deschis, la un etaj superior, spre imaginarul politic și social, spre studiul miturilor și mitologiilor politice. Dar și în acest caz, n-au lipsit rezistențele și reacțiile adverse. Problematica imaginarului mai ales, a provocat adevărate spaime adepților unui tradiționalism istoriografic, care, după ce le-a fost frică de Fukuyama și de sfârșitul istoriei, au intrat în delir în fața unei false probleme, precum cea a „demitizării” istoriei naționale.

Imaginarul național, mitologii politice. Constituirea ca și deconstruirea unui imaginar național în epoca modernă a făcut obiectul unor studii, care au validat o astfel de cercetare, și au scos-o din unghiul în care o înghesuiseră cei care n-au înțeles despre ce era vorba în povestire, tocmai datorită cantonării într-un orizont îngust și lipsit de perspective metodologice și epistemologice. Avem de-acum un număr important de cercetări, care se controlează și se validează reciproc, și care demonstrează că avem și la noi cercetări perfect sincrone cu producții similare de pe oricare meridian istoriografic. Ele abordează de-acum fără nici un complex teme precum constituirea identităților naționale moderne, formarea națiunilor, relațiile cu ceilalți, mitologiile revoluționare sau mitologia comunismului românesc, etc.¹²

Alte cercetări au asumat imaginarul politic, orientându-l și spre alte tărâmurii, care au provocat nu mai puține frisoane epistemologice istoricilor români. Studiul din această perspectivă a relațiile românilor cu Habsburgii și mitologia politică a „bunului împărat”, au condus la o reconstruire a rolului Habsburgilor în construirea identității naționale și culturale a românilor arde-

leni, și la rolul acestora în Europa centrală, în cadrul monarhiei habsburgice în epoca modernă.¹³

Noua istorie socială. O nouă istorie socială, începe să se impună acum, deoarece cea veche, practică la noi, a fost și în parte a rămas tributară poncifelor materialismului dialectic și istoric, unde lupta de clasă acoperea cu o zgură groasă orice posibilitate de a vedea cu adevărat ce se petrecea pe palierul socialului. Începem să avem astăzi, o istorie a marginalilor, o istorie a sărăciei sau a bogăției, a modurilor sau a stilurilor de viață, (exemplu mahalaua ca stil de viață), sau a strategiilor de promovare socială. Printr-o istorie carității, a modei, a modurilor sau stilurilor de viață aceasta debordează spre loisir și spre sensibilități și mentalități.¹⁴

Problematica legată de *o istorie a familiei, a sexualității, a cuplului*, a reprezentat un câmp frecventat cu deosebire în ultimii ani. Acesta privește o posibilă *istorie a sensibilității*, conexată și cu studiile de gen, cu deosebire cel feminin, și cu o perspectivă de antropologie istorică și culturală. Este interesant să constatăm că, fără a fi manifest feministe, în acest teritoriu s-au exersat cu prioritate un număr însemnat de doamne, ceea ce denotă o sensibilitate specifică. Condiția feminină în secolele XVII, XVIII, XIX sau XX, iubirea și sexualitatea, universul copilăriei, ocupă de-acum, un loc deloc de neglijat în această istorie a sensibilității pe care de constituire și în spațiul istoriografiei românești.¹⁵

Antropologie istorică, mentalități rurale, violența domestică și socială. Lumea rurală, scoasă din imobilismul cu care ne-a obișnuit vechea istoriografie, a devenit vie și animată datorită noilor lecturi făcute asupra ei cu instrumentele istoriei noi, ale mentalităților și antropologiei istorice. De la aspecte ale cotidianului rural, la formele de sociabilitate, până la formele ritualizate și la debordările în violențe, avem astăzi o panoramă mai vie și mai dinamică a acestei lumi despre care credeam că a încremenit în eternitate.¹⁶

Se manifestă apoi o tendință foarte limpede reclamată din antropologia istorică, pură și dură, care defrișează noi teritorii, precum cercetările legate de relațiile omului cu mediul natural, istoria epidemiilor și calamităților,¹⁷ istoria corpului uman, istoria

habitatului și alimentației. Putem adăuga apoi lucrări de sinteză, care explorează antropologia istorică a Europei medievale, sau cele care analizează trăsăturile generale ale mentalităților românești de-a lungul timpurilor moderne.¹⁸

Se cuvin neapărat menționate cărțile lui Dan Horea Mazilu, venite de pe un alt mal, dinspre partea istoriei literare, dar care au adus o lectură proaspătă și plină de învățăminte literaturii române vechi ca vehicol al mentalităților și sensibilităților românești în tranziția spre modernitate.¹⁹

Sensibilități și mentalități religioase. Istoria sensibilității religioase a fost în istoriografiile occidentale tendința care a evidențiat rezultate spectaculare. Din aproape în aproape se poate constata și la noi, o depășire a unei istorii pozitive sau chiar pozitiviste a bisericii și asumarea unor lecturi mai sofisticate cu privire la viața religioasă, la sentimentul religios, la relația sacralului cu profanul, la chestiuni precum creștinarea, decreștinarea, secularizarea, etc. Si aici o trecere în revistă a unor nume sau titluri ni se pare oarecum superfluă, dar nu este deloc lipsită de interes. Ele evidențiază avansurile realizate într-un domeniu cvasi prohibit în epoca comunistă, și care imediat după 1989 a fost tratat mai ales în cheie pozitivă și militant-angajată. Noile chei de lectură demonstrează că se poate ajunge la rezultate științifice notabile.²⁰

Thanatologia. Plecând de la mentalități, istoria morții și a atitudinilor în fața morții, s-a dovedit spectaculară, tinzând spre constituirea unui câmp aparte cu metodele și rigorile sale specifice, cel al thanatologiei istorice. Tot mai mulți istorici, literați, filosofi, psihologi, antropologi se reclamă astăzi drept thanatologi. De la capitolul dedicat morții în cartea lui Stefan Lemny în 1991, bibliografia thanatologică numără astăzi un număr important de cercetări, care tind să acopere toate epocile și toate perspectivele de abordare. Analizând deja bogata bibliografie dedicată problematicii morții, ca și numărului mare de teze de doctorat în curs de elaborare, putem constata că thanatologia reprezintă astăzi unul dintre marile șantiere deschise de istoria culturală deschise în istoriografia românească.²¹

Putem adăuga acestei priviri panoramice, prin forța lucrurilor fragmentară și incompletă, cercetări în lucru și teze de doctorat pe cale de finalizare, tocmai pentru a da un contur mai clar unei hărți foarte diverse de preocupări și problematici, care se reclamă explicit din aceste noi tendințe de renovare istorică și istoriografică.

În ciuda acestor rezultate, care puse împreună oferă o dinamică interesantă a unei istoriografii în tranziție, nu putem să nu facem câteva constatări mai puțin optimiste.

Se constată un relativ decalaj între ceea ce se întâmplă pe alte meleaguri istoriografice și amorsarea la noi a acelorași teme, probleme, abordări. Abia în ultimii ani se constată o relativă sincronizare cu preocupări ce țin prim planul dezbaterilor istoriografice internaționale. Constatăm apoi, din nefericire, frecvența doar a unora (câtorva) istoriografii, de preferință cea franceză, și câteva punți, dar puține, aruncate spre istoriografii precum cea britanică și cea americană. Ca să nu mai vorbim de cvasi-inexistența unor ecouri dinspre istoriografii puternice precum cea germană, sau cea italiană.

Așadar, istoriografia română ignoră, în unele cazuri cu desăvârșire, spații istoriografice care au oferit și ele în ultimele decenii problematici și dezbateri de tot interesul. Ca să rămânem doar în spațiul european, mă refer doar la istoriografia germană, (unde se consumă experimente istoriografice notabile – *altageschichte*, noua istorie culturală, o istorie a reprezentărilor), rămasă la noi încă o mare necunoscută, deși a existat o lungă tradiție de cunoaștere și colaborare, sau la istoriografiile peninsulare, cea italiană și cele iberice, (unde s-au consumat sau se consumă experiențe istoriografice demne de semnalat – *microstoria*, etc.), care propun teme, probleme, experimente istoriografice de cel mai mare interes și pentru studioșii de la noi.

✱

În chip de concluzie, provizorie evident, deși istoriografia românească de astăzi rămâne un câmp de nisipuri mișcătoare, putem constata că istoriografia românească a ultimilor ani și-a diversificat preocupările, că nu mai vorbește într-o singură voce. Există încă o rezistență funciară la teoretizări metodologice și la

inovație, dar această diversificare face loc și unor noi manifestări istoriografice, iar faptul că noile tendințe nu sunt apanajul doar al tinerelor generații, schimbarea masivă, consistentă, o schimbare de paradigmă – aș îndrăzni să spun, se face, ca de atâtea alte dăți în istorie, odată cu schimbarea generațiilor. Cred că în acest moment, odată cu schimbarea generațiilor, suntem pe cale să asistăm și la o schimbare de paradigmă istoriografică majoră și consistentă.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Istoriografie, teoria istoriei

Alexandru Zub, *Discurs istoric și tranziție*, Editura Institutului European, Iași, 1998.;

Pompiliu Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2002.;

Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografiua română sub dictatură*, Polirom, Iași, 2002.;

Florin Muller, *Politică și istoriografie în România (1948-1964)*, Cluj-Napoca, 2003.;

Faur Antonio, *Istoriografia militară românească, (1990-2000)*, în *Cele trei Crișuri*, Oradea, nr. 1-3, 2004.;

Bogdan Murgescu, *The Romanian Historiography in the 1990's*, în *Roumanian Jurnal of Political Science*, volum 3, nr.1, spring, 2003.;

Alexandru Zub, *Clio sub semnul interogației. Idei, sugestii, figuri*, Polirom, Iași, 2005.;

Cristina Petrescu, Dragoș Petrescu, *Mastering vs. Coming to Terms with the Past: A Critical Analysis of Post-Communist Romanian Historiography*, în *Narratives Unbound. Historical Studies in Post-Communist Eastern Europe*, (edited by Sorin Antohi, Balazs Trencseny and Peter Apor), CEU Press, Budapest-New York, 2007.

Gabriel Moisa, *Direcții și tendințe în istoriografia românească (1989-2006)*, Oradea, Editura Universității, 2007.

Ion Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile*, București, Editura Enciclopedică, 2002.

Serban Papacostea, „O carte de istorie și istoria ei”, în *Revista* 22, nr. 28 (9-15 iulie 2002, p. 9.

Mihail Berza, *Pentru o istorie a vechii culturii românești*, ediție de Andrei Pippidi, București, 1991.

Răzvan Teodorescu, *Arta românească între medieval și modern. Orizontul imaginii*, I-II, București, Meridiane, 1982.

Alexandru-Florin Platon, *Istoriografia română recentă. Câteva tendințe*, Familia, Oradea, nr.1, 2006.

Alexandru Duțu, *Literatura comparată și istoria mentalităților*, Editura Univers, București, 1982.;

Alexandru Duțu, *Dimensiunea umană a istoriei. Direcții noi în istoria mentalităților*, București, Meridiane, 1988.;

Lucian Boia, *Pour une histoire de l'imaginaire*, Paris, 1994;

Lucian Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, Humanitas, 1998;

Toader Nicoară, *Introducere în istoria mentalităților colective*, (antologie), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998;

T. Nicoară, S. Nicoară, *Mentalitățile colective și imaginarul social*, Cluj, 1996;

S. Nicoară, *Eseuri de antropologie istorică*, Cluj, PUC, 1998.;

T. Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei*, Cluj, 2002;

Alexandru-Florin Platon, *Societate și mentalități în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Iași, Editura Universității, 2000;

Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, Editura All Educațional, București, 2000.

Al. Zub, Sorin Antohi, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România*, Poliron, Iași, 2002;

Mihaela Grancea, *Introducere în istoria mentalităților colective și a imaginarului social*, antologie, Sibiu, 2003.

Imagologie istorică

Dan Horia Mazilu, *Noi despre ceilalți, fals tratat de imagologie*, Iași, Polirom, 1999.; Luminița Mihaela Iacob, *Etnopsihologie și imagologie. Sinteze și cercetări*, Iași, Polirom, 2003.;

Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Humanitas, București, 1997; Sorin Mitu, Melinda Mitu, *Români și maghiari. Imagi și clișee culturale din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 1998.;

Melinda Mitu, *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a sec.al XIX-lea*, Cluj-Napoca, PUC, 2000.;

Gheorghe Lascu, *Imaginea Franței la românii din Transilvania până la 1918*, Cluj, Casa cărții de știință, 2000.;

Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română*, București, Humanitas, 2001.; Laurențiu Vlad, *Imagini ale identității naționale. România și expozițiile universale de la Paris, 1867-1937*, Meridiane, București, 2001.;

Mihaela Grancea, *Călători străini prin principatele dunărene, Transilvania și Banat (1683-1789). Identitate și alteritate*, Sibiu, Editura Universității, 2002.;

Ovidiu Muntean, *Imaginea românilor în Franța la mijlocul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Napoca Star, 2005.

Imaginar politic și social

Sorin Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, Litera București, 1994.; Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas,

Lucian Boia, *Două secole de naționalism*, București, Humanitas, 1997.;

Ion Aurel Pop, *Națiunea medievală*, București, Editura Enciclopedică, 1998.;

Simona Nicoară, *Mitologiile revoluției pașoptiste românești. Istorie și imaginar*, Cluj-Napoca, Presa universitară Clujeană, 1999 .;

Luminița Murgescu, *De la bunul creștin la bunul român*, București, 2001.;

Simona Nicoară, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca, Accent, 2002.;

Mituri istorice românești,
Miturile comunismului românesc;

Lucian Boia, *La Mythologie scientiphique du communisme*, Caen, 1993.

T. Nicoară, *Le Mythe du „Bon Empereur” dans la sensibilitate collective des roumains de Transylvanie*, in *New Europe College Yearbook*, 1999-2000, p.323-424;

Doru Radosav, *Arătarea împăratului*, Cluj-Napoca, Presa universitară clujeană, 2005;

Liviu Maior, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitate națională*, București, Editura Enciclopedică, 2006.

Noua istorie socială

Ligia Livadă-Cadeschi, *De la milă la filantropie: Instituții de asistare a săracilor din Tara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea*, Editura Nemira, București, 2001.;

Adrian Majuru, *Bucureștii mahalalelor sau periferia ca mod de existență*, București, Compania, 2003.;

Lucian Nastasă, *Intellectualii și promovarea socială în România, sec. XIX-XX*, Cluj-Napoca, Limes, 2004;

Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, PUC, Cluj-Napoca, 2000;

Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, București, 1990,

Ion Bulei, *Viața cotidiană în timpul lui Carol I*, București, Tritonic, 2004.;

Ionuț Costea, *Solam virtutem et nomen bonum. Nobilitate, etnie, regionalism în Transilvania princiară (sec. XVII)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2005;

Adrian-Silvan Ionescu, *Balurile din sec. al XIX-lea*, București, 1997;

Adrian-Silvan Ionescu, *Moda românească, 1790-1850. Intre Stambul și Paris*, București, 2001;

Adrian-Silvan Ionescu, *Modă și societate urbană*, București, Paideia, 2006.

Istoria condiției feminine

Violeta Barbu, *De buono conjugali*, Editura Meridiane, București, 2003.;

Alin Ciupală, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea*, București, Meridiane, 2003.;

Sarolta Solcan, *Femeile din Moldova, Transilvania și Tara Românească în Evul mediu*, București, Editura Universității, 2005;

Constanța Ghițulescu, *In șalvari și cu ișlic. Biserica, sexualitate, căsătorie și divorț în Tara Românească în secolul al XVIII-lea*, București, Humanitas, 2004;

Constanța Ghițulescu, *Focul amorului, Despre dragoste și sexualitate în societatea românească, 1750-1830*, București, Humanitas, 2006.;

Luminița Dumănescu, *Transilvania copiilor*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2006.

Dan Horea Mazilu, *Văduvele sau despre istorie la feminin*, Polirom, Iași, 2008.

Antropologie istorică

Gheorghe Gorun, *Reformismul austriac și violențele sociale din Europa Centrală, 1750-1800*, Oradea, 1998.;

Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din Crișana între Ev Mediu și Modern*, Editura Universității din Oradea, 1998;

Barbu Ștefănescu, *Ruperea tăcerii*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1998;

Barbu Ștefănescu, *Sociabilitate rurală, violență și ritual*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2004.;

Ioan Ciorba, *Marea foamete din Transilvania dintre anii 1813-1817*, Editura Arca, Oradea, 2007.

C-tin Bărbulescu, *Universul înrudirii. Intre istorie și antropologie*, Cluj-Napoca, 2000.

Toader Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească (1600-1830)*, Cluj-Napoca, Accent, 2006, 600 p.;

Dumitru Sim, *Pasul și ceasul. Aspecte ale percepției spațiului și timpului în comunitățile rurale din Crișana (sec. XVIII- prima jumătate a sec. XIX)*, Editura Duran's, Oradea, 2007.

Alexandru-Florin Platon, *Societate și mentalități în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Iași, Editura Universității, 2000;

Iolanda Tighiliu, *Societate și mentalitate în Tara Românească și Moldova, secolele XV-XVII*, București, Paideia, 1998.

Dan Horea Mazilu, *O istorie a blestemului*, Iași, Polirom, 2001;

Dan Horea Mazilu, *Voievodul dincolo de sala tronului. Scene din viața privată*, Iași, Polirom, 2003;

Dan Horea Mazilu, *Lege și fărădelege în lumea românească veche*, Iași, Polirom, 2006.

Istoria sentimentului religios

O Ghitta, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Cluj-Napoca, PUC, 2001;

Doru Radosav, *Sentimentul religios la români*, Cluj-Napoca, Dacia, 1997. ;

Nelu Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997. ;

Iolanda Tighiliu, *Între Diavol și bunul Dumnezeu, Preoțimea* ;

Simona Nicoară, *O istorie a secularizării*, I-II, Cluj-Napoca, Accent, 2004-2006.

Tanatologie istorică

Cristina Dobre-Bogdan, *Imago Mortis în cultura română veche (secolele XVII-XIX)*, București, Editura Universității, 2002.;

Oamenii și moartea în societatea românească, în „Caiete de antropologie istorică”, nr. 5-6, (ianuarie-decembrie 2004), Cluj-Napoca,

ca, Accent (număr tematic dedicat integral problematicii thanatologiei).;

Mihaela Grancea, (coord.), *Reprezentări ale morții în Transilvania secolelor XVI-XX*, Cluj-Napoca, Casa cărții de știință, 2005.;

Marius Rotar, *Moartea în Transilvania în secolul al XIX-lea*, I-II, Cluj-Napoca, Accent, 2006, 246, 720 p.;

Mihaela Grancea, Ana Dumitran, *Discursuri despre moarte în Transilvania secolelor XVI-XX*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2006. ;

Adela Toplean, *Pragul și neantul. Încercări de circumscriere a morții*, Editura Polirom, Iași, 2006, 300 p.)

NOTE

1. Vezi Alexandru Zub, *Discurs istoric și tranziție*, Editura Institutului European, Iași, 1998.; Pompiliu Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2002.; Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Polirom, Iași, 2002.; Florin Muller, *Politică și istoriografie în România (1948-1964)*, Cluj-Napoca, 2003.; Faur Antonio, *Istoriografia militară românească (1990-2000)*, în *Cele trei Crișuri*, Oradea, nr. 1-3, 2004.; Bogdan Murgescu, *The Romanian Historiography in the 1990's*, în *Roumanian Jurnal of Political Science*, volum 3, nr.1, spring, 2003.; Alexandru Zub, *Clio sub semnul interogației. Idei, sugestii, figuri*, Polirom, Iași, 2005.; Cristina Petrescu, Dragoș Petrescu, *Mastering vs. Coming to Terms with the Past: A Critical Analysis of Post-Communist Romanian Historiography*, în *Narratives Unbound. Historical Studies in Post-Communist Eastern Europe*, (edited by Sorin Antohi, Balazs Trencseny and Peter Apor), CEU Press, Budapest-New York, 2007.; Gabriel Moisa, *Direcții și tendințe în istoriografia românească (1989-2006)*, Oradea, Editura Universității, 2007.
2. vezi Ion Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile*, București, Editura Enciclopedică, 2002.
3. Cristina Petrescu, Dragoș Petrescu, *op. cit.*, p. 314-323.
4. Serban Papacostea, „O carte de istorie și istoria ei”, în *Revista 22*, nr. 28 (9-15 iulie 2002, p. 9.
5. Gabriel Moisa, *Direcții și tendințe în istoriografia românească (1989-2006)*, Oradea, Editura Universității, 2007, pp.181-190.
6. Mihail Berza, *Pentru o istorie a vechii culturii românești*, ediție de Andrei Pippidi, București, 1991.

7. Răzvan Teodorescu, *Arta românească între medieval și modern. Orizontul imaginii*, I-II, București, Meridiane, 1982.
8. Alexandru-Florin Platon, *Istoriografia română recentă. Câteva tendințe*, Familia, Oradea, nr.1, 2006.
9. Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din Crișana între Ev Mediu și Modern*, Editura Universității din Oradea, 1998; *Ruperea tăcerii*, Editura Muzeului Tării Crișurilor, Oradea, 1998; *Sociabilitate rurală, violență și ritual*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2004.; Ioan Ciorba, *Marea foamete din Transilvania dintre anii 1813-1817*, Editura Arca, Oradea, 2007.
10. Alexandru Duțu, *Literatura comparată și istoria mentalităților*, Editura Univers, București, 1982.; Alexandru Duțu, *Dimensiunea umană a istoriei. Direcții noi în istoria mentalităților*, București, Meridiane, 1988., Lucian Boia, *Pour une histoire de l'imaginaire*, Paris, 1994; *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, Humanitas, 1998; Toader Nicoară, *Introducere în istoria mentalităților colective*, (antologie), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998; T. Nicoară, S. Nicoară, *Mentalitățile colective și imaginarul social*, Cluj, 1996; S. Nicoară, *Eseuri de antropologie istorică*, Cluj, PUC, 1998.; T. Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei*, Cluj, 2002; Alexandru-Florin Platon, *Societate și mentalități în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Iași, Editura Universității, 2000; Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, Editura All Educațional, București, 2000. Al. Zub, Sorin Antohi, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România*, Poliron, Iași, 2002; Mihaela Grancea, *Introducere în istoria mentalităților colective și a imaginarului social*, antologie, Sibiu, 2003.
11. Dan Horia Mazilu, *Noi despre ceilalți, fals tratat de imagologie*, Iași, Polirom, 1999. ; Luminița Mihaela Iacob, *Etnopsihologie și imagologie. Sinteze și cercetări*, Iași, Polirom, 2003. ; Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Humanitas, București, 1997; Sorin Mitu, Melinda Mitu, *Români și maghiari. Imagi și clișee culturale din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 1998.; Melinda Mitu, *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a sec.al XIX-lea*, Cluj-Napoca, PUC, 2000.; Gheorghe Lascu, *Imaginea Franței la românii din Transilvania până la 1918*, Cluj, Casa cărții de știință, 2000.; Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română*, București, Humanitas, 2001.; Laurențiu Vlad, *Imagini ale identității naționale. România și expozițiile universale de la Paris, 1867-1937*, Meridiane, București, 2001.; Mihaela Grancea, *Călători străini prin principatele dunărene, Transilvania și Babat (1683-1789). Identitate și alteritate*, Sibiu, Editura Universității, 2002.; Ovidiu Muntean, *Imaginea românilor în Franța la mijlocul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Napoca Star, 2005.
12. Sorin Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, Litera București, 1994.; Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, și *Două secole de naționalism*, București, Humanitas,

- 1997.; Ion Aurel Pop, *Națiunea medievală*, București, Editura Enciclopedică, 1998.; Simona Nicoară, *Mitologiile revoluției pașoptiste românești. Istorie și imaginar*, Cluj-Napoca, Presa universitară Clujeană, 1999. ; Luminița Murgescu, *De la bunul creștin la bunul român*, București, 2001.; Simona Nicoară, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca, Accent, 2002.; *Mituri istorice românești, Miturile comunismului românesc*, ; Lucian Boia, *La Mythologie scientifique du communisme*, Caen, 1993.
13. T. Nicoară, *Le Mythe du „Bon Empereur” dans la sensibilité collective des roumains de Transylvanie*, in New Europe College Yearbook, 1999-2000, p.323-424; Doru Radosav, *Arătarea împăratului*, Cluj-Napoca, Presa universitară clujeană, 2005; Liviu Maior, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitate națională*, București, Editura Enciclopedică, 2006.
14. Ligia Livadă-Cadeschi, *De la milă la filantropie: Instituții de asistare săracilor din Tara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea*, Editura Nemira, București, 2001.; Adrian Majuru, *Bucureștii mahalalelor sau periferia ca mod de existență*, București, Compania, 2003.; Lucian Nastasă, *Intelectualii și promovarea socială în România, sec. XIX-XX*, Cluj-Napoca, Limes, 2004; Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, PUC, Cluj-Napoca, 2000; Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, București, 1990, vezi și *Viața cotidiană în timpul lui Carol I*, București, Tritonic, 2004.; Ionuț Costea, *Solam virtutem et nomen bonum. Nobilitate, etnie, regionalism în Transilvania princiară (sec. XVII)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2005; Adrian-Silvan Ionescu, *Balurile din sec. al XIX-lea*, București, 1997; *Moda românească, 1790-1850. Intre Stambul și Paris*, București, 2001; *Modă și societate urbană*, București, Paideia, 2006.
15. Violeta Barbu, *De buono conjugali*, Editura Meridiane, București, 2003.; Alin Ciupală, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea*, București, Meridiane, 2003.; Sarolta Solcan, *Femeile din Moldova, Transilvania și Tara Românească în Evul mediu*, București, Editura Universității, 2005; Constanța Ghițulescu, *In șalvari și cu ișlic. Biserica, sexualitate, căsătorie și divorț în Tara Românească în secolul al XVIII-lea*, București, Humanitas, 2004; Constanța Ghițulescu, *Focul amorului, Despre dragoste și sexualitate în societatea românească, 1750-1830*, București, Humanitas, 2006.; Luminița Dumănescu, *Transilvania copiilor*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2006.
16. Gheorghe Gorun, *Reformismul austriac și violențele sociale din Europa Centrală, 1750-1800*, Oradea, 1998.; Barbu Ștefănescu, *Ediția Bodo, Ruperea tăcerii*, Oradea, 1998.; Barbu Ștefănescu, *Sociabilitate rurală. Violență și ritual*, Oradea, Editura Universității, 2004.; C-tin Bărbulescu, *Universul înrudirii. Intre istorie și antropologie*, Cluj-Napoca, 2000.
17. Toader Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească (1600-1830)*, Cluj-Napoca, Accent, 2006, 600 p.; Ioan Ciorba, *Marea foamete din*

Transilvania dintre anii 1813-1817, Editura Arca, Oradea, 2007.; Dumitru Sim, *Pasul și ceasul. Aspecte ale percepției spațiului și timpului în comunitățile rurale din Crișana (sec. XVIII- prima jumătate a sec. XIX)*, Editura Duran's, Oradea, 2007.

18. Alexandru-Florin Platon, *Societate și mentalități în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Iași, Editura Universității, 2000; Iolanda Tighiliu, *Societate și mentalitate în Tara Românească și Moldova, secolele XV-XVII*, București, Paideia, 1998.
19. Dan Horea Mazilu, *O istorie a blestemului*, Iași, Polirom, 2001; *Voievodul dincolo de sala tronului. Scene din viața privată*, Iași, Polirom, 2003; *Lege și fărădelege în lumea românească veche*, Iași, Polirom, 2006.)
20. O Ghitta, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmăr în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Cluj-Napoca, PUC, 2001; Doru Radosav, *Sentimentul religios la români*, Cluj-Napoca, Dacia, 1997.; Nelu Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997.; Iolanda Tighiliu, *Între Diavol și bunul Dumnezeu, Preoțimea*; Simona Nicoară, *O istorie a secularizării*, I-II, Cluj-Napoca, Accent, 2004-2006.
21. Cristina Dobre-Bogdan, *Imago Mortis în cultura română veche (secolele XVII-XIX)*, București, Editura Universității, 2002.; *Oamenii și moartea în societatea românească*, în „Caiete de antropologie istorică”, nr. 5-6, (ianuarie-decembrie 2004), Cluj-Napoca, Accent (număr tematic dedicat integral problematicii thanatologiei).; Mihaela Grancea, (coord.), *Reprezentări ale morții în Transilvania secolelor XVI-XX*, Cluj-Napoca, Casa cărții de știință, 2005.; Marius Rotar, *Moartea în Transilvania în secolul al XIX-lea*, I-II, Cluj-Napoca, Accent, 2006, 246, 720 p.; Mihaela Grancea, Ana Dumitran, *Discursuri despre moarte în Transilvania secolelor XVI-XX*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2006.; Adela Toplean, *Pragul și neantul. Încercări de circumscriere a morții*, Editura Polirom, Iași, 2006, 300 p.)

Maria Berényi

Medici și farmaciști români din Budapesta în secolul al XIX-lea

Față de secolul al XVIII-lea, privind centrele universitare frecventate de români, în secolul al XIX-lea, un rol tot mai important îl au orașele ungare Pesta și Buda. Rolul lor este legat de transferarea vechii Universități din Nagyszombat la Buda în 1777. Ulterior, în 1784, va fi mutată la Pesta.

În deceniile care au urmat mutării Facultății de Medicină din Nagyszombat în capitala Ungariei, ea a cunoscut o perioadă de dezvoltare, care, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a culminat într-o etapă de înflorire, marcată prin profesori renumiți.

Deși Facultatea de Medicină din Viena avea un renume mare și atrăgea tineretul studios din toate colțurile Imperiului Austriac, cea din capitala Ungariei a fost de asemenea un important centru pentru pregătirea cadrelor de medici, nu numai pentru Ungaria și Transilvania, dar și pentru țările învecinate, printre care figurau Moldova și Muntenia.

Capitala Ungariei, însemnat centru medical spitalicesc și de învățământ medical, a stîrnit admirația boierului *Dinicu Golescu*, care la începutul secolului al XIX-lea a vizitat Pesta. În cartea sa, *Însemnare a călătoriei mele*, apărută în 1826 la Tipografia din Buda, scrie despre aspectele culturale și de învățământ din viața capitalei maghiare. „Oraș al Ungariei, frumos și vrednic de vedere, pentru mulțimea lucrurilor ce are spre învățătura oamenilor, podoaba orașului și odihna norodului. Are zidiri foarte mari spre întrebuintarea școalelor, unde poate cine ca voi să asculte tot cursul a tuturor învățăturilor, cum și a dohtoriei. Odăi cu bucăți despărțite din trupul omului în multe felurimi tăiate, și aceste toate făcute de ceară întocmai și fără de nici o deosebire din cele adevărate; cum și copii adevărați, în vase mari de sticlă puși în

spirturi, care s-au născut pociți și alții câte doi lipiți, și alte multe asemenea, toate pentru învățătura dohtoriei.”¹ Aceste rînduri arată că Golescu a rămas profund impresionat de cele văzute cu ocazia vizitării colecțiilor anatomice și anatopatologice ale Facultății de Medicină din Pesta și nu uită să semnaleze că Pesta „are un așa mare venit pentru învățatură, încît nu numai nici în vis nu l-au văzut ai noștri, ci de multe ori stăpînitorii au stricat și acele mici școale, dinadins ca să nu să deștepte norodul, și dintr-acele puține venituri iarăș au luat, și l(e)-au întrebuițat în alte lucruri nu spre folosul Patriei.”²

În ultimii ani ai secolului XVIII și în primele decenii ale secolului XIX o parte a tineretului român dornic de studii înalte, dedicîndu-se celor medicale, a frecventat cursurile Facultății de Medicină din Pesta, unde fie că și-a făcut studiile medicale parțial, continuîndu-le apoi la alte facultăți (mai ales la Viena), fie că le-a terminat, obținînd diploma de doctor la Pesta. Printre aceștia au fost *Gheorghe Constatntin Roja, Gheorghe Vasile Ciocîrlan, Simion Ramonțai, Constantin Vîrnav, Ioan Szebeni-Sibineanu, Athanasie Șandor, Pavel Vasici-Ungureanu* și alții. Unii dintre ei au jucat mai tîrziu un rol de seamă în dezvoltarea culturii românești și în special în domeniul medical.³

În prima jumătate a secolului al XIX-lea și-a desfășurat activitatea medicală și culturală **GHEORGHE CONSTANTIN ROJA**. Deși în anumite împrejurări iscălea *Valachus Moscopopolitanus*, el era originar din Bitolia, unde se născuse la anul 1786. Venise de mic la Timișoara în vîrstă de numai opt ani, unde fu crescut de un unchi al său, comerciant în acel oraș. Asupra studiilor sale secundare nu se cunoaște nimic precis. A studiat medicina la Pesta, continuîndu-și apoi studiile la Vinea, unde a fost promovât doctor în medicină în 1812. După ce își ia doctoratul la Viena, se reîntoarce în capitala ungară și devine medic la spitalul Universității din Pesta. Roja s-a arătat mai puțin preocupat să publice în specialitatea pentru care se pregătise, în schimb, încă de pe vremea cînd era student, a scris o lucrare în limbile greacă și germană în care dezbate problema aromână din punct de vedere

istoric și filologic. El este primul dintre macedoromâni, care a încercat să pună în circulație lucrări în legătură cu trecutul și graiul celor de un neam cu dînsul.

Student fiind la Facultatea de Medicină din Pesta, la numai 22 de ani, el publică aici în 1808 cartea *Cercetări asupra românilor sau așa-numiților vlahi care locuiesc dincolo de Dunăre*. Intenția sa era „să ofer mai ales aromânilor înșiși o scriere pentru ca, atît cît îmi stă în putință, să fac să se vadă ce era acest popor odinioară și ce este el astăzi.” Roja ține seama de mîndria națională a cititorilor: „Unora li se va părea poate șocant: de ce și text grecesc? Pentru ca să putem fi înțeleși de naționaliștii din Ungaria, de cei din Turcia și din țările învecinate, în sfîrșit de toți ceilalți. În limba română nu, însă nu din neputință, ci pentru că vreau să fac serviciu nu numai aromânilor, ci și tuturor celorlalți, care nu înțeleg și citesc decît greaca comună”.⁴ Autorul insistă asupra romanizării tracilor, asupra trecutului medieval al românilor și dă informații asupra vieții culturale a Moscopolei în secolul al XVIII-lea.⁵ Ceea ce preocupă în mod particular pe scriitor este originea aromânilor, pe care îi socotește a fi traci romanizați, fapt care îl face să afirme că prima patrie a limbii române este Tracia. În ceea ce privește vocabularul limbii române, el socotește că mai mult de jumătate din cuvintele ce îl compun sînt de origine latină, iar multe din celelalte, cum ar fi *casă, cămeașă, foc*, sînt împrumutate din italiană.⁶

Opera scrisă în limba germană și greacă se întinde pe 160 de pagini. La sfîrșitul lucrării sale, Roja anexează o listă a prenumeraților aromâni din Austria, Ungaria, România și Bulgaria, din care se vede cît de numeroase erau familiile macedoromâne așezate în vechea Monarhie Austro-Ungară. Multe nume de familii ne sînt cunoscute, ca: Dumitru Vulpe (Pesta) p. 150; Gheorghe Vulpe p. 157.; Anasta și Vreta Keptinaru (Pesta) p. 150.; Alexandru Liepura (Pesta) p. 150.; Zisi N. Liepuriciu (Viena) p.156.; Vasili Pescaru (Miskolc) p.153.; Spiridon Capmare (Feldioara) p. 154.; Anastas Nicăruș (Viena) p. 156.; „familia Nicăruș (pronunțat și Nicuruș) există și azi în Bitolia. Numele este un derivat diminutiv de la Nicoară cu suf.-uș, cecece dove-

dește că, alături de Nicola, nume mai nou, a existat și la Aromâni forma veche Nicoară, care se găsește și la Dacoromâni.”⁷ În afară de aceștia, între prenumerații mai găsim numele lui Nicola Pilta (Pesta), Atanas Dada, Mihai Stană și Atanas Steană (Viena) p. 156.; Gheorghe Cuișoru etc. Numele familiei Șaguna apare cu pronunțare aromânească: Șăgune în: Gheorghii Dimitri Șăgune, Vreta N. Șăgune, Gheorghii Vreta Șăgune, Ioan Șăgune, Naum Șăgune, toți din Miskolc, p. 153.⁸

În 1809, la vârsta de 23 de ani, Roja tipărește la Buda lucrarea intitulată *Măestria ghiovășirii [citirii] românești cu litere latinești, care sînt literele Românilor ceale vechi*. Autorul militează pentru crearea unei limbi române unitare, care să cuprindă elemente atât din dacoromână cît și din macedoromână, scrisă cu litere latine. Pentru atingerea acestui scop, autorul își începe lucrarea cu o prefață, *Cuvînt către Români*, care cuprinde 23 de pagini. Roja vroia, în primul rînd, să demonstreze că graiul aromânilor reprezintă un dialect al limbii române, astfel el dă o definiție a limbii.

După publicarea gramaticii lui Șincai și lucrărilor lui Roja, învățații străini de atunci începuseră să se intereseze tot mai mult de studiul limbii române.⁹

Ambele lucrări denotă pregătirea temeinică a lui Roja în domeniul istoriei, etnologiei și lingvisticii, orizontul său cultural larg și dorința lui de a fi de folos poporului său prin lămurirea unor chestiuni care îl preocupaseră. În această privință, străduințele doctorului Roja se apropie de acelea ale unui alt tînăr medicinist român din Pesta, *Pavel Vasici*, de origine bănățean, care, cu două decenii după Roja, va dărui culturii românești primele sale lucrări medicale de popularizare.

PAVEL VASICI după studii primare și secundare la Timișoara, *Seghedin* și Oradea a urmat Facultatea de Medicină din Pesta între 1827 și 1832. A fost unul din primii doctori români în medicină. Încă în timpul studenției publice la Tipografia din Buda lucrări de răspîndire a cunoștințelor medicale: *Antropologia sau scurtă cunoștință despre om și despre însușirile sale* (1830), *Dietetica sau învățătura a păstra întreaga sănătate, a domoli boalele, a*

se feri de primejdia morții și a se mîntui dintr-însa (1831). Anul 1831, în care termina cursurile facultății, îi oferă întîiul prilej de a lua contact direct cu masele de țărani ce trăiau în mizerie, fiind trimis în comitatul Maramureș, unde izbucnise holera. Timp de zece săptămîni s-a dedicat îngrijirii și salvării bolnavilor, cîștigînd, prin devotamentul și înțelegerea de care a dat dovadă, un mare prestigiu. Revenit la Pesta, își dă examenul de doctorat, susținînd în 4 august 1832 teza *Disertatio inauguralis medica de peste orientali*, tradusă în românește și publicată cu titlul *Cuvîntare încununătoare medicească despre ciurma răsăritului*. Ca doctor în medicină, obstetrică și chirurgie se întoarce la sfîrșitul lunii august 1832 în orașul natal, Timișoara, începînd să profeseze medicina.

În *Antropologia* Vasici expune, conform prelegerilor profesorului său S. Schordann, cunoștințele timpului referitoare la structura și funcțiile organismului omenesc. Volumul este important prin faptul că tînărul student își aducea, pe urmele doctorului Vasile Popp, contribuția la crearea terminologiei științifice medicale autohtone. *Antropologia* este primul manual de anatomie, fiziologie și psihologie scris în limba română. Începînd cu această lucrare, sesizăm nota particulară a scrisului lui Vasici: amprenta filozofică și finalitatea lui etico-morală. Omul armonios dezvoltat, sănătos trupește și sufletește, echilibrat și moral, este idealul pentru care va milita întreaga lui viață Pavel Vasici. La această carte s-au abonat români din *Giula, Pesta, Buda și Otlaca*.

Cunoștințe medicale, igienice și biologice cuprinde și *Dietetica*, scrisă la îndemnul și cu cheltuiala episcopului Samuil Vulcan. Medicul iluminist combate superstițiile, credințele deșarte, vrăjitoriile, șarlatanismul.

În anii 1845–1846, Vasici a publicat alte două lucrări: *Macrobiotica sau măiestria de a lungi viața* (1844–1845) și *Nepuțința și a ei totală vindecare cu mijloace simple, cercate prin experiență și aprobate de mulți pătimiși* (1846). Traducerea sa, *Macrobioptica*, după iluministul german Chr. Hufeland, foarte răspîndită, se remarcă prin încercarea de a îmbogăți terminologia științifică românească cu termeni din vorbirea populară. Și această carte a sa a fost populară în rîndul cititorilor. Amintim aici că la Pesta, cunoscutul

Gheorghe Pomuț (născut la *Giula*) care funcționa ca avocat, a făcut colecta prenumeranților la *Macrobioțica*. Printre abonați îi găsim pe Emanuil Gojdu, Gheorghe Grabovsky, Ioan Mutovsky, Atanasie Grabovsky.¹⁰

După întoarcerea de la Pesta, din 1836 pînă în 1850, Pavel Vasici a fost directorul carantinei de la Timiș, funcție care i-a înlesnit, la 1848, sprijinirea revoluționarilor munteni și moldoveni care se refugiau în Transilvania. Prieten cu G. Barițiu și T. Cipariu, a împărtășit ideile lor reformatoare, naționale și social-culturale, susținându-le printr-o îndelungată și variată colaborare la publicațiile românești din Ardeal. Din 1842 este membru al *Societății literare* din București, iar din anul următor, membru corespondent al *Societății de medici și naturaliști* din Iași. Ales deputat în Dietă, se stabilește la Sibiu, apoi la Cluj, pînă în 1869, cînd se retrage la Timișoara. Meritele sale științifice sînt recunoscute spre sfîrșitul vieții, cînd este ales membru al Academiei Române (1879). Vasici a desfășurat și o întinsă activitate pedagogică, în calitate de referent școlar și sanitar și, apoi, de consilier al școlilor ortodoxe, la ridicarea nivelului de predare în școlile românești din Banat și Transilvania. În sprijinul învățămîntului, a publicat numeroase articole în *Amicul școlii* (1860–1865) și a editat revista *Higiena și școala* (1876–1880). Vasici a colaborat asiduu la revistele *Foaia literară*, *Foaie pentru minte, inimă și literatură* și la gazeta *Telegraful român*, al cărei redactor a fost între 1853 și 1856. Pînă la moartea survenită în 1881, Vasici a scris despre armonia și legile universului, despre viață și moarte, despre dreptul tuturor oamenilor la instrucție și cultură. Atenție deosebită acordă moralei. În tradiția Școlii Ardelene, Vasici s-a ocupat și de problemele limbii literare, dar adoptă o poziție mai realistă decît ceilalți cărturari ardeleni, aderînd la orientarea din prefața *Gramaticii românești* a lui I. Heliade-Rădulescu și, mai tîrziu, la critica lui Alecu Russo la adresa exagerărilor latiniste.¹¹

La Facultatea de Medicină a universității din Budapesta, au desfășurat o activitate remarcabilă mai mulți profesori de origine română, dintre care noi prezentăm viața și activitatea lui *Dimitrie*

Nedelcu, Constantin Pomuț, Victor Babeș, George Bilașcu și Gheorghe Crăiniceanu.

Istoricii Hógyes Endre, Chiffa V., dar și Salamon Henrik stabilesc data nașterii lui **DIMITRIE NEDELUCU** în 1811, dar regretatul profesor timișorean de istoria medicinei din anii 1960 Stoiacovici Atila, în teza sa de doctorat, prezintă copia Certificatului de naștere a lui Nedelcu, de unde reiese că data nașterii a acestuia este 11 octombrie 1812¹².

Așadar, Dimitrie Nedelcu s-a născut la Lugoj, dintr-o familie de macedoromâni, stabilită în Banat la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Tatăl său, *Damaschin Nedelcu*, era un meseriaș alamurier înstărit, care citea mult și cunoștea foarte bine situația politică din acea vreme. Influențat de ideile generoase ale Revoluției franceze, face parte dintr-o societate secretă *Constitutio*. Aceasta avea un profund caracter antifeudal, militînd în paralel pentru emanciparea națională și creștină a românilor, urmînd totodată „ruperea lanțului panslavismului prin biserica ortodox-sîrbă de rit vechi, dominate atunci”¹³.

Din cercetările lui P.D. Suciu reiese că mentorul societății *Constitutio* era ajutorul de protopop al Lugojului, Dimitrie Petrovici Stoichescu, care era în același timp și profesor la secția română a Institutului Teologic din Vîrșeț. Acesta era un om cult, cu vederi iluministe și care, pentru meritele sale naționale și teologice, a fost ales de marea adunare de pe „Cîmpia Libertății” de la Lugoj, prezidată de *Eftimie Murgu*, în 1848, vicar pentru proiectata mitropolie română a Banatului. *Constitutio* este deconspirată în 1830, Damaschin Nedelcu și fiii săi Theodor și Iosif sînt arestați, deoarece ședințele societății aveau loc în casa familiei Nedelcu. După patru ani de proces, cei trei au fost achitați, deoarece nu au putut fi acuzați pentru delictе politice, în afara faptului că au asigurat locul de întîlnire a membrilor unei societăți interzise. Episodul nu trece însă fără urmări tragice, *Theodor Nedelcu* murind în închisoare.¹⁴

Familia Nedelcu aparținea păturii sociale respectate a Lugojului, iar în perioada deconspirării, Nicolae era student la Drept în

Budapesta, iar Dimitrie, viitorul medic stomatolog și profesor universitar, era în clasele superioare ale gimnaziului. Dintr-o scrisoare aflată în posesia familiei Lăzărescu reiese că Damaschin Nedelcu a avut șase copii: patru băieți și două fete. În ordine cronologică, aceștia au fost: Theodor și Iosif. Urmează apoi cele două fete: Ilea, căsătorită cu Lazarovici, turtar la Timișoara și Sofia, căsătorită cu Pavel Șeiman, tot din Timișoara. Ultimii copii sînt Nicolae, avocat la Timișoara și Dimitrie, doctor în medicină și profesor de stomatologie, la Budapesta¹⁵.

Dimitrie urmează studiile elementare și gimnaziale la Lugoj, după care se înscrie la Universitatea din Budapesta, unde începe să studieze Dreptul, dar apoi este atras de medicină. În anul 1839, Demetrius Nedelko, din Lugoschino-Kraschoviensis, obține titlul de doctor în medicină cu teza: *Dissertatio inauguralis physiologicopathologica De Senectute*¹⁶.

După susținerea tezei sale de doctorat, pleacă la Viena, la renumita școală medicală de stomatologie condusă de vestitul profesor *Georg Edler Carabelli* (1787–1842).

Sub privirea lui Carabelli s-au format nume sonore de viitori profesori, șefi de școală ai Europei, ca Nessel, la Praga, și Adolph Fröhlich, la Graz. Nedelcu devine studentul lui Carabelli și ulterior asistentul lui Sterne. După mai bine de trei ani de studii, dobîndește un bagaj serios de cunoștințe teoretice și practice despre medicina dentară a acelor vremuri. Obține diploma de absolvire și vrea să se întoarcă acasă, dar este sfătuit de Carabelli (în 1842) să revină la Budapesta pentru introducerea unui învățământ și a unei asistente stomatologice, care lipsea la Universitatea de aici. În 1842, cu ocazia unei conferințe a *Societății Medicilor și Naturaliștilor Maghiari*, Nedelcu susține o conferință cu tema „Necesitatea ridicării stomatologiei la un nivel înalt, modern și științific” (*Értekezés a fogorvosok tudományának egy korszerű magasabb tudományos álláspontra emelése szükségességéről*).

În această expunere bine documentată, tînărul și necunoscutul Nedelcu afirma: „De bună seamă că nu există în toată știința medicală un fenomen mai straniu și de netăgăduit, acela că anumiți medici (chiar culți și pregătiți) au considerat nedemn să

începe să practice o anumită ramură a medicinei, așa cum s-a întîmplat și cu stomatologia. În consecință, publicul, neputînd cere sfaturi de la medici învățați, s-a încredințat în mîinile celor nechemați, de unde reiese că nici o ramură medicală nu a fost mai expusă șarlatanismului ca aceasta”¹⁷.

După publicarea textului conferinței, ecourile pozitive nu au întîrziat. S-a decis imediat înființarea unei catedre de stomatologie în cadrul Facultății de Medicină din Budapesta. Regele Ferdinand al V-lea, la data de 30 decembrie 1843, admite ca Nedelcu să devină cadru didactic, să țină cursuri gratuite de stomatologie. Cancelaria Facultății de Medicină îl anunță oficial pe Nedelcu la data de 4 ianuarie 1844. Nedelcu cere permisiunea regelui să poată folosi titlul de profesor extraordinar (*titulus professoris extraordinarii*), ce îi revine de altfel prin Decretul Regal nr. 272 din 25 mai 1844. De la data de 13 iulie 1844 afișează un anunț în care aduce la cunoștința studenților introducerea unei discipline noi, cu prezență facultativă.

Conținutul afișului este: „*Se aduce la cunoștința tuturor bolnavilor cu probleme orale și dentare că în fiecare miercuri și sîmbătă după masă, la ora 15.00, în timpul conferințelor de stomatologie din cadrul facultății, funcționează un cabinet ambulatoriu, în care se efectuează și intervenții chirurgicale, la adresa din Str. Dorothea nr. 10, zilnic se fac consultații între orele 10.00 și 13.00 și 16.00 și 18.00.*”¹⁸

Astfel, pe Nedelcu îl putem considera întemeietorul învățămîntului stomatologic maghiar. Timp de 38 de ani ține cursuri în clădirea Facultății de Medicină din Budapesta pe strada Hatvani, cîte 2 ore de curs/săptămînă și examinează un număr de peste 400 de studenți. Anual, are în medie un număr de 5-20 de studenți. La început, demonstrațiile și orele de lucrări practice se fac la domiciliul său, unde are un cabinet privat bine pus la punct pentru acea vreme (Szervita tér 3). Atunci, aceasta zonă a Pestei era numită „quartier dentaire”, deoarece aici trăiau și lucrau mai mulți dentiști și tehnicieni dentari. Mai tîrziu, după modelul Clinicii de Stomatologie Ambulatorie din Viena, înființează primul ambulator de medicină dentară, unde ține cu o regularitate și acuratețe exemplară demonstrațiile clinice și practice.

Programa analitică a fost întocmită de „privat docent” Dimitrie Nedelcu și înaintată conducerii Facultății, domnului Stáhly. În acest program didactic figurează: anatomia și fiziologia dinților, patologia dentară, terapia odontală, extracția dentară și alte intervenții și tehnici stomatologice. La îndemnul său, renumitul tehnician dentar, la nivel european, Pfeffermann Péter organizează cursuri speciale pentru viitorii tehnicieni dentari. Cursul inaugural al lui Nedelcu a fost susținut la 15 mai 1844 pe tema „Necesitatea și foloasele stomatologiei” (*A fogászat szükségességéről és hasznáról*). Acest curs festiv a avut un puternic răsunet în elita medicală a Budapestei. A fost o adevărată confesiune de credință asupra a ceea ce noul profesor considera că trebuie să fie sensul și esența stomatologiei moderne. Din această apologie a prosperității medicinei dentare, subliniem câteva idei și gânduri, citate de Huszár György :

– Necesitatea specializării în stomatologie, aceasta constituind, pentru profesorul Nedelcu, dezideratul prioritar, deoarece, în viziunea sa, fără specializare stomatologul nu poate fi, nici competent și nici respectat.

– Necesitatea colaborării cu celelalte ramuri medicale. În acest sens, el afirmă: „...se pare că se uită principiul fundamental al științei medicale, anume că fiecare ramură medicală, chiar dacă ar sta la hotarul extrem al acesteia, este totuși o parte a întregului, iar cunoașterea părților este condiția principală a progresului întregului”.

– Necesitatea accentuării principiului individualizării în terapeutică dentară. Nedelcu susține că „...este clar pentru toți că bolile dinților ca și alte boli trebuie tratate în conformitate cu natura lor și a individului, deci individualizat. Bolile dinților nu sînt întotdeauna locale, cum sînt considerate îndeobște, ci de cele mai multe ori nu sînt decît simptome ale altor maladii; nu rareori sînt în legătură cu gravitatea, iar alteori apar ca manifestări ale unor substanțe patologice latente din organism”.

– Necesitatea și importanța stomatologiei conservative și preventive apar pe prim plan, cînd afirmă că „...sper că va veni timpul cînd aceasta specialitate, atingînd punctul ei culminant,

nu va permite nici unui dinte să fie scos; aceasta va fi, după slabele mele puteri, principala mea străduință și misiune”.

Alocațiunea inaugurală s-a încheiat cu următoarele fraze: „Iar, acum, domnilor, viitorii mei studenți! Nu mai avem altceva de făcut decît să vă îndemn pe domniile voastre, cu încredere și amicitie, să vă îndreptați atenția, eforturile și hărnicia asupra acestei ramuri a medicinei. Confrații noștri suferinzi au nevoie de ajutorul nostru, iar alinarea durerilor este cea mai nobilă chemare și datoria supremă a medicului. Numai cine simte acest lucru și cine este în stare să o îndeplinească merită frumosul calificativ de medic!”¹⁹

În viața medicală a capitalei maghiare, Nedelcu a fost o personalitate bine cunoscută și activă. Era membru al *Societății regale de medicină*, la ședințele căreia participa cu comunicări. Fiind un practician cunoscut, întreținea relații cu păturile bogate, avînd o clientură mare. Cabinetul său era instalat în casa sa din piața Szervita nr. 3. și avea un cabinet și la Facultate de pe str. Hatvani. Profesorul D. Nedelcu a avut mulți pacienți, printre care s-au numărat o serie de personalități de vază, miniștri, deputați, magistrați etc. Printre pacienții săi se număra și *groful Széchenyi István*, primul-ministru al Ungariei, care era un om pedant și ținea mult la aspectul și integritatea danturii sale.

Nedelcu s-a căsătorit cu domnișoara Iréna Tomeoni, de origine franco-italiană, care era nepoata renumitului dirijor al Operei din Viena, Pierre Dutillien. Din acea căsătorie s-au născut patru copii, două fete și doi băieți: Damaskin, Tivadar, Irén și Elena.

Devotat vieții universitare și luptei neobosite pentru răspîndirea și propășirea medicinei dentare, profesorul Nedelcu, fără a fi un militant activ în viața politico-socială, asemănător tatălui și fraților săi, a fost un catalizator al apropierei dintre români și maghiari. A făcut parte din cercurile progresiste ale Budapestei, frecventînd cu regularitate consecventă cercul medical cu idei liberale, grupat în jurul doctorului Markusovsky, care, în perioada revoluției din 1848, a fost medicul responsabil de organizarea sanitară militară.

Recunoscutul și apreciatul profesor Dimitrie Nedelcu, la vîrsta

de 70 de ani, se stinge din viață în ziua de 21 aprilie 1882, fiind înmormântat la Budapesta și se odihnește în cimitirul Kerepesi, parcela nr. 4, rîndul 13, sub lespedeza nr. 22.²⁰

O dată cu trecerea în neființă a primului profesor de stomatologie din Ungaria, învățămîntul medical din Budapesta pierde o componentă curiculară, pe o perioadă de 35 de ani. Abia în 1917 se reînființează catedra de stomatologie, șeful disciplinei devenind prof. dr. Árkövy József, socotit de maghiari întemeietorul stomatologiei moderne. Nedelcu a elaborat o concepție nouă în medicină, o orientare umanistă a stomatologiei, cu un evident caracter preventiv și curativ. Deși nu a lăsat în urma sa cărți și tomuri științifice impresionante, a fost și rămîne un pionier al medicinei dentare moderne din această euroregiune.²¹

În gazeta *Luminătorul*, ce apărea la Timișoara, sub conducerea publicistului Pavel Rotaru, în anunțul mortuar, ce aducea la cunoștință stingerea din viață a marelui profesor român, între altele, se menționa: „Fericitul a fost un bun român și avea și inimă pentru tinerime, căreia i-a fost făcută multă bunătate în diferite timpuri”.

Nedelcu era apreciat de către maghiari, fără să-și fi ascuns originea sau sentimentele sale românești. În casa lui s-a vorbit românește, avînd o profesoară de limba română pentru copiii săi. Citez dintr-o scrisoare a lui *Caius Brediceanu*, fost ambasador al României la Helsinki, următoarele cuvinte referitoare la Dimitrie Nedelcu: „În familia sa se vorbea numai nemțește și românește, soția fiind italiancă din Triest nici nu știa ungurește. Pentru copii avea totdeauna o profesoară română în casă. Una din fetele lui, Elena, s-a măritat cu farmacistul Gheorghe Rădulescu. Cealaltă fiică, Irina, s-a măritat cu un sîrb din Sîntandrei (Szentendre n.n.), Martinovici. Societatea care o frecventau și care comunica și în casa lor a fost exclusiv românească.”²²

D. Nedelcu făcea parte din conducerea comunității grecomacedoromâne din Budapesta, care întreținea o biserică și o școală, pe timpul acela unica biserică românească de aici. Se știe că Nedelcu a luat parte la întocmirea testamentului nepotului său, Alexandru, care a lăsat o însemnată avere bisericii ortodoxe

române din Lugoj, în scopuri de binefacere. Studenții români din Budapesta s-au bucurat totdeauna de sprijinul său și casa lui le era totdeauna deschisă pentru ei. La începutul anilor 1870 chiar aici și-a avut sediul *Societatea studențească „Petru Maior”*.

La scurt timp după moartea sa într-o revistă medicală s-a scris despre activitatea lui. Aici este subliniat faptul că Nedelcu nu a fost numai cel dintîi profesor de stomatologie și întemeietorul învățămîntului stomatologic din Ungaria, ci și unul din primii profesori ai acestei specialități în Europa.

Al doilea medic român care s-a înscris în anele medicinei maghiare, prin inițierea învățămîntului psihiatric maghiar, a fost **CONSTANTIN POMUȚ** (fratele lui *Gheorghe Pomuț*, devenit celebru în războiul de secesiune din America, iar mai tîrziu un apreciat diplomat al Statelor Unite). El s-a născut la *Giula*, la 17 ianuarie 1815. Își începe studiile medicale la Pesta și le continuă la Viena, unde obține doctoratul în medicină. Teza lui, *Disertatio inauguralis medica de morbis gravidorum*, a fost tipărită la Viena în 1841. Pomuț, după obținerea diplomei, a rămas la Viena pentru desăvîrșirea cunoștințelor sale, lucrînd într-unul din spitalele capitalei austriece. El s-a ocupat cu probleme de psihiatrie și cu asistența bolnavilor mintali. Formîndu-se la Viena, Pomuț a putut să vadă exemple demne de urmat în domeniul asistenței bolnavilor și să se inspire din prelegerile și activitatea unor psihiatri însemnați. Vestitul spital de nebuni din Viena, “Navrenturn” (Turnul nebunilor), clădit în 1784 din porunca împăratului Iosif al II-lea, oferea un material cazuistic deosebit de bogat.

Constantin Pomuț, reîntorcîndu-se în capitala Ungariei, în 1847 s-a adresat directorului Facultății de Medicină pentru a obține aprobarea deschiderii unor cursuri de psihiatrie. Directorul, Stahly Ignác a susținut solicitarea lui Pomuț, el însuși fiind convins de necesitatea înființării unei catedre de psihiatrie. Stahly considera că învățămîntul de psihiatrie trebuie legat de crearea unui ospiciu central pe țară, care urma să ia ființă în orașul Vaț unde existase premisele materiale-financiare ale acestei instituții. Pe vremea cînd Pomuț solicitase aprobarea cursurilor de psiha-

trie în capitala Ungariei, nu exista decât un mic și neînsemnat spital de nebuni, și acela în proprietate particulară. Stahly era de părere că trebuie așteptat crearea manicomului. Cu toate acestea, prin dispoziție regală i se permite doctorului Constantin Pomuț ținerea cursurilor de psihiatrie în calitate de profesor public extraordinar. El a ținut aceste cursuri în anul școlar 1847-1848. Deci C. Pomuț a fost primul profesor de psihiatrie al Facultății de Medicină din Pesta, creatorul uneia din tradițiile înaintate ale învățămîntului medical maghiar.²³

În 1854, Pomuț a devenit medic primar al Banatului, rămînînd însă și pe mai departe docent al facultății din Budapesta. Mai tîrziu a fost chemat în calitate de consilier medical la Cancelaria curții ungare din Viena, unde a fost și membru al Colegiului doctorilor facultății vieneze. În 1863 îl găsim la Viena ca referent medical și sanitar regal pe lîngă Cancelaria aulică regală maghiară, devenind mai tîrziu consilier sanitar regal și făcînd parte din Colegiul doctorilor Facultății de medicină din Viena.²⁴ După instalarea dualismului austro-ungar (1867), Constantin Pomuț s-a retras, probabil pensionat la cererea sa, în comuna Ucea de Jos (raionul Făgăraș) unde a decedat în ziua de 6 iulie 1883. A fost înmormîntat în curtea bisericii din loc. În Necrologul apărut în *Telegraful român* din 1883 citim următoarele: „De la Ucia inferioară primim știrea tristă, că *Dr. Constantin Pomuțiu*, consilier regesc și medic cercual al Arpașului inferior, după o suferință abia de două zile a repausat în l. c. în etate de 69 ani. Pe defunctul îl plînge soția soția sa *C a t a r i n a* născută *W u n d e r l i c h* și fiul lor *I s i d o r*, student în clasa a II-a gimnazială abia în etate de 12 ani precum și inteligența și poporul din cercul său care l-a stimat și iubit. În mormîntarea a avut loc în 5 iulie în Ucia inferioară. Fie-i țărîna ușoară!”²⁵

Constantin Pomuț, pe lîngă că a fost un medic foarte talentat, a fost și un luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Ungaria. De ex. în 1848-49 el semnează alături de A. Șaguna, Al. Mocioni și I. Bologa petițiile către împărat în care se cere egala îndreptățire a românilor din Monarhie. Militează alături de Teo-

dor Șerb, Ioan Popasu și ceilalți luptători pentru despărțirea ierarhică a Bisericii Ortodoxe Române de sîrbi. (Petiția din 24 octombrie 1849). Subscrie cu Aug. Treb. Laurian și Vasile Bologa petiția pentru înființarea unei universități românești; solicită ca limba română să fie limbă oficială nu numai în școli, ci în toate direcțiile.²⁶ Cînd era cazul, C. Pomuț a dat ajutor financiar manifestărilor cultural-naționale românești.

Cel care a marcat cel mai mult dintre români istoria Facultății de Medicină din Budapesta, a fost **VICTOR BABEȘ**, fiul politicianului Vincențiu Babeș. S-a născut la Viena în 1854 ca al doilea din cei nouă copii ai lui Vincențiu Babeș. Chiar dacă s-a născut în capitala imperiului austriac, iar limba maternă i-a fost germana, Babeș nu s-a rupt de limba română. Tatăl, om politic de seamă al Banatului, pretindea ca fiii săi să învețe limba română. Așa că Victor a făcut cîteva clase de gimnaziu la Lugoș.

Sora cea mică, Alma, a murit de tuberculoză abdominală la vîrsta de 14 ani. La capătul patului ei, Victor, fratele ei mai mare, student la Institutul de Arta Dramatică din Budapesta, își frîngea mîinile de durere și de neputință. În momentul în care sufletul surorii lui a părăsit trupul, Victor și-a jurat că va veni în ajutorul oamenilor bolnavi. Victor Babeș a renunțat atunci la Institutul de Arta Dramatică din Budapesta și s-a înscris la Facultatea de Medicină de aici. Ani de-a rîndul a fost bursierul *Fundației Gojdu*. În timpul studenției a fost vicepreședintele *Societății „Petru Maior” din Budapesta*. Victor Babeș, ca și ceilalți membri ai familiei sale, pînă la moarte a ajutat și susținut, chiar și material, acțiunile național-culturale românești din capitala Ungariei.

În activitatea profesorului Victor Babeș deosebim două perioade: una budapestană și alta bucureșteană. Prima, la fel de rodnică în rezultate, o putem considera ca o perioadă de pregătire în vederea marilor descoperiri ulterioare.

Studiile medicale le-a început la Budapesta, unde s-a distins prin calitățile sale intelectuale și cunoștințele sale, neobișnute pentru un student. Încă era student cînd a fost ales membru al

*Societății științelor naturii din Budapesta.*²⁷ Fiind student în anul II, el a început activitatea științifică sub conducerea profesorului Scheuthauer.

După aceea Babeș părăsește Budapesta pentru a se înscrie la Facultatea de Medicină din Viena, unde își termină studiile medicale obținând diploma de medic în 1878.

Drept recunoaștere a strălucitei sale pregătiri profesionale, încă înainte de a fi promovat doctor în medicină, la 1876, el a fost numit la Budapesta asistentul profesorului Scheuthaer Gusztáv, titularul Catedrei de Anatomie Patologică. Babeș a lucrat aici timp de 7 ani, în care timp a dobândit vaste cunoștințe de anatomie și histologie și totodată a început să se orienteze spre noua ramură medicală – bacteriologia. Străduințele lui Babeș în domeniul bacteriologiei au fost sprijinite de profesorul Korányi, care i-a organizat special un laborator în clinica lui. Un asemenea laborator legat de activitatea clinică era un lucru puțin obișnuit în acele timpuri. În 1881 Babeș a fost numit doctor-docent în histopatologie. Această numire, ascensiunea sa universitară, precum și trimiterea lui în străinătate pentru a-și desăvârși pregătirea profesională se datoresc calităților sale excepționale. Ajutat de cercurile medicale progresiste din capitala Ungariei (în fruntea cărora stătea Markusovszky Lajos, Bókay János, Balogh Kálmán, Korányi Frigyes), Victor Babeș este trimis în cursul anilor 1882-1883 și 1884-1885 cu bursă de stat, spre a studia în străinătate la universitățile și clinicile din Europa, de la Wüzberg, Tübingen, München, Heidelberg, Strassbourg și Paris. În urma descoperirilor lui *Louis Pasteur*, este atras de microbiologie și pleacă la Paris unde lucrează un timp în laboratorul lui Pasteur, apoi cu *Victor Cornil*. Împreună cu acesta publică primul tratat de bacteriologie, intitulat *Les bactéries et leur rôle dans l'anatomie et l'histologie pathologiques des maladies infectieuses* (1885). Lucrarea celor doi reprezintă actul de naștere al bacteriologiei ca materie.

Pentru această lucrare, Babes și A.V. Cornil au fost premiați de Academia Franceză de Medicină. După apariția tratatului de bacteriologie, medicul român devine cunoscut pe plan mondial ca părintele acestei discipline, la doar 31 de ani. Între anii 1885–

1886 Babeș lucrează la Berlin în laboratoarele lui *Rudolf Virchow* și cel a lui *Robert Koch*, bacteriologi celebri în lume. În toate aceste centre științifice de renume, Victor Babeș era invitat să se stabilească și să lucreze acolo.

După întoarcerea lui, Babeș continuă să conducă laboratorul de bacteriologie al clinicii Korányi.²⁸

Etapa budapestană a lui Babeș este caracterizată din punct de vedere științific printr-o activitate prodigioasă, cu rezultatele ei consemnate într-o operă medicală vastă. În studiul despre activitatea lui Babeș la Budapesta, prof. Haranghy L. spune că „Din 1877 pînă în prima jumătate a anului 1887, adică timp de circa zece ani, Babeș a scris 58 de lucrări. În acest număr nu sînt cuprinse articolele scrise în ambele limbi, critici scurte, prelegeri științifice la diferite societăți, luări de atitudini, articole de sinteză publicate în presă etc. Din lucrările lui, 26 au apărut în limba maghiară, în revista *Orvosi Hetilap*.²⁹

Babeș a desfășurat o vie activitate și pe tărîm social, fiind una dintre personalitățile cele mai active ale vieții medicale din capitala Ungariei. El a participat regulat la ședințele Societății medicilor, la Congresul medicilor și naturaliștilor maghiari. A prezentat la ședințele acestor societăți comunicări, prelegeri și a participat la discuții în jurul diferitelor probleme medicale. În anul 1885 Babeș primește postul de profesor la Catedra de Histopatologie din cadrul Universității din Budapesta.

În 1886 Babeș a fost trimis din nou în străinătate, la Paris, ca să studieze lîngă Pasteur metodele vaccinări împotriva turbării. Întors în țară, Babeș comunică rezultatele călătoriei sale de studiu la ședința Societății medicilor. Pe baza experienței cîștigate în străinătate, au început lucrările experimentale și organizatorice pentru aplicarea în Ungaria a vaccinurilor antirabice. În acest domeniu Babeș a lucrat în colaborare cu Hőgyes Endre. Între cei doi cercetători s-a cimentat o prietenie profundă și, așa cum arată prof. Haranghy: „cercetările lor au făcut cunoscute numele amîndorura în toată țara”. De altfel Babeș a avut strînse legături de colaborare și cu alți membri ai corpului didactic de la facultatea de Medicină din Budapesta, cu care a elaborat unele din

lucrările lui. Astfel, a scris în colaborare cu profesorii Korányi, Bókay, Irsai și Hutya.³⁰

Lucrările științifice și filozofice ale lui Babeș scrise pînă la 1887, data mutării sale la București, denotă o profundă și originală gândire științifică, un spirit critic. În 1886 literatura medicală maghiară s-a îmbogățit cu o valoroasă lucrare de bacterologie. În colecția „Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára”, care se bucura de mare popularitate în cercurile medicale, a apărut lucrarea lui Victor Babeș *A bakteorológia rövid tankönyve* (Manual scurt de bacteriologie). Acest manual, pe care critica l-a primit cu satisfacție și recunoștință, constituie prima lucrare sistematică și completă de bacterologie în literatura medicală maghiară. Revista medicală *Orvosi Hetilap* a publicat în nr. 9 din 1887 o recenzie foarte elogioasă despre bacterologia lui Babeș.³¹

În perioada în care era profesor la Budapesta, unde avea și un institut de cercetări, Victor Babeș o cunoaște pe Iosefina Torma, fata academicianului Iosif Torma, o ungueroaică din Ardeal, care îi va deveni soție. Ei au locuit într-un apartament din strada Magyar nr. 10. Au dus o casă deschisă. Mulți români se întâlneau aici la unele recitări și matineuri.

În timpul perioadei din Budapesta, Babeș s-a manifestat la faimosul proces de omor ritual de la *Tiszaeszlár*, înscenat de cercurile reacționare din Ungaria (1882-1883). Reacțiunea a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a dovedi temeinicia acuzării născocite și vinovăția inculpaților. În acest scop s-au falsificat expertizele medico-legale. Forțele progresiste ale Ungariei au cerut sistarea imediată a rușinosului proces. Nereușind însă să-l împiedice, apărarea, condusă de scriitorul și juristul *Eötvös Károly*, s-a străduit să dovedească totala netemeinicie a învinuirii și nevinovăția deplină a acuzaților. Pentru aceasta, avînd nevoie de un anapatalog cu mare experiență și cu un orizont larg, *Eötvös* a recurs la serviciile lui Victor Babeș care a acceptat imediat, fără nici o condiție, sarcina grea și de mare răspundere. În contraexpertizele sale, Babeș a adus o serie de argumente puternice, ireputabile, care, folosite cu succes de apărare, au contribuit la năruirea învinuirii mincinoase de omor ritual. Acuzații au fost

achitați, iar procesul s-a terminat deplorabil pentru reacțiunea maghiară, care a suferit astfel o gravă înfrîngere. După cum reiese clar din renumita lucrare a lui *Eötvös Károly*, *A nagy per* (Marele proces), în această luptă un rol important i-a revenit lui Babeș.³²

Activitatea budapestană a lui Babeș a luat sfîrșit o dată cu mutarea sa la București (1887). El a trecut Carpații la invitația guvernului român de a organiza Catedra de Anatomie Patologică și Bacterologie a Facultății de Medicină din București. Plecarea sa a fost asigurată printr-un concediu legal care i-a fost acordat de autoritățile universitare și ministeriale maghiare. Ultimul său concediu trebuia să expire la 1 ianuarie 1889, după care termen, în cazul neîntoarcerii lui la Budapesta, i s-a pus în vedere că se va considera vacantă catedra sa. Babeș nu s-a mai întors la Budapesta. Hotărîrea lui de a rămîne la Facultatea de Medicină din București era definitivă și în consecință el și-a prezentat demisia din funcția pe care a avut-o în cadrul învățămîntului medical maghiar. Revista *Orvosi Hetilap* din 3 martie 1889 publică știrea după care „Profesorul Victor Babeș, profesor extraordinar de histopatologie și-a înaintat demisia de la această catedră” (p.128). Corpul profesoral de la Universitatea din Budapesta a privit cu înțelegere misiunea lui Babeș la București și a regretat sincer plecarea lui. Într-un articol nesemnlat, apărut în aceeași revistă, se scria următoarele: „Plecarea lui nu o putem lua în nume de rău... este un fapt îmbucurător că un elev al Universității din Budapesta a primit o asemenea misiune importantă și ne vom bucura dacă speranțele sale privitoare la muncă și rezultatele ei se vor realiza și va reuși... să se ridice prin cercetările sale tot mai sus, spre folosul nostru al tuturor.”³³

Victor Babeș era invitat să se stabilească și să lucreze în centrele științifice europene de renume. Rugămintile tatălui său însă l-au adus pe Victor Babeș pe meleagurile României. Documentele care s-au păstrat de atunci arată ca *Vincentiu Babeș* i-ar fi scris fiului său că este nevoie de el la Facultatea de Medicină din București, abia înființată. Celebru în Europa, unde ziarele îl menționau deseori, Babeș a renunțat la faima mondială pentru a

ajuta școala românească de medicină. În 1887 Victor Babeș vine ca profesor la catedra de Anatomie Patologică și Bacteriologie a Facultății de Medicină din București. În același an, pe 28 aprilie, fondează Institutul de Patologie și Bacteriologie din București, cel mai vechi institut științific medical din România, care astăzi îi poartă numele.

În acest institut, care i-a fost și locuința, a descoperit cele peste 50 de microorganisme pentru care astăzi este celebru. Deși primul vaccin împotriva turbării fusese descoperit de Pasteur, medicul român a perfecționat metodele de tratament ale acestei boli. În întreaga lume se folosește acum tratamentul antirabic al lui Babes, deși acest lucru nu este cunoscut.

Fratele mai mic al lui Victor Babeș, Aurel, a fost chimist și a lucrat împreună cu savantul la Institutul din București. Fiul lui Aurel, Aurel A. Babeș, a urmat tradiția familiei și a devenit cercetător. El a demonstrat primul că depistarea cancerului de col uterin se poate face prin studierea secreției. Cercetările au fost continuate de Papanicolau, iar acum metoda poartă numele acestuia și nu al lui Aurel A. Babeș. **Meritul i-a fost recunoscut mult mai târziu, dar în semn de recunoaștere, medicii români numesc acest test „Babeș-Papanicolau”.**

În 1892, Victor Babeș devine membru corespondent al Academiei Franceze, iar cu un an mai târziu este numit membru al Academiei Române, unde este coleg cu tatăl său, Vincențiu Babeș.

Victor Babeș este autorul primului model raționalizat de termostat, al unor metode de colorare a bacteriilor și a ciupercilor din culturi și din preparate histologice. Este „părintele” corpusculilor care îi poartă acum numele și al unui gen de paraziți, Babesia, care produc o boală rară și fatală – babesioza. Datorită multiplelor sale studii și a marilor contribuții în medicină (microbiologie, hematologie, neurologie), este considerat nu numai întemeietorul medicinei moderne, ci și unul dintre cei mai mari savanți ai lumii medicale.

Victor Babeș a fost promotorul concepției morfopatologice despre procesul infecțios, orientare medicală bazată pe sinteza dintre bacteriologie și anatomia patologică.

A primit trei premii din partea Academiei Franceze, pentru lucrări considerate de valoare și în zilele noastre. A inventat metode de diagnostic valabile și astăzi în medicina mondială. A descoperit peste 50 de microorganisme, iar multe dintre ele îi poartă numele. A scris primul tratat de bacteriologie din lume. A înființat, în România, primul institut de cercetare științifică medicală. Tot Victor Babeș pune bazele publicațiilor *Analele Institutului de Patologie și Bacteriologie* (1889), *România medicală* (1893) și *Archives des sciences médicales* (1895).

Victor Babeș a publicat circa 1300 de lucrări și articole științifice. În 1900 a înființat la București *Societatea Anatomică* care a dat un puternic impuls studiilor anatomo-clinice din România. În 1913 a contribuit la combaterea epidemiei de holeră din Bulgaria, preparând un vaccin antiholeric. În 1919 a fost numit profesor la Universitatea din Cluj, nou înființată, care în parte îi poartă numele.

Prin cercetările sale în domeniul bacteriologiei, anatomiei și histologiei patologice, iar mai târziu în domeniul imunologiei și epidemiologiei, Babeș a îmbogățit nu numai medicina maghiară și românească, dar și cea europeană. De numele lui se leagă numeroase și fundamentale descoperiri, dintre care unele au deschis drumuri noi în dezvoltarea medicinei. După Pasteur, Babeș a fost unul dintre cei mai autorizați specialiști în problema turbării.

Babeș a luptat pentru aplicarea cuceririlor științei în scopul îmbunătățirii vieții oamenilor. A studiat cauzele bolilor cu extindere în masă (pelagra, tuberculoza etc.), punând în lumină și rădăcinile sociale ale acestora. S-a preocupat îndeaproape de problemele medicinei profilactice (alimentarea cu apă a orașelor și satelor, organizarea științifică a luptei anti-epidemice etc.). Ca director al Institutului care îi poartă numele, Babeș a abordat unele din problemele medico-sociale ale acelor vremuri, cum ar fi problema pelagrei, și a formulat soluții realiste privind organizarea medicală a țării, preconizând organizarea unui Minister al Sănătății.

În jurul vârstei de 70 de ani, Babeș era încă la conducerea

Institutului, dar i se pregătea „debarcarea”. De inimă rea, profesorul s-a îmbolnăvit. Nu putea să stea departe de institutul pe care îl fondase și pe care îl conducea de atîția ani. În noaptea de 18 spre 19 octombrie 1926, după ce terminase încă o lucrare științifică, profesorul a plecat dintre cei vii, dintre oamenii pentru care s-a luptat toată viața să-i ajute, să nu sufere. A fost înmormîntat în curtea Institutului, dar cedarea unei părți din instituție a făcut că acum mormîntul său să fie în curtea vecină, cea a Institutului Cantacuzino.

Victor Babeș a locuit într-un apartament din Institut, împreună cu soția și cu fiul lor Mircea. După moartea savantului, Mircea, diplomat de carieră, și-a construit o locuință în zona Pieței Dorobanți din București. În casa acestuia se află acum „Muzeul profesor Victor Babeș”, în care sînt păstrate primele ediții ale lucrărilor marelui savant român, unul dintre birourile sale și o parte dintre decorații și premii.

La catedra de stomatologie de la Facultatea de Medicină din Budapesta s-a afirmat și medicul **GEORGE BILAȘCU**. Născut pe meleaguri maramureșene dintr-o familie de țărani din Petrova, la 27 aprilie 1863. Își face studiile primare în satul natal, iar apoi liceul la Sighet. Se înscrie la Facultatea de Medicină din Budapesta, unde se remarcă ca un student inteligent, sîrguincios, cu deosebită manualitate.

Remarcat încă din timpul studenției, a lucrat ca preparator la disciplinele de anatomie descriptivă, fiziologie obstetrică și oftalmologie. Apoi a fost asistent la ortopedie și chirurgie în sanatoriul renumitului chirurg Dollinger. În 1898, șeful catedrei de Stomatologie, Árkövy József, savant de renume mondial, îi solicita colaborarea. Gheorghe Bilașcu este entuziasmat de perspectivele tinerei specialități medicale și în curînd se remarcă prin temeinica sa pregătire medicală generală pe care o pune în slujba stomatologiei și în următorii doi ani devine șef de lucrări și apoi conducătorul secției dentare a Policlinicii din Budapesta.³⁴

Gheorghe Bilașcu a fost un stomatolog foarte cunoscut și prefe-

rat în oraș. A avut și un cabinet particular instalat în locuința sa din strada Kecskeméti nr. 14.³⁵ Printre pacienții săi îi avea pe foarte mulți dintre personalitățile marcante a culturii și politiciii ungare și române din capitala ungară. A fost un bun creștin, în fiecare duminică participa la liturgie în Capela Ortodoxă Română din str. Holló. A participat la manifestările culturale românești din Budapesta. Instituțiile românești de aici oricînd puteau apela la sprijinul său financiar. A fost dintre cei mai importanți susținători ai *Societății studențești „Petru Maior”*. În 1912, la serbarea jubiliară, unde s-a sărbătorit 50 de ani de la înființarea societății, George Bilașcu a donat 100 de coroane, taxa de membru fondator.³⁶

În timpul primului război mondial a lucrat ca voluntar în câteva servicii spitalicești, ocupîndu-se îndeosebi cu leziunile traumatice buco-maxilo-faciale și aducînd inovații în tratamentul fracturilor de maxilar la răniții din război.

Gh. Bilașcu cu frumoase perspective în învățămînt, renunță la tot, spre surprinderea prietenilor și cunoscuților, ca la chemarea Consiliului Dirigent din 1919, să meargă la Cluj ca să preia conducerea mai mult decît modestei clinici stomatologice, înființată cu cîțiva ani mai înainte. La 1 septembrie este numit profesor la Facultatea de Medicină din Cluj.

În fața situației precare în care se găsea stomatologia de aici, primul scop pe care și l-a propus a fost să dea specialității locul pe care-l merita față de celelalte discipline medicale. Convins de dreptatea cauzei lui, cere Consiliul profesoral obligativitatea cursului de Stomatologie și crearea unei Școli de Stomatologie la Cluj, deziderate care au fost realizate cu un an mai tîrziu.

Clinica a cărei conducere a preluat-o era unică în țară. A organizat o secție de chirurgie buco-maxilo-facială, un laborator de proteze dentare, un laborator histopatologic, instalații de fizioterapie, radiodiagnostic, precum și un salon pentru bolnavii spitalizați.

În cadrul preocupărilor sale organizatorice inițiază *Asociația medicilor stomatologi din România*, fiind președintele ei pînă la

moartea sa. Înființează în 1923 *Revista stomatologică* prin care a pus la dispoziția stomatologilor un organ de afirmare pe tărîm științific.

Clinica profesorului Bilașcu devine un adevărat focar al stomatologiei românești. Prin muncă și dăruire a reușit să realizeze o școală românească de Stomatologie la Cluj, care a dat în scurt timp un număr însemnat de medici specialiști.

Patriot convins, profesorul Bilașcu a căutat să-i ajute pe maramureșeni. El a dus din Maramureș, pe cheltuiala lui, mulți feciori de țărani, pe care i-a dat la diferite meserii. A sprijinit școala din satul său cu cadre și alte mijloace materiale, orientînd învățămîntul spre a forma la elevi deprinderi practice. Întreaga sa avere a fost lăsată prin testament tinerilor maramureșeni care doresc să urmeze studiile superioare la universitățile din România.³⁷

Considerat pe drept cuvînt ctitorul stomatologiei românești, Gheorghe Bilașcu care a mai fost numit „doctorul de aur” și „rege al dinților”, s-a stins din viață la 22 iulie 1926, la vîrsta de 63 de ani, fiind înmormîntat în cimitirul de la marginea satului unde a văzut lumina.

În oculistica maghiară și în general în cercurile științifice medicale din Budapesta și-a cîștigat un nume binemeritat oculistul **GHEORGHE CRĂINICEANU**. S-a născut la 25 decembrie 1853, în satul Ciclova-Montană din județul Caraș-Severin. În 1875 s-a numărat printre absolvenții fruntași ai liceului din Timișoara. Cu o bursă a *familiei Mocioni*, tînărul Crăiniceanu, plin de speranțe și animat de o puternică dorință de a învăța, se înscrie la Facultatea de Medicină din Budapesta. El se distinge cu o lucrare de oculistică despre „Influența părților feței dimprejurul ochiului, a mărimii pupilei și a ochilor asupra cîmpului vizual” care obține premiul Facultății de medicină (1879) și care a apărut în revista de specialitate *Szemészet* (Oculistica) din Budapesta.³⁸

La începutul anului 1881 Crăiniceanu a obținut diploma de doctor în medicină universală. El s-a specializat în oftamologie la clinica oculistă din Budapesta, condusă de profesorul Schulek Vilmos. A fost unul dintre elevii favoriți ai distinsului oculist

maghiar. Aproape cinci ani a lucrat Crăiniceanu alături de profesorul său, învățînd, lucrînd cu mare pricepere și făcînd cercetări și studii foarte serioase în specialitatea lui. Doctorul Crăiniceanu a stat la Budapesta pînă în 1885. Perioada cuprinsă între 1882-1885 este bogată în lucrări publicate de el. Unele din lucrările sale au fost fundamentale în domeniul organizării asistenței sociale a orbilor.³⁹

Din lucrările lui Crăiniceanu apărute în presa medicală maghiară deosebit de importantă a fost *Statistica orbilor din Ungaria*, prima statistică cuprinzătoare asupra orbilor din Ungaria, bazată pe datele statistice ale recensămîntului din 1880. Această lucrare a fost prezentată lumii medicale din Budapesta în formă de comunicare la una din ședințele societății medicilor din capitală, publicată apoi în *Szemészet* (1885) și în sfîrșit în broșură. Cercurile medicale și politice progresiste au primit cu recunoștință munca doctorului Crăiniceanu. Recenziile apărute în presa cotidiană și de specialitate au adus elogiile pentru atenția și interesul cu care autorul a subliniat latura socială a problemei orbilor și asistenței lor.⁴⁰

Crăiniceanu în timpul studenției s-a interesat și de medicina populară și de alte creații folclorice. A cules material folcloric destul de bogat pe care l-a publicat în revista *Familia*. Mai mulți ani de-a rîndul a fost președintele *Societății studențești „Petru Maior”* din Budapesta. A publicat și în revistele societății *Rosa cu ghimpi* și *Luceafărul*.⁴¹

Crăiniceanu, după plecarea din Ungaria, s-a stabilit la Iași. Activitatea didactică desfășurată de doctorul Crăiniceanu la Iași și cea a profesorului Manolescu la București au ridicat prestigiul învățămîntului oftalmologic românesc la nivelul celui din marile și vechile centre universitare ale Europei. Plecarea lui Crăiniceanu din Ungaria n-a constituit o piedică pentru colaborarea lui la revista *Szemészet*. Din România, Crăiniceanu continuă să trimită articole și studii la revista de specialitate budapestană care le publica cu bucurie.⁴²

În 1888 a participat ca reprezentant oficial al României la Congresul internațional de oftamologie de la Heidelberg, unde a

prezentat și o comunicare despre „examinarea ochilor elevilor școlilor primare din România”. Devenind medic militar, s-a ocupat cu multă conștiinciozitate de funcționarea Serviciului sanitar militar, ca și de igiena soldatului. Sub îndrumarea și conducerea lui a fost instalată, la Tîrgoviște, prima infirmerie pentru Boli de ochi a Armatei Române. Pînă la retragerea sa din serviciul militar activ, cu gradul de locotenent-colonel, Crăinicianu a condus cîteva servicii oculiste care s-au ocupat atît de tratarea tulburărilor vederii la soldați, cît și de educația acestora în materie de profilaxia afecțiunilor oculare.

Insuccesul său, din 1900, la concursul pentru ocuparea Catedrei de Oftalmologie de la București nu l-a demobilizat, căci a continuat să-și dedice o bună parte din forță acestei specialități. Astfel, între 1911 și 1916, a dirijat, cu pricepere, „Vatra luminoasă”, instituția care se îngrijea îndeaproape de nevăzătorii din Capitală. În timpul Războiului de întregire a deținut postul de inspector pentru bolile de ochi al trupelor de infanterie din Transilvania.

Pe lîngă studiile de specialitate pe care le-a tipărit în română, în maghiară, în germană și în franceză, el a desfășurat o vie activitate de popularizare a problematicii igienei și sănătății publice în multe din periodicele epocii, începînd cu modeste gazete locale și terminînd cu prestigioasele *Convorbiri literare*⁴³.

Dintre foarte valoroasele producții pe care le-a publicat la sfîrșitul secolului al XIX-lea, menționăm scrierea premiată de Academie *Igiena țaranului român*, apărută în 1895. Este vorba de o lucrare de 348 de pagini, însoțită de hărți privind specificul diverselor regiuni și de planuri de locuințe. Autorul a consultat scrierile de interes etnografic și a întreprins personal investigații în zone din cele mai interesante din punct de vedere igienico-sanitar ale României. După o prezentare generală a condițiilor istorice de viață, Crăinicianu face amănunțite și îndrăznețe considerații asupra caracteristicilor locuinței, îmbrăcămintei și încălzimintei țaranului, acordînd o deosebită atenție păstrării curățeniei, iluminatului, încălzirii, aerisirii, pînă și amenajării cimitirelor. El nu se mulțumește să descrie alimentația populației

sătești din Țara Veche, ci face observații - în 1895! - privitoare la hrana românilor din Basarabia, Ardeal și Banat. Trece apoi în revistă, din punct de vedere cantitativ, calitativ, dar și al costurilor, nutrimentul țaranului în diverse epoci ale anului și semnaleză opiniile celor de la sate privitoare la modul cum ei se alimentează. Nu lipsesc datele despre amploarea și gravitatea alcoolismului în mediul rural. Autorul trage concluzii din informațiile furnizate de statisticile mișcării populației, prilej de a sublinia importanța stimulării progresului cultural și economic al acestei populații.

Putem afirma că puține scrieri privind starea țărănimii din trecutul ceva mai îndepărtat prezintă interesul pe care-l trezește cititorului actual această carte a lui Crăinicianu. Avem de a face cu o lectură pe care este destul de greu să o întrerupi odată ce ai străbătut primele capitole.

Dar opera capitală a lui Gh. Crăinicianu a fost fără îndoială *Literatura medicală românească. Biografii și bibliografie*, apărută în 1907, la care a lucrat timp de 13 ani. A realizat atunci nu numai un inventar al producțiilor discipolilor lui Hipocrate care, de-a lungul timpului, au activat pe teritoriul Imperiului Austro-Ungar și al României, ci și o prezentare a etapelor afirmării medicinei științifice românești. Trebuie subliniat că bibliograful nu s-a mulțumit să semnaleze titlurile, ci a înscris pentru fiecare lucrare datele elementare: anul și locul apariției, formatul și numărul paginilor. Pentru scrierile cu valoare științifică deosebită se fac considerații despre importanța lor. Nu lipsesc nici aprecierile critice referitoare la corectitudinea tratării problemelor și mai ales la pertinenta vocabularului utilizat. Mai mult încă: producțiile aceluiași autor sînt menționate împreună și beneficiază de o succintă prezentare biografică. În felul acesta, promisiunea consemnată pe pagina de titlu, cum că ni se oferă nu numai informații bibliografice, dar și biografice, este respectată sistematic.

Ca „daosuri” sînt reproduse liste ale lucrărilor licențiaților în medicină, chirurgie, dentistică, farmacie și „eterinărie”, ale publicațiilor despre apele minerale, ale periodicelor medico-sanitare, precum și liste ale legilor și regulamentelor adoptate de-a

lungul vremii. Nicolae Iorga afirmă despre autorul volumului că este „primul istoriograf al medicinei românești”.

După 1918, Gh. Crăinicianu s-a instalat la Cluj, unde a lucrat ca inspector general medico-pedagogic pentru Transilvania, organizând aşezăminte destinate orbilor, infirmilor și surdomușilor. La 19 noiembrie 1926 a decedat aici, în urma unei scleroze cardio-renale.⁴⁴

Crăiniceanu nu s-a limitat numai la activitatea literară pur științifică sau de strictă specialitate. El are merite însemnate și ca popularizator al cunoștințelor medicale, ca cercetător al situației sanitare a țărănimii și bio-bibliograf al literaturii medicale românești.

Crăiniceanu merită recunoștința medicinei române și maghiare deopotrivă. Figura lui este foarte apreciată de istoriografia oftamologiei maghiare. În cartea doctorului Bartók Imre *A magyar szemészet története*, aflăm rînduri elogioase despre Crăiniceanu și tot Bartók amintește că profesorul Schulek s-a mîndrit că elevul Crăiniceanu a ajuns universitar în România.⁴⁵

Unii dintre medicii români din Ungaria au ocupat funcții medico-administrative de răspundere (cum a fost cazul doctorului Augustin Dumitreanu), în timp ce alții au jucat un rol de seamă în cadrul învățămîntului medical maghiar și în general în viața științifică medicală din Ungaria, cum am văzut cazul lui Dimitrie Nedelcu, Pomuș, Babeș, Bilașcu și Gh. Crăiniceanu.

AUGUSTIN DUMITREANU (1852–1930) s-a născut în comuna Sard, raionul Alba Iulia. A învățat în satul natal și apoi în Alba-Iulia și Oradea. Studiile liceale și universitare le-a terminat bucurîndu-se de sprijinul *Fundației Gojdu*. În 1879 obține diploma de medic al Facultății de Medicină din Budapesta. Ajunge în curînd preparator benevol la filiala spitalului „Rókus” din capitala Ungariei și peste un an, la 1880, medic secundar în secția profesorilor Kétly și Lumniczer Sándor. Datorită talentului său și pregătirii sale profesionale, Dumitreanu a fost numit în curînd medic secundar la Spitalul Central „Rókus” unde a funcționat

pînă în 1881 în diferite secțiuni a spitalului. Scurt timp el a funcționat ca medic al orașului Beiuș, dar fiind numit la 4 iulie 1881 medic al poliției în una din circumscripțiile Budapesta, s-a reîntors în capitala ungară. Avînd preocupări și formație de medic igienist-epidemiolog, cu ocazia unor epidemii de holeră și difterie este trimis în județele Maramureș (1893) și Năsăud (1894). În 1909 i s-a încredințat funcția de medic șef al poliției din Budapesta. Se retrage din activitate în 1917 și cu un an mai tîrziu se stabilește în comuna sa natală.

Doctorul Dumitreanu a publicat în revista medicală budapestană *Gyógyászat* (Terapia) mai multe studii interesante, dintre care unul a apărut și în limba germană la Berlin. El a luat parte cu o comunicare și la Congresul medicilor și naturaliștilor din Ungaria, ținut la Budapesta în 1879. Augustin Dumitreanu a participat și la cel de-al XVI-lea Congres internațional de medicină din Budapesta (1909), prezentînd o comunicare închinată problemei prostituției din Budapesta.

Doi fii ai doctorului Dumitreanu – Zeno și Victor – de asemenea au urmat cariera medicală. *Victor Dumitreanu* a fost asistentul lui Döllinger, profesor de chirurgie la Facultatea de Medicină din Budapesta.⁴⁶

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului XX la Facultatea de Medicină din Budapesta au învățat un număr considerabil de studenți români. Pe baza cercetărilor lui *Cornel Sigmirean* reiese că în perioada 1867–1918, 619 de studenți români au frecventat Facultatea de Medicină de la Budapesta.⁴⁷ Bineînțeles nu toți aici au primit diploma de medic, mulți au fost care au terminat la alte universități europene.

Unii dintre ei au ocupat mai tîrziu, după 1918, funcții cu răspundere în cadrul serviciului sanitar, precum și importante poziții în învățămîntul medical românesc, la nou înființata Facultate de Medicină din Cluj. În această categorie intră medicii: *Alexandru Ceușianu* (doctor din Budapesta, 1881); *Teofil Tanco* (doctor din Budapesta, 1904); *Valeria Curtuțiu* (prima doctoriță din Ardeal – doctor din Budapesta, 1904); *Cornelia Moga* (doc-

tor din Budapesta, 1910. Specializată la Budapesta, unde a fost timp de 8 ani preparatoare, ea este unul dintre primii radiologi ardeleni -1918); *Marta Buteanu* (doctor din Budapesta, 1910. Fost asistentă de clinică, decedată în 1918); *Liviu Cîmpeanu* (doctor din Budapesta, 1914); *Marius Hângănuț* (doctor din Budapesta, 1918, fost medic secundar al Sanatoriului de chirurgie și ginecologie „János” și preparator la Clinica medicală I din Budapesta).⁴⁸

La începutul secolului al XX-lea la Budapesta a avut un renume și mare prestigiu medicul român *Dr. Adalbert Cozmuța*, director al Sanatoriului „Városmajor”. Mulți români au venit la el să-și caute de sănătate. El i-a tratat și pe *Babits Mihály*, *Ady Endre* și mai multe personalități ale culturii române și maghiare. Doctorul Cozmuța nu lipsea de la nici o manifestare culturală românească din capitala ungară. A ajutat studenții români din Budapesta, cu sume mai mici și mai mari a contribuit la susținerea *Societății „Petru Maior”*.

Tinerii români, care au avut posibilitatea să se dedice farmaciei au preferat să urmeze studiile lor la facultățile de farmacie din Budapesta și Viena. În prima jumătate a secolului al XIX-lea trebuie să fi fost mai mulți tineri români ardeleni care s-au dedicat acestei profesii.

Dintre farmaciștii români din Budapesta cel mai cunoscut și renumit a fost **GEORGE STUPA**. El s-a născut la Oradea în 5 august 1812, într-o familie de origine macedoromână. Tatăl său era comerciant. În 1828 Stupa a terminat clasele liceale în orașul natal. În 1829 sosește în orașul *Giula* unde lucrează ca practicant la farmacistul Prindl.⁴⁹ După un an de zile, în 1830, părăsește orașul bichișean și se mută la Pesta, unde 2 ani zile lucrează în farmacia lui Székely Károly.⁵⁰

Se înscrie la Facultatea de Medicină și Farmacie a Univertății din capitala ungară. Diploma de farmacist a obținut-o la 8 august 1834. În același an și-a publicat disertația pentru titlul de „magister pharmaciae”, cu o temă din domeniul chimiei farma-

ceutice anorganice: cianatul de calciu și sulfatul de zinc (Cf. G. Stupa: *Rövid értekezések a mézany zöldségtől és a kénsvavas horganyról*, Pest, 1834).⁵¹

După ce a lucrat un timp la diferite farmacii din Esztergom, Viena și Bratislava, Stupa se stabilește la Arad, unde, între 1840-1848, a fost proprietarul farmaciei „Îngerul”.⁵² Stupa a participat la viața culturală a orașului și la promovarea mișcării social-culturale a românilor. Împreună cu *Vincentiu Babeș* și alți intelectuali, el a luat parte la consfătuirea de la Arad, din ziua de 25 februarie 1848, convocată în vederea luării unor măsuri pentru îmbunătățirea situației școlilor românești.

În 1848, Stupa se mută la Pesta. Împărtășește ideile burghezodemocratice ale vremii, participă la mișcarea revoluționară, militază pentru interesele sociale și culturale ale românilor, și la 21 mai 1848 este prezent în *casa lui Gojdu*, la întrunirea intelectualilor români, convocată pentru a întocmi memoriul cu revendicările românilor din Banat și Ungaria, adresat guvernului.

Stupa a jucat un rol activ și în viața publică profesională și științifică. A fost secretar grefier al *Asociației farmaciștilor din Ungaria*. Din 1869, el a îndeplinit, pînă la moarte, funcția de casier al *Reuniunilor Itinerante ale Medicilor și Naturaliștilor*. Farmacia lui Stupa din Budapesta de pe piața Kálvin de azi (fosta Széna tér) în apropierea Muzeului Național era considerată printre cele mai dotate. Încă din 1834, el desfășura o activitate publicistică de specialitate.⁵³

Alegerea lui, în 1875, ca deputat în Parlament i-a permis să militeze pentru interesele corpului farmaceutic. Stupa s-a bucurat și de o mare popularitate ca filantrop. Se număra printre sprijinatorii *Societății „Petru Maior”*. Dintre tinerii studenți din capitală mulți i-au vizitat casa de pe Múzeum krt. nr. 18. El dădea serate pentru ei, iar soția sa, împreună cu fiica lor. Irma (mai târziu soția lui Partenie Cosma) organizau chiar și excursii și petreceri la Cinkota, unde aveau o vie mare.⁵⁴

Stupa era unul din eforii bisericii ortodoxe greco-române din Pesta, de asemenea făcea parte cu mandat permanent din Repre-

zentanța care conducea *Fundația Gojdu*, contribuind la consolidarea și dezvoltarea acestei importante și prestigioase fundații puse în slujba promovării culturii românești.

În 1884, la vârsta de 72 de ani farmacistul George Stupa a trecut la cele eterne. Știrea morții sale a apărut în revista *Familia* din Oradea. Toate periodicele farmaceutice de la Budapesta au publicat necrologuri în care personalitatea lui a fost evocată deosebit de elogios. A fost înmormântat în cimitirul Kerepesi.⁵⁵

După moartea sa, farmacia lui Stupa a fost condusă de ginerele său, farmacistul *Kriegner György* (1853–1903), soțul *Eugeniei Stupa*, pînă la moartea sa survenită în 1903. Pînă la 1929 Eugenia Stupa a fost proprietara farmaciei. Din 1929, cumnatul său, farmacistul *Matolcsy Károly* (1889–1940), soțul *Polydorei Stupa*, a condus farmacia pînă la decesul său survenit în 1940. Văduva Polydora Stupa timp de 5 de zile a stat în fruntea acestei farmacii, pînă cînd fiul său *Matolcsy György* (1920–1992) în 1945 a obținut diploma de farmacist la universitatea din Budapesta. Nepotul lui Stupa a stat în fruntea farmaciei pînă la naționalizarea petrecută în 1950. În perioada 1848-1950 farmacia *Magyar Korona* din Budapesta a fost în proprietatea membrilor familiei Stupa.⁵⁶

Un alt farmacist român, originar din Banat, a fost lugojanul **GHEORGHE RĂDULESCU**, cu studii terminate la Budapesta. Era farmacist în orașul Vác (1879) cînd s-a căsătorit cu *Ana Nedelcu*, fiica profesorului de stomatologie *Dimitrie Nedelcu* de la Facultatea de Medicină din Budapesta. Din 1884 Rădulescu și-a continuat activitatea la Budapesta, devenind membru al directoratului Asociației Farmaciștilor, funcție pe care a ocupat-o între anii 1885-1908. Rădulescu și fiul său, de asemenea farmacist, au murit în același an, în 1920, cu ocazia mării epidemii de gripă care a bîntuit după primul război mondial.⁵⁷

Dintre ceilalți farmaciști români cu studii terminate spre sfîrșitul secolului al XIX-lea îl amintim pe **GHEORGHE OPREA (1869–1956)** din Lugoj. După obținerea titlului de magistru în farmacie la Budapesta (1896), Oprea a lucrat la farmacia lui Gh. Rădulescu.

Mai tîrziu și el și-a deschis o farmacie în sectorul VIII.⁵⁸ Între anii 1908-1914 el a lucrat ca șef de laborator la o fabrică de medicamente din Viena. Întorcîndu-se la Budapesta, Oprea, care era membru al Partidului Social-Democrat din Ungaria, a participat la evenimentele din 1918-1919. S-a stabilit la Cluj, în 1922, e numit inspector farmaceutic al Caselor Cercuale din Transilvania și Banat. Oprea urmărea cu interes periodicele farmaceutice din România. Inspirîndu-se din lucrarea lui N. I. Angelescu, (*Acte și documente din trecutul farmaciei în Țările Române*, București, 1904), el a publicat o serie de articole în presa farmaceutică ungară despre trecutul farmaciei românești.⁵⁹

Trecînd în revistă cele expuse în studiul de față, ne dăm seama de limitele lui. Desigur că lista medicilor și a farmaciștilor români din Budapesta s-ar putea continua, deoarece enumerarea de mai sus nici pe departe nu este completă. Dar intenția noastră a fost doar să schițăm cultura medicală românească din Budapesta, fără să avem pretenția de a fi oferit o prezentare integrală și definitivă.

ANEXE

1

Hála-nyilatkozat

Sztupa György úr „a magyar koronához” czimzett gyógyszerertár tulajdonosa, ki már több év óta fele áron adatta ki a nemzeti színház tagjainak a gyógyszereket, legujabban még szebb jeleit adá jótékonyágának, midőn 20 szegényebb sorsu színházi egyének a nála eddig megrendelt gyógyszerek árát végkép elengedvén, az azokról szóló vevényeket alulirtoz kézbesítés végett visszaküldötte; e fölött az igazgatósághoz intézett levelében azon ajánlatot tevé, miszerint mindazon nemzeti színházi egyéneknek, kiknek saját szavai szerint: „a sors nem engedte meg, hogy fáradságaik után nagyobb díjban részesülhessenek, és így az élet nehézségeivel kell küzdeniök u. m. a karszemélyzet

tagjainak, jegyszédőknek, gépészeknek, szegényebb zenészeknek és szolgálknak” a gyógyszereket ezentul ingyen adatja ki, a többi tagnak pedig, mint azelőtt, továbbra is fele áron..

Ezen felebaráti szeretetből és az intézet iránti rokonszenvből eredő jótékony ajánlatok köztudomásra juttatván, egyszersmind a nemzeti színház igazgatóságának és összes személyzetének legforróbb köszönete nyilvánítottatik. Pesten; február 20-án 1855.

Szigligeti, a nemzeti színház titkára.

[*Vasárnapi Újság*, 1855]

2

A borsöprő értékesítésről

Csak nevérol ismerjük már azon boldog időket, midőn a magyar szőlős-gazda, bő termésü évben, boldog boldogtalannak osztogatá az isten áldását, – midőn egy üres hordóért két annyi mustot örömmel adtak. Boldog idők hol vagytok? ezen időkre még elegen igen jól emlékezünk, de utódainknak mesésen fog hangzani, sőt nekünk is, ha azon küzdelmiekre gondolunk, melyekkel jelenleg megmérköznünk kellek, midőn verejtékes fáradságaink után, a mit még tulajdonunknak nevezhetünk, pinczéinkben letehetjük. Azért t. borász társaim családi kötelességet végzünk akkoron, midőn ügyeszünk mindazt értékesíteni, mit eddig gondatlanul csaknem kidobtunk. Kezdjük a bor söprővel, mihez egy kevés fáradságnál egyéb nem kívántatik.

A magyar borász az új bor színét söprőjéről lehúzván, a söprővel, mit sem gondolván, azt a zsidónak csekély árért oda adta, és örült, ha pinczéje tőle menekülhetett, de mig kincsét könnyedén magától eldobta, családját több tekintetbenn rontotta, mit számokkal és tényekkel be is bizonyítok.

Nem értem azokat, kikket a terhes idők változása gondolkozóbbá tévén, ügyeszének mindennek értékesítésén, hanem szólok azokhoz, kik nem tudják vagy nem akarják évenkinti káraikat számítgatni, és a megrögzött régi szokásnak hódolnak. De szavamát számokkal bebizonyítani ígértem, tehát a tárgyra.

Az új bor lehúzásánál, a zavarosan folyani kezdő bort félre tettük, és jobb esetekben cselédjeinknek, nagyobb részt boraink

feltöltésére – nem ritkán károsan – használtuk, a seprőt pedig a zsidónak pálinka főzésre eladtuk, és ha jól fizetett, kaptunk akójáért 40 pengő, vagy 70 uj krt.

Ellenben ha a bort tisztán lehúzzuk, és zavaros részét a seprővel együtt egy felakasztott zsákban öntjük, és így leszivárogni engedjük, akkor tisztán azon seprőből, melynek akóját eddig eladtuk 70 uj kr., a zsákba töltés és leszűrés által nyerünk legkevesebbet 10 itcze folyadékot, ha pedig kipréselhetjük 24, 25 itczét. Ezen folyadékot azután tisztán megszűrve, 10–12 itczés, vagy nagyobb üvegekben töltvén, és mérsékelt melegségben a konyhában hagyván, nyár közepe felé a legerősebb és tisztább eczetet nyerjük, mely oly méreg erős lesz, hogy a használatnál 3-4, sőt a bor minémüségé szerint több rész vizet kell hozzá adni, hogy élvezhető legyen. Az egyszer képződött eczet-anyára pedig folytonosan töltvén bor maradékot, a jó eczetből többé ki sem fogyhatunk.

Az ily bor-eczetet kapva veszik 20–30 uj krral, mit husz itczénél csak 20 krral számítva 200 krt tesz, minfogza tehát 130 kr nyereség lesz egy akó seprőnél, de tulajdon használatra fordítva, ha csak két rész vízzel keverjük, lesz belőle 60 itcze használható eczet, – vegyük most már a legroszabb bolti eczetet csak 6 uj krral, és adjunk 60 itczéért 360 krt; nemde midőn a hozzá való anyagot eladtuk 70 krért, a veszteség 2 ft 30 kr, e mellett családunk a tiszta jó illatu és egészséges boreczet helyett egészségtelen rosz, és gyakran betegséget okozó bolti eczetet kénytelen használni.

Még hátra marad a vastag kipréselt söprü, melyet földdel és más trágya nemüvel keverve, és visszaadva az anya tőkének táplálatul, azzal szőlőinket javítjuk, és trágyánkat – mi nélkül a borász el sem is lehet – szaporítjuk.

Sztupa György, gyógyszerész.

[*Borászati lapok*, Pest, 1860, február 25.]

3

Hymen

Prea iubitul nostru amic, dl avocat în Beiuș, *Parteniu Cosma* și-

a încredințat în joia trecută de soție pe frumoasa domnișoară *Irma Stupa* din Pesta. Cerul să împresoare darurile sale fericitoare asupra junei perechi.

[*Familia*, 1866, nr. 15, p. 180.]

Dlu avocat din Beiuș *Parteniu Cosma*, mâine, luni, în 30 iulie după miazăzi la șase oare se va cununa cu dșoara *Irma Stupa*.

[*Familia*, 1866, nr. 21, p. 252.]

4

XXIII. 1879. október 1-jén tartott közgyűlés jegyzőkönyve

637. Krick Árpád, *Dumitreanu Ágoston* [subl. n.], Heller Lajos orvosok és Stein Teréz, Kovász Teréz szülésznők okleveleinek kihirdetése.

[326.] [Előterjesztés] A t. főorvosi hivatal az 1876. évi XIV. tc. 162. §-ának e.) pontja értelmében bemutatja:

Krick Árpád /: lak.: Kalap u. 9. sz. a (IV.ker.) :/, Dumitreanu Ágoston /: lak.: IX. ker. Barak Kórház:/, Heller Lajos /: lak.: VIII. ker. Víg u. 2. sz.:/ orvostudorok; Stein Teréz /:lak.: Dob. 122. sz. VII. ker.:/, Kovács Teréz /: lak.: VIII. k. Tavaszmező u. 37. sz.:/ szülésznők rendben talált okleveleit szabályszerű kihirdetés végett.

[Határozat] A bemutatott és rendben talált oklevelek kihirdettetnek és az erről szóló záradékkal ellátva további intézkedés végett a t. főorvosi hivatalnak kiadatni rendeltetnek.

A fšov. tanács pedig felhívatik, hogy nevezett orvostudorok és szülésznőknek az adózók lajstromába leendő felvétele iránt intézkedjék.

[Budapest Főváros Levéltára, *Közgyűlési jegyzőkönyvek*]

5

Hymen

Dl. **Dr. Victor Babeș**, distinsul profesor la Facultatea de medicină a Universității din Budapesta, astăzi: 1 mai își va serba cununia cu domnișoara *Iosefina Torma*, fiica dlui Carol Torma profesor la aceeași universitate; cununia va avea loc după miazăzi la 6 ore, în Biserica greco-română din Budapesta; naș va fi dl *Alexandru Mocioni*.

[*Familia*, 1886, nr. 16, p. 195.]

6

Conferința dr.-lui Babeș

Nu departe de Domița Bălașa, tot pe malul Dîmboviței, în localul de mai-nainte al tipografiei statului, care de atunci a căpătat un palat nou mai în sus pe acelaș mal, se află instalat Institutul de bacteriologie.

Institut nou și acesta, dar cu mare viitor, căci în fruntea lui se află ca director o celebritate europeană, dl dr. Victor Babeș.

Se știe că dl dr. Babeș, încă în timpul când se afla în Budapesta, ș-a făcut un nume afit de bun în lumea învățaților francezi, încît Pasteur a scris răposatului ministru de Culte Trefort ca din Ungaria pe Babeș să-l trimită pentru a studia vindecarea turbării. Acviziția lui pentru fondarea unui institut de bacteriologie în București a fost una din cele mai fericite inspirațiuni ale acelora cari conduceau atuncea destinele României. Azi dr. Babeș este o fală a Bucureștilor și institutul condus de dînsul, o școală model, de care puține țări au.

Bacteriologia este un ram nou al medicinei, care numai în timpurile din urmă a început a fi studiată mai cu de-amănuntul. Unul din cei ce pe terenul acesta ș-a făcut un nume cunoscut de toți oamenii de specialitate este și dr. Victor Babeș. Cercetările sale publicate în limba franceză sînt bine apreciate de învățații națiunii suroare.

Stabilit în București, după exemplul învățaților din străinătate

cari lucrează atât de mult pentru vulgarizarea științei, a deschis un șir de conferințe publice din specialitatea sa. Și în scurt timp aceste conferințe deveniră atât de frecventate, încît sala institutului nu mai era încăpătoare și se încinse o luptă formală pentru cîte un loc. Căci tot ce pretindea a aparține elitei intelectuale în capitală se credea datorare să asiste la aceste conferințe; ba însăș curtea regală, în frunte cu regele și regina, ținu să onoreze pe distinsul profesor român. Atunci se luară măsuri să nu mai poată fi îmbulzeală; de atunci apoi se dau bilete de intrare și astfel numai cei ce au bilete pot să intre.

Am asistat și eu de vro două ori la aceste conferințe, cari de regulă încep seara la 9 ore și, dimpreună cu toți cei de față, totdeauna am adus cu mine impresiunile cele mai plăcute. Oricît de seacă pare pentru un laic specialitatea d-lui dr. Victor Babeș, ascultătorii nu se obosesc defel, căci dînsul își predă știința într-un mod ușor și plăcut, ba o și ilustrează prin niște experimente instructive cari țin luarea-aminte tot legată.

Ascultîndu-l, privirea mea se oprea asupra figurei care ședea în apropierea dînsului. Era venerabilul părinte, dl Vincențiu Babeș. Și cum vedeam atențiunea cu care publicul asculta pe conferențiar, cum constatam stima ce se manifesta pe fața tuturora, îmi ziceam:

– Ce fericire poate să simtă acuma acel părinte!

Iosif Vulcan

[*Familia*, 1890, nr. 21, p. 248-249.]

7

Româncă distinsă la universitatea din Budapesta

Dșoara *Valeria Curtuț*, fiica dlui Moise Curtuț, avocat în Arad, studiază medicina la universitatea din Budapesta, în cursul al patrulea. Luni în 13 mai n., ținîndu-se festivitatea împărțirii premiilor între studenți și sudente, a fost distinsă și dșoara Curtuț, pentru lucrarea sa literară.

[*Familia*, 1901, nr. 18, p. 215.]

8

A budapesti egyetem női hallgatói

A budapesti egyetemen most száznál több kisasszony tanul. A női egyetemi hallgatók közül 71 a tanári pályára készül, 31 pedig az orvosira. A 102 kisasszony közül kettő egyetemi gyakornok. *Kurtutz Valéria*, ki Klug tanár katedrája mellett és Balogh Margit, aki Lóczy Lajos tanár katedrájánál kinevezett gyakornok. A bölcsészetet hallgató kisasszonyoknak az egyetemen külön szobájuk is van.

[*Huszadikszázad*, 1902, március]

9

Sanatoriul „Városmajor” din Buda

Mulți din inteligenții noștri au lipsă de sfaturi medicale și de o cură temeinică pentru oțelirea organismului slăbit prin muncă și năcazuri. În scopul acesta să recomandă cu toată căldura sanatoriul Városmajor din Buda, al cărui conducător este medicul român *Dr. Cosmuța*, la care se poate adresa spre a-i cere consultațiuni în orice boală, iară cei ce sufăr îndeosebi de boale interne și de nervi primesc o îngrijire deosebită în acel sanatoriu și institut de hidroterapie.

Pe lângă aceasta preoților și învățătorilor noștri confesionali le acordă un scăzămînt de 10 %.

Cei avizați să se adreseze deci la dl Dr. Cosmuța.

[*Foaia Diecezană*, 1910, nr. 50.]

10

O româncă – medic și consilieră municipală

Înainte cu cîteva ani în orașul *Giula* a fost aleasă medic, prin votare în toate legală, d-ra *Dr. Valeria Curtuț*, fiica fostului avocat din arad, dr. Moise Curtuț. În *Giula* însă, tîrziu după alegere, s-a ivit niște încurcături interesante. Medicii orașului toți erau membri ai primăriei și deci ai consiliului municipal, - toți

acești membri au drept de vot. Încurcătura s-a ivit când dșoara Dr. Valeria Curtuț avea drept de vot, deși în camera țării nici nu s-a așezat spre dezbateri vreun astfel de proiect de vot pentru femei. A fost învinuită și atacată vehement, pentru că își exercita dreptul de vot ca funcționară a orașului. Judecătoria administrativă însă a deslețat definitiv încurcătura: dșoara Dr. Valeria Curtuț, ca orice funcționar membru al reprezentanței orașului, are drept de vot, irelevant că s-a pus ori se va pune în discuția camerei vre-un proiect de drept de vot pentru femei.

[*Deșteptarea*, 1913, nr. 16.]

11

Ady-élmények

Ady *A menekülő élet* elkészültekor testileg lelkileg komoly válságokon ment át. Mikor az utolsó korrektúrát végeztük a kötetben, meglepődve láttam rajta a nagy összetörtséget a pár héttel azelőtt lakásomban tapasztalt jókedvűsége után. A Dorottya-utcai Magyar Királyban való szállását, nem merve magában maradni, egy időre fölcserélte a Léda nővérénél való lakással (a Koronaherceg utcán). Hogy mért költözködött oda és akkor, amikor Lédától válni akart: nem tudom. Lehet, hogy éppen azért, mert a szakítást elkerülhetőnek tartotta. Egy pár elejtett megjegyzéséből erre kell következtetnem. Panaszkodott a hozzá különben nagyon gyöngéd és őt anyásan dédelgető nővérre, hogy igyekszik kedvét venni Lédától. „Mondtam is neki, hogy ez nem fair”, így szólt akkoriban egyszer hozzám, fanyarul mosolyogva. Ady abban az időben feltűnően kedvetlen volt, állandóan nagyfokú neuraszténikus bántalmi voltak, halkán, fáradtan beszélt, félt a haláltól. Még 1912 február havában bement a városmajori *Kozmutza-szanatóriumba* s egy félévénél tovább tartózkodott ott. Hónapokig nem írt egy sort sem, se verset, se prózát s mikor ez év április havában meglátogattam, azzal lepett meg, lehet, hogy egy szót sem ír többé s visszavonul a szülei birtokára. A ma hírhedt fogalommal lett Galilei-kör kért akkor tőle, április közepére, verset s Ady nagyon nehezen tudta

megcsinálni. (Előttem belefogott egyszer, „no, azért is, mindjárt megleszek”, ágált előttem, le is írt egy pár sort, de ki is törölte őket mindjárt s abbahagyta azzal, hogy: nem megy.) de végül mégis meglett s hónapok óta ez volt az első költemény, a hatalmas Új, tavaszi seregszemle, amelyet a gyógyulni, erejéhez visszatérni kezdő költő nem a kis galileisták, hanem a maga biztatására írt, fejedelmként hordva végig szemét a maga máris győzelmes seregén, az érte és fajtájáért harcoló Ady-versek századain.

Földessy Gyula

[*Nyugat*, 1923, 15–16. szám]

NOTE

1. Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, București, 1955, p. 32-33.
2. *Ibidem.*, p. 33.
3. Samuil Izsák, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*, București, 1956, p. 40-41.
4. Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, București, 1995, p. 25.
5. Valeriu Papahagi, *Relațiile dintre aromâni și dacoromâni*, În: „Tribuna”, 1996, nr. 39, p. 11.
6. D. Popovici, *Studii literare*, Cluj, 1972, p. 283.
7. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studii lingvistice*, București, 1932, p. 70.
8. *Ibidem.*, p. 70-71.
9. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, p. 32-37.
10. *Ibidem.*, p. 63-64; 209.
11. Grigore Ploșteanu, *Un iluminist român în secolul al XIX-lea – Paul Vasici*, În: „Studii. Revistă de istorie”, 1971, nr. 1, p. 93–102.
12. Stoiacovici Attila, *Cîteva informațiuni despre viața și activitatea profesorului Dimitrie Nedelcu (1812–1882)*, Teză de doctorat în medicină și chirurgie, Cluj, 1940, p. 7.
13. I. Boroș, *Constituția, societate secretă română în Lugoj. 1830-1834*, Lugoj, 1928, p. 3-8.
14. Samuil Izsák, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*, București, 1956, p. 44.

15. I. Boros, *Ibidem*.
16. Stoiacovici Attila, *Ibidem.*, p. 6.
17. Huszár György, *Nedelkó Döme*, Fogászati Szemle, 1942, 55. sz., p. 434.
18. Huszár György, *A magyar fogászat története*, Budapest, 1965, p. 96.
19. Huszár György, *Nedelkó Döme*, Fogászati Szemle, 1942, 55. sz., p. 435-437.
20. Salamon Henrik, *A magyar stomatologia (fogászat) története a legrégebb időkől napjainkig*, Budapest, 1942, p. 73-84.
21. Samuil Izsák, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*, București, 1956, p. 46-47.
22. Stoiacovici Attila, *Ibidem.*, p. 8.
23. Samuil Izsák, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*, București, 1956, p. 50-51.
24. *Ibidem.*, p. 51.
25. *Telegraful român*, Sibiu, 7/9 iulie 1883, nr. 77, p. 310.
26. Teodor Neș, *A doua carte despre oameni din Bihor*, Oradea, 1979, p. 239.
27. Al. Culcer și M. Scripcă, *Victor Babeș – aspecte inedite*, București, 1954, p. 16.
28. Samuil Izsák, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*, București, 1956, p. 173-174.
29. L. Haranghy, *Activitatea lui V. Babeș la Budapesta*, În: „Actualități în patologie”, București, 1954, p. 125.
30. Samuil Izsák, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*, București, 1956, p. 176-177.
31. *Ibidem.*, p. 177.
32. *Ibidem.*, p. 186.
33. *Orvosi Hetilap*, 1887, nr. 33.
34. Huszár György, *A magyar fogászat története*, Budapest, 1965, p. 187.
35. Maria Berényi, *ibidem*, p. 281.
36. *Ibidem.*, p. 233-246.
37. Felix Marian, *Gheorghe Bilașcu fondatorul învățământului stomatologic românesc*, În: „Graiul Maramureșului”, 17 mai 2003.
38. Man Adalbert, *Viața și activitatea oculistului Dr. Gh. Crăiniceanu*, Teză de doctorat, Cluj, 1931, p. 5.
39. Samuil Izsák, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*, București, 1956, p. 164-165.
40. *Ibidem.*, p. 166.
41. Maria Berényi, *ibidem.*, p. 95-108.
42. Samuil Izsák, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*, București, 1956, p. 169.
43. Man Adalbert, *ibidem.*, p. 5-10.
44. G. Brătescu, *Gheorghe Crăinicianu și „Literatura medicală românească”*, În: „Viața medicală”, 2007, nr. 43.

45. Bartók Imre, *A magyar szemészet története*, Budapest, 1954, p. 212.
46. Samuil Izsák, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*, București, 1956, p. 162-164.
47. Cornel Sigmirean, *Universitatea din Budapesta și formarea intelectualității românești transilvănene, 1867-1918* În: „Studii istorice româno-ungare”, Ed. Lucian Nastasă, Iași, 1999, p. 173.
48. Samuil Izsák, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*, București, 1956, p. 188.
49. Baradlai János és Bársony Elemér, *A magyarországi gyógyszerészet története 1800-tól a legújabb korig*, II. kötet, Budapest, 1930, p. 686.
50. *Ibidem*.
51. Samuil Izsák, *Farmacisti români din Transilvania și Banat*, În: „Acta Musei Napocensis”, Cluj, 1982, p. 463.
52. Samuil Izsák, *Farmacia de-a lungul secolelor*, București, 1979, p. 303.
53. Zalai Károly, *A magyar gyógyszerészet nagyjai (1612-1945)*, Budapest, 2001, p. 147.
54. Maria Berényi, *ibidem.*, p. 46-47
55. *Ibidem*.
56. Zalai Károly, *ibidem.*, p. 147-149.
57. Samuil Izsák, *Farmacia de-a lungul secolelor*, București, 1979, p. 303.
58. Maria Berényi, *ibidem.*, p. 284.
59. Samuil Izsák, *Farmacisti români din Transilvania și Banat*, În: „Acta Musei Napocensis”, Cluj, 1982, p. 471.

Cornel Sigmirean

Preotul la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX: nivel intelectual, condiție socială, relații cu comunitatea

În societatea românească din Imperiul Austro-Ungar, în mare parte formată din agricultori, Biserica oferea singurul cadru de viață comunitară, în care preotul reprezenta pentru enoriași modelul de viață, în relațiile de familie, în relația cu puterea politică și cu celelalte instituții ale statului. Prin orizontul său cultural și autoritatea religioasă, preoții au constituit elita satelor și modelul de referință al valorilor societății românești.

Studii teologice

Ca pregătire intelectuală și teologică, majoritatea preoților români din fostul Imperiu Austro-Ungar erau absolvenții institutelor teologice. Preoții ortodocși s-au format în institutele teologice de la Sibiu (înființat în 1811), Arad (1865) și Caransebeș (1885), eventual la Vârșeț, Karlowitz etc.. Fiecare institut avea două secții: una teologică, pentru pregătirea viitorilor preoți, și o secție pentru pregătirea învățătorilor. În secția teologică de la „Seminarul Andreean” din Sibiu se primeau la studii numai absolvenți de liceu, în schimb, la institutele din Arad și Caransebeș erau primiți și absolvenți cu doar șase clase de liceu sau de școală normală. Din rândul absolvenților de seminar, cei mai merituoși erau propuși pentru studii la facultățile din Imperiul Austro-Ungar sau din Germania; în special, pentru studii la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cernăuți. Majoritatea înalților ierarhi și profesorii de la institutele teologice aveau studii în marile universități din Europa Centrală și de Vest. Ioan Petranu, profesor la Preparandia din Arad, după studii la Institutul Teologic arădean, a obținut doctoratul în filosofie la Universitatea din Budapesta. Teodor Botiș, profesor și între anii 1918-1938 rector al Institutului teologico-pedagogic din Arad, a studiat teologia la

Universitatea din Cernăuți. Roman Ciorogariu, profesor la Institutul din Arad, episcop de Oradea, a studiat teologia la Arad, pedagogia la Leipzig, filosofia și psihologia la Bonn. La Institutul Teologic din Sibiu, între anii 1786-1918 au propus cursuri 43 de profesori, dintre care 40 au urmat studii la universitățile din Europa Centrală și de Vest.

Preoții greco-catolici s-au format în institutele teologice de la Blaj și Gherla și în seminariile de la Oradea, Satu Mare, Ungvár (Ujgorod) etc. Elita greco-catolică - înalți ierarhi, profesori - și-a desăvârșit studiile în universitățile de la Viena, Budapesta și Roma.

La Viena au studiat în secolul al XIX-lea Basilius Raț de Nagylak, profesor și canonic la Blaj, Constantin Alutan, profesor, vicar de Făgăraș, canonic, Nicolae Maniu, profesor și vicar de Făgăraș, Ioan Rusu, profesor la Blaj, Ioan Vancea de Buteasa, episcop de Gherla și mitropolit al Blajului, Iosif Pop, profesor la Blaj, Ioan Pamfilie, profesor, membru al capitlului bobian, Basilius Raț și dr. Ioan Rațiu, profesor la Blaj, canonicul Ioan Micu Moldovan, Basiliu Crișan, profesor la Blaj, preot în localitățile Șăulia, Bărboși și Pogăceaua din jud. Mureș, profesorul Alexandru Grama, protopopul de Reghin, Petru Uilăcan, profesorul Octavian Banfi Bonfiniu, Victor Smilgeski, canonic mitropolitan, Iuliu Montani-protopop de Roșia Montană, dr. Victor Macaveiu profesor, canonic, vicar capitular, episcopul de Lugoj, Ioan Bălan, istoricul Zenovie Pâclișan, episcopul de Oradea Valeriu Frențiu ș.a

În anul 1873, guvernul de la Budapesta a transferat studenții români de la Seminarul *Sancta Barbara* în *Seminarul Central* din Budapesta, ca studenți la Facultatea de Teologie a Universității Regale Maghiare. Astfel, în perioada 1873-1918, printre viitorii clerici care au studiat la Budapesta s-au numărat Octavian Banfi Bonfiniu, canonicul Victor Smilgeski, Emil Viciu, profesor la Blaj, Ambrozie Chețan, vicar arhiepiscopal, Elie Dăianu, protopop de Cluj, Ariton Popa, protopop al Reghinului, Alexandru Ciura, cunoscut scriitor, profesor la liceul „George Bariț” din Cluj, dr. Iulius Florian, capelan castrens, istoricul Petru Suci, care s-a specializat în istorie la universitățile din Budapesta și Berlin,

naturalistul Alexandru Borza, episcopii I. Bălan, Traian Valeriu Frențiu și Alexandru Rusu, istoricul Coriolan Suci, autorul *Dicționarului istoric al localităților Transilvaniei*, poetul și publicistul Teodor Murășanu, scriitorul Ion Agârbiceanu, ales în perioada dintre cele două războaie mondiale canonic al Episcopiei de Gherla-Cluj ș.a. Menționăm că mulți dintre cei care au studiat la Seminarul Central din Budapesta și-au întregit studiile la Universitatea din Viena, cum au fost episcopii I. Bălan, Tr. Valeriu Frențiu și Alexandru Rusu. La Seminarul Central din Budapesta între anii 1873-1918 au studiat circa 220 de viitori preoți români.¹

Indiscutabil, crearea identității greco-catolice, dar mai ales formarea conștiinței latinității la români datorează foarte mult contactului pe care elita Bisericii Greco-Catolice l-a stabilit cu patrimoniul spiritual și cultural al Romei. După generația de aur a culturii românești formată la Roma în secolul al XVIII-lea, o nouă generație s-a creat la Roma începând cu anul 1854. Odată cu crearea Mitropoliei Unite, Papa Pius al IX-lea a creat pe seama Bisericii Greco-Catolice patru burse pentru studii la Roma; ulterior se vor acorda cinci. Inițial, ca bursieri, românii au fost trimiși în Colegiul Greco - Rutean Sf. Atanasie, studiind la *Universitatea Urbariană* sau la *Universitatea Gregoriană*. În anul 1898, studenții români au fost transferați în *Colegiul Urban De Propaganda Fide*. La 9 martie 1937 s-a inaugurat pentru studenții români *Colegiul Pio Romeno*.²

Între anii 1854-1948 în instituțiile de învățământ de la Roma au studiat peste 35 de viitori clerici și profesori din Arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș. Acestora li se adaugă cei din Episcopiiile de Lugoj, Gherla și Oradea. Cu bursă instituită de Papa Pius al IX-lea a studiat viitorul conte de Roma, asistent pontifical și mitropolit al românilor ardeleni greco-catolici, Victor Mihaly de Apșa, episcopii și mitropoliții: Vasile Suci, Alexandru Nicolescu, Ioan Suci, Vasile Hossu, Iuliu Hossu, Vasile Aftenie, Tit Liviu Chinezu, Alexandru Todea, istoricul Augustin Bunea, canonicul și istoricul Iacob Radu, canonicul Augustin Tătar, profesorii Alexin Viciu, Liciniu Pop, Vasile Sâmpălean, Coriolan Lupu, Celestin

Cherebețiu, Nicolae Lupu, Vasile Cristea, Septimiu Todoran, Ioan Simion Crișan.

Hirotonirea și numirea în parohie

După patru ani de studii, sau de doi ani în cazul preoților „bienali” sau „seminariști”, urma consacrarea pentru viața de preot.³ După încheierea studiilor, viitorii preoți greco-catolici dădeau *examenul de ordinanzi*, pe baza căruia aveau dreptul de a concura pentru o parohie. Investirea parcurgea trei momente: *tunsura clericală*, *ridicarea la „sfântul ordin” al subdiaconatului și al diaconatului* apoi *ridicarea la treapta Sfintei preoții după prescritele ritului Bisericii Greco-Catolice*, săvârșită la liturghia hirotonisirii. Momentul, săvârșit de înaltul ierarh al Arhidiecezei de Alba Iulia și Făgăraș - prin punerea în palmă a Sf. Euharistii și îndemnul de a o cinsti în așa fel încât să poată da seama la judecata de apoi, naștea trăiri unice pentru fiecare preot. *Niciodată nu m-am simțit mai mare - mărturisese protopopul de Târgu-Mureș, Iosif Pop, în memoriile sale - ca în aceea clipă, când îl aveam în palma mea pe Dumnezeu meu, pe creatorul și judecătorul lumii și niciodată nu m-am simțit mai mic, ca atunci când mi-am dat seama cât e de mare acest Dumnezeu, infinit în toate însușirile lui, stăpân peste nemărginitul univers. Ce fărâamă eram în fața acestui Dumnezeu.*⁴

În mare, ceremonialul de hirotonire era identic și în Biserica Ortodoxă. Momentul hirotonirii se săvârșea în mijlocul bisericii și în prezența credincioșilor, pentru ca și aceștia să se poată pronunța atunci când episcopul vroia să verifice în public dacă cel ales era vrednic de preoție⁵.

Urma numirea într-o parohie. Pentru început, proaspătul absolvent putea obține statutul de „cooperator” pe lângă propriul părinte (dacă acesta era preot), sau pe lângă alt preot. Obținerea unei parohii depindea de pregătirea și comportamentul în timpul studiilor, de preferințele mitropolitului, episcopului, de existența locurilor vacante⁶. În speranța găsirii unei parohii mai bogate, își amânau momentul hirotonisirii; pe moment mulțumindu-se, mai ales cei care urmaseră studiile la Roma, Budapesta sau Viena, cu

funcții mărunte pe la mitropolie - copiști, canceliști, prefecti de studii, pedagogi la internat etc. Prin dispoziția guvernului de la Budapesta absolvenții seminarului teologic aveau la dispoziție trei ani să se căsătorească și să se hirotonisească. În timpul primului război mondial această dispoziție a fost modificată, reducându-se timpul la un an. De abia apoi pentru unii urma designarea unei parohii, căsătoria care era bine cumpănită (avea fetei contând mult în alegerea viitoarei soții), apoi primeau binecuvântarea arhiepiscopescă *spre a putea pași în numele domnului la sfântul sacrament al căsătoriei...* Cei mai mulți se căsătoreau astfel înainte de hirotonisire, dar erau și cazuri când se hirotoniseau ca preoți celibi. Cei care se căsătoreau își alegeau soțiile dintre fetele preoților greco-catolici din propria dieceză. În caz contrar plăteau anumite taxe. Dacă părinții fetei nu erau preoți sau nu erau preoți din dieceza, plăteau 300 de coroane în fondul „viduo-orfana”, iar cei care se căsătoreau cu fete de altă confesiune, 600 de coroane. În diecezele de Lugoj, Gherla și Oradea taxele erau mai mari. În Dieceza de Oradea se plătea 1500 în cazul în care viitoarea preteasă nu era fiică de preot sau era fiică de preot din altă dieceză. Cei care luau fete de altă confesiune plăteau 2000 de coroane.

În cazul preoților ortodocși recomandările în privința căsătoriei erau de asemenea foarte precise și severe. Candidații la preoție primeau recomandări să ia în căsătorie fete din familii de ortodocși. În cazul în care luau fete greco-catolice plăteau în Fondul general eparhial suma de 100 de coroane. Dacă erau de alt neam, suma era „întreit de mare”.

Urma instalarea ca preot în parohie, tânărul teolog fiind recomandat enoriașilor printr-o scrisoare semnată de episcop sau mitropolit. Ceremonia instalării avea loc, de obicei, duminica sau în zile de sărbătoare, după săvârșirea Liturghiei.

Primii ani pentru mulți dintre tinerii preoți sunt încărcăți de dezamăgiri, realitățile erau mult mai dureroase decât viața la care visau ca studenți seminarști. *Din lumina iadului etic spre care râvnești în anii de seminar în care te scalzi cu toate aspirațiile sufletului – nota preotul Ion Agârbiceanu din Bucium-Sașa – te trezești*

deodată în întunericul ce stăpânește în minți, în suflete, în casele sărace, în bolile îndelungate, în spaima de moarte a celor care pleacă, în spaima și mai mare a celor care rămân. Taine te înconjoară din toate părțile, și la vârsta de douăzeci de ani te frământă întrebări violente.⁷

În căutarea unei parohii mai bune, tinerii preoți se adresau episcopului, mitropolitului sau Consistoriului, cerând numirea într-o nouă parohie, vacantă, mai aproape de satul natal, sau chiar în satul natal, mai aproape de părinți, în parohii cu venituri mai mari, care să le permită întreținerea familiei.

Condiția socială, venituri, starea bisericilor

Condiția de preot cu toate neajunsurile ei, era însă cu mult peste aceea a majorității românilor. Mult timp ea a reprezentat idealul social al miilor de tineri din familiile de țărani români din fostul Imperiu Austro-Ungar. Cariera de preot a fost o profesie râvnită multă vreme în Transilvania, atât datorită evlaviei care caracteriza majoritatea populației – Biserica și preotul reprezentând centrul spiritual al comunității – cât și datorită condițiilor sociale a preotului, cu mult peste media unei populații care în proporție de peste 80 % își asigura existența din agricultură, din cultivarea pământului. Apoi, era autoritatea preotului în cadrul comunității, el exercitând o influență aproape decisivă în sat, atât în ceea ce privește viața spirituală cât și în privința aspectelor administrative, juridice, școlare, etc.

Statutul social al preoților era foarte diversificat, condiționat de nenumărați factori, în primul rând de mărimea parohiei, de zona geografică în care se situa. Cele mai mari parohii greco-catolice erau cele din zona de câmpie a Transilvaniei. „Canaanul transilvănean” de pe valea Mureșului și Târnavelor, cu câte 300-400 de familii fiecare, cu impozante biserici de zid, școli mai bine organizate, cu întinse pământuri ecleziale, cu fonduri bisericesti, cu o bogată zestre de cărți și obiecte liturgice.⁸ Erau averi dobândite fie din donațiile făcute de stăpânii feudali în secolul al XVIII-lea, sub presiunea împăraților Maria Teresa și Iosif al II-lea, prin repetate dispoziții oficiale emise în acest scop, fie prin donații sau achiziții de terenuri, făcute de către comunitățile sătești sau de

familii mai înstărite. Erau și cazuri când unii candidați la preoție, fără studii seminariale, așa-zisii „teologi-moralisti” („preoții bienniali”) pentru a obține de la episcop o anumită parohie, se obligă să o înzestreze din veniturile lor, fie cu o casă parohială, fie cu unul sau mai multe loturi de pământ. O parte din averea bisericii provenea din donații lăsate prin testament, din care se creau fundații. Biserica Greco-Catolică de la Blaj avea sute de asemenea fundații pentru cele mai diverse scopuri.

Vacantarea unei parohii bogate, din satele mai mari sau din orașe, declanșa o adevărată avalanșă de cereri către mitropolie. Erau apoi parohiile mai sărace din Apuseni, din Secuime, din localitățile mixte, cu comunități atât greco-catolice cât și ortodoxe, cu 30-60 de familii și chiar mai mici. În districtul Făgărașului existau în secolul al XIX-lea 206 filii greco-catolice, iar în scaunul Sibiului existau parohii cu mai puțin de 60 de credincioși. Săliștea avea 28 de credincioși, Aciliu 47, iar Apoldul de Jos 59.⁹ În total în arhidieceză erau 675 de filii.

În afara „porției canonice”, aflate întotdeauna în folosința exclusivă a parohului, existau în unele localități pământuri ale bisericii, mai ales păduri, fânațe, de asemenea, un modest avut al cantorului, un mic intravilan, un arabil, un fânaț, etc. Se adăuga obișnuită casă parohială, o construcție asemănătoare caselor țărănești, eventual cu mai multe camere, uneori o casă pentru cantor și una pentru clopotar. Alte venituri care întregeau averea erau o moară, un joagăr, sau dreptul de cârciumărit.

Majoritatea caselor preoților greco-catolici, în proporție de 71,5%, au fost construite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: 158 din piatră și cărămidă, 399 din lemn, 3 din cărămidă nearsă și doar 2 din lut. Locuințele preoților cu venituri mai mari, mai ales ale protopopilor constau din case spațioase, compuse din verandă, sufragerie, dormitor, salon, camera de oaspeți, cancelarie, cămară, pivnițe, una pentru butoaiile cu vin, alta pentru cada cu varză. Mobilierul casei cuprindea, printre altele, canapele, fotolii, dulapuri masive sculptate, unele în stil Biedermaier, oglindă de toaletă, masă de sufragerie, bibliotecă etc. Încălzirea se făcea cu sobe de teracotă. Preoții mai bogați și prelații aveau și

pian. Curtea și grădina erau înconjurate cu gard de scândură, în fața casei aveau straturi de flori, iar în curte aveau un chioșc, în care obișnuiau să-și servească oaspeții cu cafea. Cu ocazia zilelor onomastice sau de naștere, eventual pentru a-și marca statutul de elită a comunității, dădeau serate, la care invitau inteligența din zonă¹⁰.

Bisericile, până după anul 1900, în proporție de 60 %, erau din lemn, modeste, joase, întunecoase, dar ridicate de cele mai multe ori pe o înălțime, pe un deal al satului. În anul 1911 în Arhidieceza de Alba Iulia-Făgăraș erau 383 de biserici de piatră și 402 de lemn (casele parohiale erau 217 de piatră și 339 de lemn, școli de piatră erau 289, iar de lemn 179).

În Arhidieceza de Sibiu erau 2101 biserici. Ca stil, erau de o mare diversitate: cele de zid, ridicate în secolul al XIX-lea erau influențate de stilul săsesc; cele ridicate în jurul anului 1900 imitau stilul bizantin. Bisericile din lemn erau influențate ca arhitectură de stilul bisericilor din Moldova sau al celor ungu-rești.

Veniturile preoților au fost multă vreme, în aproape întreg secolul al XIX-lea, condiționate de contribuția enoriașilor. Din anul 1861 s-a desființat dijma (quarta), pe care o plăteau pentru biserică credincioșii. Preoții, exceptând protopopii care primeau mici ajutoare de la Arhiepiscopie, nu beneficiau de un fond de salarizare, fiind retribuiți prin contribuția credincioșilor. Salariul era stabilit în funcție de numărul de suflete, de credincioși, fiecare contribuind anual cu un florin.¹¹ În această situație, majoritatea preoților, raportat la populația parohiilor, aveau salarii sub 400 de florini. O singură parohie din Arhiepiscopia de Alba Iulia și Făgăraș avea un venit de 800 de florini. Nu lipseau nici parohiile unde salariul preotului era cuprins între 10-100 de florini; mai puțin decât primea un funcționar de la poștă sau un lucrător de la căile ferate. Într-un articol intitulat *Dotarea clerului nostru*, apărut în ziarul *Unirea* din 4 iulie 1891, se spunea că erau parohii fără casă parohială, fără porție canonică și fără prevederi clare privind zilele de lucru stabilite pentru enoriași în favoarea preotului. *Cine vrea să se convingă despre adevărul aserțiunii noastre –*

scria Unirea – meargă în țara Oltului, unde în cele mai multe comune preotul mai numai atât răsplătit are de la credincioșii săi, că aceștia îi zic „părinte” și-i sărută mâna, iar dacă părintele nu ar moșteni de la părinții săi puțină moșie, sau nu ar căpăta de la soția sa o neînsemnată proprietate ca zestre, desigur ar fi peritoriu de foame. În comunele acestea până acum încă tot mai putem aplica preoți, deoarece poporul nostru stimează statutul preoțesc așa de tare, încât nu se află țăran cu prindere mai bună, care să nu se simțească foarte fericit, dacă pe vreun fiu al său - după ce acesta a absolvit 4-5 clase gimnaziale - îl poate vedea preot în comuna sa chiar și cu riscul de a-l susține din averea sa proprie, și nu se află fată de agricultor mai avut, care să nu-și țină de o deosebită fericire a ajunge preoteasă.¹²

În ultimul deceniu din secolul al XIX-lea s-au declanșat dezbaterele privind salarizarea preoților din fondul de stat. Începând cu anul 1895 guvernul oferea ajutoare preoților, distribuite pe baza unei liste propuse de Consistoriu. Distribuirea lor se făcea în mod arbitrar, unii preoți primind ajutoare de peste 100 de florini, cu toate că dispozițiile prevedeau maxim 100 de florini pentru un preot. Asemenea „ajutoare” se acordau din partea „ministrului cultelor în înțelegere cu ministrul president și la propunerea fișpanului, care de odată își exprima dorința, ca preotul prin ținuta sa politică se va face vrednic și pe viitor ca să poată fi împărtășit cu ajutor de la stat.¹³ Astfel, ajutoarele de la stat deveneau un mijloc de manipulare și constrângere a preoților, plătindu-li-se de fapt fidelitatea pentru politica guvernului. Prin Legea XIV din 1898 s-a reglementat salarizarea preoților din fondul de stat¹⁴. Potrivit paragrafului 4 din lege, salariile preoților erau întregite cu suma de 1600 coroane, pentru preoții care aveau studii teologice de cel puțin trei ani și aveau opt clase gimnaziale. Preoții care nu aveau această calificare, potrivit paragrafului 5, primeau întregire de doar 800 de coroane. Legea permitea preoților cu „clasificație inferioară” să-și poată completa ulterior liceul pentru a putea dobândi întregirea salariului la 1600 de coroane. Salariul însă nu se primea întreg, din el se scădeau veniturile obținute de preot din parohie (după „porția canonică”, zilele de lucru, contribuția în natură a credincioșilor și veniturile de la înmormântări, sfințiri

de case, bobotează), preotul primind doar diferența până la suma de 1600 sau 800 de coroane. În anul 1909, un nou articol de lege (XXII) a venit să-l completeze pe cel din 1898, prin care se prevedea că dacă o parohie era acoperită de un preot cu calificare inferioară, la o eventuală numire a unui preot cu studii superioare, acesta nu primea întregirea („congrua”) la 1600 de coroane. Prin articolul de lege XXXVIII din 1913, preoții puteau beneficia de gradații (cvinvenalii). În sensul acestui articol, un preot putea ajunge după douăzeci și cinci de ani vechime la un salariu de 3000 de coroane. Întregirea salariului primit din partea statului se acorda anual în două rate, de către Consistoriu, putând fi suspendată dacă preotul se făcea vinovat de „uneltire contra statului”. În aceste condiții, contribuția constituia o ameliorare pentru situația materială a preotului, dar, moral, ea reprezenta o mare povară, căci le impunea să-și calce adesea pe inimă și să-și neglijeze datoriile de ordin național și politic. Ea e vecinică „sabie a lui Damocle”¹⁵

Protopopii se bucurau de venituri mult mai mari decât aveau preoții. În cazul ortodocșilor venitul se compunea din salariul de preot, de 1600 coroane la începutul secolului al XX-lea, la care se adăuga indemnizația de protopop, de 1500 de coroane pe an și gradațiile de vechime, de 10%, acordate din cinci în cinci ani. În diecezele de Arad și Oradea leafa de protopop era de doar 600 de coroane, iar în dioceza Caransebeșului era de doar 400 de coroane; cu mențiunea, că în aceste dioceze ei primeau așa numitul *bir protopopes*. Protopopii încasau câte 50 de coroane cu ocazia instalării unui preot, apoi o diurnă de 10 coroane pe zi și rambursarea cheltuielilor de transport cu ocazia vizitelor canonice și a inspecțiilor școlare.

Veniturile cele mai mari le înregistra clerul înalt din care făceau parte, la ortodocși, arhiepiscopul și episcopii, vicarii, asesorii consistoriali, precum și directorii de la seminarii, inspectorii școlari, secretarii consistoriali și profesorii definitivi sau provizorii. Aceștia beneficiau în anul 1913 de următoarea salarizare: arhiepiscopul ortodox – 24 000 de coroane, episcopii de Arad și Caransebeș – 12 000 de coroane, vicarul episcopal din Oradea – 10 000 de

coroane, vicarul arhiepiscopal din Sibiu – 6 000 de coroane, asesorii consistoriali din Sibiu – 4 000 de coroane, cei din Arad – 3 000 de coroane, din Caransebeș – 2 400 de coroane, secretarii consistoriali din Sibiu câte 3 600 de coroane, iar cei din Arad câte 3 000 de coroane, profesorii seminariali din Sibiu – 3 600 de coroane, cei din Arad – 2 400 de coroane, respectiv 2 200 cei din Caransebeș.¹⁶

Veniturile înaltului cler greco-catolic erau substanțial mai mari decât ale ierarhilor ortodocși. De exemplu, în anul 1865 episcopul ortodox avea un salariu de 4 000 de florini, iar episcopul greco-catolic de la Gherla avea 10 000 de florini.

Înălții ierarhi adunau în timpul vieții venituri considerabile. Sunt deosebit de relevante în acest sens veniturile realizate de mitropolitul Andrei Șaguna, care la moartea sa, survenită la 18 iunie 1873, a lăsat o avere de 600 000 de florini.

Muncile de pe „porțiunea canonică”/sesia parohială le răpeau mult timp preoților, aceștia reușind să se dedice bisericii doar în duminici și sărbători. *Ajuns la Galtiu, mărturisește preotul Iosif Pop, unde m-am trezit cu o porțiune canonică de 32 de iugăre, cu toate că cea mai mare parte am dat-o să o lucreze credincioșii, totuși grija gospodăriei mi-a ocupat aproape tot timpul și am ajuns ca din cauza acestor griji lumești, apoi grija celor trei copilași ai mei, să nu mi rămână aproape deloc timp pentru îndeletnicirile preoțești, absolut necesare. Rugăciunile de dimineață, de seară, servicii pe care mi le cereau credincioșii, pregătirea predici, orele de religie, serviciile de duminică atâta tot. Pentru lectura spirituală, meditație, studiu, adorație, cercetarea bisericii în cursul săptămânii...nu mai aveam timp. Eram nemulțumit cu această stare sufletească, dar nu întreprindeam nimic pentru a o schimba. Trebuia să intervină o zguduitură, care să mă pună pe calea cea bună.*¹⁷ Vizita unor călugări asumționiști din Blaj, foști colegi, îi provoacă un sever examen de conștiință și o schimbare radicală a vieții de paroh, modificându-i programul zilnic: *În programul fixat erau cam următoarele puncte: sculara la timp fix, oferta zilnică, rugăciunea de dimineață, meditația, celebrarea Sfintei Liturghii, adorația, lectura spirituală, studiu, rozarul, barem o oră canonică, citirea din Sfânta Scriptură, examinarea conștiinței,*

rugăciunea de seară, notarea foii de control în fiecare seară, exerciții spirituale de cinci zile pe an, culcarea la timp, mărturisirea lunară. Ziua următoare am început programul. A venit schimbarea prevăzută atât în viața mea preoțească particulară, cât și în ce privește credincioșii și biserica.

Preotul și comunitatea

Educația din timpul anilor de studiu, o întregă literatură teologică, numeroase circulare transmise de episcopi și mitropoliți, revistele și ziarele, atât ale Arhiepiscopiei Greco-Catolice de la Alba Iulia și Făgăraș (*Unirea și Cultura creștină, Tinerimea nouă, Calendarul de la Blaj*), cât și ale Arhiepiscopiei de Sibiu (*Telegraful Român*), transmiteau preotului sfaturi privind viața pastorală. O mare responsabilitate i se încredința preotului pentru îngrijirea bolnavilor. *Preotul are să cerceteze bolnavii pentru a-i mângâia și ajuta după putință în situația lor de durere, dar mai ales a-i reînnoi și întări în privința sufletească prin demna primire a sfintelor sacramente, anume a Mărturisirii, Cuminecării și Ungerii.*¹⁸ Îndatoriri enorme îi reveneau preotului și în educarea tineretului în spiritul moralei creștine, o grijă specială acordându-se predării religiei în școli: *Moralitatea, religiunea nu e o știință, care s-ar putea învăța dacă i se asemează și ei loc în împărțirea orelor.* La 1 martie 1892 se emite *Epistola circulară a Mitropolitului și Episcopiiilor Provinciilor bisericești de Alba Iulia și Făgăraș către tot clerul și poporul credincios al acelei provincii despre creșterea religioasă-morală a tinerimii,*¹⁹ semnată de mitropolitul Ioan Vancea și episcopii Mihail Pavel de Oradea, Victor Mihaly, episcop de Lugoj și Ioan Szabo, episcopul de Gherla. Preoților greco-catolici li se aduce aminte că ascultând de cuvintele lui Isus adresate apostolilor, *Mergând învățați toate popoarele, biserica nu numai că a predicat cuvântul lui Dumnezeu la toate popoarele, dar a întemeiat și „școli publice” pentru a-i putea învăța pe oameni atât adevărurile religiei cât și alte cunoștințe folositoare. Cu deosebire s-a îngrijit Sfânta Biserică de înființarea așa numitelor școli populare sau elementare, în care pruncii primesc învățături folositoare atât pentru viața pământească, cât și cele de lipsă pentru dobândirea fericirii cerești.* Cu aceste gânduri și cu

mari jertfe, se spunea, s-au creat sutele de școli greco-catolice în Transilvania. Ca urmare *Mântuirea școalelor noastre greco-catolice este pentru biserica noastră și pentru poporul nostru credincios o chestiune de viață, care pre nici un fiu al bisericii noastre nu-l poate lăsa, să fie nepăsătoriu... Cu un cuvânt, instrucțiunea și creșterea în școalele noastre greco-catolice este așezată pe temeiul neclătit al religiunii și moralei creștine-catolice, pe care trebuie să se razime toată viața sufletească a omului, dacă vrea să fie membru folositor al societății omenești și să-și poată câștiga binecuvântarea Domnului în această viață pământească și fericirea eternă în cealaltă.* Epistola înalților ierarhi insista asupra importanței frecventării de către elevi a școlilor greco-catolice, pentru că în școalele noastre greco-catolice, pe lângă fidelitatea și alipirea neclintită către strălucitul tron al Maiestății Sale Preagrațiosului nostru Rege Apostolic, pe lângă iubirea adevărată de patrie și ascultare de legile țării, și pe lângă cunoscințele prescrise de lege, pruncii trebuie să învețe, cum se cuvine, și limba bisericii noastre, care este totodată și limba lor maternă; ceea ce este lucru de mare însemnătate pentru biserica noastră și binele credincioșilor noștri.

Epistola, ca de altfel și numeroasele circulare transmise de la Blaj, le cerea preoților să-i atragă pe credincioși la Sfânta Biserică, să se îngrijească de fiecare dată ca biserica să fie curată și înzestrată cu tot ce formează podoaba ei, să țină cultul dumnezeiesc cu toată gravitatea, demnitatea și pietatea cuvenită față de Domnul cerului și al pământului, ai căruii șerbitori sunteți. Acolo unde oficiul de cantor este separat de cel de docent, să se propună cantori oameni temători de Dumnezeu, cu viață nepătată și cântăreți buni, care cu viața lor cuvioasă și cu cântările lor melodioase să îndulcească și edifice, și să alipească pre poporul nostru de sânta noastră biserică, așa încât nici un interes lumesc, și nici o încercare contrarie să nu-l poată înstrăina, desface și scoate din sânul Sântei noastre biserici, și prin aceasta să-l ducă spre perire; ceea ce dacă preoții noștri vor face conform chemării lor, atunci pot fi liniștiți, că și-au împlinit datorința sântă, pentru care au să dea mare seamă înaintea lui Dumnezeu, și deodată au promovat și fericirea temporară și eternă a popoarelor încredințate păstoririi lor.

Ținuta vestimentară, comportament public

Recomandări precise erau impuse în privința purtării în societate și a ținutei vestimentare. Încă în secolul al XVIII-lea, la urcarea în scaunul episcopal al Aradului, Vichentie Ioanovici (1725-1731) recomanda preoților să umble îmbrăcați în haine preotești nu ca până acum, în cămăși ca oamenii cei proști, preoții să fie spălați și pieptănați...să-și radă capul cunună și să-și tundă mustățile. Haine noi să nu-și facă până nu vor vedea pe ale protopopului, pă aceea formă să-și facă: dulamă cu care să meargă la biserică și când merg undeva sau în treaba bisericii. La lucru pot umbla îmbrăvați mirenește dar cu chitie pe creștet, pe care și în biserică o scot numai când cădesc²⁰. Preoții ortodocși, ca ținută, purtau barbă, pe care și-o tundeau. Ca îmbrăcăminte, aveau reverenda, căptușită cu albastru, și un brâu albastru. Preoții distinși de către arhiepiscop pentru merite deosebite purtau în loc de brâu albastru un brâu roșu. Pe cap purtau pălărie preotească. Îmbrăcăminte preotească nu o purtau însă permanent, numai la anumite ocazii, când mergeau la adunări, la conferințe preotești, la oficiul protopopesic sau la Consistoriu.

Preoții greco-catolici purtau reverendă, brâu și greacă de culoare neagră, iar deasupra pardesiu sau palton. Administratorii protopopești purtau brâu roșu. Protopopii purtau brâu roșu și greacă cu căptușeală roșie, șnur pe greacă, iar pe pălărie colar negru. Canonicii și vicarii foranei purtau anumite „insignii capitulare”, aprobate de însuși regele. De asemenea purtau o decorație atârnată de o panglică, a cărei culoare varia după dieceză. Canonicii și chiar unii protopopi și preoți purtau uniformă asemănătoare catolicilor, cu pelerină scurtă peste umeri la haina obișnuită. Preoții nu purtau permanent haina preotească, purtând haine civile, de obicei redingotă cu vesta încheiată până sus peste gulerul întărit ca la soldați. Această ținută era numită „civil-canonică”. Mitropolitul purta la biserică potcap. Era singurul ierarh greco-catolic care purta potcap, după obiceiul ortodox.

În ceea ce privește formula de adresare, preoților greco-catolici li se cuvenea titulatura de *onorat*, protopopilor, administratorilor protopopești și asesorilor consistoriali *mult onorat*, vicarilor foranei

și canonicilor *prea onorat*, profesorilor de teologie *clarissime*. Protopopilor și canonicilor, în multe ocazii li se spunea *Reverendissime*, episcopilor *Ilustritate*, iar mitropolitului *Excelență*. Mitropolitul era pomenit la slujbele din toate diecezele, alături de episcop și de Papă. El avea dreptul *proëdriei* în sinoadele ecumenice (provinciale), înaintea tuturor episcopilor, precum și dreptul de a purta paliul căpătat de pe capul Sfântului Petru, ca semn al jurisdicțiunii arhiepiscopale. Episcopii își ziceau: *Din îndurarea lui Dumnezeu și grația Sfântului Scaun Apostolic al Romei* ²¹.

Preoții, elementul majoritar al elitei românești în societatea modernă a secolelor XVIII-XIX și prima jumătate a secolului XX, au reprezentat modelul pentru marile idealuri religioase și naționale ale românilor. În situația în care credincioșii nu puteau realiza de fiecare dată diferența dintre învățătura creștină și felul cum o reprezintă preotul, ținuta acestuia în societate era determinantă pentru reprezentările credinței trăite. Viața particulară a preotului și a familiei acestuia era permanent supusă controlului public, preoții fiind datori să ofere credincioșilor un model viu de viață creștină. Preotul trebuia să fie părintele și luminătorul poporului. El a trebuit să țină cursuri de alfabetizare, să răspândească prin conferințe publice, dar și prin predici, cultura în rândul poporului; de asemenea prin biblioteci, teatre și alte activități era chemat să dea sfaturi, să ofere modele, dându-le credincioșilor posibilitatea să dobândească elementele de bază ale educației creștine și cetățenești.

NOTE

1. Vezi Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2000, pp. 344-355
2. Idem, *Intelectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Editura Universității Petru Maior, Tîrgu Mureș, 2007, p.54-62; vezi pe larg Szlavikovszky Beáta, *Magyarországi diákok itáliai egyetemeken 1526-1918, I. Rész*, Budapesta, 2007
3. Erau de multe ori cazuri când unii teologi datorită lipsei de preoți sau la cererea lor erau hirotonisiți înainte de încheierea studiilor, cum a fost

- cazul tribunului de la 1848, Isaia Moldovan, preot în Chirileu, hirotonisit în anul IV de studii. Vezi *Memorialistica revoluției de la 1848*, studiu introductiv, ediție, note și glosar de Nicolae Bocșan și Valeriu Sen, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1998, p.240; Melinte Șerban, *Cultura mureșeană în memoria cărților*, Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2006, p. 247
4. Ștefan Manciușea, *Povestea unei vieți*, ediție îngrijită de Ștefana Manciușea și Ioan Buzasi, Clusium, 1995, p.46
 5. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1708-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2006, p. 252-253
 6. La numirea în parohie se întâmplau și abuzuri, erau cazuri când episcopii sau membri ai Consistoriului erau acuzați că primeau bani în schimbul atribuirii unor parohii (vezi P. Vesa, op. cit., p. 256-257)
 7. Apud. Mircea Zăciu, *Ion Agârbiceanu*, Editura Minerva, București, 1972, p.82
 8. Vezi Simion Retegan, *Parohii și filii ale diecezei Blajului în timpul păstoririi lui Alexandru Sterca Șuluțiu (1850-1867) în Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyocvanadik évfordulójára*, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 2005, p.402
 9. Ibidem, p.403
 10. Ioan Chiorean, *Intelectualitatea din Transilvania în epocile premodernă și modernă. Studii și articole*, Editura Universității Petru Maior, Târgu-Mureș, 2008, p. 387
 11. Ioan Rusu Șirianu, *Români din statul ungar*, 1904, p.282
 12. *Unirea*, an I, nr.27, 4 iulie 1991, p.1
 13. Idem, An VIII, nr.12, 26 martie 1998, p.1
 14. Onisifor Ghibu, *Viața și organizarea bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, 1915, p. 37-38
 15. *Ibidem*, p. 39
 16. *Ibidem*, p. 42-43
 17. Iosif Pop, op.cit. p.31
 18. Dr. Isidor Marcu, *Îngrijirea pastorală a bolnavilor*, Cultura Creștină, An XI, iulie-august 1922, nr.7-8, p.215
 19. *Unirea*
 20. P. Vesa, op. cit., p. 292
 21. Onisifor Ghibu, op.cit. p.79

Elena Csobai

Aspecte din istoria comunității ortodoxe române din Bichiș

Din monografiile județului Bichiș putem afla că în anul 1786 comercianții greci din diferitele localități ale județului Bichiș au solicitat autoritățile maghiare să aprobe construirea unei biserici în Bichiș, luându-și angajamentul să asigure cheltuielile de construire.¹ Comunitatea ortodoxă din Bichiș este înființată în anul 1787 de greci, macedoromâni și armeni, iar biserica este construită între anii 1783-1789, dar fără turlă. Turla a fost construită și sfințită de către Pavel Avacumovici, episcopul Aradului, în anul 1791². În acest an Bichișul avea o populație de 1707 de persoane. Marea majoritate a populației o alcătuiau maghiarii de religie reformată, care în această perioadă își terminaseră construirea celei de-a doua biserici din piatră. Primele însemnări în legătură cu comunitatea ortodoxă din Bichiș datează din anul 1788. Primul preot al comunității ortodoxe din Bichiș, care purta titlul de „preot-paroh al grecilor și rumânilor”³, a fost Mihai Ghiba (1788-1809).

Aici menționez că Mihai Ghiba a fost tatăl Elenei Ghiba Birta, născută în Bichiș. Prin testamentul ei redactat în Arad, la 2 iulie 1863 a fost înființată „Fundăția Elena Ghiba Birta”, despre care voi mai vorbi.

Documentele păstrate la parohie din această perioadă atestă că comunitatea în anul 1788 are un împrumut de la jupînul grecu Mihai Popovici și că din venitul aceluși an s-a și plătit înapoi o sumă jupînului.⁴ Presupunem că acest împrumut l-a avut comunitatea pentru construirea bisericii ortodoxe din Bichiș care a fost construită în primul rînd cu contribuția grecilor din localitate. În sfîntul altar, sfîntul pristol este mai ridicat, iar sub el sînt așezate lespedele de marmură, dăruite de credinciosul Dimitrie Papagheorghiu în anul 1788. Pe cheltuiala lui s-a ridicat sfîntul

pristol, fapt atestat de inscripția greacă de pe lespedele de marmură.

Icoanele de pe iconostasul bisericii ortodoxe din Bichiș, în afară de icoanele repictate, sînt operele lui Ștefan Tenecki, care a lucrat în stilul pictorilor din Kiev, îmbinînd tipurile iconografice orientale cu barocul apusean. Iconostasul din Bichiș ocupă un loc important între iconostasele ortodoxe din Ungaria, deoarece s-a făcut la comanda grecilor și conține inscripții grecești. După două icoane ale acestui iconostas din Bichiș, s-au făcut copii în anul 1786, ceea ce dovedește că în acest an compoziția iconostasului a fost deja făcută, și nu cu mult înainte, prin 1780, Ștefan Tenecki le-a terminat de pictat.⁵

Pictorul Ștefan Tenecki (1720-1798), fiind pictorul curții episcopale al episcopului ortodox din Arad Isaak Antonovic – iar comunitatea ortodoxă din Bichiș fiind sub jurisdicția episcopului din Arad – probabil că prin aceste relații au ajuns grecii comunității să facă comandă pentru iconostasul bisericii la Tenecki. Trebuie să menționăm că și prin contacte familiale Tenecki putea să aibă relații cu comunitatea ortodoxă din Bichiș, fiindcă fiica lui numită Sofia s-a căsătorit cu un negustor grec din Bichiș, numit Toma Toli.⁶ După cum atestă documentele păstrate, după sfințirea bisericii din anul 1791, comunitatea devine viabilă. Peste un an în anul 1792, comunitatea își întocmește un inventar scris în românește cu chirilice din care reiese clar că comunitatea bisericească nu era săracă, nu lipsea nimic din interiorul bisericii și că aveau toate cărțile de cult, ca de exemplu un apostol, liturghier, evanghelie, minee, triod, pentecostar, ceaslov, apoi aveau toate piesele de cult care trebuiau să stea la dispoziția preotului, ca potirul, discosul, zvezda, chivotul, litierul, cădelnița, clopoțelul, talgere de tas, cîndile. În acest inventar sînt înșirate toate rechizitele din interiorul bisericii ceea ce dovedește că biserica era bine amenajată. Deja la această dată sînt înșirate și cele două clopote din turnul bisericii.⁷

Mihai Ghiba, primul preot, după cum scrie Elena Ghiba Birta în testamentul ei, era grec de origine și a păstorit comunitatea pînă în anul 1809. El a organizat credincioșii într-o comunitate

bisericească, pe timpul lui s-a construit biserica. După el au urmat: Mihai Ardelean din 1809 pînă în anul 1840, Simeon Popovici din 1840 pînă în 1884. Pe baza documentelor economice păstrate putem presupune că comunitatea o alcătuiau circa 40-50 de familii și că între veniturile și cheltuielile bisericii era un echilibru an de an. Printre socotelile anului 1794⁸ se amintește și „plata dascălului” ceea ce înseamnă că școala confesională deja exista în acel an, care a funcționat pînă în anul 1929.

Dintr-un memoriu din anul 1823, scris în limba maghiară cînd era preot Mihai Ardelean putem citi că negustorii și conducătorii bisericii din Bichiș, Mihai Ratz, Pavel Papp și Grigore Costa au hotărît să construiască o casă cantorului și au și construit-o. Cu această ocazie s-a întocmit un memoriu, care a fost semnat și de preotul grecilor și românilor neuniți, Mihai Ardelean. Acest document atestă că acești greci și români deja din acest an încep a folosi limba maghiară. Cînd întocmesc un memoriu, limba lor oficială devine maghiara, chiar și preotul român folosește varianta maghiară a numelui său (Erdélyi Michael).⁹

Răsfoind documentele arhivei ne putem da seama că limba maghiară o folosesc în relațiile lor cu oficialitățile maghiare, dar în general corespondența preotului ortodox, purtată cu celelalte parohii ortodoxe, sau documentele comunității bisericești – cu cîteva excepții – sînt scrise în limba română, pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Actele păstrate la parohia din Bichiș le putem împărți în trei categorii:

1. Prima categorie conține o parte a corespondenței cu oficialitățile locale și purtată în limba maghiară, scrisori care dau informații despre viața localității, despre evenimente importante cu privire la dezvoltarea orașului din punctul de vedere social-economic.

2. A doua categorie conține o parte a corespondenței cu episcopia din Arad și cu celelalte parohii din protopopiat. Din aceste acte putem afla unde s-au ținut ședințele, cînd începe și cînd se termină anul școlar, sau ce fel de rapoarte trebuie să se trimită pentru episcopie. Dar nu s-a păstrat în arhivă ceea ce s-a rapor-

tat. Din aceste rapoarte am putea afla cele mai multe informații cu referire la comunitatea românească din Bichiș.

3. A treia categorie a documentelor păstrate sînt cele economice, care se referă în primul rînd la starea economică a parohiei. Deși fiind acte economice, de multe ori s-au introdus în ele informații despre biserică, școală, preoți, învățători, și despre fundații.

Despre Elena Ghiba Birta putem afirma că a fost o protectoare de seamă a învățămîntului românesc¹⁰ și, cum am amintit, prin testamentul¹¹ ei redactat în Arad la 2 iulie 1863, a fost înființată „Fundația Elena Ghiba Birta”. Prin testamentul ei întocmit cu un an înainte de moarte a oferit bisericilor ortodoxe din Arad, Bichiș, Oradea și Ineu, precum și bisericilor romano-catolice și calvine din Arad, peste 14 000 de florini. Bisericii din Bichiș a donat 1420 de florini, iar școlii pentru îmbunătățirea plății învățătoresci a donat 1000 de florini. Fundația a sprijinit începînd cu anul școlar 1877/1878 125 de elevi și studenți pînă în anul școlar 1925/1926. Printre bursierii fundației, dintre cei 125 cinci tineri au fost originari din Bichiș. De la parohia din Bichiș Iosif Goldiș, notarul konzistorial din Arad, în anul 1869, printr-o scrisoare adresată preotului din loc, cere data nașterii Elenei Ghiba Birta prin alăturarea extrasului. Parohia din Bichiș abia în anul 1876 primește suma în total de 2420 de florini pe baza testamentului Elenei Ghiba Birta. Din această sumă în anii următori 1200 de florini stă la dispoziția parohiei din care situația materială a parohiei în anii următori devine stabilă. An de an în toate rapoartele economice această sumă este introdusă cu observația că este asigurată de fundația Elenei Ghiba Birta. Eu cred că și mulțumită donației, biserica s-a păstrat în condiții bune. Prima renovare a bisericii s-a făcut în anul 1890 cînd încă din donație 1240 florini a stat la dispoziția parohiei. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea parohia din Bichiș are 10 fundații.¹² Iată cum s-au înregistrat aceste fundații în anul 1878:

„Fundațiunile din parohia Bichiș”

1. Sara Glutzko, fundațiune cantorală 1900 de fl.

2. Alesandra Costa, fundațiune pentru parastase 105 fl
3. Elena Ghiba Birta, fundațiune bisericească 1100 fl
4. Maria Papp, fundațiune pentru parastase 150 fl
5. Maria Petraviciu, fundațiune pentru parastase 200 fl
6. Ana Petraviciu, fundațiune pentru orologiu 450 fl.
7. Maria Papp, fundațiune pentru ajutorarea școlărilor săraci 20 fl
8. Catarina Belenta, fundațiune pentru ajutorarea școlărilor săraci 200 fl
9. Elena Ghiba Birta, fundațiunea anual salar învățătoresc 1000 fl
10. Capitalul de la Mezőbereny 1000 fl.”

Aceste fundații au sprijinit biserica, care a însemnat și o garanție pentru viitor, au susținut biserica și școala ortodoxă.

În arhiva parohiei din Bichiș s-a păstrat un registru pe baza căruia putem afirma că ponderea diferitelor confesiuni în ceea ce privește obiceiul încredințării la românii din Bichiș începe de timpuriu. Încredințarea, care de obicei se anunța la biserică cel puțin odată, dar de obicei de trei ori la parohia ortodoxă română din Bichiș, preotul – probabil că numai pe seama lui – a înregistrat într-un caiet ceea ce au dorit tinerii să se anunțe în biserică. Preotul a înregistrat toate încredințările care au fost anunțate la biserică între anii 1859–1888¹² din care lipsesc doar câteva pagini.

Căsătoriile erau înregistrate de către Biserica Ortodoxă Română în toate parohiile ortodoxe, inclusiv și în Bichiș, în cadrul registrelor de cununați, dar pînă în prezent nici la o parohie nu s-a găsit un asemenea registru, decît acesta de la Bichiș. În această perioadă de treizeci de ani, încredințările au fost notate în limba maghiară, presupunem că și în biserică s-au anunțat tot în limba maghiară. În câteva cazuri s-a înregistrat și faptul că încredințarea fetei sau a băiatului s-a desființat, adică căsătoria nu s-a realizat.¹³

Pe baza cercetărilor de pînă azi, cu câteva excepții, în general la românii din Ungaria de religie ortodoxă căsătoriile mixte au început pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea, dar mai ales după 1920. Pe baza acestui registru putem

afirma că la Bichiș acest fenomen începe de timpuriu. Privind exactitatea informațiilor referitoare la confesiunea tinerilor căsătoriți, scrisul din acest registru fiind în mai multe cazuri indescifrabil și incomplet, care se referă la confesiunea tinerilor, mă voi referi numai la cazurile exacte. Aceasta înseamnă că statistica noastră nu va fi exactă din motivul amintit. În general preotul a înregistrat în limba maghiară numele părinților din ambele părți și eventual de ce religie sînt și că băiatul familiei a încredințat fata cu numele, în data de, anul, luna, ziua. În cazurile unde nu s-a înregistrat religia nu putem să afirmăm întotdeauna că ambele familii au fost de religie ortodoxă, doar că una din ele era familie ortodoxă, altfel probabil nu s-ar fi înregistrat și nu s-ar fi anunțat la biserică ortodoxă locală. Voi încerca să redau informațiile obținute din aceste anunțuri. Prima dată să vedem ce nume de familie figurează în această perioadă:

Papp, Bakos, Golya, Komóczy, Szilágyi, Nyisztor, Kis, Bakos, Jankus, Szóke, Bakucz, Puskás, Nemes, Lakatos, Bajkán, Gulyás, Orosz, Remeczki, Christó, Bánk, Farkas, Hoszu, Rusz, Erdei, Treba, Krisán, Popovits, Görög, Nagy, Szölösi, Serb, Kimpan, Serbán, Bereczki, Lakuza, Fülöp, Buzgán, Blága, Budás, Árgyelán, Ziguri, Mihok, Bokor, Les, Kolompár, Pánye. Oláh, Pámtye, Kmakavé, Kimpian, Ignát, Paskuj, Rác, Jován, Gogán, Márkus. Ruzsa. Pe lîngă numele de familie cîteodată mai apare și numele mic cu forma maghiară ca: Mojsza, Demeter, sau Tódor. Toate numele de familie înșirate se repetă de mai multe ori.

Comunitatea ortodocșilor din Bichiș era deschisă spre celelalte localități, fiindcă în general membrii comunității se căsătoreau cu băieți sau fete din localitățile din apropierea Bichișului, cum sînt: Mezőberény, Békéscsaba, Szeghalom, Gyoma, Gyula, Gyulavári, Méhkerék, Vésztő, Füzesgyarmat, Orosháza, Körösladány, Endrőd, Doboz, sau chiar din Batania, Sînnicolau, Careii-Mari. Dintre cele 16 localități înșirate în 8 nu exista deloc comunitate ortodoxă, nu locuiau români de religie ortodoxă.

Pentru cercetarea viitoare este interesantă localitatea Mezőbereny unde a fost un mic nucleu de ortodocși, o parte din ei de origine greacă, în actele economice fiind introdusă, în mai

multe cazuri, expresia „Filia din Mezőberény”. Chiar printre fundațiile înșirate am amintit „Capitalul din Mezőberény”. O mare parte dintre tineri s-au încredințat cu fete sau băieți din Mezőberény.

Apoi în unele cazuri s-a înregistrat, spre exemplu, că tînărul este născut în Vecherd, sau Jaca, dar acum locuiește în Bichiș. În ambele localități s-au înființat comunități ortodoxe în prima jumătate al secolului al XVIII-lea.

Comunitatea ortodoxă din Bichiș fiind destul de mică, poate chiar și din acest motiv tinerii ortodocși căutau să se căsătorească cu tineri din localitățile amintite, care erau în cele mai multe cazuri de religie reformată sau catolică.

O mare parte a tinerilor veniți din localitățile amintite s-au angajat la muncă în Bichiș. Spre exemplu în anul 1883 s-a înregistrat că băiatul soldat de 25 de ani de religie ortodoxă al lui Ruzsa Petru născut la Micherechi, a încredințat-o pe fiica grădinarului de tutun Képiró János, numită Iuliana, de religie reformată. Probabil că tînărul Ruzsa s-a angajat la muncă la acest grădinar, fiindcă s-a notat că de doi ani locuiește în Bichiș.

Dar și printre tinerii care își găseau pereche în Bichiș se căsătoreau și cu cei de altă confesiune.

În continuare voi reda câte încredințări s-au anunțat în total pe an și din acestea în câte cazuri unul dintre tineri era din altă localitate și în câte cazuri tinerii erau de aceeași religie:

Anul	Numărul încredințărilor	Din altă localitate
1859	15	6
1860	12	1
1861	19	3
1862	11	4
1863	3	–
1864	12	5
1865	7	4
1866	12	6

1867	8	5
1868	11	1
1869	2	1
1870	11	4
1871	13	3
1872	3	–
1873	26	5
1874	5	2
1875	5	1
1876	7	–
1877	7	3
1878	22	4
1879	9	3
1880	9	4
1881	3	1
1882	11	9
1883	7	4
1884	34	13
1885	–	–
1886	26	–
1887	2	–
1888	10	1

Anul	Numărul încredințărilor	Altă conf.	Ref.	Rom.Cat.	Evangh.
1859	15	4	1	1	2
1860	12	2	–	2	–
1861	19	5	–	3	2
1862	13	1	–	1	–
1863	3	–	–	–	–
1864	11	4	–	–	4
1865	11	3	2	–	1
1866	1	1	–	–	1
1867	8	5	1	1	2

Anul	Numărul încredințarilor	Altă conf.	Ref.	Rom.Cat.	Evangh.
1868	11	2	–	1	1
1869	2	1	–	–	1
1870	11	4	–	2	2
1871	13	3	–	1	2
1872	13	1	1	1	1
1873	15	1	–	–	–
1874	1	–	1	3	1
1875	11	–	–	1	–
1876	12	–	2	2	–
1877	13	–	–	–	–
1878	5	–	–	3	–
1879	14	–	–	3	–
1880	14	1	1	–	–
1881	9	4	–	–	–
1882	13	7	–	–	–
1883	11	5	–	1	–
1884	20	6	3	–	–
1885	–	–	–	–	–
1886	26	–	–	–	–
1887	2	–	–	–	–
1888	10	1	–	–	–

Pe baza cifrelor putem constata că tinerii români s-au căsătorit în primul rând cu maghiarii din localitățile menționate, de religie fiind catolici, evangheliști sau reformați. Într-adevăr, acest registru atestă că românii din Bichiș au început de timpuriu să se căsătorească cu cei de altă confesiune, să vorbească limba maghiară chiar și în biserică, care apoi a dus la pierderea limbii lor materne, ba chiar la pierderea credincioșilor, iar mai târziu la accelerarea asimilării românilor din Bichiș. Pentru viitor rămâne cercetarea istoriei bisericii și a școlii confesionale continuând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

NOTE

1. Dr. Vitéz Durkó Antal, *Békés nagyközség története*. Békés 1939. Hasonmás Kiadás, Békés, 1995, p.135
2. Teodor Misaroș, *Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria*. Tankönyvkiadó. Bp., 1990, p. 48-59.
3. *Colecția Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria*. Arhiva Parohiei Bichiș. Acte fondul Bichiș
4. *Colecția Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria*. Arhiva Parohiei Bichiș. Acte fondul Bichiș
5. Nagy Márta, *A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei*. I. Debrecen, 1998, p. 161-165.
6. Nagy Márta, *A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei*. I. Debrecen, 1998, p. 161-165.
7. *Colecția Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria*. Arhiva Parohiei Bichiș. Acte fondul Bichiș
8. *Colecția Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria*. Arhiva Parohiei Bichiș. Acte fondul Bichiș
9. *Colecția Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria*. Arhiva Parohiei Bichiș. Acte fondul Bichiș
10. Boia Stelian-Ioan, *Fundația „Elena Ghiba Birta” și contribuția ei la dezvoltarea învățământului românesc arădean*. In: Monografia Liceului Teoretic Elena Ghiba Birta, Editura „Felix”, Arad, 1995, p. 59-72.
11. Mircea N. Popa, *Elena Ghiba Birta (1801–1864) și testamentul său*. In: Monografia Liceului Teoretic Elena Ghiba Birta. Editura „Felix”, Arad, 1995, p.1-5.
12. *Colecția Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria*. Arhiva Parohiei Bichiș. Fondul Bichiș
13. *Colecția Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria*. Arhiva Parohiei Bichiș. Fondul Bichiș. Vezi registrele
14. *Colecția Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria*. Arhiva Parohiei Bichiș. Fondul Bichiș. Vezi registrul.

Vasile Dobrescu

Rolul Școlii Comerciale Superioare (greco-orientale) din Brașov în pregătirea funcționarilor de bancă între anii 1872–1914

Istoricul Școlii Comerciale Superioare (greco-orientale) din Brașov a constituit obiectul unor investigații nu atât de bogate, pe cât a fost de importantă această instituție în pregătirea unor specialiști cu studii medii în domeniul comercial și financiar atât de necesară pentru susținerea procesului de modernizare economică al societății românești transilvănene până la 1918. Astfel s-au impus, prin exegezele lor, Andrei Bârseanu cu o masivă monografie dedicată școlilor românești de la Brașov până la 1900¹, apoi, Vlaicu Arsenie cu o sinteză specială dedicate numai activității Școlii Comerciale până în anul 1913², D. Voina, cu o scurtă incursiune în istoria învățământului comercial din Transilvania până în 1924³, C. Nicolae, cu o lucrare care trata în ansamblu învățământul profesional și tehnic din România între 1864–1948⁴ sau Ion Zainea cu retrospectiva sintetică asupra evoluției Școlii Comerciale din Brașov ca entitate de învățământ românesc confesional din Austro-Ungaria până în anul 1918⁵. Contribuțiile acestor autori s-au centrat pe problemele ce vizau evoluția organizării sistemului de învățământ comercial, a calității conținutului instrucției școlare, relevând, uneori cu lux de amănunte (a se vedea îndeosebi A. Bârseanu) eforturile administrative și apreciable, selecția riguroasă a personalului didactic, modalitățile de pregătire și instruire a elevilor care, laolaltă, aveau ca scop sporirea calității procesului de învățământ, înscrierea instituției printre cele mai bune unități școlare de profil din Austro-Ungaria.

Revenirea asupra acestui subiect o socotim necesară din perspectiva introducerii unor date care privesc preocupările conducerii Școlii Comerciale și ale corpului profesoral îndreptate spre

îmbunătățirea sistemului de învățământ, cu scopul vădit de a ameliora pregătirea cursanților, de a depăși o serie de impedimente de ordin administrativ-material, evenimente care n-au fost surprinse de ceilalți autori sau trecute numai tangențial în revistă mai ales din perioada anilor 1918, vom prezenta, uneori cu riscul de a repeta unele judecăți de valoare emise anterior, eforturile conducerii Școlii Comerciale pentru menținerea calității procesului de instruire și educare a viitorilor specialiști în domeniul comercial și financiar. De asemenea, vom încerca să urmărim chiar și secvențial, pe baza datelor statistice oferite de Anuarele Școlii Comerciale, cât și a celor din Anuarul băncilor române din anul premergător declarării războiului (1913), angajarea și cuprinderea absolvenților acestei instituții în corpul funcționarilor de la băncile românești din Transilvania în dorința evaluării pe de o parte, a eficienței și calității învățământului Școlii Comerciale, cât și a gradului de receptivitate a mediului bancar pentru atragerea unor specialiști cu pregătire în domeniul financiar.

Dorința inițiatorilor și organizatorilor Școlii Comerciale Superioare de la Brașov de a crea o instituție de învățământ comparabilă sub raportul calității procesului de instruire cu cele mai de seamă instituții similare existente în Imperiu s-a reflectat și prin gestul preluării modelelor de organizare și a curriculei școlare a celor două Academii Comerciale de la Viena și Pesta încă din anul înființării sale (1869), urmărind, apoi a se conforma dispozițiilor Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice prin care, succesiv, în anii 1872, 1883, 1885 și 1895 s-au produs modificări ale planului de învățământ și în modalitățile de evaluare și examinare anuale sau terminale. Totodată, remarcăm străduințele deosebite pentru selectarea și angajarea unor cadre didactice cu înaltă calificare în specialitățile propuse în planul de învățământ, marea lor majoritate cu studii în domeniile comercial, financiar, tehnic sau în filozofie și litere, la universitățile din spațiul austro-ungar, Germania sau în Belgia precum Arsenie Vlaicu, I.C. Panțu, Ioan Socaciu, Ion Pricu, Vasile Goldiș, Andrei Bârseanu, George Dima, Vasile Micula, ș.a.m.d., care, prin calitățile și pregătirea

profesională deosebite, au reușit să susțină nu numai procesul de educație și instrucție, ci și să realizeze manuale școlare originale sau să ofere, prin traducerea și revizuirea unor manuale, ale unor autori recunoscuți, instrumente extrem de utile pentru pregătirea elevilor în condițiile penuriei de lucrări de specialitate în limba română.

Separarea Școlii Comerciale de celelalte școli medii românești (gimnaziu și școala reală) după 1896, deși s-a soldat cu numirea unui director și a unui corp destul de restrâns de profesori, inclusiv cu mutarea elevilor săi într-un edificiu achiziționat în Șcheii Brașovului, nu a fost însă totală, deoarece, până în 1911, se subordona administrației centrale, neavând buget propriu, iar biblioteca va fi folosită în comun, din lipsa mijloacelor materiale și a lipsei de spațiu, respectiv laboratoarele pentru lucrări de specialitate reclamate de numărul elevilor și de nevoile crescânde de informare.

Problematica restructurării sistemului învățământului comercial în consonanță cu solicitările și așteptările agenților economici cât și cu necesitățile impuse de procesele modernizării vieții economice, la începutul secolului XX, va rămâne ca unul din obiectivele esențiale ale conducerii și corpului profesoral al Școlii Comerciale și pe fondul dezbaterilor deschise de celelalte instituții de profil, cât și datorită inițiativelor Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din Ungaria, începând cu anul 1895, îndeosebi în privința subiectului supraaglomerării planului de învățământ, fie cu discipline de cultură generală, fie cu materii de profil, ce cuprindeau cu precădere cunoștințe exclusiv teoretice, lansându-se un chestionar spre dezbateră comisiilor profesionale ale tuturor școlilor comerciale, cât și a camerelor de comerț și industrie pentru a sonda opiniile acestora pe un set de întrebări ce aveau ca scop îmbunătățirea pregătirii tinerilor pentru cariera comercială.⁶

Conferința profesorală a Școlii Comerciale din Brașov din 27 iunie 1903, răspunzând acestei anchete aprecia, că: planul de învățământ cuprins în Regulamentul din 1895 este defectuos și nu corespunde cerințelor pregătirii de specialitate; învățământul

de profil tehnic să cuprindă cunoștințe de specialitate utile, susținut de activități practice; se impune selecționarea și reducerea materialului pentru cei trei ani de studiu comercial, îndeosebi disciplinele de cultură generală; este necesar ca pe lângă cei trei ani de studiu de specialitate să se introducă un an pregătitor în care să se predea „mai cu seama obiecte de cultură generală”; să se introducă examenul de admitere pentru selecția elevilor în vederea formării anului pregătitor pentru cei care nu dovedesc cunoștințe suficiente; să rămână disciplinele de specialitate desemnate până la acea dată; să se reducă numărul orelor pe săptămână până la maximum 30 de ore; să se introducă la capitolul de cursuri extraordinare scrisul cu mașina; să se simplifice procedura de examene; examenul pentru anul III de studiu să fie însoțit de un certificat școlar cu clauza de admitere la maturitate (bacalaureat) la care se adăuga cerința Consistoriului Bisericii Ortodoxe de la Sibiu ca să se mențină caracterul confesional, limba română și toate drepturile autonome ale școlii.⁷

Aceste propuneri discutate și cu prilejul Congreselor anuale ale profesorilor din școlile comerciale au fost receptate de Minister, care a impus prin ordine speciale, împărțirea anului pe semestre, examenul obligatoriu pentru anul III de studiu, reorganizarea examenului de maturitate, precizarea numărului de lucrări de control, inspecțiile speciale ale directorului la ore, etc. Dezbateră asupra reformei învățământului comercial se va continua însă și în anii următori până în 1906, fără a se concretiza însă într-un nou Regulament de organizare și funcționare a școlilor comerciale, deși se înaintaseră sute de propuneri care vizau: sporirea numărului anilor de studii de la 3 la 4 ani; înființarea unor Consilii speciale comerciale care să cuprindă cadre didactice și membrii ai corporațiilor comerciale locale; modificări în planul de învățământ prin introducerea unor cursuri practice; organizarea excursiilor științifice obligatorii pentru anii de studiu superiori, etc. Dacă o serie de inițiative au fost admise în totalitate sau în parte, îndeosebi cele care au vizat introducerea unor cursuri practice precum cele de birotică, stenografie, scrisului cu mașina, etc., cerința fundamentală de descongestionare a planu-

lui de învățământ prin prelungirea anilor de studiu de la 3 ani la 4 ani a rămas doar în faza de deziderat, astfel că în anul 1909, directorul școlii Arsenie Vlaicu, reclama cel puțin necesitatea introducerii unui an pregătitor⁸ în condițiile în care constata diferențe mari de cunoștințe ale elevilor proveniți de la gimnaziile diferite, în primul an de studiu, adeseori cu lacune mari în domeniul culturii generale.

În strânsă legătură cu această problematică a recuperării lacunelor și a omogenizării cunoștințelor elevilor din primul an de studiu, cât și a solicitărilor deosebite ale acestora pentru a-și însuși conținutul destul de vast al disciplinelor propuse în curricula școlară se va reclama, aproape, periodic, necesitatea introducerii unui examen de admitere pentru a realiza o minimă selecție a viitorilor cursanți ai Școlii Comerciale, cu atât mai mult, cu cât persista mentalitatea că la studiile comerciale pot fi trimiși copii cu o mai „slabă capacitate” sau cu lipsuri materiale ce nu le permiteau continuarea studiilor la alte școli medii.⁹ De asemenea, conducerea Școlii Comerciale era conștientă de însemnătatea aplicațiilor practice menite să susțină legătura cunoștințelor teoretice cu activitățile practice curente din viața comercială și financiară contemporană, drept pentru care va solicita sprijinul Consistoriului dar și al agenților economici (îndeosebi băncilor românești) de a contribui cu fonduri pentru procurarea mijloacelor de învățământ în general și, în special, pentru amenajarea unui laborator de chimie și fizică, și îndeosebi a unui „birou comercial practic”¹⁰.

În preocupările Școlii Comerciale la începutul secolului XX, pe lângă modalitățile ce vizau selecția și pregătirea elevilor și a profesorilor, îmbunătățirea disciplinelor propuse în planurile de învățământ și a dotărilor cu mijloace de învățământ necesare și moderne, un loc aparte l-a avut planul de construire a unui nou edificiu corespunzător nevoilor tot mai stringente de modernizare a procesului de învățământ. La a 40-a aniversare a Școlii Comerciale, Arsenie Vlaicu lansa un apel către toți agenții economici, bănci, comercianți, meseriași, proprietari funciari, de a susține cu fonduri propunerea Eforiei școlare din Brașov de a

ridica un nou edificiu, care ar necesita, pe lângă lucrările de zidire și cheltuielile pentru înzestrarea școlii, o sumă de cca. 120.000 de coroane, sperând, ca îndemnul său pentru subscripția publică să fie susținut și de viitoarea asociație a absolvenților preconizată a se înființa în anul 1909¹¹. Deși s-au lansat numeroase apeluri opiniei publice, iar o parte din foști absolvenți s-au implicat în strângerea de fonduri pentru construirea noului local al Școlii Comerciale, de abia în anul 1913 vor reacționa o bună parte din instituțiile de credit românești (Albina, Victoria, Ardeleana, Crișana, etc.) pentru subscrierea unor fonduri bănești destul de substanțiale, care la sfârșitul anului 1914 se ridicau la 80.000 de coroane, acțiunea continuând chiar și în timpul războiului, consemnându-se în anul 1918 în acest cont suma de 95.378,82 coroane¹². Însă demararea lucrărilor de construcție, deși planurile erau aprobate, se va amâna așteptând încheierea conflictului, deși încă din 1914 se dărâmasse vechiul edificiu, iar Școala Comercială funcționa cu chirie în localul vechi al gimnaziului Prezbiteriului evanghelic din Brașov¹³. De altfel, activitatea instituției a fost afectată de desfășurarea războiului, mai ales la începutul anului școlar 1916/1917 o dată cu intrarea României în război și derularea operațiunilor militare și în zona Brașovului, fapt ce a determinat suspendarea activităților școlare până la începutul anului 1917. De asemenea, în cei 4 ani de război, un număr de 106 elevi și 3 profesori din cei 10 ai Școlii Comerciale au fost mobilizați la diverse unități militare, unii dintre ei participând efectiv la luptele de pe fronturile europene, luptând sau pierind „eroic” (după formularea raportului școlar din 1918) pentru „gloriosul tron”, precum fostul profesor Vasile Micula pe frontul italian¹⁴. Un fenomen deosebit în recrutarea elevilor s-a manifestat în acești ani prin afluirea unui număr tot mai mare de fete, în condițiile amplificării acțiunilor de mobilizare a tinerilor în armată, încât între anii 1914 – 1918 au urmat cursurile școlare un număr de 83 de fete, direcțiunea gândindu-se să organizeze, în perspectivă, clase speciale pentru școlarizarea acestora cu secții de curs inferior și superior.

În pofida lipsurilor de ordin financiar care se raportau, fie la

situația precară a edificiului școlii, fie în slaba dotare a laboratoarelor cu mijloace de învățământ, chestiuni aduse în discuție fără nici un fel de reticență de către directorul Școlii Comerciale, Arsenie Vlaicu, aproape periodic în rapoartele școlare anuale, conținutul, mereu reactualizat, al curriculei școlare, susținut de alcătuirea și editarea unor manuale școlare de specialitate sau cultură generală (cea mai mare parte dintre ele fiind rodul creației profesorilor școlii, celelalte traduse și adaptate necesităților procesului didactic) au contribuit la buna pregătire, cel puțin sub raport teoretic, a viitorilor absolvenți și specialiști în domeniile comerțului sau finanțelor. Dacă orientarea elevilor români absolvenți ai cursurilor claselor inferioare de gimnazii spre Școala Comercială din Brașov, în primele două decenii de activitate ale acesteia (1869/1870 – 1890/1891) a fost uneori extrem de modestă (au fost unii ani școlari cu efective între 6 – 12 elevi), după 1891, în condițiile ameliorării corpului didactic cu profesori specializați în domeniul comercial, și într-o oarecare măsură, în urma solicitărilor de pe piața muncii, impactul procesului de modernizare, efectivele cursanților sporesc sensibil, chiar dacă oscilează, la nivelul anilor, între 30 până la 50 de elevi. Astfel, până în anul școlar 1912/1913, prin cele 3 clase, s-au perindat, în total 2.521 de elevi (clasa I-a 941 elevi; clasa II-a 878 elevi; clasa III-a 702 elevi)¹⁵ și au luat examenul de maturitate (bacalaureatul), până în iunie 1914, un număr de 633 de absolvenți (vezi Anexa A). Reducerea numărului elevilor pe parcursul anilor de studiu se datora în bună parte exigențelor impuse de curricula școlară foarte încărcată, dar și lipsurilor în pregătirea de cultură generală a celor care optau pentru studiile medii comerciale. De asemenea, abandonul școlar are în parte determinat de schimbarea orientării școlare pe parcursul studiilor sau uneori de lipsurile materiale ale familiilor unor elevi. Din anexa cu absolvenții Școlii Comerciale Superioare în perioada de până la primul război mondial reținem faptul că marea lor majoritate proveneau din zona de sud-est a Transilvaniei. Numai din Brașov, pe parcursul a 42 de generații de absolvenți și-au luat bacalaureatul 148 de absolvenți din totalul de 633, adică în proporție de 23,36%. De

asemenea urmau Școala Comercială elevi proveniți din localitățile înconjurătoare Râșnov, Zărnești, Stupini, dar îndeosebi din Săcele sau Satulung, de unde, aproape anual, veneau 1-2 elevi dornici să urmeze cursurile comerciale. Localitatea Săcele compusă din vreo 7 sate era renumită pentru crescători de animale, cât și pentru comerțul cu produsele animaliere pe piața Brașovului chiar și pe teritoriul regatului României, existând, din acest ultim motiv, pentru o parte a familiilor înstărite de oieri, deschiderii spre activitățile economice comerciale.

Deși o parte din resursele economiei transilvănene, în plin proces de modernizare solicitau un număr din ce în ce mai mare de specialiști cu studii medii sau superioare, printre acestea enumerându-se și comerțul, aceste deziderate și oferte nu sensibilizau în suficientă măsură marea masă a elitei și clasei mijlocii românești. Aceasta era concluzia generală a lui Arsenie Vlaicu desprinsă din analiza situației privind carierele absolvenților români, la începutul secolului XX, care constata că exista o tendință prevalentă spre carierele administrative sau liber-profesionale, ca cele de avocat, neglijându-se complet orientarea spre economia agrară și, în bună măsură, spre cea comercial-industrială. Mai mult, semnalând improvizația și managementul defectuos, prezente ca fenomene în administrația agenților economici români, fie în domeniile industrial și comercial, fie chiar în domeniul financiar-bancar, sesiza reticența acestora de a angaja specialiști chiar și cu studii medii în domeniul bancar, preferând, fără motivații justificate, alte profesii pe posturi de directori, contabili și de alți funcționari bancari, deseori absolvenți de drept, de teologie, școli normale, etc. Astfel, constată că în cele 100 de bănci românești (până în 1904), abia cel mult o pătrime sunt absolvenți de școli comerciale și aceștia „aglomerația la câteva institute mai mari” în calitate de funcționari inferiori, dar nici un director de bancă cu efecte din cele mai negative pentru derularea normală a afacerilor financiare¹⁶. Preocuparea pentru perfecționarea și selecția funcționarilor de bancă existenți în sistemul de credit românesc, va fi însă și între obiectivele Conferinței directorilor români de bancă, încă din 1901 cu propuneri de a se organi-

za cursuri speciale și de a se edita o literatură minimală de specialitate¹⁷. În parte, inițiativele au fost realizate, cel puțin în domeniul literaturii de specialitate, cursul special conceput pe lângă Școala Comercială de la Brașov, deși agreat de conducerea acesteia¹⁸, fiind însă abandonat se pare din cauza costurilor prea ridicate. Conducerile marilor bănci au conștientizat însă, în mai mare măsură, și în urma impactului cu problematica modernizării și extensiei operațiilor financiare, că în sistemul de credit trebuie să fie integrați, cu precădere specialiști din domeniul financiar cu o bună pregătire teoretică și practică. Pentru a oferi o instruire practică, băncile precum „Albina”, „Victoria”, „Timișana”, „Ardeleana”, etc., au creat posturi speciale de „practicanți” – un gen de funcționari stagiași care primeau o instruire practică ce devenise o condiție pentru ocuparea posturilor funcționărești superioare ale acestor instituții de credit sau un certificat de calitate pentru angajarea foștilor practicanți la alte instituții de credit naționale. Se apreciază că numai banca „Albina” din Sibiu, în perioada 1874-1917, a reușit să specializeze prin activitatea de practicanță 181 de funcționari, care, în marea lor majoritate, se vor regăsi în aparatul funcționăresc de la alte instituții bancare, unele dintre ele de prestigiu precum „Timișana”, „Victoria”, „Oravițeană”, „Luceafărul”, etc.¹⁹

Școala Comercială Superioară din Brașov a reușit să le ofere elevilor un grad de pregătire apreciabil în domeniul comercial-financiar, fapt care le-a permis, unora dintre ei și, în urma obținerii unor burse îndeosebi de la fundațiile „Emanuil Gojdu” sau Societatea „Transilvania”, să urmeze studii superioare, fie la Academia Orientală de Comerț din Budapesta, precum Ion I. Lapedatu, Tișca Emil, Ioan Voinea, Mihai Navrea, Dragoș Navrea, etc., fie la Institutul Superior de Comerț de la Anvers ca George Moroianu (care a urmat și cursurile Facultății de Științe politice de la Sorbona unde și-a susținut doctoratul), Arsenie Vlaicu, Ioan Pricu, Aurel Chicomban; la Academia Comercială din Viena ca Vasile C. Osvadă sau la Facultatea de Științe Economice a Universității din München ca Adrian Cristea, etc. Din cei 23 de cursanți români ardeleni, ai Institutului Superior de Comerț de la

Anvers 9 au fost absolvenți ai Școlii Comerciale din Brașov. Alți absolvenți și-au continuat studiile superioare la facultățile de drept, precum Matei Jiga (care însă se va integra sistemului de credit în calitate director executiv al băncii „Furnica” din Făgăraș încă din 1903); litere și filozofie ca Ștefan Meteș, viitor istoric și director al arhivelor de la Cluj după 1918 sau, chiar, au îmbrățișat cariera militară, ca, Traian Moșoiu, viitor general în armata Regatului României din timpul primului război mondial. Însă, majoritatea absolvenților de regulă cu surse materiale modeste care nu și-au permis continuarea studiilor s-au implicat în activități comerciale sau și-au găsit locul în calitate de funcționari la instituțiile de credit românești din Transilvania. În anul 1913, la cele 152 de bănci românești, în numărul celor 898 de funcționari²⁰ figurau 153 de foști absolvenți ai Școlii Comerciale din Brașov în diferite funcții de la directori executivi la funcția de practicanți sau „scriitori”, adică într-un procentaj de 17,3% (Anexa B).

Accederea la funcții de conducere în calitate de directori executivi sau dirigenți (locuitori de directori) la filialele unor mari bănci, a foștilor absolvenți până în anul 1913, infirmă aserțiunea directorului Școlii Comerciale din anul 1904 privind inexistența, e drept până la acea dată, a unor specialiști în funcția de director. Astfel, în datele din „Anuarul băncilor române” pentru anul 1913, un număr de 18 posturi de directori și dirigenți, precum și un număr de 4 posturi care făceau oficiul directorului, sunt ocupate de foști absolvenți de Școlii Comerciale din Brașov²¹. Cea mai mare parte erau directori la bănci cu putere financiară mijlocie sau chiar mică, precum Vasile Osvadă („Agricola” – Hunedoara), Matei Jiga („Furnica” – Făgăraș), Pompiliu Burz („Sentinela” – Satu Nou), Emanoil Comșa („Crișana” – Brad), Traian G. Gomboș („Zăgleana” – Zlatna). Dar, Ion I. Lapedatu era directorul Băncii Generale de Asigurare de la Sibiu; apoi în calitate de diriginte figurau Dominic Rațiu și Eugen Vancu la filialele băncii „Albina” din Lugoj, respectiv Târgu Mureș; Aurel Sfetea, la filiala Ciacova a băncii „Timișana”; și Atanasiu Popovici, la filiala Șiria a băncii „Victoria” din Arad. De asemenea, con-

semnăm prezența în posturi însemnate de conducere, îndeosebi de contabil, a lui Ioan Vătășan și Constantin Popp la banca „Albina”; Eutimie Jovănel și Liviu Magdu la banca „Timișana”; Aurel Feneșan la banca „Lumina” din Sibiu; Emil Rusu la banca „Crișana” (Brad); Leontin Pușcariu la banca „Vatra” (Cluj); Nicolae Căciulă la banca „Economul” (Cluj), Lucia Lepa, la „Timișana”, etc. Numărul funcționarilor proveniți dintre absolvenții Școlii Comerciale din Brașov angajați la banca „Albina” pe diferite posturi era cel mai mare, în anul 1913, și, se ridica la 32 de angajați, urmând în ordine descrescândă, 9 funcționari la banca „Victoria” și câte 4 la băncile „Ardeleana” – Orăștie și „Victoria” din Arad, și „Crișana” – Brad (Anexa B). Pentru calitățile profesionale deosebite o parte din funcționarii băncilor, foști absolvenți ai Școlii Comerciale din Brașov, vor fi aleși în Comitetele de supraveghere (de censori) ai băncilor românești în calitate de președinți, vicepreședinți sau simpli membrii. Astfel, Dominic Rațiu era președinte în 8 Comitete de Supraveghere, iar Ioan Rebegea, Ion Vătășan, Nicolae Căciulă și Ioan Dejenariu figurau ca președinți în 3 Comitete de Supraveghere. De asemenea Dominic Rațiu, Ion Vătășan, Constantin Popp, Nicolae Căciulă au fost desemnați de către „Solidaritatea”, în mod periodic, să realizeze controlul extern al unor bănci românești în calitate de revizori contabili, special desemnați să îndeplinească aceste operațiuni financiare anuale deosebit de complexe, care implicau cunoștințe de specialitate remarcabile.

Absolvenții Școlii Comerciale din Brașov se vor implica, mai ales în calitatea de tehnocrați-funcționari în promovarea și aplicarea principiilor și obiectivelor Reformei Băncilor lansată de Conferința directorilor români de bancă, de la începutul secolului al XX-lea, fie în calitate de contabili-revizori, fie în procesul de perfecționare și organizare profesională a funcționarilor din instituțiile de credit românești. Amintim, în această privință contribuția de excepție a funcționarului-casier Vasile Babi, de la banca „Bihoreană” din Oradea, care a lansat, în anul 1907, proiectul înființării unei Asociații a funcționarilor-casierii menită să promoveze și să susțină interesele profesionale ale acestora printre

care: înființarea unui fond de pensii, perfecționarea profesională de specialitate, crearea unui regim juridic stabil de angajare și promovare în funcții, etc.²² Același funcționar fiind și întemeietorul primului calendar sau anuar al funcționarilor români, care va fi editat doar pentru doi ani (1909 și 1910), întru cât decesul său prematur va întrerupe tipărirea unei însemnate și interesante publicații economico-profesionale.²³

O prezență și activitate notabilă în procesul de reformă a băncilor române are însă Ion I. Lapedatu, din anul, 1906 în calitate de secretar al Conferinței directorilor de bancă, de autor al proiectului pentru constituirea și funcționarea Uniunii bancare „Solidaritatea”, contribuția sa fiind răsplătită cu menținerea în postul de secretar al acesteia. De asemenea, economistul Lapedatu va fi unul dintre principalii inițiatori ai înființării primei societăți de asigurare a românilor transilvăneni, fiind însărcinat de către conducerea „Solidarității” cu alcătuirea statului său de funcționare, după prealabile sondări ale condițiilor de activare a unei asemenea instituții. Ion I. Lapedatu va fi, în paralel, editorul principal, din anul 1906, al publicației de specialitate financiar-bancară „Revista economică”, sarcină predată ulterior din cauza numeroaselor solicitări impuse de conducerea „Solidarității” și a conducerii băncii „Ardeleana” în calitate de director, altui absolvent al Școlii Comerciale, experimentatului funcționar și talentatului publicist în domeniul economiei bancare, Constantin Popp. Aceasta va fi și editorul, după plecarea lui Corneliu Diaconovici în România, în 1906, a publicației statistice Anuarul băncilor române până în anul 1919.

Un loc aparte îl ocupă Vasile C. Osvadă implicat activ în reforma băncilor în calitate de director al băncii „Agricole” dar, deopotrivă, în mișcarea cooperatistă a românilor transilvăneni declanșată și patronată la începutul secolului XX, de către „Astra”, unde are rol de prim ordin în organizarea și desfășurarea propagandei cooperatiste în mediul rural. Totodată, din proprie inițiativă și, apoi, sprijinit de Reuniunea economică din Orăștie, Vasile C. Osvadă va edita primul periodic de profil predominant cooperatist „Tovărășia” între anii 1906-1911, în paginile căruia s-a

dezvoltat o literatură economică favorabilă înființării și extinderii cooperăției în spațiul românesc al Transilvaniei.²⁴

Succinta incursiune în activitatea Școlii Comerciale din Brașov ne relevă în mod concludent rolul însemnat al acestei instituții în pregătirea unor specialiști care s-au ilustrat ca factori economici activi în viața financiar-bancară a românilor transilvăneni, deopotrivă, în acțiunile practice de conducere sau de execuție a proceselor de creditare, cât și în planul activităților de concepere a unor proiecte de reformă economică-financiară și de elaborare a unei literaturi de specialitate ce au contribuit, efectiv, la dezvoltarea sistemului de credit național și la conturarea unei gândiri economice pragmatice, oferind o diversitate de soluții practice, fie pentru propășirea instituțiilor de credit, fie pentru perfecționarea și pregătirea personalului de specialitate, extinzându-și, adeseori, discursul asupra tuturor problemelor de interes economic care priveau modernizarea societății românești transilvănene în ansamblul său.

ANEXE

Anexa A

TABEL

**Cu absolvenții Școlii Comerciale Superioare din Brașov
cu examen de maturitate din anii 1892–1914**

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
1.	1871/2	Radu Bălaș	Brașov
2.		Stefan Dobrean	Zărnești
3.		Nicolae Florian	Brașov
4.	1872/3	Stefan Coleș	Zărnești
5.		Stefan Dan	Zărnești
6.	1873/4	Ion Coltofean	Brețcu
7.		Stefan Eremia	Turcheș

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
8.		Nicolae Popa	Satulung
9.	1874/5	Neagoie Colciagu	Satulung
10.		Alexandru Dogariu	Marcoș
11.		Ion Popescu	Satulung
12.		Nicolae Senius	Brașov
13.	1875/6	Iosif Boeriu	Ohaba
14.		G. Strîmbu Șincaianu	Brașov
15.	1876/7	Ioan Babeș	Sohodol
16.		Grigorie Birea	Țîndereiu
17.		Vasile Stinghe	Brașov
18.	1877/8	George Enescu	Bran
19.		Ion Grigorie Alecu	Păcureți (Rom.)
20.		Alexandru Nasta	Sibiu
21.		Iuliu Popescu	Satulung
22.		George Popasu	Brașov
23.		Vasile Preda	Păcureți (Rom.)
24.		Aurel Radovicu	Ploești (Rom.)
25.		George Stefanovici	Brașov
26.	1878/9	Constantin Boghiciu	Făgăraș
27.		George Butu	Satulung
28.		Vasile Mitoc	Brașov
29.		Valeriu Üvegeș	Sassebeș
30.	1879/80	Aurel Bunea	Vad
31.		Romul Pop	Cristian
32.	1879/80	Ion Popea	Satulung
33.	1880/1	Irimie Blebea	Cernatu
34.		Bartolomeu Baiu	Zărnești
35.		Petru Dimian	Brețcu
36.		Ioan Molnar	Brașov
37.		Alexandru Orghidan	Brașov
38.	1881/2	Aurel P. Barcian	Cluj
39.		George Bărbucean	Brașov
40.		Alexe Căciulă	Turcheș

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
41.		Vasile Gămulea	Brașov
42.		George Ghidru	Sălciua
43.		Albert Hackmüller	Brașov
44.		Constantin Oltean	Brăila
45.		Grigorie Porescu	Brașov
46.		Ioan Șerbănescu	Stoieniști
47.		Bela Wolfsohn	Brașov
48.	1882/3	George Bârsean	Beclean
49.		Ștefan Calian	Brașov
50.		Aurel Glodariu	Brașov
51.		Ion Muntean	Satu Lung
52.		Ion Muscă	Brașov
53.		Mihail Hovsepian	Focșani
54.		Teodor Nicolau	Brașov
55.		Ion Saftu	Brașov
56.		Arsenim Vlaicu	Brașov
57.	1883/4	Dumitru Axente	Brașov
58.		Constantin Perișinar	Brașov
59.		Ioan Popovici	Brașov
60.		Vasile Purcherea	Brașov
61.		Adalbert Rositzky	Brașov
62.		Lazar Theodoru	Bârlad
63.	1884/5	Nicolae Bobes	Sibiu
64.		George Frigător	Brașov
65.		Victor Jaja	Zărnești
66.		Aron Moșoi	Tohanul nou
67.		Iosif Oncioiu	Turcheș
68.		Dumitru Pop	Turcheș
69.		Dominic Rațiu	Hațeg
70.		Moritz Stambler	Piatra (Rom.)
71.	1885/6	Ion Coles	Zărnești
72.		Diamandi Dușoiu	Brașov
73.		Moritz Jacobsohn	Râmnicul-sărat

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
74.	1885/6	George Perșinariu	Brașov
75.		Ion Purcărea	Brașov
76.		Constantin Purcărea	Brașov
77.		Nic. Purcărea	Brașov
78.		Ion Vătășan	Mihai Viteazul
79.		David Stambler	Piatra (Rom.)
80.	1886/7	Ion Bucșsa	Șimon
81.		Nic. Căpățină	Brașov
82.		Ion Gâțeu	Zărnești
83.		Traian Moșoiu	Tohanul nou
84.		Max. Moșoiu	Șimon
85.		Nic. Manole	Satu Lung
86.		Romul Nicoară	Deva
87.		Nicolae Orghidan	Brașov
88.		Ion Pâclea	Satlung
89.		Stelian Steriu	Ploiești (Rom.)
90.	1887/8	Ermil Borcea	Brașov
91.		Ion Comșa	Zărnești
92.		Alex. Crețoiu	București
93.		Dum. Critan	Brașov
94.		Stef. Gâțeu	Zărnești
95.		Ion Jaliu	Brașov
96.		Nicolae Măcelar	Turda
97.		Nic. Mihălțean	Brașov
98.		Victor Nasta	București
99.		Ion Perian	Ciclova montană
100.		Constantin Popp	Șopron
101.		Ilie Savu	Satu Lung
102.	1888/9	Ar. Ben Șoam	Plevna
103.		Nicolae Brașovean	Covasna
104.		Eug. Cioran	Reșinari
105.		Const. Mantsu	Brașov
106.		Ion Morariu	Zărnești

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
107.		G. Moroian	Satulung
108.		I. Popa	Satulung
109.		G. Roncea	Brașov
110.		Grigore Țițeiu	Satulung
111.	1889/90	Ariton Aritonovici	Bacău (Rom.)
112.		Val. Arseniu	Gura Riului
113.		G. Gologan	Brașov
114.		Ant. Mânzat	Tohan
115.		I. Murăroiu	Brașov
116.	1889/90	I. Neguț	Brașov
117.		G. Zernovean	Brașov
118.	1890/1	Radu Ardelea	Cernatu
119.		Constantin Budiu	Lipova
120.		Dumitru Burduloiu	Cernatu
121.		Nicolae Căciulă	Satu Lung
122.		Ioan Gologan	Satulung
123.		Ioan Nistor	Satulung
124.		George Papuc	Turcheș
125.		Emil Pinciu	Micăsasa
126.		Sofron Stan	Sâmbăta inf.
127.	1891/2	Dumitru Comșa	Săliște
128.		I. Dorobanțu	Giurgiu (Rom.)
129.		I. Gogonea	Zărnești
130.		I. Hașu	Breaza
131.		I. Milea	Tilișca
132.		N. Mitoc	Brașov
133.		I. Nedelcovici	Frăsinet (Rom.)
134.		And. Popa	Dumbravă
135.		Vict. Proca	Râșnov
136.		Ion Russu	Cernatu
137.	1892/3	Vasile Brenciu	Bordeiul verde (R.)
138.		Aurel Chicomban	Brașov
139.		Ștefan Cristof	Brașov

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
140.		Nicolae Gologan	Căzănești (Rom.)
141.		Alexe Jagher	Vama-Buzău
142.		Matei Jiga	Beclean
143.		Rudolf Orghidan	Brașov
144.		I. Pricu	Brașov
145.		Rad. Șeitan	Satulung
146.		Aureș Sterca-Suluțiu	Abrud
147.		Traian Țăran	Oravița
148.		C. Popescu	Ploiești (Rom.)
149.	1893/4	Ion Brenciu	Brașov
150.		Constantin Căciulă	Satulung
151.		Ilie Cipu	Hurez
152.		George Creangă	Târlungeni
153.		Ion Dimitriu	Brașov
154.		George Fugaciu	Dârste
155.		Lud. Mazuchi	Blaj
156.		Ion Mănăilă	Zărnești
157.		Vasile Osvadă	Măhaci
158.	1893/4	Val. Popovici	Săsăuș
159.		Leontin Pușcariu	Sohodol
160.		Cornel Proștean	Bocșa montană
161.		Radu Sulică	Turcheș
162.		G. Trântor	Streza-Cârțișoara
163.		Emil Vințeleriu	Ocna
164.		Dumitru Voina	Dârste
165.	1894/5	I. Arghiriade	Brașov
166.		Vasile Arjoca	Lugoj
167.		Vasile Baboie	Brașov
168.		Ștefan Banciu	Turcheș
169.		Clemente Boeriu	Recea
170.		George Budnar	Râșnov
171.		Ion Cocorandu	Brașov
172.		Adrian Cristea	Sibiu

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
173.		G. Cristof	Brașov
174.		Nistor Dobrin	Arpașul inf.
175.		George Furnică	Brașov
176.		Ion Ilie	Zărnești
177.		George Maciucă	Brașov
178.		Ion Moldovan	Brașov
179.		Axente Mureșan	Bocșa română
180.		Bart. Nencic	Zărnești
181.		George Preda	Brașov
182.		Victor Rîpescu	Tohanul nou
183.		Ion Stinghe	Brașov
184.		Eug. Vancu	Beinși
185.		Ion Zernovean	Brașov
186.		Tod. Zernovean	Brașov
187.	1895/6	Arghir Băloiu	Cernat
188.		George Băluț	Cugir
189.		Nicolae Bercu	Turcheș
190.		George Bomben	Brașov
191.		Pompiliu Burz	Neagra
192.		Ioan Comșa	Săliște
193.		Ioan Cristian	Berivoii mici
194.		Adam Damian	Hărțăgani
195.		Ioan Dejenariu	Făgăraș
196.		Ioan Golea	Săcele
197.		Traian Herseni	Herseni
198.		Nicolae Moldovan	Alba-Iulia
199.		Ioan Oancea	Brașov
200.	1895/6	Teodor Pop	Hațeg
201.		Samoil Pop	Bistrița
202.		Afilon Popovici	Mărul
203.		Atanasiu Popovici	Ribiciora
204.		Ieronim Preda	Avrig
205.		George Rădocea	Reșița

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
206.		Tarquiniu Russu	Brașov
207.		Corneliu Simu	Tohanul vechiu
208.		George Stănescu	Vaar
209.		George Stoica	Brașov
210.		Ioan Șușoiu	Brașov
211.		Romul Tocanie	Brașov
212.	1896/7	Petru Bărbat	Șercăița
213.		Nicolae Branga	Poiana
214.		Victor Bumbescu	Țerova
215.		Iuliu Ciugudean	Poiana
216.		Vasile Grădinar	Brașov
217.		Ioan Harambașa	Mehadia
218.		Coriolan Jucu	Lugoj
219.		Ioan Lenger	Ligeth
220.		Petru Minișan	Cenadul sârbesc
221.		Axente Negrea-Gușeilă	Pojorta
222.		Aurel Oltean	Râșnov
223.		Vasile Preșmerean	Brașov
224.		Radu Purecel	Turcheș
225.		Ioan Radeș	Berivoii mici
226.		Nicolae Radu	Jupa
227.		Nicolae Rîmbețiu	Voivodenii mici
228.		Valeriu Sterianu	Brașov
229.		Petru Vasilon	Bucoveț
230.		George Voina D.	Dârste
231.		George Voina G.	Satulung
232.		Lazar Vraciu	Vălișoara
233.	1897/8	Ioan Bălătescu	Ocna de fer
234.		Nicolae Branga	Poiana
235.		Nicolae Bumbescu	Țerova
236.		Nicolae Căldărea	Zernești
237.		Romulus Dogariu	Marco
238.		Nicolae Furnică	Brașov

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
239.		Ioan Lapedatu	Cernatu
240.		Alexandru Măcelar	Mercurea
241.		Liviu Magdu	Chis-Oroșin
242.		Mihail Navrea	Brașov
243.		Aurel Olteanu	Râșnov
244.		Iuliu Popp	Bobohalma
245.		Pompeiu Popescu	Hațeg
246.		Nicolae Radu	Jupa
247.		Traian Rațiu	Blaj
248.		Sofronie Roșca	Ungra
249.		Ioan Tanase	Totoiu
250.		Petru Vasilon	Bucoveț
251.		George Voina D.	Dârste
252.	1898/9	Vasile Babi	Sân Nicolaul mare
253.		Nicodim Bâgiu	Dobârlău
254.		Ilarie Cacovean	Inoc
255.		Ioan Coleș	Zernești
256.		Nicolae Crăciun	Tohanul vechiu
257.		Nicolae Duma	Techereu
258.		Iuliu Enescu	Șimon
259.		Maximilian Grecu	Cârna
260.		Corneliu Lazar	Socodor
261.		George Lupan	Brașov
262.		George Măciucă	Brașov
263.		Nicolae Poteca	Craiova
264.		Ioan Rebegea	Gurariului
265.		Emil Rusu	Șeulia de câmp.
266.		Leon Silea	Ucea infer.
267.		Emilian Tișca	Moeciul infer.
268.		Nicolae Zamfir	Brașov
269.	1899/90	George Barescu	Lupșa
270.		Anghel Bena	Pianul inf.
271.		George Borcoman	Cohalm

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
272.		Emil Cioran	Rășinari
273.		Emil Comanescu	Codlea
274.		Emanuil Comșa	Sibiu
275.		Simion Damian	Balșa
276.		Romul Dâmboiu	Sebeș
277.		Grigorie Domilescu	Valeabolvașnița
278.		Andrei Fătuleț	Hărman
279.		Iosif Goia	Mănăsturul rom.
280.		Dumitru Hanciu	Săliște
281.		Maxim Motoc	Săscior
282.		Nicolae Munthiu	Rehău
283.		Belizar Nasopol	Ploești
284.		Sofronie Negru	Sângiorg. de câmp.
285.		Ioan Ovesea	Cernatu
286.		Titu Peștean	Lugoj
287.		Iuliu Popp	Bistrița
288.		Iuliu Preșmerean	Brașov
289.		Ioan Proca	Cristian
290.		Grigorie Sândeian	Turda
291.		Nicolae Sasu	Hurez
292.		Petru Turianu	Șaroștin
293.		George Vasu	Voila
294.	1900/1	Ioan Budiu	Lipova
295.		Emil Chiffa	Turda
296.		Martin Cincheză	Mehadia
297.		Lazăr Ciuta	Mercina
298.		Virgil Cosma S.	Beiuș
299.		Iuster Monitz	România
300.		Ioan Lugoncea	Caransebeș
301.		Emilian Lupea	Sărata
302.		Traian Macaveiu	Bucium Șasa
303.		Titu Morar L.	Săscior
304.		George Muntean	Covasna

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
305.		Nicolae Nema	Arpătac
306.		Romulus Pop	Ludoșul mare
307.		Nicolae Popea	Satulung
308.		Virgil Puffu	Brașov
309.		Alexandru Purcherea	Călărași
310.		Petru Russu	Giula Varșand
311.		Aurel Sfetea	Brașov
312.	1900/1	Mihail Stefu	Mureș Decea
313.		Ioan Tulbure	Hălmeag
314.	1901/2	George Baboie	Brașov
315.		Ioan Bumbea	Brașov
316.		Ioan Garoiu	Zernești
317.		Valeriu Ghircoiaș	Bucium
318.		Constantin Handra	Brașov
319.		August Mazuchi	Blaș
320.		Traian Orghidan	Brașov
321.		Vasile Pop	Făgăraș
322.		Constantin Popa	Satulung
323.		Liviu Popescu	Toplița română
324.		Ilie Radu	Lișneu
325.		Stelian Russu	Brașov
326.		Valeriu Todoruțiu	Cojocna
327.		Samuil Urian	Vad
328.		Frideric Wallmer	Brașov
329.	1902/3	Moise Anghel	Tohanul nou
330.		Vasile Bertian	Satulung
331.		George Bogdan	Brașov
332.		Virgil Bontescu	Hunedoara
333.		Sandu Bucurenciu	Satulung
334.		Constantin Calțiu	Caransebeș
335.		Alexe Candale	Sân-Iosif
336.		Vasile Ciocoiu	Râșnov
337.		Dumitru Comșa	Satulung

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
338.		Nicolae Dan	Zernești
339.		Vicenție Dîmboiu	Rîușor
340.		Nicolae Frâncu	Porumbacul sup.
341.		Ioan Ghișa	Căpâlna
342.		Dumitru Hociotă	Săliște
343.		Pericle Ianopol	Buzău
344.		Ioan Ilie	Zernești
345.		Vasile Lacea	Brașov
346.		Alexe Manea	Covasna
347.		Radu Moroian	Turcheș
348.		Vasile Muntean	Ciclova montană
349.		Octavian Neagoș	Monor
350.		Octavian Neguț	Brașov
351.		Alexe Odor	Turcheș
352.		Radu Odor	Turcheș
353.		Traian Orghidan	Brașov
354.		Ioan Petra	Ibănești
355.	1902/3	Radu Popa	Satulung
356.		Nicolae Popica	Covasna
357.		Virgil Popovici	Dârste
358.		Teodor Rhein	Brașov
359.		George Stinghe	Brașov
360.		Emanuil Stoica	Rotbav
361.		George Talescu	Oravița montană
362.		Ieremie Verzea	Satulung
363.	1903/4	Anastasia Beșa	Borgo-Prund
364.		Nicolae Constantin	Turcheș
365.		Bucur Droc	Rășinari
366.		Aurel Grecean T.	Chichiș
367.		Andrieu Gușu	Brașov
368.		Ioan Mafteiu	Paloș
369.		Paul Nica	Varadia
370.		Nicolae Olariu	Zlatna

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
371.		Iacob Oratie	Zernești
372.		Nicolae Pârvu	Măeruș
373.		Ioan Peteu	Turcheș
374.		Nicolae Plotogea	Moeciul inferior
375.		Grigorie Popescu	Petroșița
376.		Valeriu Popp	Vad
377.		Octavian Prună	Vaida-Recea
378.		Iosif Renghea	Râșnov
379.		Dumitru Sândeian	Turda
380.		Richard Scheeser	Brașov
381.		Dumitru Sârbu	Dârste
382.		Ioan Șiandru	Viștea inferioară
383.		Nicolae Suci	Bogata-Olteană
384.		Horia Thomas	Tohanul vechiu
385.		Nicolae Țîrea	Brașov
386.	1904/5	Daniil Balteș	Cacova
387.		Romul Bogoeviciu	Armenișiu
388.		Vasile Bucur	Frata-M.
389.		Ioan Bucurenciu	Streza-Cârțișoara
390.		George Ciurcu	Brașov
391.		Ioan Cornut	Sânnicolaul mare
392.		Petru Dancășiu	Rășinari
393.		Ioan Fulea	Hăghig
394.		Dumitru Lapan	Brașov
395.		Aurel Lupșan	Brașov
396.		Alexandru Lupu	Lugoj
397.		Petru Manole	Baciu (Săcele)
398.	1904/5	Traian Mocanu	Brașov
399.		George Nicoară	Rucăr
400.		Dumitru Olariu	T. Timiș-Cubin
401.		Brutus Păcurariu	Sălliște
402.		Nicolae Poparadu	Pojorta
403.		George Popovici	Hărman

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
404.		George Stroe	Baciu (Săcele)
405.		Alexandra Tabacu	Târlungeni
406.		Ioan Tatu	Nucet
407.		George Vintilă	Râșnov
408.		Nicolae Vlaicu	Brașov
409.		Ioan Zamfir	Brașov
410.	1905/6	Traian Andreica	Câmpeni
411.		George Bașca	Veștem
412.		Florea Căpățînă	Brașov
413.		Ilie Cucu	Oravița
414.		Ioan Dobromirescu	Dubova
415.		Vasile Dumitrescu	Militari
416.		Valeriu Florea	Brașov
417.		Aurel Gămulea	Brașov
418.		Livius Groza	Baciu
419.		Petru Manole	Satu Lung
420.		Valeriu Popoviciu	Nadăș
421.		Constantin Bobancu	Brașov
422.	1906/7	Constantin Bozdog	Poiana
423.		Aurel Cantor	Cuciulat
424.		Ioan Comșa-Fulga	Satu Lung
425.		Const. Constantinidis	Călărași
426.		Traian Gomboș M.	Vidra de Sus
427.		Ioan Răduțescu	Eșelnița
428.		Otto Schiel	Râșnov
429.		Constantin Sfetea	Brașov
430.		Simion Stana	Șepreș
431.		Arsenie Stinghe	Brașov
432.		Dumitru Stinghe	Brașov
433.		Traian Voina	Brașov
434.	1907/8	George Armăsariu	Râșnov
435.		Ioan Baboie	Brașov
436.		Vasilie Badea	Brașov

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
437.		Ioan Balea	Brașov
438.		George Berniac	Toplița
439.		George Buca	Arini
440.		Abraham Candel	București
441.	1907/8	Const. Coltofean	Brețcu
442.		Candin Comanescu	Totoiu
443.		Oct. Constantin	Ilva Mare
444.		Virgil Constantin	Ilva Mare
445.		Cornel Cosma	Sărata
446.		Gavril Crișan	Crăiești
447.		Emil Cucu	Arpașul de Jos
448.		George Enea	Brașov
449.		Petru Ermenliu	Măierîște
450.		Adam Fiștea	Răchitova
451.		Dumitru Gal	Brașov
452.		Nicolae Ghighiniță	Brașov
453.		Ioan Henteșiu	Ocna Sibiului
454.		Ioan Hernea	Milcoveni
455.		Naum Herșcovici	București
456.		Iosif Herșcu	Panciu
457.		Ioan Iosif	Maiad
458.		Eutimiu Oovanel	Lăpușnic
459.		Marcel Jourca L.	Saldorf
460.		Ilie Maftciu	Paloș
461.		Constantin Manta	Copăcel
462.		Dionisie Marcu	Cărța
463.		Ștefan Metes	Geomal
464.		Petru Mioc	Ciuchici
465.		Moise Moșoiu	Simon
466.		Constantin Mușlea	Brașov
467.		Emilian Noaghea	Bran
468.		Aurel Oancea	Satu Lung
469.		Ștefan Peneș	Târlungeni

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
470.		Petru Petrie B.	Budești
471.		Aurel Popp	Sibiu
472.		Teodor Râsnovean-Voina	Brașov
473.		Vasilie Sfetea	Brașov
474.		Dumitru Sgăvârdia	Caransebeș
475.		Eugeniu Sibiianu	Dobârlău
476.		Vasile Siclovan	Caransebeș
477.		Traian Stanciu	Sânnicolaul Mare
478.		Lăpădat Vasilescu	Valea Bolvașniță
479.		Nicolae Vodă	Căvăran
480.	1908	Ștefan Navrea	Brașov
481.		Ermin Stanca	Boiță
482.	1909	Alex Băncilă	Satu Lung
483.		Ștefan Boroșiu	Satulung
484.		Isac Candel	Brăila R.
485.		Emil Coltofean	Brețcu
486.		Ioan Comșa	Săliște
487.		Iancu Conciat	Bozovici
488.		Aurel Foneșan	Zau de Câmpie
489.		Valeriu Herlea	Cugir
490.		V.Hocman Enea	Câmpeni
491.		Filip Ionescu	Vadul Sorești (R.)
492.		Lucia Lepa	Criciova
493.		Enea Medean	Sebeș
494.		Ioan Meșotă	Brașov
495.		Emil Orzescu	Cuptoare
496.		George Popica	Covasna
497.		Dumitru Rădac	Mehadia
498.		Iosif Sârbu	Sibiu
499.		George Stănescu	Câmpina (R.)
500.		Ștefan Stinghe	Brașov
501.		Dan Voina	Brașov
502.		Pet. Ghedrementeț	Dileu

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
503.		Vasile Govna	Brașov
504.		Ioan Becha	Eșelenița
505.		Octavian Receanu	Dejani
506.		Pandele Stănescu	Câmpina (R)
507.	1910	Ioan Androne	Pianul de Jos
508.		Iov Balomiri	Balomir
509.		Mircea Cioran	Rășinari
510.		Traian Comșa	Zărnești
511.		Romul Cosma	Micfalău
512.		C. Cristolovean	Brașov
513.		A.Ghighiniță	Brașov
514.		Ioan Goșa	Săliște
515.		Lupu Herșcu	Panciu
516.		Nicolae Marcu	Cistei
517.		Aldulea Mețianu	Arpașul de Jos
518.		Aug. Munteanu	Caransebeș
519.		Dumitru Necșa	Brașov
520.		Ioan Orație	Zărnești
521.		Dum.Pentoleon	Gherășeni
522.		Ioan Popa	Tăut
523.		Pavel Popa	Cojocna
524.		A. Ștefanovici	Brașov
525.		Ioan Steflea	Săliște
526.		N. Tâmpănari	Galiș
527.		Al. Teodorescu	Ghinești
528.		Romul Verișan	Semlac
529.		Vasile Vlad	Satu Lung
530.		Eugeniu Eremie	București
531.		Ioan Ghighiniță	Brașov
532.		George Giuvelcă	Brașov
533.		Nicolae Grădinar	Brașov
534.		Ștefan Șelariu	Brașov
535.		Oliviu Serb	Roșcani

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
536.		Ioan Tampa	Brașov
537.		Ioan Șona	Zărnești
538.	1911	M.G. Anastasiadi	Buzeu
539.		Ioan Avrigeanu	Brașov
540.		Alexe Berghezan	Porumbacul de Sus
541.		Ioan Branga	Orăștie
542.		Ioan Butu	Satu Lung
543.		Sabin Cioran	Rășinari
544.		Miron Cosma P.	Crăciunești
545.		Bueur Dancășiu	Rășinari
546.		Cornel Gogan N.	Sibiu
547.		Iuliu Ilincea	Hunedoara
548.		Manole Alex.	Satu Lung
549.		T. Marconeseu	Prigor
550.		Traian Millea	Poplaca
551.		Corn Moise G.	Voivodeni
552.		Eugeniu Neguț	Brașov
553.		Nicolae Oprișiu	Ucea de Jos
554.		Alexandru Peneș Iu.	Târlungeni
555.		Vasile Răchițanu	Galeș
556.		Alex.Sabeu	Orsova
557.		Ioan Spuderca	Brașov
558.		Nicolae Stănilă	Galeș
559.		Traian Suciu	Cluj
560.		Dumitru Voina	Brașov
561.	1912	Const. Bohălțeanu	Prejmer
562.		Dionisie Pișcu	Zărnești
563.		Carol Schenker	Chelmece
564.		Iosif Stoica	Geoagiu
565.		Ioan Topor	Lunca-Ilia
566.		Sabin Vasii	Câlnicul de Jos
567.	1913	Nicolae Bărbat	Șărcăița
568.		George Bătrânu	Hărman

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
569.		Eugen Beșia A.	Poiana
570.		Ștefan Bucurenciu	Satu Lung
571.		Ioan Bursan	Vad
572.		Sabin Catilina	Șugag
573.		Geog Chintoanu	Măeruș
574.		Teodor Christianu	Azuga
575.		D. Coltofeanu	Borășești
576.		G. Coltofeanu	Berecuța
577.		Nicolae Cristea	București
578.		Ioan Dobrin	Voila
579.		Emil Engiurliu	Brașov
580.		Liviu Langa T.	Șercata
581.		Nicolae Marcu	Sibiu
582.		Serg.Morariu 1.	Timiș-Cubin
583.		Aurelia Murăroiu	Brașov
584.		George Pașca	Crișcior
585.		Constantin Russu	Brașov
586.		Val. Sângeorzan	Mărtănuș
587.		Nicolae Sgăverdea	Vârciorova
588.		N. Ștefănescu	Sebeșel
589.		Emil Tolan	Albea
590.		Zaharia Ciceiu	Sighișoara
591.		Nicolae Din	Măghieruș
592.		Vartolomeiu Lud	Luța
593.		George Mușat	Târlungeni
594.		Vintilă Navrea C.	Brașov
595.		Emil Nistor P.	Gurghiu
596.		Octavian Babeș T.	Ruja
597.		Eugen Bârsan	Crit
598.		Aurel Mosora	Sighișoara
599.	1914	Victor Balea	Sărata
600.		Virgil Biehică	Nerău
601.		Brediceanu Corn.	Lugoj

Nr. crt.	Anul absolvirii	Prenume și nume	Locul nașterii
602.		Cârnu I. Mateiu	Purcăreni
603.		Chirvase Vasile	Satu Lung
604.		Dancu Ioan	Săliște
605.		Elekeș Robert	Poiana Mărului
606.		Furnică Dumitru	Brașov
607.		Gerbacea Iosif	Moeciul de Sus
608.		Gologan G. Nic.	Satu Lung
609.		Herția Stan	Săliște
610.		Iacob Sabin	Crăciunești
611.		Iliescu Cornel	Stremț
612.		Iliescu Ionel	Stremț
613.		Jourca M. Victor	Rășinari
614.		Jumanca Ioachim	Caransebeș
615.		Jurjiu Ioan	Stretea
616.		Macarie I. Liviu	Hopârta
617.		Măcinic Aurel T.	Severin
618.		Maior George	Reghin
619.		Moga Ioan	Sebeș
620.		Murăroiu E. Val.	Brașov
621.		Navrea Dragoș	Brașov
622.		Olariu Silviu	Dobra (Hunedoara)
623.		Oprișiu Nicolae	Săliște
624.		Pană Dumitru	Satu Lung
625.		Pârvu Ioan	Brașov
626.		Popa Petru	Băița
627.		Poplăcian Simion	Orlat
628.		Popoviciu Ovidiu	Bran
629.		Popp I. Titu	Sibiu
630.		Preotesceu Atanas.	Țândărei (Rom.)
631.		Safta Ioan	Luncaiu de Jos
632.		Șerban Maria	Voila
633.		Simian Ioan	Ramnic V. (Rom.)

Anexa B

TABEL
privind situația angajării ca funcționari
a absolvenților școlii comerciale din Brașov
în băncile românești pentru anul 1913

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Banca	Funcția
1.	Adrian Cristea	Ardeleana – Orăștie - Centrala	Contabil
2.	Alexandru Lupu	Albina - Sibiu	Cassar
3.	Alexe Manea	Albina – Tg. Mureș	Contabil
4.	Alexe Odor	Albina	Oficial
5.	Anastasiu Beșa	Albina	Dirigent
6.	Anastasiu Popovici	Victoria – Fil. Șiria	Dirigent
7.	Andrei Ghighiniță	Târnăveana - Sighișoara	Funcționar
8.	Andrieu Gușu	Albina	Oficial
9.	Andreicu Traian	Doina Câmpeni	Contabil
10.	Anghel Bena	Albina	Licuidator
11.	Atanasiu Popovici	Victoria - Arad	Dirigent Fil. Șiria
12.	Aurel Feneșan	Lumina - Sibiu	Contabil
13.	Aurel Gămulea	Albina	Oficial
14.	Aurel Popp	Albina	Oficial
15.	Aurel Sfetea	Timișiana - Timișoara, Fil. Ciacova	Dirigent Ciacova
16.	Aurel Sterca-Șuluțiu	Nădăclan	secretar
17.	Brutus Păcurariu	Victoria	Funcționar
18.	Candin Comanescu	Albina	Licuidator
19.	Const. Bobancu	Albina	Oficial
20.	Const. Bozdog	Corvineana - Hunedoara	Prim-Contabil
21.	Constantin Căciulă	Vlădeasa - B.-Huedin	Prim-Contabil

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Banca	Funcția
22.	Const. Mușlea	Albina	Cassar
23.	Const. Popp	Albina	Revizor, Șeful Licidaturii
24.	Const. Sfetea	Sebeșana - Caransebeș	Funcționar
25.	Cornel Cosma	Bihoreana	Funcționar
26.	Dan Voina	Banca Generală de Asigurare S.A. - Sibiu	Funcționar
27.	Dominic Rațiu	Albina	Dirigent
28.	Dumitru Gal	Albina	Oficial
29.	Dumitru Necșa	Albina	Practicant
30.	Dumitru Sândeian	Albina - Fil. Mediaș	Contabil
31.	Dumitru Stinghe	Albina	Oficial
32.	Emanoil Comșa	Crișana - Brad	Dir. Ex.
33.	Emanuil Stoica	Silvania - Șimleu	Contabil
34.	Emil Chifa	Bistrițeană	Șef contabil
35.	Emil Comănescu	Albina	Oficial
36.	Emil Lupea	Ardeleana	Contabil
37.	Emil Pinciu	Albina	Oficial
38.	Emil Rusu	Crișana - Brad Fil. Halmagiu	Contabil- Conducător
39.	Enea Medean	Agricola – Sebeșu I - Săsesc	Contabil
40.	Ermin Stanca	Crișana - Brad – Fil. Gurahonț	Contabil- Conducător
41.	Eugen Neguț	Sătmăreana - Seini	Sub-Contabil
42.	Eugen Sibiian	Bihoreana - Oradea	Mare Cassar
43.	Eugen Vancu	Albina	Dirigent
44.	Eutimiu Jovanel	Timișiana - Timișoara - Centrală	Contabil
45.	Florea Căpățână	Albina	Oficial
46.	Gavriil Crișan	Izvorul - Ighiu	Contabil
47.	George Baboie	Albina	Oficial
48.	George Bașca	Sătmăreana - Seini	Cassar

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Banca	Funcția
49.	Geroge Băluț	Cugireana	Contabil
50.	George Berian	Cugireana - Cugir	Cassar
51.	George Giuvălcă	Albina	Practicant
52.	George Popovici	Victoria - Arad	Cassar
53.	George Stoica	Izvorul Sebeșul If.	Cassar
54.	George Talescu	Oraviciana - Oravița	Contabil
55.	George Vasu Sen.	Voileana - Voila	Cassar - Dir.Ex.
56.	Gregorie Sândeian	Someșana - Dej	Cassar
57.	Horea Pompiliu Thomas	Mureșanul - M.-Radna	Șef de Birou Prim Contabil
58.	Ilarie Cacovean	Iulia Alba Iulia	Contabil
59.	Ilie Maftciu	Cetatea-Bancă ec.-com. ca însoțire - Cohalm	Cassar
60.	Ilie Radu	Maramurașana - Sighetul-Marmației	Prim-Contabil
61.	Ioan Androne	Agricola - Sebeșul -Săsesc	Practicant
62.	Ioan Babeș	Grănițerul - H.-Dobra	Contabil
63.	Ioan Balea	Gloria - Pui	Șef Contabil
64.	Ioan Branga	Crișana - Brad	Practicant
65.	Ioan Brenciu	Albina	Cassar
66.	Ioan Budiu	Hațiegana - Hațeg	Dir. Ex.
67.	Ioan Comșa	Casa de păstrare Săliște	Funcționar
68.	Ioan Dejenariu	Furnica - Făgăraș	Șef Contabil
69.	Ioan Ghighiniță	Berzava - Reșița Montană	Contabil
70.	Ioan Ghișa	Crișana - Brad	Contabil Procurist
71.	Ioan Henteșiu	Viitorul	Contabil
72.	Ioan Hențiu	Victoria - Arad	Practicant
73.	Ioan I. Lăpedatu	Banca Generală de Asigurare S.A. - Sibiu	Dir. Ex.

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Banca	Funcția
74.	Ioan Iosif	Cetatea-Bancă ec.-com. ca însoțire	Dir. Ex. Cohalm
75.	Ioan N. Lenger	Banca Generală de Asigurare S.A. - Sibiu	Secretar, Ag. Vârșeț
76.	Ioan Meșotă	Albina	Practicant
77.	Ioan Moldovan	Victoria - Arad	Contabil
78.	Ioan Nistor	Ajutorul - Șeica-Mare	Prim-Contabil, Cassar-Procurist
79.	Ioan Ovesea	Șoimul - Vașcău	Dir. Ex.
80.	Ioan Petra	Drăganul - Beiuș	Contabil Procurist
81.	Ioan Popa	Timișiana - Timișoara, Filiala Buziaș	Contabil Fil. Buziaș
82.	Ioan Popovici	Geogeană - Geoagiu	Dir. Ex.
83.	Ioan Radeș	Albina	Licuidator
84.	Ioan Răduțescu	Cassa de Păstrare - Sasca Mont.	Contabil I
85.	Ioan Rebeaga	Albina	Cassar
86.	Ioan Tatu	Victoria - Arad	Funcționar
87.	Ioan Vătășan	Albina - Centrala	Contabil
88.	Iosif Goia	Sebeșana - Sebeșul Săsesc - Centrală	Contabil
89.	Iosif Renghea	Râșnoveana - Râșnov	Contabil
90.	Iosif Sârbu	Poporul - Săliște	Contabil
91.	Iosif Stoica	Izvorul - Sebeșul Inferior	Contabil
92.	Iuliu Ciugudean	Lipovana - Lipova	Prim-Contabil
93.	Iuliu Enescu	Albina	Oficial
94.	Iuliu Ilincea	Agricola, Societate pe Acții - Hunedoara	Contabil
95.	Iuliu Pop	Someșana - Dej	Oficial

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Banca	Funcția
96.	Lazar Ciuta	Luceaferul - Vârșeț	Lichidator
97.	Lazar Vraciu	Orientul H. Dobra	Dir. Ex.
98.	Leontin Pușcariu	Vatra - Cluj	Prim-Contabil
99.	Liviu Groza	Făgețana - Făget	Șef-Contabil
100.	Liviu Magdu	Timișiana - Timișoara - Centrală	Contabil
101.	Liviu Popescu	Steaua - Roman-Petre	Prim-Contabil
102.	Lucia Lepa	Timișiana - Timișoara - Centrală	Contabil
103.	Marcel L. Jourca	Bihoreana - Oradea	Mare Cassar
104.	Mateiu C. Jiga	Furnica - Făgăraș	Dir. Ex.
105.	Mircea Cioran	Albina	Practicant
106.	Miron P. Cosma	Institut de Credit și Economii - Mehadia	Contabil
107.	Nicolae Branga	Ardeleana - Orăștie - Centrala	Contabil
108.	Nicolae Căciulă	Economul - Cluj	Prim-Contabil
109.	Nicolae Cristea	Viitorul - Ocna-Sibiului	Dir. Ex.
110.	Nicolae David	Detunata Bucium	Dir. Ex.
111.	Nicolae Dinu	Banca Generală de Asigurare S.A. - Sibiu	Practicant
112.	Nicolae Ghighinița	Bistrițiana - Bistrița	Contabil
113.	Nicolae Marcu	Goronul Aiud	Contabil
114.	Nicolae Marcu	Economul - Cluj	Funcționar
115.	Nicolae Moldovan	Victoria - Arad	Funcționar
116.	Nicoleta Munthiu	Silvania	Secretar
117.	Nicolae Olariu	Auraria - Abrud	Secretar
118.	Nicolae Opreș	Corona - Bistrița - Centrală	Contabil
119.	Nicolae Pârveu	Cassa de Păstrare în Mercurea	Secretar

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Banca	Funcția
120.	Nicolae Poparadu	Victoria - Arad	Funcționar
121.	Nicolae Popică	Zărândeana - Băița	Contabil
122.	Nicolae Stănilă	Economia - Cohalm	Funcționar
123.	Octavian Neagoș	Lumina - Sibiu	Cassar
124.	Octavian Receanu	Armonia - Cincul-Mare	Contabil
125.	Paul Nica	Varadiana - Varadia	Dir. Ex.
126.	Petru Ghedremente	Sentinela - Satul-Nou	Contabil
127.	Petru Rusu	Victoria - Arad, Filiala Chișinău	Funcționar
128.	Petru Vasilon	Victoria - Arad	Funcționar
129.	Pompiliu Burz	Sentinela - Satul-Nou	Dirigent
130.	Radu Ardelean	Albina	Șef Licuidatură
131.	Romul Bogoevici	Victoria - Arad	Cassar
132.	Romul Dâmboiu	Șoimul - Uioara	Contabil
133.	Romul Pop	Goronul - Aiud	Cassar
134.	Romul Verișan	Târnăveana - Sighișoara	Contabil
135.	Romulus Pop	Goronul	Casier
136.	Samoil Urian	Selagiana - Jibou	Contabil
137.	Simion Damian	Ardeleana - Orăștie - Centrala	Contabil
138.	Sofron Roșca	Albina	Licuidator
139.	Ștefan Peneșiu	Codrul Buteni	Contabil- Procurist
140.	Ștefan Peneșiu	Cassa de Păstrare în Dezna	Contabil
141.	Traian Andreica	Doina - Câmpeni	Contabil
142.	Traian M. Gomboș	Zlăgneana - Zlatna	Dir. Ex.
143.	Traian Rațiu	Ardeleana - Orăștie	Funcționar
144.	Valeriu Ghircoiaș	Șercaiana - Șercaia	Contabil
145.	Valeriu Popovici	Oraviciana - Oravița	Cassar- Substituit

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Banca	Funcția
146.	Valeriu Uvegeș	Banca Generală de Asigurare S.A. - Sibiu	Secretar, Ag. Brașov
147.	Vasile Bucur	Albina	Cassar
148.	Vasile Lacea	Albina	Oficial
149.	Vasile C. Osvadă	Agricola Hunedoara	Director executiv
150.	Vasile Popp	Vulturul - Diciosânmartin	Cassar
151.	Vasile Sfetea	Albina	Practicant
152.	Vasile Șiclovan	Sebeșana - Caransebeș	Funcționar
153.	Zaharie Cicei	Economia - Cohalm	Practicant

NOTE

1. Andrei Bârseanu, *Istoria școalelor centrale române greco-ortodoxe din Brașov*, Brașov, Tip. Ciurcu&comp., 1902
2. Vlaicu Arsenie, *Monographie de l'Ecole Supérieure de Commerce Greco-Orientale de Brassó*, Brașov, Imprimerie Ciurcu&Comp., 1913
3. D. Voina, *Scurtă privire asupra învățământului comercial din Transilvania înainte și după Unire*, Tip. „Viața”, Cluj, 1924
4. C. Nicolae, *Organizarea și conținutul învățământului profesional și tehnic din România. Aspecte din perioada 1864-1948*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973
5. Ion Zăineanu, *Școala Comercială Română din Brașov – pepinieră de comercianți și funcționari debancă pentru întreg spațiul geografic național*, în „Cumidava”, XXVI, 2003, Brașov, p. 87-105
6. *Anuarul Școlii Comerciale greco-orientale din Brașov, anul școlar 1905/1906*, p. XV-XVIII
7. *Ibidem*, p. XVIII-XIX
8. *Idem*, anul școlar 1908/1909, p. IX
9. *Idem*, anul școlar 1903/1904, p. 13; *Idem*, anul școlar 1908/1909, p. IX;
10. *Idem*, anul școlar 1908/1909, p. XI – XII. „Aici se mai poate concentra adevăratul învățământ comercial practic, având la dispoziție cele mai vaste documente și modele uzitate prin lungi experiențe”.

11. *Ibidem*, p. XI-XVII
12. Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p. 462
13. *Anuarul Școlilor Comerciale Superioare...*, anul școlar 1917/1918, p. 5
14. *Ibidem*, p. 6 - 10
15. *Idem*, anul școlar 1912/1913, p. LXXXVI
16. *Idem*, anul școlar 1903/1904, p. 17
17. L. Dronca, *op. cit.*, p. 422-448
18. *Idem*, anul școlar 1903/1904, p. 27-29
19. Mihai Drecin, *Banca „Albina” din Sibiu și Banatul (1871-1918), în Studii și comentarii de istorie*, Caransebeș, 1979, p. 407
20. Vasile Dobrescu, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la primul război mondial*, Ed. Universității „Petru Maior”, Târgu Mureș, 2006, p. 70, 311-334
21. Vasile Dobrescu, *op. cit.*, p. 305-310
22. Mihai Drecin, *Oradea – centru al organizării funcționarilor români de bancă din băncile transilvănene la începutul secolului XX*, în „Crisia”, XIV, Oradea, p. 329-335
23. Mihai Drecin, *Orădeanul Vasile Babi – redactor al Calendarului portativ al funcționarilor de bancă români (1909, 1910)*, în „Crisia”, XVIII, Oradea, 1988, p. 422-426
24. Vasile Dobrescu, *Astra în viața social-economică a românilor din Transilvania (1861-1918)*, în „Marisia”, VIII, 1978, Târgu-Mureș, p. 175-200.

Corneliu Cezar Sigmirean

Relațiile postbelice dintre România și Ungaria în viziunea Primului ministru dr. Petru Groza

Relațiile dintre România și Ungaria în secolul al XX-lea nu au fost dintre cele mai bune. Conferința de Pace de la Paris și Tratatul de la Trianon au creat o mare insatisfacție în rândul maghiarilor¹. Dictatul de la Viena a provocat, în schimb, frustrări deosebit de dureroase românilor². În timpul celui de-al doilea război mondial, fiecare dintre cele două țări s-au angajat în operațiunile militare din Est și cu gândul la Transilvania: Ungaria spera să obțină în întregime Transilvania, iar România spera să o redobândească la sfârșitul războiului. Prin Convenția de armistițiu din 10 septembrie 1944 se menționa că Transilvania de Nord, în întregime, „sau cea mai mare parte a ei”, va reveni României. Această formulare a provocat o febrilă activitate diplomatică, atât din partea Bucureștiului cât și a Budapestei; de asemenea, în multe cabinete diplomatice de la Paris, Londra, Washington etc.

Foarte multe soluții s-au formulat și reformulat în anii postbelici, până la definitivarea frontierelor la Conferința de Pace de la Paris³. Cercurile politice maghiare au formulat o serie de memorii în care propuneau să se atribuie Ungariei regiunea de vest a României, cunoscută sub numele de Partium. Treptat, revendicările cercurilor politice și ale guvernului de la Budapesta s-au temperat. La Conferința de Pace, delegația maghiară, condusă de Gyöngyösi János, avea în vedere dobândirea unei suprafețe de 22 000 kilometri pătrați. Rezervele cu care a fost privită revendicarea a determinat delegația maghiară să se rezume la 5 000 de kilometri pătrați; în cele din urmă s-au propus 4 000 de kilometri pătrați și acordarea unei largi autonomii locale în ținutul secuiesc, autonomie garantată de ONU⁴. Conferința a decis revenirea în întregime a Transilvaniei la România, în granițele sale de

dinaintea Dictatului de la Viena. Dar până la luarea acestei decizii, în cercurile politice maghiare din țară și din diasporă s-au formulat numeroase sugestii privind relațiile româno-ungare și statutul Transilvaniei. De exemplu, Drotos István, o personalitate a imigrației maghiare care trăia la München, într-un memoriu adresat cercurilor politice franceze, după ce arăta că *problema Transilvaniei este o problemă foarte greu de rezolvat, arăta că soluția acceptabilă pentru ambele părți o reprezintă reconcilierea, în timp ce soluția unilaterală aduce victoria uneia și celeilalte amărăciunea înfrângerii*. După ce a schițat mai multe soluții posibile, considera că singurul mijloc de a ajunge la un compromis ar fi o *Transilvanie autonomă. Ea ar fi independentă administrativ și în uniune vamală cu Ungaria (...) Transilvania independentă și în uniune vamală cu Ungaria și România ar fi un loc, o punte între Ungaria și România. Posibilitatea urii ar fi eliminată. Economic cele două țări ar profita de această situație. Pacea ar fi restabilită la marginea Europei Centrale*⁵. Asemenea proiecte erau imposibil de acceptat de către liderii români și de către guvernul de la București.

În acei ani s-au luat în discuție și proiectele privind o confederație a Dunării sau de uniune vamală între țările din zonă.

O preocupare constantă în acei ani privind relațiile dintre România și Ungaria a manifestat-o Petru Groza, în calitate de prim-ministru al României. Sincer sau din considerente politice, în mai multe intervenții publice el s-a referit la relațiile dintre români și unguri, dintre România și Ungaria. La serbările de la Cluj prilejuite de reintroducerea administrației românești în Ardealul de Nord, P. Groza declara: *Noi nu mai vrem ca aceste două popoare, poporul român și cel maghiar, pe care destinul neamurilor le-a așezat alături, să traiască în veșnică dușmănie!*. După părerea sa, România trebuia să devină *patria tuturor acestor popoare conlocuitoare, să fie mamă ocrotitoare pentru toți și pentru toate*. În această idee, în două declarații publice, în discursurile ținute la Târgu Mureș și Cluj, din 20 respectiv 27 octombrie 1946, Groza propunea o uniune vamală româno-ungară și renunțarea la vize pe pașaport pentru cele două țări⁶.

Ideea unei uniuni vamale este dezvoltată de P. Groza într-un

interviu acordat ziarului Szabadság⁷ din Budapesta, în data de 22 martie 1946, pe care îl reproducem mai jos:

Raporturile româno-ungare

Acum i-am pus cea mai interesantă întrebare: (Reporterul n.n.)

- Domnule Președinte de Consiliu, imediat după ce ați venit la guvern, ați întins o mână prietenească spre Ungaria. Potrivit declarațiilor de atunci, acest gest a avut în ambele țări un ecou îmbucurător.

Cum evoluează pe drumul realizărilor raporturile româno-ungare?

(Petru Groza) - Un om ordonat când se așează la lucru, în primul rând se sforțează să termine partea cea mai grea.

Primul drum al tinerei democrații românești a dus și spre poporul maghiar, cu care timp de o mie de ani, am fost mai mul dușmani decât prieteni.

Avem acum și rezultate ale colaborării. Ca să nu amintesc și altceva decât cu câteva zile înainte, cu ocazia festivităților ținute la Atheneul din București, unde români și unguri împreună au sărbătorit ziua de 15 Martie, s'a cântat și imnul lui Kossuth – și cupola nu s'a prăbușit.

Aceasta este democrația, libertatea care a îngăduit să se întâmple și minunea aceasta.

Uniunea vamală, desființarea pașapoartelor

- Această prietenie – continuă Președintele Groza – dorim și o realizăm și pe teren practic. În primul rând prin înființarea uniunii vamale și cu desființarea greutăților provocate de pașapoarte. În realizarea acestui plan, deosebit interes arată și Iugoslavia și Bulgaria. Hotarele sunt pereții chinezești în noua democrație Europeană, pe care trebuie să-i distrugem și dacă numai aceste patru state o fac, se realizează o uniune prietenească.

„Confederația Dunăreană” s'a amintit întrecut, dar nu s'a înțeles. Eu spun și nu vorbim de confederație, ci mai bine de comuniunea, de familia popoarelor dunărene.

R.: - Problema hotarelor nu este o probleme ?

Nu este îngăduit să se cramponeze omul de hotare moarte, deoarece

aceste hotare care până acum ne-au despărțit, care au fost o barieră, trebuie să dispară și în aceeași clipă să nască în locul lor viața și propășirea.

- Să mă credeți, aceste țări n'o să economisească numai cheltuelile ce le au cu posturile de frontieră de la Lőkösháza și Curtici și cu celelalte posturi din diferite puncte de frontieră.

Aerul stăpânește lumea și în aer se întâlnesc și se schimbă materii, gânduri, preocupări și spirituale și bunuri.

Dacă nu așa vom înțelege această problemă, atunci și pe mai departe va dăinui în jurul nostru zăbrele de colivie și nu perspectiva țărilor libere fără limite.

Colaborare cinstită cu Statele din Bazinul Dunărean

- Nimeni să nu creadă că atunci când îmi anunț această părere, am ceva gând ascuns. -

Adevărul pentru România este că la 23 august 1944 s'a întors împotriva nemților și poziția noastră s'a îmbunătățit. Noi însă nu am dorit să trăim bazați pe această situație favorabilă, ci din potrivă, ne-am străduit la o colaborare cinstită în primul rând cu Ungaria cât și cu celelalte state dunărene.

Naționaliștii romantici să nu aibă frică de această colaborare, deoarece această colaborare nu reprezintă decât progres. Să nu le fie frică de această colaborare nici din punct de vedere al spiritului național, al religiei și al tradiției. În această împrejurare trebuie să știm, mai întâi, să învingem trecutul și să se termine cu șovinismul.

Să-mi credeți mie, că nu este important că unde este frontiera. Înainte de încheierea tratatelor de pace, popoarele trebuie să realizeze o împăcare sufletească, atât de necesară cooperării și progresului.

În trecut au fost greșeli de amândouă părțile. Nu trebuie să ascundem răspunerile nici aici nici acolo. Și nu trebuie să ne certăm o veșnicie, că cine a început mai întâi discuția deoarece aceasta nu schimbă cu nimic starea de fapt.

Un țaran, odată, a furat de la un vecin, un ou, în timp ce în ziua următoare i-a furat un bou. Primul, nervos, a izbucnit: Mi-ai furat

boul! și tu? a replicat celălalt – deci eu, răspunse al doilea apărându-se, numai un ou ți-am ridicat.

- Ou sau bou. Diferă ca valoare. În fapt nu există nicio deosebire, amândoi sunt deopotrivă de vinovați.

Să nu ne legăm de trecut

- Să nu discutăm nici aceea că cine a fost mai întâiu pe acest teritoriu. Să nu ne legăm strâns de trecut, ci să clădim viitorul nu ese important că cine a fost mai întâiu aci; important este că popoarele care sunt aici în prietenie și stimă reciprocă să trăiască și să muncească. Nici pe linie revizionistă și nici antirevizionistă nu trebuie azi să ne manifestăm. Așa zisele argumente istorice aparțin doar trecutului.

- Să fie interese naționale, dar să nu fie șovinism, care totdeauna nu a făcut altceva decât a pus dușmanii față în față, națiuni care în fond ar fi trebuit să stea una lângă alta.

- Am văzut care au fost consecințele acestei politici atât din soarta României cât și a Ungariei.

- Cu toții trebuie să ne punem în serviciul democrației, acelei democrații pe care nu numai să o afișăm, ci să o practicăm și pe care o valorifică popoarele pentru prietenia și colaborarea lor fructuoasă.

Trebuie să gândim realist și politica realistă dictează aceasta: Să ne prindem mâna și să muncim împreună!

Interviul era consemnat de
Pánczel Lajos.

Soluțiile lui Groza nu erau agreeate de oamenii politici de la București.

Într-o notă a Legației Franței din România, trimisă Ministrului de Externe al Franței, din 4 noiembrie 1946, se spunea: *Se pare, de altfel, că, având nevoie de voturile minoritarilor, pentru a-l susține în alegerile din data de 19 a acestei luni, Cabinetul Groza a fost foarte generos în promisiunile sale.*

Comentând declarațiile lui Groza, autorul notei diplomatice de la Legația Franței menționa că: *O conversație recentă cu președinte-*

le Guvernului (Petru Groza n.n.), mi-a permis să constat că dr. Groza persistă în maniera sa de a vedea lucrurile. Dar, dl. Tătărescu, căruia i-am pus întrebări pe acest subiect, nu mi-a ascuns rezervele pe care le implică din partea sa o politică atât de imprudentă și asupra căreia guvernul nu a deliberat⁸.

Într-o altă notă diplomatică trimisă de Gabriel Richard, consulul Franței la Cluj, Ministrului Afacerilor Externe George Bidault, având ca subiect *Raporturile româno-ungare văzute de la Cluj* se spunea: *În domeniul economic, oamenii de stat români și unguri se străduiesc, de asemenea să strângă legăturile dintre cele două popoare. În numeroase ocazii ei au recunoscut că România și Ungaria se completează și nu se pot lipsi una de cealaltă. România are nevoie de aparatură minieră, de mașini agricole și de material electric, articole pe care le poate ușor procura din Ungaria; aceasta este, la rândul ei, obligată să importe cărbune, sare, lemn pentru construcții și încălzire, produse pe care România i le poate furniza....* Prezentând în continuare oportunitățile cooperării româno-ungare, arată: *Reamintesc, pentru actualizare, că, de mai multe ori, s-a mers până la a avea în vedere o uniune vamală româno-ungară și renunțarea la vize pe pașaport între cele două țări. Președintele Consiliului de Miniștri român, dr. Groza, s-a exprimat foarte clar în acest sens, în mai multe ocazii, în special în discursurile de la Târgu Mureș și de la Cluj, din 20 și 27 octombrie 1946, dar acest proiect nu pare să fi găsit o audiență favorabilă în rândul unui factor străin, care joacă încă un rol preponderent în relațiile dintre cele două state. De atunci, presa nu a mai vorbit despre acesta⁹.*

În primăvara anului 1947 primul-ministru Groza a vizitat Budapesta, participând la deschiderea Colegiului Mocsary, fapt ce a produs emoție la Praga, guvernul cehoslovac fiind îngrijorat de o posibilă apropiere româno-ungară. Într-o telegramă decodată a Legației franceze către Ministerul de Externe, semnată Boncour, se spune: *Ministrul Afacerilor Externe mi-a repetat adineauri că această vizită nu a avut nici o semnificație politică și ca telegrafiasse la Praga, pentru a calma temerile pe care le putea provoca acest subiect. Dl. Tătărescu a transmis, pe scurt, conducătorilor cehi că nu trebuie să se acorde prea multă greutate vorbelor exagerat de*

maghiarofile pe care le spune, adesea cu ușurință, șeful guvernului român¹⁰.

Sigur, exceptând proiectul de uniune vamală care nu s-a concretizat, spre deosebire de Cehoslovacia, care a aplicat formula schimbului de populație, pentru a se transforma dintr-un stat polinațional într-un stat pur etnic, România a acordat o mare autonomie culturală și religioasă minorităților, propunându-și să devină o țară a tuturor cetățenilor săi.

Declarațiile lui P. Groza din ziarul *Szabadság* au fost foarte bine primite la Budapesta. Gyöngyössi János, cu ocazia Congresului Partidului Țărănesc Independent, ținut în orașul Erdöd, spunea că guvernul maghiar primește mâna prietenoasă întinsă de români și consideră veche politică șovină ca o expresie a feudalismului și reacțiunii, apuse pe veci acum¹¹.

Tildy Zoltán, în calitate de șef al guvernului de la Budapesta, declara că ideea uniunii vamale lansată de P. Groza a avut un puternic ecou în opinia publică maghiară. *Declarațiile d-sale, ungarofile au întărit vechea mea convingere că legăturile dintre aceste două țări și popoare pot fi așezate pe baze sănătoase și de aceea întâlnirea noastră personală ar fi utilă*¹².

Formula lui Petru Groza privind crearea uniunii vamale nu era o noutate ca proiect de organizare a Europei Centrale. Dar, trebuie să spunem că și în Tratatul de la Trianon, în unele articole, mai puțin citate în istoriografia noastră, se făcea referire la necesitatea unor acorduri economice pentru a evita colapsul economiei maghiare.

Toate proiectele europene din perioada interbelică reveneau asupra necesității de a da o anumită coerență politică și economică Bazinului Dunărean. Asemenea propuneri apar în legătură cu Proiectul Briand, formulate de oameni politici români. În 1932 s-a lansat Planul Tardieu, prin care era prevăzută coagularea unui bloc economic format din Austria, Cehoslovacia, România, Ungaria și Iugoslavia, scos de sub influența marilor puteri. Profesorul Elemer Hantos de la Budapesta, cel care a creat Mitteleuropäinstitute la Viena, Budapesta, Brno și Geneva spunea: *Problemele economice din bazinul Dunării nu pot fi rezolvate nici*

de un grup de țări danubiene, nici de una sau mai multe mari puteri. Este necesară o asociație de țări libere, cu același statut, fără nici o legătură politică. Formula salvatoare pentru Europa Centrală ar fi fost, potrivit profesorului Hantos, crearea unei alianțe economice și a unei uniuni vamale generale, incluzând toate statele succesoriale, cu excepția Poloniei, garantând libera mișcare în bazinul Dunării¹³.

În 1943, guvernul polonez aflat în exil a transmis omului politic român Iuliu Maniu un mesaj prin care propunea crearea unei confederații de state care urma să cuprindă Polonia, Cehoslovacia, Austria, Ungaria, România, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia și Turcia. Iuliu Maniu s-a arătat de acord, arătând că, în esență, proiectul corespunde unui mai vechi plan al său. Dealtfel, într-un discurs rostit la 4 aprilie 1934 în fața Adunării Deputaților, I. Maniu preciza că încă din primii ani de după destrămarea Imperiului Austro-Ungar, în 1918, el fusese de părere că *realizându-se înființarea statelor naționale sud-est europene, ele vor trebui să înfăptuiască în scurtă vreme o Confederație Sud-Est Europeană, cu scopul de a forma o forță comună și de a crea un teritoriu economic unitar, păstrându-și fiecare stat suveranitatea sa, pentru a-și asigura desfacerea produselor lor în mod rațional*¹⁴.

După instaurarea regimurilor comuniste în Europa de Est, problema proiectelor de uniune vamală sau de confederație a Europei Centrale și de Sud-Est au dispărut pentru aproape 50 de ani. În anii '80 s-au reluat, mai ales prin articolele și cărțile lui Milan Kundera, Czesław Miłosz sau György Konrad. După 1990, prioritățile statelor din zonă, inclusiv ale României și Ungariei, au devenit integrarea în UE, fapt care a dus la căderea „zidului chinezesc” de care vorbea Petru Groza.

NOTE

1. Pentru relațiile româno-ungare de după Primul Război Mondial vezi: Alexandru Ghișa, *România și Ungaria la începutul secolului XX. Stabilirea relațiilor diplomatice (1918-1921)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002
2. Vezi Aurica Simion, *Dictatul de la Viena*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Albatros, București, 1996
3. Lucrarea de referință în istoriografia română privind Conferința de Pace aparține istoricului Valeriu Florin Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii (1945-1947)*, București, 1988. Pentru perspectiva istoriografiei maghiare asupra Conferinței vezi Fülöp Mihály, *Pacea neterminată. Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe și tratatul de pace ungar(1947)*, Institutul European, Iași, 2007
4. István Vida, *Chestiunea maghiară la Paris*, în vol. *Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară*, Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 1999, pp. 382-394
5. Antonio Faur, *Documente diplomatice franceze cu privire la Transilvania (1946-1948)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007, pp. 113-114
6. *Ibidem*, p. 147
7. Arhiva Ministerul Afacerilor Externe, *Fond Relațiile româno-ungare*, Dosar 62, Fila 21
8. A. Faur, *op.cit.*, p. 120
9. *Ibidem*, p. 167
10. *Ibidem*, p. 190
11. George Ciorănescu, *Românii și ideea federalistă*, Editura Enciclopedică, București, 1996, pp. 156-157
12. *Ibidem*, p. 157
13. Christian Chereji, *Identități ale Europei Centrale. 1815-2002*, Editura Accent, 2004, p.103
14. Ștefan Lache, *România în relațiile internaționale 1939-2006*, Editura Fundației România de Măine, București, 2007, p. 163

Ana Borbély

Comunitate și identitate minoritară – cercetări sociolingvistice în Ungaria la începutul secolului al XXI-lea

*Acest studiu a fost scris în anul
când s-au împlinit 15 ani de la înființarea (1993)
Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria*

Subiectul de cercetare

Sociolingvistica este un studiu interdisciplinar, al cărui obiect îl constituie variația corelativă sistematică a structurii unei limbi și a structurii comunității care o folosește (v. Bidu-Vrâncianu și alții 1997: 464). Sociolingvistica urmărește să arate cum comportamentul lingvistic (variantele de limbă, de uz, de registru, de stiluri de vorbire etc.) al vorbitorilor este determinat de *comunitatea* (*comunitățile*) și *grupul/clasa* socială de care aparțin. Studiul diferențelor dintre grupurile sociale este practicat mai intens de sociologii din anii 1970 (v. Tajfel 1978). Rezultatele cercetărilor sociologice de acest gen au influențat fundamental și cercetările sociolingvistice. Unul dintre subiectele importante de cercetare al sociolingvisticii este corelația dintre comportamentul lingvistic al indivizilor și *identitatea* lor de grup. Termenul *identitate* se referă la indivizi și la o comunitate (clasă) socială, și arată legătura dintre aceștia. Identitatea indivizilor poate fi definită de către indivizii înșiși și, respectiv, de către alți indivizi. Așadar, există o identitate autodefinită și una definită de alții. De obicei aceste categorii coincid, dar nu totdeauna. Indivizii fac parte adeseori din mai multe comunități sociale, adică identitatea indivizilor are mai multe aspecte, și se formează pe baza anumitor circumstanțe – sex, naționalitate, etnie, locul geografic, clasa socială, ocupația etc. Identitatea indivizilor se reflectă și prin comportamentul lor de limbă caracteristic pentru comunități de:

- sex (v. de ex. Paechter 2003);
- limbă, de vorbire sau de discurs (v. de ex. Hymes 1974: 47);
- network (v. de ex. Milroy 1980)
- religie (v. de ex. Borbély 2003, 2008a);
- etnie (v. de ex. Bucholtz 1995);
- regiune (v. de ex. Labov 1972);
- educație (v. de ex. Eckert 1980);
- clase sociale (v. de ex. Snow și Anderson 1987);
- practică (felul cum acționează indivizii în anumite situații; v. de ex. Bethan 2005).

Influența comunităților asupra comportamentului de limbă al indivizilor poate fi cercetată urmărindu-se corelația dintre mai multe comunități din care indivizii fac parte, de exemplu corelația dintre regiune și clasa socială, sex și etnie, vîrstă și sex ori religie și etnie (v. de ex. Labov 1972, Eckert 1980, Bucholtz 1995, Borbély 2003, 2008a). Așa cum am sugerat mai sus, indivizii pot fi identificați ca membrii ai mai multor comunități sociale, de exemplu cu o comunitate bisericească și una etnică. Dacă avem în vedere relația dintre religie și identitatea etnică, în primul rînd, trebuie să stabilim că acestea, în general, le moștenim și nu le obținem prin alegere individuală (vezi Labov 2001: 245). Ceea ce, desigur, nu înseamnă că le și păstrăm de-a lungul întregii vieți. Apartenența la o anumită religie și cea la o anumită etnie se suprapun în anumite cazuri, iar în altele, nu (v. Borbély 2003).

Cele mai cunoscute modele ale sociolingvisticii se axează pe influența dintre comunități și pe comportamentul de limbă al membrilor comunităților respective. Alături de modelul *comunităților de vorbire* (v. Labov, Gumperz, Milroy, Eckert) și modelul *network-urilor sociale* (v. Milroy, James și Lesley Milroy), în ultimii ani a apărut un model alternativ al acestora: modelul *comunităților de practică*. Modelul – introdus pentru sociolingvistică de Penelope Eckert și Sally McConnell-Ginet (v. de ex. 1992, 1995) – are în vedere acele cunoștințe care indică practicile definitorii ale unei comunități, ea fiind cea care determină cine are acces la aceste practici. Cu alte cuvinte, accesul indivizilor nu este deschis întregii comunități, chiar dacă unii membri ar dori să facă parte

din aceasta. Una dintre cele mai importante caracteristici ale comunităților este structura ierarhică. Fiecare comunitate își are propria structură ierarhică. Aceste structuri sînt în strînsă legătură, printre altele, și cu comportamentul lingvistic al membrilor (v. Eckert 2001, Davies 2005). Identitatea de comunitate este, deci, tratată ca un variabil social care contribuie la folosirea variantele lingvistice. Dacă indivizii fac parte ca membri dintr-o comunitate socială, comportamentul lor lingvistic se atașează normelor legate de comunitatea respectivă. Însă variația de limbă există nu numai între membrii diferitelor comunități, ci și între membrii aceleiași comunități. Sociolingvistica studiază comportamentul lingvistic al individului în corelație cu rolul individului în structura ierarhiei din comunitate (v. Lave–Wenger 1991: 36, Wenger 1998, Bethan 2005: 571–573). Se pot distinge membrii unei comunități situați de exemplu: în centrul sau la periferia acesteia. O altă atitudine față de comunitate o au indivizii care se află deja la o mai mare distanță de comunitatea socială (cu rol de chibiț); ori care au părăsit deja comunitatea și nu se mai consideră membrii acesteia.

Date și metode de cercetare

Scopul proiectului colectiv de cercetare, intitulat *Dimensiunea diversităților lingvistice: posibilități pentru menținerea limbilor minoritare*, este o analiză comparativă axată pe mecanismul de schimbare a limbii din limba minoritară în limba majoritară în șase comunități minoritare din Ungaria, între care și în comunitatea românilor¹. În cadrul proiectului au fost prelucrate pînă acum două teme de cercetare: *folosirea limbilor minoritare și folosirea limbii majoritare* în diferite domenii și situații de vorbire (v. de ex. Borbély 2007) și *atitudinea față de limbă minoritară și față de limba majoritară* (v. de ex. Borbély 2008b). În comunicarea de față, bazată pe datele empirice ale aceluiași proiect, vom prelucra o a

¹ Cercetarea s-a efectuat cu sprijinul proiectului NKFP 5/126/2001; directorul de consorțiu: Bartha Csilla, director de tema Ana Borbély. Despre metodele de cercetare vezi Bartha 2003, 2006; Borbély 2006, 2007, 2008.

treia temă de cercetare: *identitatea minoritară autodefinită*, mai precis vom prezenta modul cum și-au formulat indivizii din șase comunități minoritare din Ungaria identitatea de membru în comunitatea din care fac parte. Analiza statistică se bazează pe date culese pe teren cu ajutorul unui chestionar, identic pentru toate cele șase comunități cercetate, ce conține 142 de întrebări (cele mai multe au fost întrebări închise). Anchetatorii au fost membrii comunităților etnice respective și au efectuat ancheta folosind întrebări formulate în limba minoritară, varianta locală. Chestionarul a fost completat de anchetator și, paralel cu aceasta, ancheta a fost înregistrată pe casetă de magnetofon. Culegerea datelor a fost efectuată între anii 2002–2004 cu 421 de indivizi, aleși din trei generații, cele două sexe și trei nivele de educație, din următoarele comunități minoritare: băiași, germani, români, rromi, sârbi și slovaci. Subiecții îi reprezintă pe acei minoritari care s-au angajat să fie chestionați în limba lor minoritară și ca urmare, *în structura rolurilor din grupul minoritar, ei se găsesc în centru sau în jur*, nu la marginea sau în afara grupului minoritar respectiv. Subiecții au fost aleși dintr-o localitate unde identitatea și limba minoritară sînt încă bine păstrate, iar localitatea, în procesul de schimbare a limbii minoritare în limba majoritară, în comparație cu celelalte localități din comunitatea minoritară respectivă, se situează aproximativ la mijlocul procesului. În ceea ce privește comunitatea românilor din Ungaria, sub aspectul procesului de schimbare a limbii române în limba maghiară, a fost aleasă comuna Chitighaz ca loc de cercetare pe teren a românilor. Nu am ales Micherechiul, unde identitatea românească este și mai bine păstrată sau Apateul, unde pierderea identității și a limbii române este cu mult mai avansată decît în Chitighaz. În continuare vom examina, pe baza răspunsurilor primite în timpul interviurilor, cum și-au definit subiecții intervievați identitatea lor minoritară. Mai amintim că interviul a durat pentru fiecare individ în jur de o oră (întrebările referitoare la problema cercetării din acest studiu se află în Anexă).

Ipoteza cercetării

Dintre rezultatele proiectului obținute pînă în prezent, am remarcat faptul că o *comunitate își poate menține limba minoritară cînd devine bilingvă, iar membrii folosesc limba minoritară în situații legate de comunitatea minoritară, precum și în situații informale (de ex. în familie, cu prietenii, la școală, la biserică), iar limba majoritară în situații formale, cu vorbitori monolingvi de limba majoritară (de ex. la medic, în oraș, la serviciu)* (v. Borbély 2007). Acest bilingvism de grup trebuie să fie exprimat și în identitatea de grup, atunci cînd membrii au o *identitate dublă* (v. Bindorffer 2001). Ipotetic, românii din Ungaria pot avea o identitate: (a) românească; (b) dublă: și românească și maghiară; sau (c) maghiară. Pe baza rezultatelor de pînă acum ale proiectului formulăm următoarea ipoteză. Ca să nu fie asimilată comunitatea românească în masa populației majoritare, constatăm că – potrivit circumstanțelor sociale, politice și economice mai noi – cea mai potrivită strategie este ca acea comunitate să își formeze și să își păstreze o *identitate românească ori una dublă, adică români din Ungaria, care vorbesc două limbi și aparțin la două culturi*. În cele ce urmează, vom arăta cum se reflectă în autodefinirea identității minoritare a membrilor (aflați în centrul comunităților sau în jur) din șase comunități minoritare – inclusiv la românii – din Ungaria:

- (a) identitatea minoritară;
- (b) identitatea dublă;
- (c) identitatea minoritară pierdută (părăsită).

Rezultate

Dă ce NEMZETISÉG/naționalitate sînt'eț?

La întrebarea directă *Dă ce NEMZETISÉG/naționalitate sînt'eț?* subiecții au putut alege din următoarele posibilități: (1) român/sîrb/slovac etc.; (2) și român/sîrb/slovac etc. și ungar; (3) ungar (vezi Figura 1). Dintre 71 repondenți români: 58 s-au declarat de naționalitate română, 12 de naționalitate maghiară și nici unul cu identitate dublă, iar de la 1 subiect nu am primit răspuns. Comparînd aceste date referitoare la celelalte cinci comunități se desprind următoarele concluzii: din cele șase comunități, româ-

nii s-au declarat mai mult maghiari, și numai dintre români nu s-a aflat nici unul care să se identifice cu o identitate dublă (și român și *maghiar*).

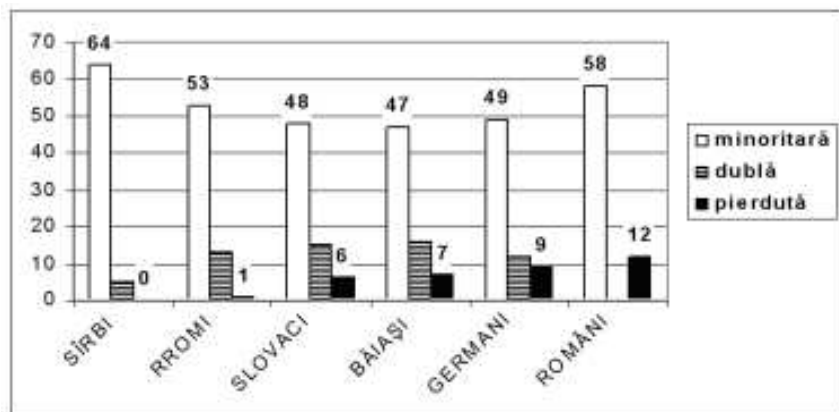
Analiza statistică ne arată că răspunsurile:

- românilor diferă considerabil de răspunsurile celorlalte comunități cercetate, adică de germani ($p < 0,05$), de băiași ($p < 0,01$), de sârbi ($p < 0,01$), de slovaci ($p < 0,01$) și de rromi ($p < 0,001$);

- sîrbilor diferă nu numai de răspunsurile românilor, ci și de răspunsurile băiașilor ($p < 0,01$), germanilor ($p < 0,05$) și slovacilor ($p < 0,05$) (v. Figura 1).

Figura 1
K14 Dă ce NEMZETISÉG/naționalitate sînt'eț?

(1) = Rîmân(ă)=*minoritară*; (2) = Și rîmân(ă) și ungur(oaie)=*dublă*;
(3) Ungur(oaie)=*pierdută*

Dumn'eta t'e ții rîmân(ă)?

Cu mult mai direct s-a pus întrebarea *Dumn'eta t'e ții rîmân(ă)?* referitoare la identitatea minoritară. Cu răspunsul negativ *nu* repondentul neagă apartenența la comunitatea respectivă, ceea ce pare a fi un paradox, cunoscînd circumstanțele interviului: a fost făcut cu participarea a doi membri din comunitatea minori-

tară, în limba minoritară respectivă. Răspunsurile la această întrebare (v. Figura 2) diferă de cele primite la întrebarea anterioară (v. Figura 1). La a doua întrebare, din 71 repondenți români, 66 au răspuns că sînt români, 4 că au deja identitate dublă și numai 1 subiect a răspuns că este maghiar. (v. Figura 2). Din cei 12 români din Chitighaz care au răspuns la întrebarea anterioară (v. Figura 1) că sînt unguri, la o întrebare absolut directă - „ești român?” -, numai unul singur a mai insistat la acest răspuns și 11 și-au modificat, într-un fel sau altul, răspunsul.

Comparînd răspunsurile obținute la aceste două întrebări de la români și celelalte minorități, se observă că numărul acelor care se declară minoritari la a doua întrebare (v. Figura 2) crește cu 16 subiecți la băiași, cu 10 la rromi, cu 8 la români, cu numai 3 la germani și la slovaci, iar la sârbi scade cu 1. Diferențe în această privință se arată deci la băiași, rromi și la români, însă analiza statistică nu arată diferențe considerabile (semnificative) (v. Figura 2).

Figura 2

K22 Dumn'eta t'e ții rîmân(ă)?

(1) = Rîmân(ă)=*minoritară*; (2) = Și rîmân(ă) și ungur(oaie)=*dublă*; (3) Ungur(oaie)=*pierdută*

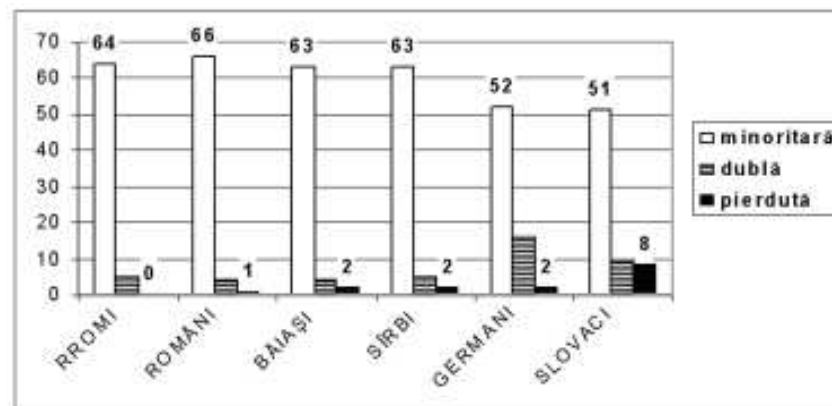
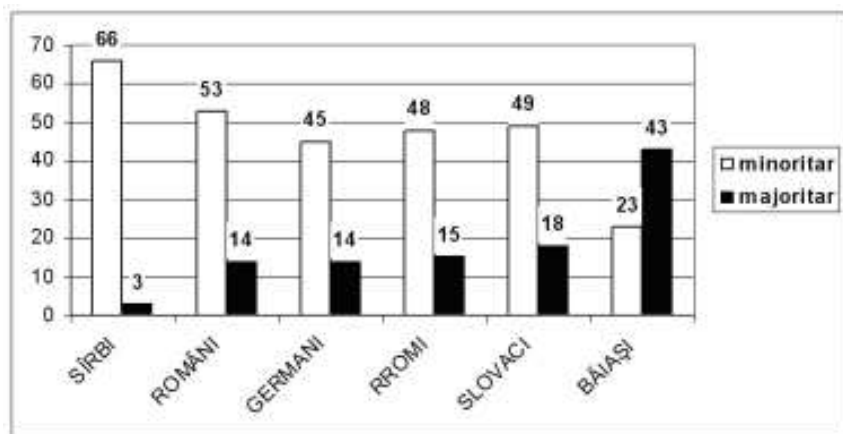

Figura 3

K98 În 2001, la NÉPSZÁMLÁLÁS/recensămînt ce răspuns aț dat cînd v-o întreat că dă ce naționalitate/nație/
NEMZETISÉG sînt'eț? (1) = Rîmân=minoritar;
(2) = Ungur=majoritar

În 2001, la NÉPSZÁMLÁLÁS/recensămînt ce răspuns aț dat cînd v-o întreat că dă ce naționalitate/nație/NEMZETISÉG sînt'eț?

A treia întrebare referitoare la identitatea de comunitate a subiecților este cea care a avut în vedere recensămîntul din 2001, iar ancheta noastră a fost efectuată între 2001–2003. Din 71 repondenți români, 53 au răspuns că la ancheta recensămîntului s-au declarat de naționalitate română, 14 de naționalitate maghiară și 4 nu ni-au dat răspuns (motivînd ori că nu-și aduc aminte, ori că la recensămînt nu au fost anchetați) (v. Figura 3).

Comparînd răspunsurile date de români cu cele primite de la ceilalți minoritari, se observă că circa 20 la sută nu s-au declarat minoritari la recensămînt nici germanii, nici rromii și nici slovaci. Răspunsurile românilor diferă mai mult de cele ale sîrbilor, dintre care numai 3 s-au declarat cu naționalitate maghiară, și de băiași, care dintre 70 repondenți, 43 (!) s-au declarat la recensă-

mînt de naționalitate maghiară. Băiașii² sînt, deci, cei care, în ancheta recensămîntului, s-au declarat maghiari 65 la sută, un procent diferit de cel obținut de la ceilalți minoritari. Analiza statistică arată o diferență considerabilă între răspunsurile:

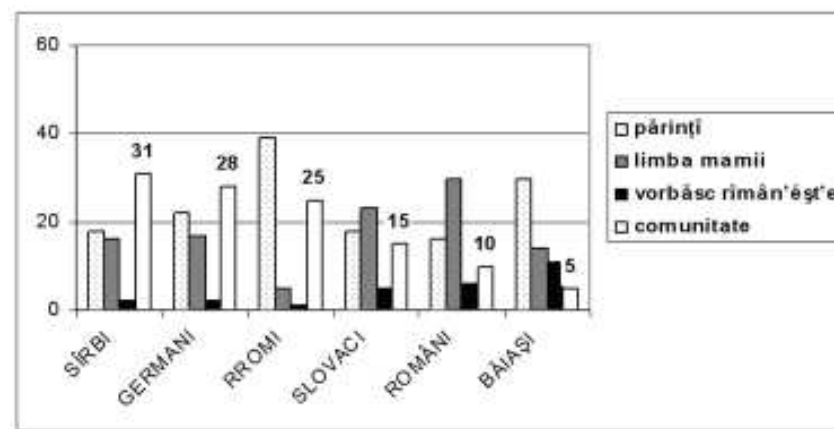
- băiașilor și răspunsurile celorlalte cinci comunități cercetate, inclusiv românii ($p < 0,001$);
- sîrbilor și răspunsurile slovacilor ($p < 0,01$), germanilor ($p < 0,05$), rromilor ($p < 0,05$) (v. Figura 3).

Dă ce vă țîn'eț rîmân?

Cu cea de a patra întrebarea am dorit să aflăm factorii care conduc la identitatea minoritară a subiecților. Răspunsurile pot fi utile la stabilirea unei strategii de menținere a identității minoritare din comunitățile respective. Din cei 71 subiecți români: 62 ne-au răspuns, iar 9 nu ne-au putut explica de ce fac parte din

Figura 4

K23 Dă ce vă țîn'eț rîmân? 1 = Că părinți mnei îs rîmân';
2 = Că limba mamii m-i limba rîmână; 3 = Că vorbăsc rîmân'êșt'e; 4 = Că mă țîn dă uoameņi d-aici/dă comunitate

² Despre problemele de limbă ale băiașilor și ale rromilor din Ungaria se pot citi mai multe studii, cu teme de cercetare diverse, apărute într-un volum editat în anul trecut (v. de ex. Bartha 2007, Pálmainé Orsós 2007).

comunitatea românească. Mai mulți de 10 la sută dintre subiecții care fac parte din „centrul” comunității românești nu știu să ne explice *de ce* sînt români. Dintre cei care ne-au dat răspuns: 30 se simt români, deoarece *limba* lor maternă este limba română; 16 au răspuns că sînt români, fiindcă au *părinți* români; 10, deoarece au *legături* cu *comunitatea* românească și 6 au răspuns că sînt români pentru că *vorbesc* românește.

Dintre celelalte cinci comunități minoritare cercetate, 10 băiași și 9 slovaci (ca și românii) nu ne-au putut explica de ce fac parte din comunitatea lor minoritară. Cei mai mulți dintre români (30 subiecți) își explică identitatea prin faptul că limba lor maternă e limba română. Comparînd numărul subiecților români cu cel obținut în celelalte comunități, se observă foarte clar că el este dominant. Sîrbi (31 subiecți) și germanii (28 subiecți) sînt mai atașați de *comunitatea* lor; rromii (38 subiecți) și băiașii (30 subiecți), mai mult de *părinți*, iar slovaci își explică identitatea în special prin *limba* maternă (23 subiecți) și prin *părinți* (18 subiecți) (v. Figura 4). Datele obținute confirmă faptul că la români identitatea nu este în legătură cu grupul minoritar și, prin renunțarea la limba română, se va pierde și identitatea românească, spre deosebire de sîrbi, germani, rromi și băiași, care se atașează mai mult de comunitate sau de familie (părinți). La stabilirea unei strategii de menținere a identității minoritare românești, accentul trebuie pus pe importanța coeziunii comunității românești, deoarece numai prin păstrarea comunității se poate menține limba și identitatea românilor.

Analiza statistică ne arată diferențe considerabile între răspunsurile comunităților cercetate referitor la modul cum își exprimă identitatea minoritară:

- băiașii diferă considerabil de germani, sîrbi și rromi ($p < 0,001$);
- românii de germani ($p < 0,05$), sîrbi ($p < 0,05$) și rromi ($p < 0,001$);
- rromii diferă nu numai de băiași și de români ci și de sîrbi ($p < 0,05$) și slovaci ($p < 0,001$) (v. Figura 4).

Ce părere aveți că rîmân'ii dîn sat/Ce uoamin' îs ii?

Ce părere aveți că rîmân'ii dîn Rîmânié/Ce uoamin' îs ii?

Coeziunea unei comunități minoritare se poate manifesta și în opinia subiecților privind comunitatea din care fac parte. În chestionarul cercetării noastre am inclus două întrebări în legătură cu această opinie. Mai concret, am dorit să aflăm părerea minoritarilor despre comunitatea localității în care trăiesc (în cazul românilor, părerea lor referitoare la românii din Chitighaz, vezi Figura 5), respectiv despre națiunea lor majoritară (în cazul românilor, părerea despre românii din România, vezi Figura 6). La ultima întrebare (v. Figura 6), băiașii și rromii nu au putut fi interogați, deoarece nu au o națiune majoritară. La aceste două întrebări numai 61 dintre subiecții români au dat un răspuns. Dintre acești repondenți, 51 au spus că au o opinie pozitivă despre comunitatea românească chitighăzeană din care fac parte (v. Figura 5) și 38 au răspuns că au o opinie pozitivă față de românii din România (v. Figura 6).

Figura 5

K106 Ce părere aveți că rîmân'ii dîn sat/Ce uoamin' îs ii?

(1) = Am părere bună=pozitivă; (2) N-am părere nici bună, nici ré=neutră; (3) = Am părere ré=negativă

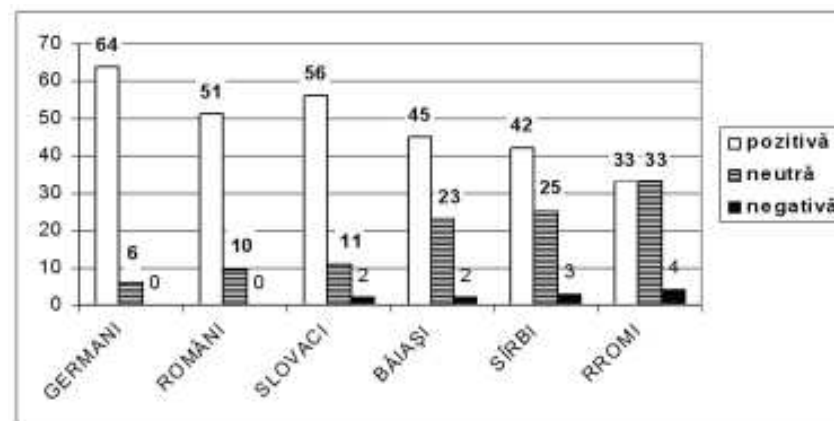
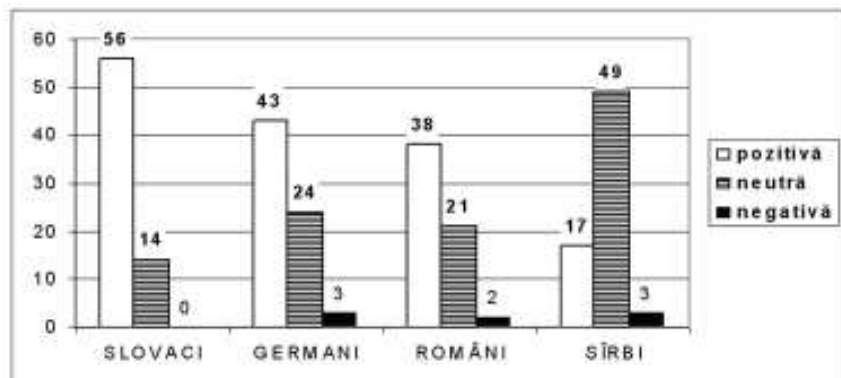

Figura 6

K113 Ce părere aveți despre românii din Râmâni/ Ce opinii aveți despre ei?

(1) = Am părere bună=pozitivă; (2) N-am părere nici bună, nici ră=neutră; (3) = Am părere ră=negativă

Făcând o comparație între comunitățile minoritare cercetate, observăm că slovacii și germanii au o părere mai bună și despre comunitatea minoritară din care fac parte și despre națiunea lor majoritară. Un rezultat interesant se leagă de comunitatea sârbească, ce are o părere mai puțin bună (42 subiecți) sau o părere mai mult neutră (25 subiecți), prin aceasta atitudinea lor fiind mai aproape de cea a rromilor și băiașilor (v. Figura 5). Iar referitor la națiunea majoritară, sîrbi au o părere mai mult neutră (49 subiecți) decât bună (17 subiecți) (v. Figura 6).

Analiza statistică în cazul răspunsurilor privind atitudinea față de comunitatea minoritară (de ex. românii din Chitighaz) ne arată diferențe considerabile mai cu seamă dacă avem în vedere răspunsurile rromilor și ale germanilor:

- rromii își exprimă o atitudine foarte diferită de: români ($p < 0,001$), de germani ($p < 0,001$) și de slovaci ($p < 0,01$);
- germanii, ca și rromii, diferă de băiași ($p < 0,01$) și de sîrbi ($p < 0,01$) (v. Figura 5).

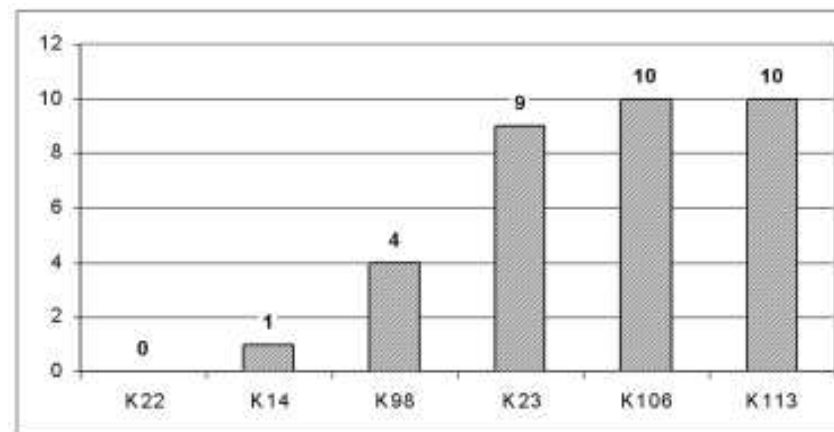
Rezultatele analizei statistice privind atitudinea față de națiunea (de ex. românii din România) ne arată diferențe între:

- sîrbi și celelalte trei comunități cercetate: români, germani și slovaci ($p < 0,001$) (v. Figura 6).

Dintre concluziile care se desprind din răspunsurile subiecților români mai amintim autodefinirea identității de comunitate minoritară pe care repondenții nu și-o pot explica ușor (v. Figura 4), respectiv nu doresc să le explice într-un interviu sociolingvistic (v. Figura 5 și Figura 6). Și cu datele din Figura 7, prin numărul subiecților români care nu au dat un răspuns la cele șase întrebări analizate în această comunicare, vom arăta că românii din Chitighaz nu-și formează opinia în mod omogen. Cu alte cuvinte estimăm că măcar 10 subiecți din eșantionul nostru (71 subiecți) par a fi, în ierarhia comunității minoritare românești, într-o poziție mai spre periferia comunității decât spre centrul ei.

Figura 7

Numărul subiecților din eșantionul ($n=71$) românilor care nu au răspuns la întrebările (k14, k22, k23, k98, k106, k113) cercetate mai sus

Concluzii

După prelucrarea datelor referitoare la autodefinirea identității minoritare din proiectul referitor la cele șase comunități minoritare, inclusiv românii din Ungaria, am ajuns la următoarele concluzii:

- *La întrebarea privind naționalitatea de care aparțin (Dă ce naționalitate sînt'eț?), românii sînt cei mai mulți care nu se declară membrii în grupul lor minoritar (români); aceste diferențe au la bază rezultatele statistice (românii diferă mai mult de toți: de germani [$p < 0,05$], de băiași [$p < 0,01$], de sîrbi [$p < 0,01$], de slovaci [$p < 0,01$] și de rromi [$p < 0,001$] (v. Figura 1).*

- *La întrebarea referitoare la ancheta recensămîntului din 2001 (În 2001, la recensămînt ce răspuns aț dat cînd v-o întreat că dă ce naționalitate/nație sînt'eț?), românii nu diferă considerabil de celelalte comunități minoritare; diferă însă semnificativ băiașii de toate celelalte cinci comunități cercetate, inclusiv de români ($p < 0,001$) (v. Figura 3).*

- *La întrebarea (Dă ce vă țîn'eț rîmân?), adică prin ce se poate explica faptul că fac parte din comunitatea minoritară, românii explică mai mult prin faptul că limba lor maternă e limba română. Răspunsul lor diferă considerabil de răspunsurile germanilor, care se atașează mai mult de comunitate ($p < 0,05$), de cele ale sîrbilor, care se atașează la fel de comunitate, mai mult ca și germanii ($p < 0,05$) și de cele ale rromilor ($p < 0,001$), care își explică apartenența de grup prin legătura dintre ei și cu părinții (v. Figura 4).*

- *Atitudinea românilor față de românii din Chitighaz este pozitivă și mai puțin neutră și diferă considerabil de cea a rromilor (v. Figura 5).*

- *Atitudinea românilor față de românii din România este mai puțin pozitivă și mai neutră sau negativă decît cea față de românii din Chitighaz. Răspunsurile românilor diferă mai mult de cele ale sîrbilor, care au o atitudine mai neutră față de sîrbii din Serbia, decît românii față de românii din România. (v. Figura 6).*

Anexă

Întrebările referitoare la comunitate, formulate pentru subiecții români din Ungaria:

K14 Dă ce NEMZETISÉG/naționalitate sînt'eț?

- (1) = Rîmân(ă)
- (2) = Și rîmân(ă) și ungur(oaie)
- (3) = Ungur(oaie)

K22 Dumn'eta t'e ții rîmân(ă)?

- (1) = Da
- (2) = Și ungur(oaie) și rîmân(ă)
- (3) = Nu, ungur(oaie)

K23 Dă ce vă țîn'eț rîmân/ungur? Aléjeț 1 dîntră acélé ce vă înșir, care-s mai fontoșe/principale.

1. = Că părintî mnei îs rîmân'/unguri
2. = Că limba mamii m-i limba rîmână/ungurească
3. = Că vorbăsc rîmân'éșt'e/unguréște
4. = Că mă țîn dă uoameñi d-aici/dă comunitate

K98 În 2001, la NÉPSZÁMLÁLÁS/recensămînt ce răspuns aț dat cînd v-o întreat că dă ce naționalitate/nație/NEMZETISÉG sînt'eț? [Răspunsurile nu se citesc!]

- (1) = Rîmân
- (2) = Ungur
- (3) = Nu-m aduc amint'e

K106 Ce părere aveț dă rîmân'ii dîn sat/Ce uoamin' îs ii?

- (1) = Am părere bună
- (2) = N-am părere nici bună, nici ré
- (3) = Am părere ré

K113 Ce părere aveț dă rîmân'ii dîn Rîmâniie/Ce uoamin' îs ii?

- (1) = Am părere bună
- (2) = N-am părere nici bună, nici ré
- (3) = Am părere ré

BIBLIOGRAFIE

- Bartha Csilla 2003. A nyelvi másság dimenziói: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei – egy országos szociolingvisztikai-kétnyelvűségi vizsgálatról. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála (red.), *Köszöntő Kiss Jenő 60. születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 304–311.
- Bartha Csilla 2006. Nyelv, identitás és kisebbségek. A nemzeti/etnikai identitás fogalmának értelmezései a szociolingvisztikában és egy országos kutatás tükrében. *Érték és Valóság*. (Egység a különbözőségben – az Európai Unió és a nemzeti kisebbségek, Budapest, 2005. október 11.) A Fridrich Ebert Alapítvány budapesti képviselőjének időszakos kiadványa. Hetedik füzet/2006. Fridrich Ebert Stiftung, 57–84.
- Bartha Csilla 2007. Nyelvcsere két magyarországi oláh cigány közösségben. „A régiek a régi cigányt beszélnek, mi már kavarjuk”. In: Bartha Csilla (red.) *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 244–265.
- Bethan, Davies 2005. Community of practice: Legitimicy not choice. *Journal of Sociolinguistics* 9/4, 2005: 557–581.
- Bidu-Vrănceanu, Angela – Călărășu, Cristina – Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana – Mancaș, Mihaela – Pană Dindelegan, Gabriela 1997. *Dicționar general de științe, Științe ale limbii*. Editura Științifică, București.
- Bindorffer Györgyi 2001. *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Új Mandátum Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Borbély, Ana 2003. Biserica și menținerea limbii minoritare. In: Martin, Emilia (red.), *Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria/ A magyarországi románok néprajza* 14. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest. 81–111.
- Borbély Anna 2006. Nyelvválasztási szokások a 21. század elején hat magyarországi kisebbségi közösségben. *Érték és Valóság*. (Egység a különbözőségben – az Európai Unió és a nemzeti kisebbségek, Budapest, 2005. október 11.) A Fridrich Ebert Alapítvány budapesti képviselőjének időszakos kiadványa. Hetedik füzet/2006. Fridrich Ebert Stiftung. 85–101.

- Borbély, Ana, 2007. Bilingvismul în șase comunități minoritare din Ungaria. In: Berényi, Maria (red.), *Simpozion. Comunicările celui de al XVI-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria*. (Giula, 25–26 noiembrie 2006). Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Giula [Gyula], 120–131.
- Borbély, Anna 2008a. Social and Linguistic aspects: Comparative Minority Research on Bilingual Communities in Hungary at the Beginning of the 21st Century. In Goicu, Viorica (red.) *Anale. Seria Filologie și relații publice*. Volumul XV (2007–2008), Timișoara: Universitatea “Tibiscus” Facultatea de Limbi Moderne Aplicate. Editura Augusta. 9–31.
- Borbély, Ana 2008b. Atitudinea față de limba vorbită de românii din Ungaria comparativ cu alte comunități lingvistice. In: Berényi, Maria (red.), *Simpozion, Comunicările celui de al XVII-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria* (Budapesta, 24–25 noiembrie 2007). Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Giula [Gyula], 103–120.
- Bucholtz, Mary 1995. From mulatta to mestiza: Passing and the linguistic reshaping of ethnic identity. In: Kira Hall and Mary Bucholtz (eds.) *Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Self*. Routledge, London, 351–373.
- Eckert, Penelope 1980. Clothing and geography in a suburban high school. *Michigan Discussions in Anthropology* 6: 45–48. Reprinted in Conrad Kottak (ed.) 1982. *Researching American Culture*. Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press, 139–144.
- Eckert, Penelope – McConnell-Ginet, Sally 1992. Think practically and look locally: Language and gender as community-based practice. *Annual Review of Anthropology* 21: 461–490.
- Eckert, Penelope – McConnell-Ginet, Sally 1995. Constructing meaning, constructing selves: Snapshots of language, gender and class from Belten High. In: Kira Hall – Mary Bucholtz (eds.) *Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Self*. Routledge, London, 495–507.
- Hymes, Dell 1974. *Foundations in sociolinguistics: An ethnographic approach*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Labov, William 1972. *Language in the inner city*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

- Labov, William 2001. *Principles of linguistic change. Volume: 2. Social factors.* Blackwell Publishers, Massachusetts, Oxford.
- Milroy, Lesley 1980. *Language and social network.* Basil Blackwell, Oxford.
- Milroy, James și Lesley Milroy. 1993. Mechanisms of change in urban dialects: The role of class, social network and gender. *International Journal of Applied Linguistics* 3,1: 57–77.
- Paechter, Carrie 2003. Masculinities and femininities as communities of practice. *Women's Studies International Forum* 26: 69–77.
- Pálmainé Orsós Anna 2007. A beás nyelv Magyarországon. In: Bartha Csilla (red.) *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 52–70.
- Snow, David A. and Leon Anderson 1987. Identity work among the homeless: The verbal constriction and avowal of personal identities. *American Journal of Sociology* 92: 1336–1371.
- Tajfel, Henri (red.) 1978. *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations.* Academic Press, London.

Tiberiu Herdean

Tentativa de salvare a singurătății (Mihail Sebastian)

„Fără haină neagră și fără rochie de seară
nimeni nu poate fi cu adevărat singur.
Singurătatea este un lucru tare delicat
și care merită sacrificii.”
(De două mii de ani)

În receptarea operei sebastianiene revine mereu încercarea criticii literare de a stabili ordinea valorică între genurile practicate de autorul *Jocului de-a vacanța* și nu întâmplător nu se ajunge la consens : o sinceritate rar întâlnită dă coerență și unitate scrisului său, încât tentativele de a stabili priorități valorice sunt sortite eșecului. Sensibilitatea, luciditatea, detașarea senină, pregătirea teoretică sunt calități ce produc altă performanță și alt efect de la un gen la altul. Contradicția lui Sebastian vine din fidelitatea și consecvența față de propria sa identitate. Impresia pe care ne-o dă scrisul său este de o imensă loialitate față de tot ce există în lume, de înțelegere față de împrejurările ce-i afectează chiar viața. Parcă și în textele sale de ficțiune, lumea e doar receptată, nu și produsă. Ironia destinului său aici se ascunde : să înduri enorm de la lumea din afara ta când tu doar o privești. Și această impresie marchează întreaga sa operă, indiferent dacă e vorba de jurnal, teatru, romane sau publicistică. Nimic artificial, revizuit, corectat la Sebastian ; opera seamănă cu un râuleț împăcat cu valea pe care natura i-a oferit-o. În opinia lui Leon Volovici, autorul prefetei la *Jurnal*, Sebastian și-ar fi folosit manuscrisul „pentru un nou roman de tip confesiv”¹. Contra-argumente sunt însă suficiente : în anul când își începe Sebastian *Jurnalul* (1935), faza formulei de roman confesiv era deja consumată (*Fragmente dintr-un carnet găsit, De două mii de ani*) și tocmai scandalul pornit

din cauza romanului „confesiv“ produce momentul critic care provoacă apoi scrierea jurnalului, scriitorul abandonând în esență ficțiunea în favoarea documentului, căci nu mai credea în superioritatea literaturii. De am fi de acord cu autorul prefeței, ar trebui să acceptăm că Sebastian și-ar fi sacrificat genul agreat pentru cel secundar.

Sebastian îl repetă într-un fel pe Camil Petrescu, cu toate că atât *Ultima noapte...* (cu partea sa de jurnal din capitolul al doilea) cât și *Patul lui Procust* anticipează jurnalul propriu-zis al scriitorului. *Fragmente dintr-un carnet găsit*, care utilizează un clișeu al metaromanului – publicarea în „traducere“ proprie a unui text găsit –, imită, prin fragmentarismul său, formula jurnalului, doar că scurtele însemnări nu sunt datate, însă „evenimentele“ se derulează în prezentul prezent, nimic retrospectiv deci. „Găsirea“ caietului ni se pare mai puțin un artificiu gidian, cât mai mult un gest de prudență și modestie din partea lui Sebastian, căci, fără îndoială, avem de-a face cu un text în care foarte tânărul scriitor își lansează filozofia existențială într-un discurs literar. Tot scrisul de mai târziu, ca și toate încercările din plan existențial ale lui Sebastian s-au confruntat cu ideile acestui „manual“ de atitudine psihologică, un mic tratat existențial pentru uzul de toate zilele. Tinerii scriitori educați în preajma și în cercul lui Nae Ionescu și-au format această „obișnuință“ de a-și lansa fiecare câte o schiță spirituală sau morală, pe care apoi au încercat s-o adapteze în genurile pentru care au optat în continuare. *Solilocviile* lui Eliade – apărut poate nu întâmplător în același an 1932 – are exact destinația pe care autorul *Accidentului* a dat-o *Fragmentelor...* Această destinație ordonatoare a gândirii și trăirii este funcția esențială a textului. „Povestea“ lipsește aici sau, mai precis, este prezentă prin fragmente și aluzii, „negativ“, producând suportul existențial al ideilor. Sunt întâmplări virtuale mai mult, parcă visate și, din acest motiv, abandonate ușor, oarecum în manieră mateicaragialescă, doar că aici nu mai avem promisiunea detalierei pe care Mateiu Caragiale o afișează cu atât rafinement. Avem însă – ceea ce lipsește la autorul *Crailor...* – esența ideatică stoarsă din fragmente, niște idei-aforisme formulate ese-

istic, raportate la persoana naratorului și perfect individualizate. Autorul „caietului“ se prezintă ca un individ cu personalitate formată, „sistemul“ gândirii sale este chiar în forma asta schițată, deja coerent și dispus să întâmpine provocările venite din exterior. Fără să aibă accente polemice, *Fragmentele...* pot fi înțelese nu doar ca „efectul Nae Ionescu“, ci și ca despărțirea de maestru, ca o tentativă de ieșire de sub tutela spirituală a acestuia - tocmai prin caracterul distinct al ideilor ; pare un „dialog“ cu conceptele confrăților adunați în jurul redacției *Cuvântul*.

Definindu-se prin naratorul său, Sebastian se desparte nu doar de maestru, ci și de Eliade, prin refuzul experimentalismului și, paradoxal, și al psihologismului literaturii „autenticiste“ în care poate fi încadrat totuși prin convenția confesivă și prin sinceritatea sa pronunțată, neartificializată. Cât de departe este Sebastian de neliniștea și graba aventurilor lui Eliade!, sau de dorința autorului lui *Maitreyi* de a exploata experiențele!: „O experiență. Am oroare de termenul ăsta. E bun pentru exercițiile lui de psihologie aplicată.“² Nu se putea face o aluzie mai evidentă la „filozofia“ lui Eliade, la refuzul ei, dar, după cum am menționat, Sebastian (adică naratorul său) taie legătura și cu psihologismul feminin al „analizatorilor“ (Ibrăileanu, Holban, Camil Petrescu), iarăși fără nici un echivoc: „Eu nu pot să trăiesc cu foaia de observație în mână“³. Oarecum în sens blagian sau bengescian, Sebastian refuză dezlegarea misterului vieții, de aici refuzul trecutului și al retrospectivei analitice. În această privință, autorul *Fragmentelor...* se declară un anti-proustian, cu toată admirația sa față de scriitorul-model al „autenticiștilor“: „*Niciodată nu m-am urmărit un cuvânt spus, un surâs sau un spasm*“⁴ (sublinierea aparține autorului). Naratorului din acest caiet subțire nu-i este teamă de plictiseală (cât de mult râvnită dispoziție pentru personajele din *Jocul de-a vacanța!*), și nu manifestă nici voința de a arhiva experiențe pentru analize de mai târziu, nici lăcomia „să agonisești bucăți de viață“⁵. Filozofia naratorului adoptă o cu totul altă intenție, renunțarea la acumularea faptelor existențiale, la potențialul lor de a forma un discurs mediocru prin natura lor pur cantitativă. Sebastian optează pentru unicitatea faptului singu-

lar, desprins de înșelăciunea și capcana rotunjirii, iar din acest motiv, în loc să acumuleze pentru memoria voluntară sau involuntară, aici se pune la cale un mecanism foarte delicat – dar nu ostentativ – al anihilării trecutului, pentru receptarea vieții întotdeauna proaspete, eliberate de balastul revolutului și de cantitatea mediocrului. Amorul nici el nu este luat în sine ca o categorie absolută a existenței, ci ca antidot împotriva vieții „devenind prea sigură de ea”⁶.

Particularul lui Sebastian are mai mult în comun cu unicul decât cu subiectivul, termeni sinonimi dar nu identici; subiectivul se definește prin relația cu ceilalți, prin raportare la ei, prin dialog etc., unicului pot să-i lipsească toate acestea, se definește chiar și prin abstragerea relativă de sub condiționarea contextelor imediate. Se renunță la psihologie, dar nu și la un anumit statut special al ființei care împacă particularul cu universalul. De aici și refuzul explicațiilor și analizelor care înrobesc acest statut intermediar prin înfundarea în complicațiile interiorității. Unicitatea existenței individuale este lăsată în voia fluxului universal vegetal. Astfel, nici inteligența nu mai este instrument de sondaj interior, ci rezervată pentru „raporturile mele cu lumea”⁷, este o funcție secundară adică, de bună conduită și de loialitate față de lume. Sebastian nu caută cu înfrigurare organicitatea dintre indivizi, ca Holban, iar când totuși face excepție, momentele sunt taxate ca inutile. De asemenea, nu confruntă în felul lui Camil Petrescu idealuri și idei cu realitatea – se înarmează din timp împotriva experiențelor dramatice, proprii personajelor de tip idealist. Desigur, surprindem aici o anumită rezervă anticipativă față de drame, dar filozofia autorului are un avantaj extrem de prețios, și anume că eroii săi degustă prezentul fără frustrarea valorică a faptului dat. Viața este astfel întâmpinată în mersul ei natural, „vegetal”. Aparatul receptiv al eroilor sebastianieni nu este totuși atotconsumator, ei dispun de gustul selectiv al unicității și privesc cu loială indiferență desfășurarea faptelor comune. Efortul lor nu se consumă într-o confruntare donquijotescă cu himere și cu idei inadapabile realității, ci în construirea unei conduite intelectuale și morale care echilibrează vulnerabilitatea

individuală cu nepăsarea structurală și imensă a lumii. În locul „neliniștii metafizice” atât de acut și dramatic prezentă la Camil Petrescu, la Holban și mai puțin dramatic dar permanentă la Eliade, Sebastian – apropiat în acest aspect de Hortensia Papadat-Bengescu – își formulează o încredere negrăbită și o „superstiție” a miracolelor, o amânare a desăvârșirii compensată cu facultatea echilibratorie a lumii: „Trebuie să fie undeva o greutate care să echilibreze balanța aplecată a trecerii mele pe pământ”⁸ (s. n.). Desigur că această discretă încredere în miracolul lumii ca răscumpărare pentru „schingiuire” este numai retorică și, de fapt, o justificare pentru renunțarea la implicarea imediată în viață și trecerea la un concept simbolic al existenței. „Este ceva regal în tăcerea și absența oamenilor. De aceea eu prefer un simbol unei explicații”⁹. Reversul acestei noi filozofii a echilibrului dintre ispita imediatului și a ordinului „vegetal” al plantelor duce la Sebastian la efortul menținerii acestui echilibru; echilibru care se va dovedi în tot scrisul autorului, inclusiv în *Jurnalul* publicat postum, obținut fie prin reducerea nivelului afectiv prin reflecție (nu analiză!), fie prin anularea reciprocă a termenilor excesivi intrați în ecuație. „Sistemul” funcționează autosustținându-se: individul se retrage în confortul calm al fenomenului natural și nu se individualizează decât în momentele de grație ale promisiunii de unicitate. Idealul, moderat și acesta, este formulat cât se poate de explicit: „Totul nu este încă pierdut, de vreme ce suntem capabili de un gest natural”¹⁰. Ritmul existențial optim este așadar ritmul plantelor, al copacilor care „se iubesc fără efuziune, într-o îmbrățișare ce consumă tot și nu lasă urme”¹¹.

Și, precum la Eliade, filozofia experienței din volumul *Solilocvii* va fi pusă în „valoare” în *Isabel și apele diavolui*, al doilea volum al scriitorului, *Femei*, va fi locul de debut artistic al gândirii sebastianiene, ramificată apoi în piesele sale de teatru cu care volumul de proză produce o legătură și numai prin personajul central Ștefan Valeriu, un fel de Sandu al lui Holban, însă fără obsesiile analitice ale acestuia. Față de Sandu, Ștefan Valeriu pare un narator fără voie, unul care în loc de analiză sau „creație” preferă observația dezinteresată, eliberată atât de obligația

înfățișării lumii exterioare cât și de cea a celei interioare, refuzând cu împăcată și voluptuoasă resemnare orice semnificație. Volumul de nuvele (subintitulat de scriitor „roman”) oferă câteva portrete feminine și prin intervenția lui Ștefan Valeriu, cam tot atâtea relații sentimentale efemere, pătrunse de acea ușoară melancolie a ireversibilului, atât de proprie scrisului sebastianian. Mai mult decât fiecare nuvelă în parte conține raportul naratorului și al autorului față de sentimentul iubirii, de regulă catalizator pentru personajele prinse în jocul ei, cel puțin la alți autori. În loc de pasiuni mirceaeliadești sau camilpetresciene, aici se cultivă „o lene simplă, fără regrete, liniștită ca o vastă absență”¹². Iar dacă retragerea din fața sentimentelor se face totuși strategic, aceasta – prin atracția indiferenței – nu produce mai mult decât un modest gest de mândrie din partea Marthei (o Corină abia schițată, virtuală), sau rare dar excesive din partea lui Renée, soția nefericită și frustrată a unui fermier rudimentar care, însă, acomodându-se și ea dispoziției lui Ștefan, „răspândind în jur un fel de mare umbră vegetală”,¹³ se lasă în voia resemnării; nici capricioasa Odette, cu tinerele ei instincte imprevizibile, nu produce mai mult decât un cuplaj în care „totul e armonios ca o creștere comună de două tulpini”¹⁴, lucid și străin.

Nuvele de fapt se „anulează” una pe alta sau se leagă tocmai prin această necesitate de depășire și uitare; melancolia uneia se răscumpără prin povestirea celeilalte, restabilind gradul zero al nivelului afectiv, „echilibrul”. *Emilie* este portretul unei Sie bengesciene, doar că o versiune nevinovată a ei, portret făcut din curiozitate, căci figura și fizicul ei nearticulat nu puteau servi drept pretext de amor decât ca accident biologic. Neputința fiziologică a femeii dă însă rod prin sacrificiul morții, ridicând nuvela la un nivel de discret și tăcut tragism. Excesul de inteligență al Mariei, din nuvela cu același titlu, nu tinde nici el spre noi semnificații privind varietatea feminină; Maria este pur și simplu o *altă* femeie, una inteligentă care, temându-se de provizoratul sentimental, se lasă prinsă într-o relație ce se transformă în capcana obișnuinței, adică într-un compromis. Dacă celelalte femei practic resemnarea renunțării, ea cultivă – prin

confesiune directă în formă de epistolă adresată lui Ștefan – resemnarea acceptării, fără a scăpa de „un gust amar de timp pierdut”¹⁵ și de teama de a o complica cu o prietenie neclarificată. Ștefan reprezintă pentru această mai puțin „nervoasă” doamnă T., nefamiliarizată cu gustul ascezei, „un teren neutru de viață, o insulă pacificată”¹⁶, necompromisă și neformalizată încă. Poate cea mai sublimă bucată a volumului este *Arabela*, scrisă cu gustul de refuz al povestirii și din plăcerea de a denunța explicații – „de ce Arabela m-a iubit pe mine sau de ce am iubit-o eu pe ea”¹⁷ –, atestând disprețul față de explicații și semnificații, atât de propriu autorului. E aici o frumoasă apologie a neproiectatului și a imprezibilului, o bucurie a misterului întâmpinat fără ideologie sau filozofie, o acceptare fericită a datului și chiar a extraordinarului. Ștefan, „expert tehnic al Ministerului Sănătății din România pe lângă Comisia Internațională de Cooperare Medicală”¹⁸ din Franța, în loc să facă față obligațiilor de serviciu întorcându-se acasă, alege, brusc, să fie coasociatul unei tinere și frumoase actrițe de varietate, Arabela, în *Arabella and partner*, lăsându-se răpit de vraja unei experiențe neobișnuite. Arabela pare un alter-ego feminin *laissez-faire*-ist al lui Ștefan, femeie care adoptă filozofia naratorului și care a rămas cu el „așa cum venise”¹⁹. Naratorul refuză să-și justifice opțiunea bizară, să-și consume energia cu rațiuni psihologice „pentru un lucru atât de firesc”²⁰ – „Arabela ar râde dacă ar ști”²¹. *Arabela* este prima nuvelă din volum și prima creație sebastianiană care respectă pe deplin filozofia existențială circumscrisă în *Fragmente...*, prima, înainte de *Jocul de-a vacanța*, depășind prin poezie pericolul tezismului. Arabela nu este doar un animal feminin cu miros „de carne tânără, destinată în lene și indiferență”²², ci una capabilă de visări și receptivă la himere, știind să-și cultive cu pragmatism și rațiune „iluzia amorului legitim”²³, creând în „societate” impresia unui menaj („de la al 6-lea”) bine funcționând, cu simbolurile ei - cu „țelina cu sos de muștar”²³ -; această „floare inutilă” a trapezelor este proiecția visărilor lui Ștefan, versiune de sirenă domestică.

Totuși, axa principală a scrisului sebastianian ocolește *Femeile*, ea pornind din *Fragmente...*, trecând prin *De două mii de ani*, și

sfârșind în *Jurnal*, căci la Sebastian arta rămâne pe planul doi al priorităților, astfel nu e de mirare că literatura sa a fost considerată ca lipsită de profunzime, numai că s-a evitat tocmai această anunțată ordine de valori, această ieșire voluntară din cursă, formulată din timp în *Fragmente*: „Ce îi pasă unui campion de fugă, dacă cineva îl învinge într-un match de box?”²⁵. Critica literară a citit un literat în timp ce Sebastian pare mai degrabă un moralist și un filozof, desigur fără „sistem”.

Dacă *Fragmentele...* împrumută clișeele metaromanului, *De două mii de ani* poate fi interpretat ca o autobiografie fictivă urmărind forma jurnalului; un jurnal vitalizat prin contextualizarea socială și politică a ideilor din *Fragmente...*; prin experimentarea lor pe viu și fără conotația negativă a experienței, termen folosit uneori de Sebastian dar respins totuși prin simplul fapt că la el experiența se realizează în plan interior și pe cont propriu. Naratorul din *Două mii de ani* este un observator inofensiv, uneori fără voie, dar dotat cu un talent remarcabil de *a face distincție* și de a-și valorifica concluziile vizând mereu un *modus vivendi* pașnic. Aveam de-a face cu un mecanism intelectual orientat spre echilibru, cu căutarea unei cărări, fie ea cât de îngustă, pe care se mai poate circula. Sebastian nu cultivă însă compromisurile, simțul valorii și simțul etic îl fac să exploateze intelectual și cele mai infime șanse de înțelegere și de soluționare. Inteligența scriitorului stoarce înțelepciune chiar și din situații în aparență sau în realitate imposibile. Opiniile critice parcă favorizează atitudinile excesive, „dramatice”, ale contemporanilor săi, soluțiile tensionate. Dacă luăm, în semn de apreciere, efortul de distincție al lui Sebastian, ne dăm seama că spectaculosul conflictelor din operele confracților săi este nu în puține cazuri consecința unor absolutizări excesive sau/și obsesive care sfârșesc, inevitabil, în conflicte dramatice. Or, performanța lui Sebastian merită atenție tocmai pentru acea pasiune a cenzurii și a echilibrului, pentru acel refuz al ispitei dramatice și pentru știința de a duce până la capăt un ideal existențial fără ca acesta să se termine într-o formulă deghizată sau manifestă de capitulare (Ibrăileanu, Holban) sau sinucidere (Camil Petrescu). *De două mii de ani* este o

carte inteligentă, cartea de ucenicie a naratorului pentru maturizarea autorului. Sebastian nu s-a sfiit să renunțe la „creație” sau la „analiză” și să-și „sacrifice” o carte doar pentru a înțelege și „experimenta” raportul individ-istorie în momentul în care termenii relației n-au fost nici teoretic, nici practic ușor de conciliați. Romanul este trecerea unui narator prin istorie, mereu gânditor și reflectând asupra drumului posibil.

Poetica romanului este supusă determinismului istoric, astfel jurnalul devine o formulă de veghe a scrisului; sau Sebastian își creează un mecanism fragmentar al gândirii, unul dispus la alternanța permanentă dintre gândire și reflecție, termeni sinonimi, nu și identici însă. Autorul, conștient sau inconștient, optează pentru formula de jurnal, singura eficientă în timpuri delicate, confuze și imprevizibile. Nu e aici nici o ispită de convenție gidiană, cum prea deseori se afirmă, ci o necesitate imperioasă; este o opțiune logică pentru singurul gen care sprijină starea de veghe a autorului și a naratorului, gen oportun experiențelor necesare și impuse de istorie. Degeaba am căuta la Sebastian prejudecata genurilor, spiritul lui este dispus „uitării”, tocmai pentru o cât mai reală conectare la momentul actual (nu fuga de istorie ca la Eliade, ci de balastul ei), precum și pentru o cât mai adecvată înțelegere a acestuia.

Deși „întâmplările” tânărului narator de etnie evreiască acoperă o relativ îndelungată perioadă biografică din vremea anilor douăzeci, perioadă afectată de antisemitism latent și manifest, jurnalul – întrerupt prin capitole – rămâne mereu simultan trăirii, nimic din lirismul evocărilor și „literatura” completărilor ulterioare. Pentru narator jurnalul fiind mai mult un instrument decât un produs, nu dă nicăieri semne de „slăbiciuni” artistice. Prins încă din anii de studenție în mișcările antisemite, eroul-narator este constrâns să-și valorifice imediat propriile sale concluzii existențiale, astfel încât el evită literaturizarea jurnalului ce i-ar deservi rațiunea. Gândirea are însă o mișcare autonomă de generare a abstracțiunilor, iarăși periculoase pentru pozițiile obiective, fructificabile în realitate, încât elanul gândirii trebuie mereu cenzurat printr-o alt fel de gândire (reflecție) sau regândire.

Nu e întâmplătoare preferința vacanțelor și evadărilor la eroii sebastianieni ; această permanentă rămânere la mijloc se produce numai printr-un efort intelectual epuizant. Astfel nu atât cu refuzul socialului se explică evadarea la autorul *Jocului de-a vacanța*, ci cu voința de a scăpa de interminabila examinare a sinelui și a lumii, de acel efort intelectual fără repaos. Socialul este totuși denunțat pentru prețul pe care îl cere individului : prețul dezindividualizării. Studentul la Drept și apoi la Arhitectură nu crede într-o cunoaștere adecvată decât în cazul în care individul se desprinde măcar experimental de colectiv, și poate gândi singur. Eroul, aparținând unei colectivități etnice determinate, își caută șansele „de a fi singur într-o lume care te crede a ei”²⁶ și de a obține o existență și mai ales o gândire lipsită de promiscuitate ; de a se opune ideilor preluate, și de a rezista tentației „înduioșării în comun”²⁷. Se încearcă aici – prin „uitare” – ieșirea din determinismul istoric fatal și redefinirea vieții prin efortul intelectual al reluării ei virtuale. O prezență discretă și o absență manifestă sunt termenii pe care naratorul încearcă să-i stabilească. Pentru securitatea lucidității, socialul este prima dată pus în paranteză sau depopulat, apoi recolonizat, dar numai prin simbolurile lui, prin personaje care fiecare reprezintă o idee sau o strategie a vieții. În această privință romanul este „fals”, căci personajele sunt prezente numai în măsura în care reprezintă o idee, și nu în măsura în care trăiesc. Se face un schimb, fie cât de scump, între idee și viață, în favoarea celei dintâi, dar pentru a doua, căci viața nu poate fi trăită fără găsirea principiilor călăuzitoare într-un moment istoric tulbure : cursurile lui Ghiță Blidaru sunt metafore ale ideilor la care studentul nu poate renunța, acceptând, strategic, chiar și umilința : „am primit doi pumni în timpul prelegerii de azi și am luat opt pagini de note”²⁸. Blidaru, până la un punct, este intuiția și năzuința naratorului - *ideea inutilității ideilor* -, o filozofie a vieții fără filozofie, opțiune pentru ritmul natural al existenței și refuzul celei intelectualizate. Atracția naratorului pentru paradoxuri – o filozofie a naturalului sau a biologicului când acestea nu au nevoie de filozofie ! –, și mai ales necesitatea unei filozofii paralele cu cea care se desfășoară în realitate, men-

țin naratorul, și astfel romanul, în perimetrul ideilor, într-o permanentă dezbatere a binelui și a răului, amintind ici-colo de extraordinarele dialoguri din *Galeria cu viță sălbatică* a lui Constantin Țoiu, unde frumusețea reflecțiilor asupra existenței concurează cu frumusețea pasajelor strict epice.

Jurnalul se prezintă ca un text care își cenzurează mereu mișcarea automată și parcă inevitabilă spre abstracțiuni și general, și care încearcă să evite capcanele patosului atât de ispititoare pentru un individ foarte aproape de statutul de victimă a istoriei. Relațiile sociale, prietenești sau sentimentale ale naratorului sunt ierarhizate în funcție de contribuția lor la o viziune și o practică existențială cât se poate de lucide, neafectate psihologic. La propunerea profesorului său de economie politică, Ghiță Blidaru, naratorul trece de la Drept la Arhitectură pentru un mai mare potențial de concret și pentru efectul calmant pe care practica arhitecturii îl implică : „n-am făcut niciodată nimic mai liniștitor decât acest joc cu plastilina, material docil și mlădios, dar, în același timp, având ciudate inițiative, căci uneori mă trezesc ținând între degete o formă pe care n-am căutat-o”²⁹. Pe plan sentimental se consolidează schimbul de perspectivă realizat anterior pe plan profesional. Iubirea, „un pact tacit de libertate și lene”³⁰ sau „rechemarea la individual”³¹ anihilează jurnalul prin neglijarea ideilor abstracte și generale, făcând posibilă trecerea de la „noi” la „eu”, individualizarea adică, acea uitare și acea renaștere prin senzația de proștețime pe care o crează. Amorul la Sebastian, sentiment cenzurat totuși și refuzând rotunjirea lui spre un roman, are ceva din calmul biologic și domestic liniștitor, antidot împotriva abstracțiunilor neliniștitoare, „metafizice” – el duce la o adevărată golire a reminiscențelor sentimentale și prejudecăților mentale din trecut. Eroul ajunge de la întrebările mari la certitudinile mici, scăpând de povara și reflexele gândirii abstracte : „Este în orice iubire ceva *originar*, un principiu de naștere, de creare de la început a tuturor lucrurilor”³². Filozofia lui Sebastian, această permanentă ieșire din determinism și căutare a momentelor de „renaștere”, nu e o goană după experiențe noi, ci teama de învechirea și absolutizarea lor, frica de compromitere

a libertății și a singurătății, de înșelăciunea obișnuințelor și de conceptualizarea lor. Despărțirea de colectiv și afirmarea singurătății sunt iarăși lipsite de orgoliu, acte ambigue, sunt însă condiții ale autodefinirii pentru stabilirea raportului cu *ceilalți*. O singurătate din nevoie, și inofensivă așadar, un preambul de reintegrare de o altă, superioară calitate, căci numai o singurătate trăită din plin, „experimentată” până la egoism și mândrie, poate fi depășită spre acea reîntoarcere în pădure a copacului. Naratorul își dă seama de artificialul singurătății de natură intelectuală, de condiția falsă și nesănătoasă a „plantelor de apartament”, de acea „anulare treptată a instinctului de vehemență vitală”³³, ce nu e altceva decât „o rușinoasă fugă din biologie”³⁴. Sebastian pune așadar condiții solidarității: spațiul primitiv trebuie să fie reglat de logica și ritmul naturii, a speciei umane „originare”, în condiția ei necompromisă, biologică.

Reabilitarea socialului – „întoarcerea copacului în pădure” – se realizează în capitolele dedicate lucrărilor de construcție de pe șantierul de la Uioara, la societatea de exploatare petrolieră Rice, locul unde se ciocnește „punctul de vedere al prunilor” cu „punctul de vedere al sondelor”; un loc unde se poate experimenta raportul dintre real și abstract. Este o luptă și o împăcare între cei doi termeni – sterilitatea frumoasă și rece a ideii organizează realitatea, dar realitatea „compromite” ideea remodelând-o după regulile proprii. Ideea se apropie de real „simplificându-se”, renunțând la „precizia” ei inițială, iar realul refuză a se lăsa conceptualizat, dar, pătruns de spiritul loialității, colaborează la valorificarea ideii corectate de dreptul la cuvânt al prunilor. Momentul Uioara reprezintă pentru narator, deși prins între procese contradictorii – „țârâitul greierilor” și uruitul sondelor –, un fel de repaos față de perioada studentească marcată exclusiv de criza identității și de soluționarea problemelor de conștiință printr-un neîntrerupt autocontrol intelectual. Uioara e experiența care relativizează anii universitari, limpezește gândirea naratorului eliberând-o de abstracțiuni, simplifică viziunea tocmai prin descoperirea complexității trecerii de la idee la realitate (aici de la schemele construcțiilor industriale la aplicarea lor în siste-

mul social). Naratorul conștientizează bucuria concretului și observă efectul benefic al renunțării la termenii absoluți ai gândirii: „cât de sensibil și deschis este băiatul ăsta din momentul în care îl scoți din marxism și dialectică”³⁵. Depășind la Uioara sentimentul „voluptuos” al persecuției din tinerețe și descoperind în lume „o formidabilă doză de indiferență”³⁶, naratorul își circumscrie mai destins o strategie de viață lipsită de pasiunea iluziilor dar și de cea a deziluziilor, lăsând să treacă furtunile, să obosească excesele. Neutralizarea extremelor vizează aici câștigarea terenului pentru echilibrul necesar cultivării singurătății, însă acest mecanism de anihilare ce se manifestă și în plan stilistic prin utilizarea abundentă a oximoronului face ca să nu mai rămână decât un teren pustiu, prielnic buruienilor și nu renașterii – „E timpul plantelor amare”³⁷. Lupta dintre sondele lui Vieru și prunii lui Ghiță Blidaru (metaforele intelectualului și ale „țăranului”) devine un război epuizant pentru amândouă părțile sau o dominație alternantă a lor, dar care nu duce în nici un fel la echilibru sau armonie. Biologismul și filozofia plantelor discreditează inteligența, iar inteligența (în forma ei absolută) sfidează natura. Termenii opuși ocupând tot, dar anulându-se, pentru calea de mijloc nu mai rămâne loc. Singura „soluție”, a *trecerii*, este lăsată, oximoronic, în voia (ano)timpurilor: „E o noapte pentru fiecare zi, este o umbră pentru fiecare lumină”³⁸.

Acest frumos roman „neterminat” din cauza acestui status quo al antinomiilor pe care îl cuprinde sau implică, ba chiar îl dezvoltă, va fi lămurit sau, dacă vrem, continuat în splendida replică dată de Sebastian profesorului Nae Ionescu în *Cum am devenit huligan*, o capodoperă dacă nu a literaturii, a scrisului românesc fără discuție. Dacă în *De două mii de ani* Sebastian a experimentat singurătatea prin personajul său anonim fără s-o epuizeze, deși alter-ego-urile prietenilor „rinocerizați” populează textul dar beneficiază încă de loialitatea naratorului și de deghizarea ficțiunii, scriind *Cum am devenit huligan* autorul plătește prețul complet al singurătății complete și, pierzând deja totul, nici nu se mai adresează prezentului, ci posterității. (Această destinație specială a textului ar fi putut să stârnească curiozi-

tatea spiritelor critice ale vremii și ale posterității, dar se pare că asta nici astăzi nu s-a făcut mulțumitor, dovadă lectura „concesi-vă” a *Jurnalului*). Sebastian explică cât se poate de exact accidentul prefeței lui Nae Ionescu, dar nu-și putea da seama că de fapt nu publicarea ei a fost nefericită, deși momentul istoric era inoportun, ci inițiativa, fie ea cât de nevinovată în 1931. Motivul adevărat al ideii de a-i cere profesorului un text introductiv la romanul *De două mii de ani* se ascunde în voința lui Sebastian de a-și scoate naratorul din dilemele sale interioare, ce-i drept, greu de soluționat, cu sprijinul unui spirit exterior și avizat, iar acest adaos să poată fi introdus între copertile volumului („să-mi lă-murească, cel puțin în intenția mea, o sumă de întrebări hotărâtoare”³⁹). Ideea era justificată, dar întârziată, cu toate că rezolvarea unei serii de antinomii structurale nu știm cum s-ar fi putut executa formal, din afară, și de altcineva. În roman Sebastian a dezvoltat atât de mult termenii antinomiilor – individual/colectiv ; concret/abstract ; pasiune/spirit critic, eu/noi etc. –, încât nici un gânditor de talia lui Nae Ionescu nu putea să-i vină în ajutor, eventual putea să subscrie la ideea unei asemenea baricade compuse din sensuri opuse, ori la demolarea ei. „Soluția” autorului prefeței s-a dovedit cât se poate de arbitrară și inadecvată, precum și total lipsită de empatie, suprapunând peste antinomiile individuale ale personajului, adică peste ale unei ființe fictive, o altă, opresivă și superioară antinomie, a evreimii, a unui colectiv real și istoric determinat. Sebastian a căzut victimă unei dihotomii interioare analoge dar nu identice cu cea a etniei sale : a cerut prefața tocmai într-o ipostază „naivă” (pasionată) a personalității sale și, fatal, într-un moment de metamorfoză latentă și invizibilă a profesorului. Nae Ionescu își schimba peste noapte nu doar atitudinea morală față de discipol, ci și pozițiile cvasi științifice asupra evreimii. În textele sale despre iudaism, publicate înainte de apariția romanului *De două mii de ani*, rezuma contradicția iudaică astfel: „Dar și atunci echilibrul este îndoielnic. Căci niciodată accentul fundamental al vieții iudaice nu a căzut în același fel asupra momentului național și religios. Ci întotdeauna interesul a pendulat între aceste două momente”⁴⁰.

În prefață însă – așa cum demonstrează Sebastian în *Cum am devenit huligan* – nu mai pomenește de natura interioară a suferinței iudaice, idee susținută înainte ferm, ci o exteriorizează ; o relaționează explicând-o cu raportul pe care l-au avut evreii cu celelalte popoare – o politizează adică, instituind și justificând antisemitismul.

Nae Ionescu s-a dovedit un lector tendențios și un prieten brutal : a ratat ca spirit critic prin devierea accentelor puse de roman, reducându-l la o singură problematică, la cea evreiască, deși structura oximoronică a naratorului nu poartă neapărat specific etnic, sau cel puțin problemele discutate acolo ne pot trimite la orice individ minoritar din orice fel de lume majoritară ; de asemenea, se cuvenea cel puțin să-i comunice discipolului său - care, culmea, în acest roman săvârșea un fel de „exercițiu de admirație” -, schimbarea poziției sale față de esența suferinței iudaice, afixată în repetate rânduri cu atâta competență. Nu se cuvenea să citească textul ca document, ci ca roman, precum nu se cuvenea să-l înțeleagă ideologic, ci ideatic. Practic, Nae Ionescu a scos arbitrar naratorul anonim al romanului din contextul său fictiv și l-a plasat în realitatea istorică a prezentului, nominalizându-l iarăși arbitrar (Iosef Hechter). Astfel profesorul a falsificat statutul textului și și-a obligat discipolul să accepte un teren de luptă străin, *exterior*, unul politizat dar profesorului familiar, un teren adică pe care acesta din urmă se putea manifesta victorios până la cinism. Dar omul Nae Ionescu se compromite, de fapt, și în calitate de model al alter-ego-ului său din roman (Ghiță Blidaru), căci gestul său, greu de calificat (și calculat în tăcere), îi demască mult afixata sa loialitate universală și „vegetală”, tocmai acea pretinsă calitate care stătuse la baza ficționalizării lui. Dușmanul de odinioară al ideilor abstracte abuzează în prefață de axiome ca de niște forme inatacabile ale gândirii, sau ca de expresii ale autorității profesionale. Pe scurt, demonizându-se fără a clipi, Nae Ionescu întoarce spatele vechii sale identități morale, celebrate printre studenții săi cu atâta efect. Și totuși, după o criză costisitoare a vocației de detașare, în *Cum am devenit huligan* Sebastian își revine magistral: capabil și în

continuare să facă distincție, din calitățile profesorului său păstrează în amintire ceea ce a mai rămas.

Neașteptatele atacuri aduse romanului și autorului său au accelerat procesul de însingurare al lui Sebastian, care în *De două mii de ani*, prin personajul său, încerca încă să împace sentimentul de solidaritate cu dreptul la individual. Scandalul, dar mai ales atitudinea profesorului au făcut ireversibilă trecerea scriitorului la un și mai acut sentiment existențial de singurătate. Nae Ionescu a exploatat în cel mai inacceptabil mod de insensibilitate tocmai „soluția” de suspans a naratorului care *pendula încă* între solidaritate și singurătate. Altfel spus, a brutalizat timpul pe care Sebastian și l-a permis pentru a-și elabora extrem de problematicul său echilibru. Dacă singurătatea părea înainte conjuncturală sau o *poziție experimentală liberă* –, Nae Ionescu i-a arătat natura ei ontologică, opresivă și fatală. Dar, culmea, Sebastian este ostracizat și din sentimentul oarecum confortabil al singurătății, fiindu-i brutalizată acea „fireasca, simpla, involuntara rămânere a ta, în tine”⁴¹. În timp ce mulți dintre contemporanii săi se grăbeau voluntar să se ascundă în costumele legitimizează și de cea mai recentă modă a iresponsabilității individuale, lui Sebastian nu-i mai rămânea nici o resursă de singurătate necompromisă de lumea care îl înconjura. Omul care iubea viața în cele mai simple forme posibile dar concrete, o altă ironie a destinului, trebuia să-și definească singur identitatea doar în termeni abstracti: libertatea spiritului critic. Iată cum omul viu devine o idee, chiar dacă superioară.

Jurnalul propriu-zis al scriitorului reprezintă – sub presiunea evenimentelor politice din România de atunci, tot mai neliniștitoare și cu repercusiuni asupra vieții autorului – ieșirea confesiunii din lumea ficțiunii. Experimentarea literară a condiției umane reale fiind taxată de contemporani în felul cunoscut, Sebastian nu-și mai permitea luxul jurnalului ca artificiu, gratuitatea faptului artistic, cu toate că, din motive prea circumstanțiale, nu renunță nici în continuare la ficțiune sau, mai bine spus, la „valorificarea” literaturii, cum nu renunță nici la aprecierea documentului ca sursă de literatură, dând o frumoasă definiție a

trecerii vieții în artă: „Dacă arta nu este o simplă transcriere a vieții, ci o ridicare a ei la o expresie sintetică, dacă ea nu este o îngrămădire de fapte, ci o alegere de semne caracteristice, atunci procesul ei de creație trebuie să fie lent, complex și îndelungat. De la a lua cunoștință de materialul uman, asupra căruia va lucra, până a degaja din acest material semnificația și esențialul, artistul are nevoie de un timp de elaborare interioară și de reflexie. Adevărurile sufletești nu sunt evidente”⁴¹. Fragmentul poate fi considerat ca un extras dintr-o poetică a autenticității, căci se circumscrie trecerea de la faptul brut la literatură; simțul proporției la Sebastian, atestabil în toate domeniile pe care le-a practicat, ne lasă să bănuim la el mai mult diferite feluri de distanțe față de obiectul privit, diferite situații față de viață, și mai puțin diferite niveluri de transfigurare. La el nicăieri documentul nu apare doar ca document și nicăieri ficțiunea doar ca ficțiune. În primul caz pâlpaie întotdeauna și o mică undă de semnificație, în al doilea caz pâlpaie și viața imediată, iar în amândouă o blândă atmosferă de resemnare față de tot ce i-a fost dat.

Jurnalul e poate singurul text din perioada interbelică pe care îl putem numi jurnal intim clasic sau jurnal-model, deoarece corespunde și celor mai exigente criterii ale unei poetici a genului: se ține de fapt fără întreruperi, aproape până la moarte, este datat, cuprinde însemnări de tot soiul, sinceritatea nu se pune la îndoială, literaturizare nu e nicăieri, informațiile cuprind domenii vaste (de la viața intimă, sentimentală până la evenimentele politice, de la considerații despre artă și literatură până la date despre contemporani, de la ideologiile timpului până la știri de război, de la prieteni fideli până la prieteni „convertiți”), și seria poate continua la infinit. Comparat cu al lui Sebastian, cât de monotone par *Notele zilnice* ale lui Camil Petrescu –, și faptul nu surprinde, căci pe când Camil Petrescu detesta genul, Sebastian, fără patos totuși, prin aprecierile aduse lui Jules Renard și lui Stendhal, legitimizează, indirect, genul.

Într-un eseu dedicat jurnalului intim românesc, Mihai Zamfir împarte jurnalul în două variante: unul este numit „jurnal de existență” și se ține mereu, indiferent de valoarea evenimentelor,

celălalt se numește „jurnal de criză” și se ține în momente „cruciale” ale vieții. Concluzia criticului este formulată în întrebare: „de ce literatura noastră numără foarte puține jurnale de existență și relativ numeroase jurnale de criză?”⁴³. Iată însă că avem un caz – criticul nu putea să citeze jurnalul lui Sebastian, încă nepublicat – care pornește dintr-o criză (scandalul în jurul romanului *De două mii de ani*), dar care apoi urmărește drumul încet și clasic al „jurnalului de existență”, tip Amiel. Sebastian se deosebește de Camil Petrescu tocmai prin faptul că așterne pe foile albe și mărturia unor evenimente și zile mai senine sau mai plăcute, sau cel puțin mai relaxante, nu doar cele umbrite de circumstanțe triste și umilitoare, deși, pe măsură ce jurnalul înaintază, autorul lui este tot mai marginalizat în societate, și rămâne tot mai singur. Jurnalul lui Sebastian pare un efort zilnic de supraviețuire esențială, nu conjuncturală; de legitimare interioară împotriva ilegitimării exterioare, de concentrare a inteligenței împotriva reflexelor interioare ale exteriorului. Prin capacitatea de a se detașa de propriul său destin ingrat, scriitorul privea cu o superioritate inofensivă „rinocenizarea” contextului în care trebuia să trăiască și să îndure ostracizarea, încât pasivitatea sa nativă ar fi tentant să fie pusă pe seama conjuncturii. Ironia este că o asemenea judecată, falsă ca o prejudecată, e sugerată chiar de autor: „Dacă drumurile din afară nu mi-ar fi toate închise, le-aș găsi atât de ușor pe cele interioare?”⁴⁴, se întreabă naratorul din *Fragmente...* Răspunsul ar putea fi, desigur, un „da”, căci în tot scrisul lui Sebastian, marcat efectiv de propria sa existență reală, este mai puțin vorba, totuși, de o închidere în sine, ci – începând cu *Fragmentele...* – de o construire sau, poate mai bine spus, de o acceptare a sinelui prin descoperire. Sebastian își formula deja în prima sa carte aproape toate toposurile definitorii ale alter-ego-urilor sale din volumele ulterioare (romane, teatru, jurnal).

În dicționarul *Scriitori români* (1978) primul aliniat formulează o opinie care, din păcate, nu a încetat să rămână actuală în aprecierea operei scriitorului: „S. a scris eseuri scilpitoare, romane interesante, principala lui vocație însă e aceea de dramaturg: în teatru se revela timbrul inconfundabil al personalității sale;

dacă romancierului i se poate reproșa gideismul, dramaturgul exprimă mai exact universul său existențial”⁴⁵. (I. C.) Credem, însă, că romanele sale sunt mai mult decât interesante și „timbrul inconfundabil al personalității” se revela suficient și în *Fragmente...*, și în *De două mii de ani*. Din fericire, în *Dicționarul Scriitorilor Români* (2002), tot în primul aliniat, Ion Vartic corectează prejudecata: „O eroare constantă care se face în analiza operei lui S. constă în ignorarea relațiilor ideatice subterane dintre romanele și piesele sale”⁴⁶. Observația excelentului critic clujean, scoasă dintr-o profundă analiză a scrisului sebastianian, este poate și mai valabilă („relația ideatică”) între romane și jurnal, căci teatrul reprezintă tocmai evadarea din lumea și dilemele romanilor. Organicitatea operei sebastianiene este mai solidă între romanesc și document, dovadă este *Cum am devenit huligan*, acest text care poate fi înțeles nu doar ca expresie polemică, ci și ca o poetică ulterioară a romanului hulit de critică. Premisele și postulatele din roman se clarifică în document. Opțiunea singurătății fiind în roman virtuală, în document devine reală și manifestă. Linia de demarcație se trage între romane, documente (jurnal) și teatru, deoarece în prima ipostază sentimentul existențial ia forme acute și poartă o miză, în a doua se încearcă tocmai eliberarea, „jocul” cu o *alt fel* de existență, desprinsă de lumea uniformelor. În ignorarea sau relativizarea valorii romanilor sale de către opinia critică înțelegem un fel de refuz al responsabilității individuale și o preferință pentru „transfigurări”, căci altfel în romanele sale de tip confesiv Sebastian rămâne pe deplin fidel programului său „autenticist”, dovedind o inegalabilă sinceritate, profunzime ideatică și talent de a crea atmosferă (aici poate doar Blecher îl concurează). În primele sale romane ce împrumută formula jurnalului, lipsește, e adevărat, drama „moral-cognitivă”⁴⁷ (Ion Vartic) a lui Camil Petrescu. Am completa, însă, o altă constatare a distinsului critic: în loc de „aspirația către intensificarea trăirii (și) problematizarea excesivă”⁴⁸ a autorului *Ultimei nopți...*, Sebastian se menținea mereu și voluntar tocmai în calmul plantelor, în vocația sa de „copac”, pentru a urmări idealul viziunii sale: de-dramatizarea existenței. Primul său roman, *Fragmen-*

te..., seamănă, încă, cu un fel de jurnal de vacanță, inofensiv și neafectat de conflictele interioare ce vor apărea mai târziu, jurnal în al cărui răstimp naratorul își constituie *eul*, structura personalității; iar privirea în sine nu duce iarăși la excesul subiectivității, deoarece urmărește doar un diagnostic la rece, inițial, pentru a-și găsi un program existențial adecvat. Nimic din voința de exhibare sau valorificare spectaculoasă a interiorității; nici unicitatea ca primă trăsătură a profilului nu conduce la orgoliul individualității, ci face doar mereu posibilă rămânerea (o pseudo-evadare) în interioritatea impenetrabilă a sinelui; anonimată păzită de unicitate și unicitate păzită de anonimată. Descoperirea unicității ca dat irevocabil și ca mister impenetrabil scutește ființa de orice obligație de comunicare și angajament. Am risca să afirmăm că profilul interior al personajelor sale e dat din primele pagini ale creației sale și că nu mai putem vorbi de o evoluție, eventual de o acutizare, ci mai bine de un traseu al lor cu mereu aceeași față: „a fost să pricep *la timp* că, deși existența mea este un fapt unic în desfășurarea lumii, un fapt fără precedent și fără urmare, totuși ființa mea intră în cadrele mari ale zoologiei”⁴⁹. Individul se poate împăca așadar cu ritmul mare al naturii – „Eu n-am avut crize sufletești. Am avut numai anotimpuri”⁵⁰. Implicarea în momentul actual va fi interpretată ca slăbiciune, ca o exagerare a sinelui, și atunci vine inevitabil regretul și sentimentul inutilității: „am căutat și eu uneori semne de comuniune în ochii altuia... dar n-au fost decât scurte momente”⁵¹. Personajele lui Sebastian, dar mai cu seamă naratorul său din *Fragmente...* și din *De două mii de ani*, vor deveni prezențe în timpul mare al naturii și absențe în timpul mic al cotidianului. Germenii teatralității, ai lumii interpretate ca spectacol, apar și ei în acest caiet „găsit” la începutul carierei sale de scriitor: „Este între spectacolul lumii și mine o dungă de obscuritate și una de lumină, pe care o păstrez intactă, fără sentimentul acela mărunț căruia i se spune *curiozitate*. Pentru o viață de om, atâta e de ajuns”⁵². Imposibilitatea comunicării celui „baricadat” în sine prevestește lirismul pieselor în care cei ce vor să comunice ajung să monologheze, unul alături de celălalt, totuși solidari. Dacă naratorul *Fragmentelor...* pune bazele unei

filozofii existențiale, cel din *De două mii de ani* o experimentează, iar personajele din piesele de teatru se eliberează și de filozofie, și de „experiențe”, și pun în practică o himeră, în măsura „pragmatismului” de care dispun. Organicitatea ideatică pe care o sugerează Ion Vartic în eseu citat este desigur indiscutabilă, relație evidentă în mod deosebit cu partea „biologică” a romanelor (mai puțin cu cea eseistic-teoretică), cu părțile românești care cedează ispitei vegetale, cu pasajele în care pendula se apleacă spre terestru. Piese de teatru preiau doar „țârâitul greierilor”, nu și zgomotul sondelor, subliniind elementul calm al antinomiei cunoscută în *De două mii de ani* și sfidând celălalt element, al inteligenței. Prima discuție mai aprinsă între Corina și Ștefan din *Jocul de-a vacanța* vizează tocmai inteligența femeii, respinsă categoric de Ștefan: „Ești o intelectuală!”⁵³. Piesa o putem înțelege drept soluție a dilemei lăsată în suspans în *De două mii de ani* și în *Cum am devenit huligan*; o frumoasă replică și o opțiune ideatică definitivă.

Lipsa de profunzime și de dramatism pare o atât de generală idee critică raportată la scrisul autorului, încât devine suspectă, excluzând parcă posibilitatea exprimării sensului dramatic în mod delicat și poetic. Câtă dramă, mândrie umană și poezie nu poartă eroii din *Jocul de-a vacanța*, sosiți în pensiunea Weber ca niște indivizi îmbolnăviți iremediabil de realitatea socială, încât au nevoie de o jumătate de sejur, ca de o perioadă de incubație necesară ca să se adapteze naturii (umane); să treacă de la sentimentul naufragaților prizonieri la libertatea celor ce „navighează” pe mări și oceane. Ei trec din trezia lor compromisă, adusă cu ei, printr-un somn prealabil purificator, dispuși la uita-re, spre starea igienică a reveriei. Lecția lui Ștefan, acea metodică a fericirii formulată în deviza „o zi cu soare”, este asumată și cultivată de toți, iar gestul final, al plecării Corinei, cu tot efectul lui melodramatic, este echivalent cu păstrarea visului prin renunțare, cu ocrotirea misterului uman și a ideii de impenetrabilitate a individului. Idei suficient de profunde pentru o piesă scrisă din motive conjuncturale, în vremuri când lumea alerga după uniforme. (Într-un interviu dat revistei *Apostrof*, Ion Pop îl identifică

magistral pe autorul *Jocului de-a vacanța*, numindu-l „omul fără uniformă”).

Jurnalul scriitorului, adică viața sa adevărată mărturisită în text – ce ironie a destinului! – reprezintă eșecul celei mai inofensive concepții de viață, eșecul absenței. Idealul existențial al lui Sebastian – statutul de plantă – produce paradoxul esențial al scrisului său: orice manifestare sau act uman („evadarea copacului din pădure”) trădează automat acest ideal sau, altfel spus, îl compromite. Autorul-narator al *Fragmentelor...*, cu toată vocația sa de a rămâne doar un „aventurier” printre „monotone desfășurări de fapte neutre”⁵⁴, nu se poate lepăda de inteligența sa nici practicând detașarea. Orice exteriorizare echivalează cu o reîntoarcere a copacului în pădure. Cu cât face un mai mare efort Mihail Sebastian ca să scape de inteligență – „se poate foarte bine lipsi de ea”, amăgindu-se chiar: „O păstrez în raporturile mele cu lumea” –, cu atât o practică mai eficient. *De două mii de ani* încearcă să rezolve acest paradox printr-un artificiu. Împotriva opiniilor critice de până acum, credem că în persoana lui Ghiță Blițaru e bine să vedem și un alter-ego satelit al scriitorului (nu doar figura lui Nae Ionescu, cum se crede de obicei) pentru a rămâne pe cât posibil fidel structuralei sale absențe. În timp ce „celălalt” alter-ego al lui Sebastian – cel autentic, naratorul – se lasă implicat în circumstanțele vremii (totuși, cât de subtilă salvare a libertății în angajament și a abstractului în concret!): „Ce iubesc mai mult în arhitectură este simplificarea progresivă a ideii, *organizarea visului*”⁵⁵ (s. n.), o altă parte a eului său e plasată unui alt personaj. Această sciziune sau autodistribuire este lesne de argumentat. Ideile „zoologice” ale lui Ghiță Blițaru – „lenea de plantă”, „lipsa de agresivitate în fața existenței”⁵⁶, sau „eu n-am nimic de făcut cu viața, viața are totul de făcut cu mine”⁵⁷, sau „(f)iecare bucurie își are anotimpul ei, fiecare durere pe al ei”⁵⁸ – sunt lansate încă de naratorul *Fragmentelor...* Renunțarea la inteligență din primul volum, precum antiintelektualismul lui Blițaru din *De două mii de ani*, sunt două fețe ale aceleiași medalii. Acest jurnal românesc autobiografic reprezintă pentru eroul-narator un experiment: încercarea, chiar dacă ratată, sau mai

bine spus nefinalizată, de a socializa și astfel legitima singurătatea: „Am jucat prea mult pe tabloul lucidității și am pierdut”⁵⁹. Confesiunile lui Sebastian sunt poate singurele dintre cele interbelice care nu pornesc de la crize interioare – „Eu n-am avut crize sufletești. Am avut numai anotimpuri” –, dar, evitându-le, scriitorul ajunge, fatal, la altele, de proveniență exterioară. *Cum am devenit huligan* reprezintă o perioadă de trecere de la ficționalizarea existenței la tratarea ei în direct. Se mai păstrează, prin lămuriri, problematica și mai ales modul de explorare din *Două mii de ani*, recunoscând un fel de eșec al soluționării antinomiilor – „Timpul este desigur o soluție înceată, iar „cîndva” un termen nesigur”⁶⁰, sau: „E posibilă această linie de mijloc? E posibil acordul atîtor drumuri contrarii? Nu știu”⁶¹. În același timp, făcând bilanțul a ceea ce se numește cazul *De două mii de ani*, scandalul adică – „(e) a zguduit echivocurile amicale, a bruscat ezitățile de sentiment, a grăbit sinceritățile și violențele de limbaj”⁶² –, Sebastian trece la mai puțin echivocul mod de a se exprima, la jurnal, păstrând din experiența trecută doar și exclusiv singurătatea: „Nu bănuieți ce excelent exercițiu de singurătate este o asemenea întîmplare”⁶³.

Deși document autentic inegalabil, *Jurnalul* renunță, paradoxal, la cele mai infime recuzite ale literaturii autenticiste, singurul filtru al consemnării evenimentelor fiind spiritul critic și de observație în starea lui cea mai pură. Lumea nu mai este a personajelor, nici a personalităților, ci al mecanismului de observație neînhibat de construcție, „viziune”, ideologie etc. Orice tentativă de organicitate a lumii este respinsă fără ostentație, dar și fără echivoc. Construcțiile ideologice și spirituale ale contemporanilor sunt văzute, just, ca niște forme de deghizări spre general, spre „uniforme” ale micilor egoisme în care ele apar, fără să mai fie nevoie de intervenția interpretării auctoriale. Teama de atomizare și pierdere în singurătate a contemporanilor în timpuri imprevizibile se manifestă în graba de integrare a lor în vreo ideologie sau în formele ei instituționalizate, într-o vigoare a spiritului de breaslă și comunitate. Cel care o recunoștea nu era altcineva decât Nae Ionescu: „teoria mea a colectivelor este o

fugă de singurătate, o încercare tragică de a ieși din însingurare”⁶⁴.

Autenticitatea acestui document sfidează orice criteriu de lectură prestabilit sau căutat, încât orice lectură „tematică”, „literară” sau de altă natură, care încearcă demontarea sau clasificarea textului, este sinonimă cu falsificarea sensului și spiritului său anticonstrucțional, antiliterar, antitendențios etc., Chiar și o prefață, fie ea binevoitoare, pare de o utilitate discutabilă în cazul acestui document care, prin simpla consemnare a faptelor, pune problema de natură morală a contemporanilor (o notă asupra ediției ar fi fost poate mai binevenită și suficientă), căci prefețele implică și ele aprecieri, relativizări, presupuneri etc., violează puritatea inițială a textului, lansând opinii care provoacă alte opinii. Or, jurnalul implică o poetică absentă, un principiu ordonator fără principiu, o simplă voință de a înțelege, un fel de „să primesc lucrurile cum sunt”⁶⁵. Nu credem că textul ar ascunde intenții latente (cum o crede autorul *prefeței*) ; aici tot ce este de înțeles este și spus. A publica o prefață la unul dintre cele mai valoroase jurnale românești „corintice”, fără asumarea viziunii lui „definitive”, pare un act cu risc. E greu de prevăzut care va fi în continuare destinul acestui document dacă chiar în prima frază a prefeței se anunță ideea, de către un autor bine documentat, că Sebastian, dacă ar mai fi trăit, și-ar fi publicat textul transfigurat literar. Încrederea într-o asemenea „virtuală” transfigurare nu exclude ideea de „corectare” sau de relativizare a jurnalului, a sincerității lui nemeditate, fără însă de a fixa cauzele, „nemulțumirile”. (S-ar putea însă ca această sinceritate inedită să șocheze). A vedea în *Jurnal* doar un material brut sau a vedea în el mai multe jurnale, echivalează cu a nu vedea în el *un singur jurnal definitiv, indisolubil*. Tematizarea textului este desigur posibilă, dar în acest caz se cuvine accentuată artificialitatea demersului, ținând cont de spiritul ușor de atestat al textului, și anume de oroarea de rotunjire și chiar de departajare. Sebastian a scris un „bloc de cuvinte” tocmai pentru că nu înțelegea nici el istoria *în* și *din* mers. A-i împrumuta subînțelesuri când el căuta înțelesuri...?! Orice „romanizare” este respinsă tocmai în favoa-

rea realității extrem de „multicolore” din jurul scriitorului, o realitate care trebuia consemnată ca să nu fie uitată, să fie păstrată în esența sa de realitate. Sebastian nu-și rescrie textele, le păstrează destinația și genul original – dovadă că și în romane utilizează convenția jurnalului, discursul „natural” al gândirii, refuzul intervenției ulterioare. În *Jurnal* se experimentează tocmai potențialul de semnificație sau sens al faptelor reale, neîmpietite între ele sau urmărite pe planurile lor distincte. Jurnalul sentimental nu se vrea roman sentimental, jurnalul de război nu se vrea roman de război, jurnalul prietenilor convertiți nu se vrea roman al unei generații, pentru simplul motiv că *Jurnalul* reprezintă o opțiune și, prin urmare, o perioadă antiliterară a scriitorului, fiind un document al tăcerii artistice: „ce punem noi într-un roman de 300 sute de pagini este ridicul de neînsemnat față de mulțimea de fapte care e implicată în cel mai obișnuit gest al nostru”⁶⁶. Pasaj extrem de relevant pentru raportul literatură/viață, deoarece atestă sărăcia literaturii față de realitatea în multitudinea ei evenimentială. Cu această capodoperă, Sebastian continuă și închide procesul de trecere de la realitatea ficțiunii la irealitatea imediată a realului, proces lansat încă cu polemica mărturie din *De două mii de ani*. În *Jurnal* Sebastian pune într-o și mai acută lumină prețul scump al libertății, valoarea vulnerabilei căi de mijloc și se supune la o nesfârșită apreciere sau „recitare” a propriului său text, acest adevărat instrument de păstrare a măsurii lucide, permisă de circumstanțele iarăși reale. Dar jurnalul este și un calmant, o modalitate de a lua contact indirect cu realitatea, printr-o activitate reflectată a scrisului, fără graba primelor impulsuri. În urma consemnărilor sale, Sebastian citește realitatea prin faptele înregistrate, și nu prin idei, premise, iluzii etc. Și numai gândul unei ispite transfiguratorii ar deservi rostul impus al jurnalului și i-ar anula sensul. Ce rațiune ar mai avea chiar numai ideea de literatură pentru un om care este pe deplin conștient de „(c)um face viața din noi mai mult decât vrem sau putem să fim”⁶⁷. Ne întrebăm, împreună cu autorul, ce ar mai putea adăuga literatura și ce sens mai poate avea ea atunci când viața „face gol în jurul meu”⁶⁸ și când, luându-i totul, „mă pune

din nou în fața începutului⁶⁹ ? – „Literatura e un narcotic prea slab pentru toate cîte se întîmplă⁷⁰.”

Realitatea, mai cu seamă evenimentele războiului, afectează chiar și genul jurnalului, care se reduce la consemnarea nu a celor trăite, ci a celor auzite la radio sau citite în ziare. Dintr-un document direct, el se transformă într-unul indirect, devenind un gen al hibernării, al tentativei de a rezuma și a traduce în termeni evidenței știrile, eufemismele zilnice ale ziarelor. Jurnalul suferă brusc de o criză, dacă nu a adevărului, de una a realului fără discuție. Sebastian, omul însetat de real, încearcă, ce ironie a situației, să „vadă” pozițiile de pe fronturi prin comunicatele germane oficiale, să vizualizeze știrile : „Nu am imaginea frontului și nu știu care sunt liniile lui actuale⁷¹.” Este o nouă experiență a scriitorului, una care nu se mai lasă interpretată, ilustrând modul în care istoria depășește individul. Iată cum un jurnal devine, dacă nu prin viziune, prin conținutul lui, un document corintic, căci războiul este o realitate corintică, dezmembrând vulnerabila coerență a lumii, „teatralizând-o”. Corintizarea lumii și astfel a jurnalului se manifestă și pe plan uman, înregistrând, fără ostentație totuși, tot mai multe metamorfoze umane, ipocrizii și lașități. Dependent și el de noua „realitate”, autorul de jurnal se transformă încetul cu încetul în personajul propriului său text. Dintr-o criză a contactului direct cu evenimentele din afara Capitalei, jurnalul se întoarce involuntar la „literatură”. Locul ocupat înainte de fapte și date exacte, este cucerit acum, din ce în ce mai mult, de visuri. (Iată că nu mai este nevoie de „transfigurarea” ulterioară a documentului în ficțiune, se schimbă el de la sine, când e momentul, chiar într-un „roman” oniric.) Deplasarea la distanță a liniilor de forță ale istoriei afectează jurnalul tocmai în esența sa de document. Decât realitatea războiului este mai neliniștitoare pentru scriitor lipsa imaginii ei exacte; acea permanentă tensiune a neștiinței, suspendarea vieții, obligația așteptării, lipsa repaosului necesar salvării integrității interioare. Condițiile controlului propriu nemaifiind date și, de fapt, nici actuale, jurnalul se transformă într-un document de tumult incontrolabil din care, din păcate, nici la sfârșitul războiului nu se

deschide un orizont senin, așteptat cu atâta demnitate și caracter ; căci uneia dintre cele mai importante inteligențe și structuri morale ale literelor românești, trăind mereu doar cu promisiunea singurătății libere, nu i-a fost dat de tot nici esențiala și imensa indiferență a lumii. Scrisul lui Sebastian, condiționat moral, invocă o lectură morală, o specie a criticii încă neinventată.

BIBLIOGRAFIE

1. Leon Volovici, *Prefață* la Mihail Sebastian, *Jurnal 1935–1944*, text îngrijit de Gabriela Omăt. Prefață și note de Leon Volovici, Humanitas, București, 1996, p. 5, 2. Mihail Sebastian, *Fragmente dintr-un carnet găsit*, Humanitas, București, 2005, p. 7, 3. Ibidem, 4. Ibidem, p. 8, 5. Ibidem, p. 9, 6. Ibidem, p. 17, 7. Ibidem, p. 23, 8. Ibidem, p. 42, 9. Ibidem, p. 45, 10. Ibidem, p. 49, 11. Ibidem, p. 51, 12. Idem, *Femei*, Humanitas, București, 2004, p. 11, 13. Ibidem, p. 29, 14. Ibidem, p. 48, 15. Ibidem, p. 81, 16. Ibidem, p. 104, 17. Ibidem, p. 107, 18. Ibidem, p. 110, 19. Ibidem, p. 119, 20. Ibidem, p. 120, 21. Ibidem, 22. Ibidem, p. 121, 23. Ibidem, p. 126, 24. Ibidem, p. 130, 25. Idem, *Fragmente...*, ed. cit., p. 15, 26. Idem, *De două mii de ani*, Humanitas, București, 2006, p. 36, 27. Ibidem, 28. Ibidem, p. 46, 29. Ibidem, p. 81, 30. Ibidem, p. 84, 31. Ibidem, p. 86, 32. Ibidem, p. 87, 33. Ibidem, p. 91, 34. Ibidem, p. 92, 35. Ibidem, p. 132, 36. Ibidem, p. 148, 37. Ibidem, p. 223, 38. Ibidem, p. 224, 39. Idem, *De două mii de ani. Cu o prefață de Nae Ionescu. Cum am devenit huligan*, Humanitas, București, 1990, p. 277, 40. Ibidem, p. 294, 41. Idem, *De două mii de ani*, ed. cit., p. 36, 42. Idem, *Eseuri, cornici, memorial*, ediție îngrijită și prefață de Cornelia Ștefănescu, Editura Minerva, București, 1972, p., 43. Mihai Zamfir, *Jurnal de criză și jurnal de existență. Tipologia jurnalului intim românesc*, în *Cealaltă față a prozei*, Editura Eminescu, 1988, p. 106, 44. Mihail Sebastian, *Fragmente...*, ed. cit., p. 59, 45. I. Constantinescu, *Sebastian Mihail*, în *Scriitori români*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 415, 46. Ion Vartic, *Sebastian Mihail*, în *Dicționarul Scriitorilor Români, R-Z*, coordonare și revizuire de Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, Editura Albatros, București, 2002, pp. 207-28, 47. Ibidem, p. 208, 48. Ibidem, 49. Mihail Sebastian, *Fragmente...*, ed. cit., pp. 21-22, 50. Ibidem, p. 21, 51. Ibidem, p. 29, 52. Ibidem, p. 76, 53. Idem, *Jocul de-a vacanța. Steaua fără nume*, postfață de Adrian Anghelescu, Editura Minerva, 1975, p. 45, 54. Idem, *Fragmente...*, ed. cit., p. 64, 55. Idem, *De două mii de ani*, ed. cit., p. 55, 56. Ibidem, p. 171, 57. Ibidem, 58. Ibidem, 59. Ibidem, p. 224, 60. Idem, *Cum am devenit huligan*, ed. cit., p. 249, 61. Ibidem, p. 252, 62. Ibidem, p. 307, 63. Ibidem, p. 236, 64. Idem, *Jurnal...*, ed. cit., p. 50, 65. Ibidem, p. 176, 66. Ibidem, p. 198, 67. Ibidem, p. 235, 68. Ibidem, p. 134, 69. Ibidem, 70. Ibidem, p. 341, 71. Ibidem, p. 382.

Sultana Avram

Un bibliograf neobosit: Mircea Avram

Profesiunea de bibliograf și bibliotecar a fost și mai este încă marginalizată. Chiar și definirea noțiunii de bibliotecar o găsim în DEX ca fiind acea persoană care se ocupă de administrarea și funcționarea unei biblioteci, bibliografia, biblioteconomia și bibliofilia fiind socotite drept ramuri ale bibliologiei, nedefinindu-se însă noțiunea de bibliolog.¹ Astfel, imaginea profesiunii de bibliotecar a fost redusă la aceea a unei persoane care ia și dă cărți. „Dar cei dispuși să marginalizeze această profesiune ignoră sau omit cu bună știință faptul că mari personalități ale culturii și științei universale, din cele mai vechi timpuri au fost bibliotecari: Leiniz, Lessing, Höllderlin, Konrad Gesner, Charles Nodier – ca să enumerăm numai câțiva – după cum mari personalități ale culturii și științei noastre naționale au slujit această nobilă profesiune – începând cu Mihai Eminescu, B. P. Hașdeu, Șt. O. Iosif, Octavian Goga, George Bacovia, Ilarie Chendi, N. Cartoian, G. T. Kirileanu și continuând cu Ion Bianu (care alături de Enea Hodoș, Bibliotecar ajutor al Academiei Române își semna monumentală operă *Bibliografia Românească veche*, simplu: Bibliotecarul Academiei Române și adăuga, parcă sfios *Profesor universitar*) cu dan Simionescu, Barbu Theodorescu și atâția, atâția alții”².

Chiar dacă deseori bibliotecarii rămân îngropați în anonimat, asta nu înseamnă că munca lor nu merită toată lauda, constituind o contribuție remarcabilă la răspândirea culturii.

Să nu uităm faptul că de multe ori condițiile în care își desfășoară activitatea, în depozite sau arhive, presupune inhalarea de praf, suprasolicitarea ochilor, multe din aceste spații nefiind dotate corespunzător. Cititorul nu își poate imagina drumul lung parcurs de o carte pentru a ajunge în cele din urmă la dispoziția sa: „O muncă de Sisif, desfășurată după reguli stricte- care pe

lângă răbdare, exactitate și varii cunoștințe în cele mai diverse domenii – aceasta înseamnă drumul pe care îl parcurge o carte, un document sau un manuscris de la selectarea și achiziționarea pentru completarea colecțiilor bibliotecii, la inventarierea și fișarea lor corectă, la clasificarea lor, organizarea lor, la evidențierea lor în diversele cataloage sau computere- spre a sta la dispoziția cititorilor”³

Un astfel de bibliotecar și bibliograf, îndrăgostit de carte și pasionat de studierea incunabilelor a fost și Mircea Avram. Provenind dintr-o veche familie de învățători și profesori bucovineni⁴ Mircea Avram s-a născut la 6 noiembrie 1923 la Cernăuți, unde a urmat cursurile școlii primare și liceale, după care s-a înscris la Facultatea de drept din Iași, pe care va fi nevoit s-o abandoneze în 1946. Până atunci însă, anul 1943 îl găsește la Sibiu ca elev al Școlii de ofițeri de cavalerie. La sfârșitul celui de-al doilea război mondial, când ocupația Bucovinei devenise evident definitivă, se stabilește la Sibiu, unde deja se refugiaseră și părinții săi. A fost pe rând redactor la ziarul local, bibliotecar la Biblioteca Brukenthal, la Biblioteca Astra, secretar literar la Teatrul de stat din Sibiu la secțiile română și germană și din nou bibliograf la Biblioteca Astra, de unde se pensionează în 1986.⁵

Pasiunea pentru carte și în special pentru incunabile și-a dovedit-o prin elaborarea unor lucrări precum:

Cartea românească manuscrisă, Sibiu, 1970 (Biblioteca Astra);
Catalogul manuscriselor literare, Sibiu, 1971 (Biblioteca Astra);
Presa sibiană în limba germană, 1778–1970, Sibiu, 1971 (în colaborare cu E. Dunăreanu, Biblioteca Astra);

Războiul de independență oglindit în presa sibiană (în colaborare), Sibiu, 1877–1878, Sibiu, 1977 (în colaborare cu E. Dunăreanu, Biblioteca Astra);

Calendarele sibiene în limba germană (sec. XVII–XX, vol. I, Sibiu, 1979, Biblioteca Astra);

Calendarele sibiene în limba germană (sec. XVII–XX, vol. II, Sibiu, 1982, Biblioteca Astra);

Octavian Goga, Bibliografie sibiană, Sibiu, 1992, Biblioteca Astra;
Urmând îndemnul lui Ioan Bianu, care atâta necesitatea adu-

nării manuscriselor românești care sunt “ o neprețuită arhivă a minții și a gândirii strămoșilor”, Mircea Avram a realizat aceste cataloage spre a fi de folos cercetătorilor. În ele este subliniată și importanța copiștilor care printr-o muncă migăloasă au transmis mai departe tezaurul cuprins în manuscrise. Manuscrise valoroase precum copia după opera lui Dimitrie Cantemir “Divanul sau gălceava înțeleptului cu lumea” (1698), copie realizată de copistul popa Ioan din Vizogna (denumirea maghiară a Ocnei Sibiuului) care și-a încheiat munca în 15 mai 1703, atestă interesul ardelenilor pentru cărțile de peste Carpați și circulația acestora în Transilvania la scurtă vreme după apariție.

Acest Popa Ion pare a fi Protopopul Ion din Vizogna care, la 10 iunie 1697 semna, alături de vlădica Teofil și alți 10 protopopi, primul act al unirii bisericii ortodoxe ardelenene cu Roma catolică.

Între alți copiști de documente se numără Sava Popovici,⁶ (popa cel bătrân din Rășinari), Oprea Sturze și mulți alții de a căror activitate nu s-a preocupat din păcate niciun cercetător.

Mircea Avram a întocmit catalogul folosind metoda lui P. P. Panaitescu, organizând materialul în ordine cronologică – la sfârșitul fiecărui secol așezând în ordine alfabetică titlurile manuscriselor care nu au o dată precisă. S-a depus o cantitate de muncă enormă deoarece descrierea fiecărui manuscris se compune din trei părți: în primul rând “ elementele necesare identificării manuscrisului (data, materialul pe care este scris, numărul foilor, formatul în centimetri și jumătăți de centimetri, lacune în manuscris, greșeli de numerotare, lipsuri la începutul, în cuprinsul sau la sfârșitul manuscrisului)”, apoi “descrierea conținutului manuscrisului (de obicei numai titlul lucrării - dacă acesta este edificatory – ca și titlurile celorlalte lucrări cuprinse eventual în același volum – în acest caz indicându-se filele între care se află)”, iar în final, “descrierea detaliilor fiecărui manuscris (inițiale, titluri, ornamente în culori – cu indicarea la cele mai reprezentative, a filei la care se află - ; numărul rândurilor pe pagină, caracterul scrisului – uncial, semiuncială, cursivă -; felul legăturii, regiunea în care s-a scris și proveniența în bibliotecă – dacă aceste date au putut fi stabilite.”⁷

Colecția de manuscrise literare a Bibliotecii Astra a fost cuprinsă într-un catalog valoros ce oglindește viața literară și viața spirituală din Transilvania privită prin intermediul colaboratorilor la cele două reviste de prestigiu „Familia” și „Luceafărul”, dar și unitatea spirituală între provinciile românești.

Nefiind o colecție închisă, cataloagele și lucrările elaborate de Mircea Avram oglesc conținutul colecțiilor la data când au fost publicate, fondul Bibliotecii Astra îmbogățindu-se continuu cu noi lucrări donate sau achiziționate.

Pe lângă munca depusă în cadrul bibliotecii, Mircea Avram a mai găsit răgazul să-și aștearnă pe hârtie gândurile, în proză sau versuri, însă activitatea de scriitor și publicist nu constituie subiectul acestui articol. Totuși, una dintre poezii, datată în 1964, reflectă rostul pe care și l-a ales în lume, din pasiune și dragoste pentru carte și cuvântul scris:

Sînt ultimul

*Sînt ultimul din șirul alor mei
Ce dorm prin risipite cimitire-
Eu duc cu mine însumi la pieire
Nădejțile-nflorite încă-n ei...*

*Sînt ultimul care mai port un nume
Înscris pe strîmbe cruci ce-au putrezit...
În mine șirul lung s-a istovit
Și trece liniștit spre altă lume...*

*Dar ca atunci cînd s-or croi poteci
Și peste-al meu mormînt – cel de pe urmă –
Să mai rămîină totuși cite-o urmă,
M-am îngropat de viu în bibliotecă...*

NOTE

1. *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, p. 83
2. Avram, Mircea, *Argument*, în, *Bibliotecarii Astrei (1861–1996)* lucrare multiplicată în Atelierul de legătorie al Bibliotecii Astra, Sibiu, 1996, p. 1
3. *Ibidem*, p. 2
4. Marva, Mircea, *O veche familie de învățători bucovineni*, în: *Anuarul Muzeului Județean Suceava, XIII-XIV, 1986-1987*, p.285
5. Viața și opera lui Mircea Avram pot fi găsite și pe internet la adresa www.ralucamihu.com, nepoata scriitorului care i-a dedicat o parte din site-ul personal
6. Sava Popovici a copiat o „Alexandrie” intitulată „Viața și povestea și lucrul marelui împîrat Alexandru” sau „Începuturile învățăturilor bunului Credincios Io Neagoe Voevod al Țării Ungrovlahiei”
7. Avram, Mircea, *Cartea românească manuscrisă*, Sibiu, 1970, p.102

Elena Rodica Colta

Patrimoniul imaterial o componentă importantă a identității etnice a românilor din Ungaria

Cu toate că, în 2002, 34 din cele 36 de state europene au recunoscut Convenția-cadru privind protecția minorităților naționale, aceasta protecție nu poate să elimine anumiți factori, care continuă să le afecteze.

Cel mai important factor de risc este scăderea demografică, care aduce comunitățile locale în stare critică, adică în imposibilitatea de a avea o viață comunitară. Încercând să stabilească o linie de demarcație, dincolo de care se definesc minoritățile mici, Comisia Europeană de la Bruxelles a comandat un studiu în acest sens. Cercetarea a ajuns la concluzia că o minoritate, care are sub 50.000 de vorbitori, este deosebit de mică și ea se înscrie în categoria extrem de amenințată.¹

Or, scăderea dramatică a majorității grupurilor etnice din Ungaria a determinat implicit și scăderea numărul vorbitorilor în limba maternă în cazul acestor comunități.

Din punct de vedere al Comisiei Europene, recensământul din 2001 indică, în cazul multor populații, că ne aflăm în fața unor grupuri plasate mult sub pragul de „minoritate extrem de amenințată”.

Vorbim după 1990 prin urmare despre o criză a însăși identității acestor minorități.

Dincolo de aspectul demografic, cauzele pierderilor sunt multiple, de la efectele modernității asupra vechilor culturi tradiționale, marcatore de identitate, până la dispariția școlilor, în anii de comunism, cu efecte maligne asupra limbii materne și la numeroasele exemple de adoptare în familiile mixte a culturii, religiei și limbii celuilalt părinte, aparținând grupului majoritar.

În condițiile în care tendințele contemporane de globalizare duc la dispariția diferențelor și diversității, această situație de criză

a determinat minoritățile din Ungaria la luarea anumitor măsuri, în vederea salvării și chiar a reconstrucției propriii identități, pe cale să se dizolve.

Este vorba, de fapt, de reconstrucția sentimentului de apartenență la o comunitate etnoculturală iar motorul acestor demersuri îl reprezintă elitele culturale ale acestor grupuri, ceea ce explică bătălia purtată de minorități pentru formarea de elite, pentru școli în limba maternă și pentru ridicarea nivelului de educație.

De asemenea, consolidarea identității presupune o întoarcere obligatorie la trecut și totodată o revalorizare a modelului identitar, cândva recunoscut de grup ca reprezentându-l.

Din perspectivă sociologică, în afirmarea identității mai ales recursul la cultură este obligatoriu, atâta vreme cât *„grupurile etnice devin vizibile în primul rând prin tiparul cultural al vieții de grup, ce desemnează toate acele valorizări particulare, instituții, sisteme de orientare și direcție (precum obiceiurile, regulile, legile, obișnuințele, tradițiile populare, eticheta, modelele), care caracterizează orice grup social în orice moment al istoriei sale.”*²

Prin urmare, membrii oricărui grup etnic, pentru a-și păstra identitatea, trebuie să accepte acest pachet de *scheme standardizate*, gata elaborate, ale unui *tipar cultural* transmis ancestral sau prin intermediul elitelor culturale.

Cert este că azi, fiecare etnie încearcă, în felul său, să refacă un model deteriorat, prin resemantizarea principalelor simboluri naționale: istorie, limbă, religie și cultură.

Românii din Ungaria, cu ajutorul instituțiilor naționale (Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, asociațiile culturale, școli, Episcopia ortodoxă română de la Giula, etc.) nu fac nici ei excepție de la acest demers. Ca și în cazul celorlalte grupuri, armătura identității etnice este limba, religia și cultura.

În cazul culturii, o componentă importantă o reprezintă patrimoniul imaterial sau intangibil, adică *„totalitatea practicilor, reprezentărilor, expresiilor, cunoștințelor, abilităților pe care comunitățile, grupurile sau, după caz, indivizii le recunosc ca parte integrantă a patrimoniului lor cultural”*.

Nuanțând această definiție, patrimoniul imaterial este alcătuit din diverse forme de exprimare ale creativității umane cu exprimare orală:

1.forme de artă ale cuvântului, expresii verbale tradiționale: povestea, basmul, snoava, legenda, balada, lirica rituală și nerituală, teatrul popular, orația, descântecul;

2.forme de exprimare muzicală: cântece, dansuri, jocuri populare;

3.forme de exprimare sincretică: obiceiuri, ritualuri, sărbători, etnoiatrie, jocuri de copii, jocuri sportive tradiționale;

4.forme ale creației populare în domeniul tehnic: meșteșuguri și tehnologii populare, rețete culinare, instrucțiuni de preparare a unor substanțe chimice, materiale de construcție,etc.

La o analiză, patrimoniul imaterial al românilor din Ungaria însumează, ca zestre culturală, o mare bogăție de fapte folclorice.

Situația lor cartografică este însă una ușor nuanțată.Dacă în unele sate, precum Létavértes cea mai mare parte a acestor fapte folclorice au fost uitate, iar în altele sunt stocate în stratul cultural profund, cu riscul de a dispărea, există încă localități în care patrimoniul imaterial este viu.

Uitările și dispariția unei părți din folclor s-au datorat, fie pierderii funcției acestor performări, fie încetării unor activități, precum cultivarea cânepii, care a făcut inutilă transmiterea informației privind modul de practicare a acestei activități la noile generații.

Situația actuală, diferită, a acestor categorii ale patrimoniului imaterial ne obligă la o sumară trecere a lor în revistă, pentru a vedea elementele active, vii.

Astfel, la formele de artă ale cuvântului, un prim grup este cel al poveștilor.Fără să intrăm în amănunte, amintim aici existența povestitorilor: Vasile Gurzău din Micherechi, Teodor Șimonca din Chitighaz și Mihai Purdi din Otlaca Pustă. Vorbind despre fenomenul povestitului, descoperim în mărturiile rămase de la acești povestitori, considerați azi de referință pentru identitatea românilor din Ungaria, existența unei tradiții, transmisă în satele românești pe durată lungă, în care poveștile se spuneau în casă,

în serile de iarnă, la clăcile de sfărmat tenti, de către diferiți membrii ai familiei dar și de către alte generații, mai vechi, de povestitori, precum Danțoș, Zogori, Trifu, Pipaș, dacă ne referim la Micherechi.

Dincolo de caracterul lor etnic, de expresii verbale artistice românești, unele precum poveștile despre Părădaică și despre întemeierea satului Otlaca Pustă, consolidează implicit și identitățile locale.

Azi basmele și poveștile românilor din Ungaria, publicate, nu se mai spun decât la concursurile de povestit, însă oamenii continuă să povestească. Asistăm la construirea unor repertorii noi, cuprinzând povești despre povestitori, despre viața și despre firea cea aspră a lui „bace Mihai,” care obișnuia să repovestească poveștile auzite de la tatăl său³ sau despre „bace Vasile”, ce își spunea poveștile la moară, la lăptărie, la fântâna arteziană,⁴ ca să dăm doar două exemple.

Tot în această categorie de forme de artă a cuvântului povestite se înscriu și snoavele, numite de românii din Ungaria „pățanii”, pe care le găsim circulând în Chitighaz, Micherechi, Aletea, Otlaca Pustă.

Memoria locală a acestor sate a stocat o multitudine de asemenea pățanii, în care personajul este fie țiganul, fie doctorul, fie bețivul, fricosul, leneșul, dar și pățanii în care se întâlnesc oameni de etnii diferite. Ele sunt spuse în diferite contexte, cu aceeași plăcere, chiar dacă realitățile, care le-au produs, s-au schimbat demult.

Mitologia populară și credințele, relatate, intră și ele în acest grup al narațiunilor. În cazul lor transmiterea a avut în vedere mai puțin plăcerea de a spune cât nevoia de a face cunoscut un fond de experiențe trăite cândva de cineva, pentru a te putea proteja de malefic.

Dacă narațiunile despre ființele demonice, care bântuie satele, s-au transformat cu vreme în povești, credințele, interdicțiile, tabuurile, întărite adeseori prin relatarea unor întâmplări sunt și astăzi elemente vii, transmise ca prescripții ce trebuiesc respectate, asemenea normelor comportamentale. Doar formula s-a schim-

bat, de la „nu-i slobod” la „nu-i bine”, conținutul rămânând intact.

O informație similară este și cea legată de normele etice ale satului, funcționale în localitățile rurale și azi. Vorbim despre învățăturile privind comportamentul într-o multitudine de situații (în biserică, la înmormântări, pe stradă, în familie etc.) sau în cazul relațiilor cu oameni de altă etnie.

Dăm doar un exemplu de câteva asemenea norme transmise în Săcal, în grai:

„Spunem copiilor. Dacă mințești ți-a pica părul! Ți-or crește bube pe limbă! Dacă furi ți s-a rupe brânca.”

E de la sine înțeles că în 2008 limbajul s-a mai modificat, însă acest pachet cutumiar a rămas intact și este transmis în continuare prin viu grai, încât în Micherechi și azi fiecare știe ce se cuvine sau nu să facă pe stradă.

Referindu-ne la teatrul popular, performat odinioară de români în Ajunul Crăciunului, textele diferitelor variante locale de Irozi și Viflaim, le găsim azi stocate în arhivele folclorice, comunitățile începând să uite, în absența interpretărilor anuale, versurile.

La fel, din grupul poeziilor rituale, nupțiale și funebre, o parte au dispărut, odată cu modernizarea ceremonialului nunții și înmormântării.

Astfel, puțini mai cunosc textul orațiilor de nuntă în condițiile în care rostirea lor nu a mai fost solicitată, la fel cum, după ce înmormântările nu s-au mai făcut la casă, nici femeile nu și-au mai bocit morții din familie.

Găsim totuși din categoria poeziilor rituale, vii, horele morților, performate și azi în Chitighaz și Aletea.

Cât privește textele descântecelor acestea s-au păstrat de asemenea selectiv. Azi din bogatul repertoriu de descântece se mai performează cel de deochi, singurul de altfel care continuă să se transmită sau să se fure, de la o generație la alta.

În sfârșit, fără intrăm în amănunte, tot în această categorie de artă a cuvântului se înscriu și proverbele, zicalele și expresiile proprii diferitelor localități. O parte dintre acestea, și anume cele

socotite de generația în vârstă că exprimă foarte bine o situație, continuă să fie spuse în diferite contexte. Putem să mai auzim, prin urmare, și azi în Micherechi expresii ca:

„Mă bagă în boală”;

„Fuje ca cînile dă turbă”

„N-ajunje nici o pipă dă băgău”

„Nici uăti-n cap nu-i stau bine”

„Tă latră ca guda pă stele.”

„Nu te îmbie ca țiganul la clisă”, etc.

În fine, alături de expresii, un rol în definirea culturală a acestui grup de români îl au și diversele denumiri locale de plante, de mâncăruri, de lucruri, etc.

În toate cazurile, valoarea identitară este conferită alături de lexic și de pronunția lor în grai.

A doua categorie, asupra căreia ne oprim, este cea a formelor de exprimare muzicală.

Și în acest caz, o mare parte din repertoriul muzical vocal și instrumental este conservat în arhive sau în caietele unor performeri iar o alta este stocată în memoria unora dintre sate.

Există însă și un repertoriu agreat de comunitățile de azi, performat în ocazii festive pe scenă dar și în alte ocazii. La menținerea repertoriului muzical viu o contribuție o au Asociațiile de păstrare a tradițiilor și corurile românești din Ungaria, care și-au introdus în repertorii și piese de folclor.

De asemenea, pe lângă cântat, în toate localitățile, oamenii dansează la nunți și la baluri măcar un dans românesc. În plus, în Aletea și Micherechi, funcționează formații de dansuri, pe generații, care nu numai că își transmit dansurile specifice locului dar continuă să păstreze și ordinea în care ele trebuie interpretate. Aletenii intră prin urmare pe scenă cu *lunga*, după care dansează *mânânțaua*, *țigănescul* și încheie tot cu *lunga*.

Față de formele de exprimare muzicală, categoria obiceiurilor și ritualurilor este azi mult mai afectată. O parte din obiceiurile calendaristice, precum colindatul sau umblatul cu Turca și Steaua nu se mai performează de peste 70 de ani. Modificări și pierderi au avut loc și în cazul obiceiurilor de familie. Amintim

doar dispariția datinii mălăieșului, a celei ce se numea potolire sau d-ala fujitului, care toate erau cândva secvențe vii în viața comunităților rurale românești.

Unele dintre aceste obiceiuri sunt încă conservate în memoria colectivă, însă, odată cu dispariția bătrânilor, care le cunosc fiindcă le-au trăit, sunt condamnate să dispară și ele.

Trecând la ultima categorie a ocupațiilor, a meșteșugurilor și a unor tehnologii rurale, transmise de la o generație la alta, constatăm că odată cu scoaterea acestora din practica cotidiană, importanța lor pentru generațiile tinere s-a pierdut.

Dar și în acest caz, o parte din informație, precum cea privind repertoriul culinar s-a păstrat, românii din Ungaria conservând propriul repertoriu de rețete, la care, în cazul satelor, odată cu modul de preparare s-a transmis și denumirile și modul de preparare în grai local.

Încheind această trecere în revistă, la prima vedere acest fond românesc genuin pare a fi el însuși într-o situație critică. Impresia primă este că patrimoniul imaterial viu al românilor din Ungaria va dispărea în viitor, fondul de tradiții rămânând conservat în arhive.

Situația nu este însă atât de dramatică pe cât pare, pentru că dacă formele arhaice sunt imposibil de conservat, comunitățile continuă să fie creatoare de fapte folclorice, cu impact în construcția identitară.

Chiar dacă patrimoniul actual este unul plin de inovații, acestea sunt izvorâte din necesitățile actuale ale comunităților, și ele trebuie acceptate ca atare, câtă vreme grupul etnic se recunoaște identitar în ele.

Am pomeni aici Carnavalul de la Aletea, adoptat deja de peste 60 de ani de români și performat așa cum comunitatea a crezut că trebuie să o facă în contextul realităților actuale.

Un rol în conservarea sau reconstrucția identității îl au și elitele culturale, care pot reintroduce o tradiție pierdută în contexte noi.

Acest mod de utilizare a faptului folcloric face parte azi dintr-o practică universală. Japonezi nu numai că mențin viu tearul

Kabuki dar au reușit să-l introducă în patrimoniul universal. La fel s-a întâmplat și cu Ramajana indiană, care este interpretată în formă dramatică.

Chiar România, când a propus înscrierea Călușului în patrimoniul umanității a avut în vedere și formele de Căluș performate ca spectacol sau variantele transilvănene interpretate la Crăciun.

Din această perspectivă, performarea de către românii din Ungaria a unor obiceiuri precum nunta sau Turca pe scenă a fost pe nedrept criticată de unii specialiști, câtă vreme ele reprezintă actuala formă de exprimare a acestui grup. Conservarea unor datini prin intermediul spectacolului o găsim și la alte minorități din România sau din țările vecine.

De asemenea, ar trebui să dispară complexul față de expresiile în grai, care, trebuie să spunem, azi, în România, sunt inventariate pe provincii și ocrotite de Legea Patrimoniului Imaterial.

În sfârșit, repertoriul culinar al comunităților românești din Ungaria, azi viu, este și numai el singur marcator de identitate, fiindcă, conform antropologiei, ești ceea ce mănânci.

Și fiindcă suntem în post să ne amintim ce se mămâncă în post la Chitighaz sau la Săcal: *crumpe cu boț, zamă pârgălită, înnodate, păsulă groasă cu cureți, chisăliță, chisăliță înăcrită, scrobu, lângălau, moșocoarnă, rătișe*, și să ne imaginăm ce impact ar avea aceste preparate, în aparență extrem de modeste, la un festival mondial de artă culinară.

NOTE

1. Pan, Christopher, *Rolul învoățământului în ce privește minoritățile periclitare*, în *Altera*, 26/27, Târgu-Mureș, 200, p.187.
2. Bădescu, Ilie-Dungaciu, Dan-Baltasin, Radu, *Istoria sociologiei. Teorii contemporane*, Ed. Eminescu, București, 1996, p. 105-106.
3. Otilia Hedeșan, *Vasile Gurzău, Teodor Șimonca, Mihai Purdi. Strategii de revalorificare*, Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria, 15, Budapest, 2008, p.12
4. Maria Czeglédi-Gurzău, *Vasile Gurzău(1898-1980).100 de ani de la nașterea povestitorului*, Simpozion, Giula, 1999, p.173

Emilia Martin

Părintele Ioan Olah în memoria satului

Ioan Olah a fost preot în Micherechi timp de 45 de ani. Și-a început activitatea în 1928 și a slujit comunitatea bisericească din localitate pînă la moartea sa, survenită în anul 1973. Pe părintele Olah sătenii îl consideră „*popa satului*”, fiindcă mulți dintre ei l-au cunoscut personal sau îl cunosc din povestirile care circulă despre el și despre familia lui pînă azi.

Olah a fost preot într-o perioadă deloc ușoară, urmîndu-l – după o scurtă perioadă, în care parohia a fost vacantă – în fruntea comunității bisericești pe părintele Nicolae Rocsin, o personalitate care se bucura de mare respect în Micherechi.

În anii 1930-40 statul maghiar a făcut tot posibilul pentru a maghiariza comunitățile ortodoxe române din Ungaria. A înființat Biserica Ortodoxă Maghiară, în baza decretului 12.125/1943¹ a maghiarizat numele preoților, a presiunat, forțînd preoții români să accepte subordonarea bisericii ortodoxe române episcopiei ortodoxe maghiare. Cei mai mulți dintre preoții ortocși s-au împotrivit, însă Olah a susținut ideea, ajungînd să fie numit vice administrator al acestei episcopii.²

În ciuda lipsei de loialitate față de biserica ortodoxă română, care ar fi trebuit să trezească anumite resentimente din partea comunității, majoritatea oamenilor, care l-au cunoscut pe preotul Olah și care au trăit cu el în același sat, au o părere bună despre acesta, spunînd că a fost cel mai bogat om în sat, că a fost un om cult, care vorbea perfect românește, că a avut influență, relații multe și că a ajutat, după putință, sătenii. Avînd în vedere aceste contradicții, mi-am propus să prezint modul în care trăiește amintirea preotului în memoria satului și felul în care au perceput micherechenii evenimentele, uneori grave, petrecute în cadrul bisericii și în localitate în perioada 1928–1973.

Datele personale ale preotului Ioan Olah le-am găsit într-un document din arhiva parohiei. În 19 ianuarie 1951, vicarul episcopesc dr. Petru Mândruțau a cerut datele personale ale tuturor preoților, inclusiv și ale preotului Olah. Din așa numitul „Tablou despre datele personale a protopopului ort. rom. Ioan Olah din comuna Méhkerék”, întocmit, ca răspuns, de preotul Olah, aflăm că acesta s-a născut la Giula, în 2 octombrie 1905, părinții săi fiind Ilie Olah (decedat) și Ana Oprea, ambii economi. A fost căsătorit cu Aurelia Câmpian și a avut doi copii, Ioan Olah, și Liviu Petru Olah, născuți în 1929, respectiv în 1939. Ca pregătire, a avut diplomă de învățător dar a fost și absolvent al Academiei Teologice Ortodoxe Române din Oradea. A fost hirotonit la 8 noiembrie 1927. În ce privește averea, a avut 2 iugăre 672 m² de pământ arător și 50 % din casa în care a locuit cu familia. În sfârșit, potrivit celor scrise, nu a fost membru în nici un partid politic.³

Referitor la părinții preotului, în localitate circulă o altă variantă, auzită de oameni, chiar de la el și de la nevastă-sa. Conform povestirilor, Ioan Olah ar fi fost născut din părinții Ana Oprea, slujnică și Petru Biberea, preotul bisericii ortodoxe române din Giula, Orașul Mic Românesc. Drept dovadă, când vorbesc despre Ilie Olah, oamenii îl pomenesc și azi pe „măștihoiul”, adică pe tatăl vitreg. De fapt, preotul Biberea cu nevasta-sa au fost nașii părintelui Olah. Oamenii își amintesc că, în salonul din casa parohială, exista o pictură cu portretele nașilor.

„Tata lui n-o fost Olah, ce Biberea. Popa dî la Jula, dî la besereca ce mică. Și nevasta lui Biberea o știut. Ca îi n-or putut ave prunci. Nana Anuță o fost slujnică la ii. Olah o fost slujnic. I-o dat laolaltă. Da pruncu o fost a popii. A Biberii. Noauă ne poveste doamna preuteasă. În casa la ii, în salon, cum zîceu, era pus tipu lui Biberea și a lu nevastă-sa. Zîce că-i nănașu-so, că iel l-o botezat. D-acolo o avut iel avere. O moștenit dî la Biberea. Pruncu cel mic ș-o căpătat numele Livius și Petru că doamnii preutese i-o plăcut și citească cărțile lui Liviu Rebreanu. Petru biztos după Biberea l-o căpătat.”⁴

„O știut satu dă iel, da nu tătă lume. Nana Anuță o fost slujnică la Biberea. La părintele Biberea. Și iel o fost slugă. Ilie. Că o avut și

slujnică, și slugă. Aiște o fost oameni fără copii. Biberea. Și dîn privința soției nu o putut ave. Ș-atunci iel cu înțelejere, cu soția, că totuși și aibă și ei urmași, atunci o fost în bună cu slujnica. Noa bine, da asta ca preot nu s-o putut da la țară afară. Da în familie or știut. Ii or fost nănași.”⁵

În anul 1928, imediat după ce a devenit preot, Olah a fost cel care a înființat, împreună cu 50 de credincioși, Adunarea Oastea Domnului, care funcționează și în prezent – dintre toate comunitățile ortodoxe române din Ungaria – doar la Micherechi.⁶ Oamenii susțin că a înființat Oastea pentru a stopa convertirea credincioșilor ortodocși la adunarea baptistă. În acest scop a intrat și el împreună cu preoteasa în Adunarea Oastea Domnului.

„Iel o făcut și Oastea Domnului aici la Micherechi. O avut relații cu toată lume, și cu Rîmânie. Și tumna amu, ieri or sărbătorit 80 dă ai. Și Pițu așe o predicat că Părintele Olah, știț dumnevoastă că s-o întis granița după 18, n-o fost așe relație bună cu Rîmânie, da iel o putut trece oricînd granița, că iel o avut relații bune și cu uncurii și cu rămâniei. În 28 s-o-nființat. S-o și ostășit și el și doamna. Amîndoi or fo ostaș. Cînd s-o-nființat în sat baptismul. Cam atunce. Că și nu treacă oamenii la bapțiști, o-nființat Oaste. Care-i cam așe. Tătă lume poate să spună acolo poezii, să roagă, să cîntă, ce vreu. Că la beserecă ieste o liturjie și gata. Unii apoi s-or întors napoi la ortodocși.”⁷

Acest fapt este consemnat și de Teodor Păcșiu în monografia satului scrisă în anul 1934: „... dintre acestia ce au trecut sau botezat Bapțiști, Balint Dimitrie și cu alte două femei iară au venit napoi dela Bapțiști la Besereca noastră botezindu-se respective ungîndui cu sfîntul mir domnul Părinte Olah Ioan.”⁸

Documentele și procesele verbale ale parohiei din Micherechi conțin puține date referitoare la perioada 1927-1950. În protocolul ședințelor parohiale din anul 1934 apare consemnat faptul că sătenii au adunat semnături contra părintelui. Din consemnare nu reiese însă cu ce l-au învinuit pe părintele Olah, însă se menționează că comitetul parohial i-a luat apărare.

„Credinciosul Mihai Balint aducie mulțumită părintelui Ioan Olah pentru toată munca și osteneala făcută în de cursul anilor la sfînta biserică și aducie la cunoștință sinodului parohial, că a auzit ba chiar

ști că în zilele trecute Georgiu Netye cu o scrisoare a umblat prin sat pentru a subscria credincioși în contra părintelui. După înșirarea cilor scrisă în aceia carte sinodul parohial aducia următoarea hotărîre: Părintele Olah Ioan în 8 iulie 1927 com. Parohial împreună cu adunarea poporului la ales de preot pe o vieață cu plata amintită în acel acht de alegere. Acest protocol de alegere apoi la întărit subscrierea celor 420 de credincioși din comună, azi cialaltă subscriere adusă o nimicim și o declarăm minciună.”⁹

Exact în acel an, la 24 iunie 1934, la sinodul parohiilor ortodoxe române din Ungaria Olah a fost ales în funcția de protopop. La concursul pentru ocuparea postului de protopop au participat doi candidați, Dimitrie Sabău, preotul bisericii ortodoxe din Giula, Orașul Mare Românesc și Ioan Olah. Preotul din Miche-rechi a cîștigat alegerile cu 24 de voturi, în vreme ce Dimitrie Sabău a primit doar 13.¹⁰ Sătenii fac legătura între alegerea, numirea lui în acest post și petiția formulată contra părintelui, înaintată comitetului parohial.

Conform documentelor din perioada anilor 1940, Ioan Olah a avut un rol important în încorporarea parohiilor ortodoxe românești în organizația bisericească maghiară, slujind interesele Bisericii Ortodoxe Maghiare, înființată printr-un decret special.

În 1945 sătenii George Păcșiu, V. Rocsin, George Cosma, Ardelean Ioan, Ioan Rocsin, George Rocsin și Ardelean Vasile au întocmit un memoriu către prim-ministrul României, prin care cereau ca această comună să aparțină României. Printre motivele invocate în cererea lor amintesc că au fost trădați de părintele Ioan Olah, care a căzut de acord cu înglobarea bisericii ortodoxe române în episcopia ortodoxă maghiară, ajungînd să fie vice administrator al acesteia. În această scrisoare preotul este acuzat că urmărește doar interesele sale personale, că la slujbele bisericești se va trece la folosirea limbii maghiare și că preoții români vor fi subordonați bisericii ortodoxe maghiare.¹¹

Olah, la 3 aprilie 1944, a trimis o scrisoare către Administrația Bisericii Ortodoxe Maghiare, în care informează oficiul că, la 5 februarie 1944, a fost denumit, de către guvernator, în funcția de vice administrator.

„49/1944. szám.

A magyar gör-
kel.
adminisztrátor helyettese.

Főtisztelendő görögkeleti lelkészi hivatalnak

A Kormányzó Úr Ófőméltósága, Budapesten 1944. február 5-én kelt legfőbb elhatározással a magyar államfőt megillető legfőbb felügyeleti jog alapján az 1779 évi július 16-ik napján kiadott legfelsőbb felvilágosító leirat I.20. pont megfelelő alkalmazásával engem a magyarországi görögkeleti egyházrész tekintetében az adminisztrátor teendőknek ellátásával, adminisztrátor helyettesi minőségben megbízott. Ezen megbízásról a magyar királyi Vallás és Közoktatásügyi miniszter Úr Ónagyméltóságától 23.900/1944. II. szám alatt kaptam értesítést és Ónagyméltósága kezében tettem le hivatali eskümet.

Fentiekről Főtisztelendő lelkészi hivatal tudomásul vétel végett értesítem.

Egyben közlöm és kérem, hogy ezentúl minden egyházi vonatkozású ügy, legyen az személyes, anyagi vagy más természetű, a szolgálati út betartásával - hivatalom útján terjesztendő fel. Tehát közvetlenül semmiféle beadványt felterjeszteni nem szabad.

Isten áldását kérem a papságra és az összes hívekre.

MÉHKERÉK, 1944 évi április hó 3-án.

Oláh János
gör-
kel. esperes magyar gör-
kel. egy-
házrészek adminisztrátor helyettes.”¹²

Ca urmare a numirii, în 11 aprilie i s-a mărit salarul de la 300 la 800 de pengő (unitate monetară din Ungaria între anii 1927–1946),¹³ iar în luna iulie a primit de la administrație sarcina să raporteze numărul credincioșilor ortodocși maghiari din Miche-rechi.

„MAGYARORSZÁGI GÖRÖG KELETI IGAZHITŰ MAGYAR
ÉS GÖRÖG KELETI PRAVOSZLÁV RUSZIN EGYHÁZRÉSZEK
ADMINISZTRÁTORA

142./1944 szám

Budapest, VIII. 1944. július 25.
József-körút 35. II. 5. Tel. 143-360

Főtisztelendő Úr!

Felkérem, állapítsa meg a hívek lélekszámát pontosan és jelentse azt is, hogy az 1943/1944. iskolai tanévben hány tanuló részesült hitoktatásban és milyen jellegű és fokú iskolában.

Felkérem továbbá a hitoktató lelkész urat, hogy jelentse azt is, hogy az 1943/1944. iskolai tanévre járó hitoktatási díjat megkapta. Ha nem úgy kérvényben forduljon az adminisztratura útján a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz. Kérvényében a hitoktatást az iskola igazgatója is igazolja.

A h. Adminisztrátor úr
megbízásából:
(semnătură indescifrabilă)
irodaigazgató¹⁴

Ca răspuns preotul Olah a raportat că numărul credincioșilor greco-orientali maghiari este 3150.

„132/1944. szám. Méhkeréki magyar görög-keleti egyház

Főtisztelendő!

Gör. kel. magyar egyházrészek adminisztrátori hivatala.

Budapest.

F. hó 25.-én kelt felhívásukra /142/1944.sz./ tisztelettel jelentem, hogy a méhkeréki magy. gör. kel. hívek száma 3.150, a hitoktatásban részesült tanulók száma pedig 324. Egyben tisztelettel jelentem, hogy az 1943/44. iskolai tanévre járó hitoktatási díjamat még nem kaptam meg.

A Vallás és Közoktatásügyi Miniszter Úrhoz intézett kérvényemet mellékelten tisztelettel betérjesztem.

Méhkerék, 1944. augusztus 9.

Krisztusi szeretettel:

Oláh János
esperes - lelkész.¹⁵

Olah a fost acuzat prin urmare de către preoții ortodocși români, mai cu seamă de către preoții giulani Dimitrie Sabău și Gheorghe Negru, că și-a trădat neamul, atașându-se bisericii ortodoxe maghiare, fiind răsplătit pentru trădare cu funcția de vice administrator.

În același timp însă preotul ortodox maghiar Gombás Norbert și presbiterii Kiss Ferenc și Vasadi Imre înaintează o scrisoare în numele credincioșilor ortodocși maghiari din localitățile Békés, Endrőd, Gyoma, Szeghalom și Vésztő către Mester Miklós, secretarul de stat de la Ministerul Culturii. În scrisoare se subliniază că ei sînt unguri și nu vor să ajungă sub supremația episcopiei române, fiindcă Ioan Olah și tovarășii săi desfășoară o propagandă puternică pentru popularizarea bisericii românești.

„Dr. Mester Miklós államtitkár úrnak

Budapest

Kultuszminisztérium.

Békés, Endrőd, Gyoma, Mezőberény, Szeghalom Vésztő színmagyar görög keleti hívei és a magam nevében arról értesítjük államtitkár urat, hogy továbbra is a konstantinápolyi jurisdikciót ismerjük el. Érseki helynökünket dr. Popoff Mihályt hűséggel támogatjuk a magyar görög keleti egyház diadalra juttatásában. Mi magyarok vagyunk, és nem kívánunk a román püspök fenhatósága alá kerülni. Oláh János és társai erős propagandát fejtenek ki a román egyház népszerűsítésére. Kérjük államtitkár úr intézkedését, hogy mi magyarok maradhassunk.

Gombás Norbert Miklós gör. kel. magyar adm. Plébános

Kiss Ferenc presbiter pénztári gondnok

Vasadi Imre presbiter gazdasági gondnok¹⁶

Aceleași persoane au protestat în contra lui Olah și la vicarul arhiepiscopal Popoff Mihály într-o scrisoare, cu următorul conținut: „...Noi sîntem unguri, nu știm românește și nu vrem să ajungem sub supremația episcopiei române. Ioan Olah și tovarășii săi niciodată nu au ținut slujbele în limba maghiară, deși de la el, ca vice administrator, s-ar fi așteptat acest lucru. Nu vrem să fim Dimitrie Sabău, Mîndruțău, Ștefan Kardos, care s-au alăturat bisericii maghiare, dar niciodată nu au folosit limba în cadrul slujbelor, ci dimpotrivă, totdeauna au manifestat o atitudine antimaghiară...”

„Békés, 1944. június 1-én
Méltóságos és Főtisztelendő
Dr. POPOFF MIHÁLY Úrnak,
generális érseki helynök
Budapest.

Alulírott úgy a magam, valamint a békési, endródi, gyomai, szeghalmi és vésztői színmagyar görög-keleti hívek nevében biztosítjuk Méltóságos Generális Érseki Helynök Urat arról, hogy miként a múltban, úgy a jövőben is gyermeki szeretettel és hűséggel ragaszkodunk Méltóságodhoz és támogatni fogjuk a görög keleti magyar egyház diadalra juttatásában. Ugyancsak Méltóságos Érseki Helynök Úron keresztül csak a konstantinápolyi egyházi fennhatóságot ismerjük el. Mi színmagyarok vagyunk, románul nem tudunk és nem kívánunk román püspöki fennhatóság alá kerülni. Oláh János és társai sohasem miséztek magyar nyelven, pedig Oláh Jánostól, mint adminisztrátor helyettétől ezt elvárjuk. Nem akarunk mi Szabó Demeterek, Mundruczók és Kardos Istvánok lenni, akik csatlakoztak a magyar egyházhoz de a magyarul való misézést sohasem tartották meg, sőt tudomásunk szerint mindig magyar egyház ellenes magatartást tanúsítottak. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a M. kir. Vallás és Közoktatásügyi Miniszter Szabó Demeter valamint Mundruczó Kornél gyulai és Kardos István felfüggesztett békési lelkésztől megvonta az állami kongruát.

Mi nem akarunk semmi mást csak egy szigorúan vett magyar gör.

kel. egyházat Méltóságod vezetésével és mindenkor a konstantinápolyi jurisdikciónak kizárólagos elismerésével.

Midőn ezeket a Generális Érseki Helynök Úr tudomására hozzuk ismételtlen, biztosítjuk arról, hogy mi továbbra is gyermeki szerezettel és hűséggel ragaszkodunk Méltóságodhoz és magyar célkitűzéseikhez.

Gombás Norbert Miklós
gör. kel. magyar adm. plébános

Kiss Ferenc
presbiter pénztári gondnok

Vasadi Imre
gazdasági gondnok¹⁷

Micherechenii nu au observat prea multe din activitatea de maghiarizare a preotului, nu își amintesc că în această perioadă să se fi ținut vreo slujbă în limba maghiară în biserica din Micherechi.

„Iel o fost uom mare. La minister tăta lume l-o cunoscut pă iel. Iel o făcut dîn Micherechi și fie rămân, da apoi dî la o vreme să auze că nu cred că nu vre și ungurizeze Micherechiu, da tă nu l-o ungurizat. O vru iel că și magyarizleasca. O fo granița aci a rămânilor, apoi o vinit aci inde-i amu. O vrut că și rămîie Micherechiu la Rămânie, da iel n-o lăsat. S-o dus la minister. Nici micherechenii n-or vrut. Numa uarecîț d-acie cine-o avut pămînt aci altan la Coștian zîcem. Aveu cărtiuță micuță, apu mereu așe la Rămânie și-și lucre pămînturile. D-apoi le-or înștimbat. Cine-o avut acolo l-or înștimbat.”¹⁸

Conform amintirilor, la mijlocul anilor 1940, cîțiva credincioși din sat, îndemnați de preoții Dimitrie Sabău și Gheorghe Negru l-au împiedicat pe părintele Olah să intre la slujba de duminică în biserică. Tot în această perioadă preotul Olah a fost bătut de cîțiva bărbați din familiile mai înstărite.

„O fost aice uarice nagygyűlés la kultúrház. Dî la beserecă tăț uoamenii s-or dus. Or vrut și-l fîpe pă iel. Or fost la Jula popii. Negreu și Sabău o fost popi în Jula. Ii or fost în rău cu popa aista, că or văzut că-s mulț credincioși. Ca și cum îi și amu. Or vinit și l-or întărgătit pă popa nost dă la beserecă. Nu l-or lăsat în beserecă, s-or sfădit înainte beserecii. Cam atunce o fost asta, dupa ce l-or bătut uă înainte ce l-or

bătut. Dîrt-ace că nu-i bun popă, mai or vini ii. Or și vinit uarecîtăva vreme. Iel o șezut acasă. Apoapoi la urmă o luat casa dî la iel, u-o alamositlit.”¹⁹

„Gazdele l-o bătut. După 45. Cam atunce. Aci întră beserecă și întră Bordaș o fost aice temeteu. O fost on căput dă scînduri și o ușe. Ușe așe-o fo dă naltă. Cam dă 60 dă țenturi. Trăbuie ș-o pășești altan că și nu margă gîște, că atunce gîștele le fîpau în uliță muierile. Așe l-or bătut sâracu. Pînă aci la căputu aista l-or tras dă picioare. Apu toltișu iera dîn tetre, apu toltișu acela tăt l-o belit. Tăt o fost dă sînje. Slujnica s-o culcat pă iel și o zîs, da lăsaț-îl, nu-l omorîț. L-or prins dă brînci și dă picioare. L-or aruncat păstă gard. Drăgan și Rocșineștii. Dîr ce iel o avut bani mulț. Pedig atăța bani le-o dat la tăt împrumut.

Iel o-avut pruni mulț aici în telece. Zîceu atunce că și-l aspînzure acole. Cu picioarele-l loveu. Strîgau aice că noa, aduceț păivanu și-l aspînzurăm. Așe s-o mentelit că o fost care-o strîgat că vin amu renderii. S-o auzît că vine utău dă cătă Șercad. Așe l-or lăsat apoi pă iel, da l-or bătut tare, tare, tare spurcat.

O trecut o lea dă vreme. N-o fost aiște gazde numa s-or fînut că cine-s ii. S-or dus la iel după împrumut. O fost la care i-o murit vaca și s-o dus la iel. Noa amu poț gîndi Lică – zîce. Aista care m-o bătut, care o strîgat acolo că haidaț că aice-i dieru, o vinit la mine după bani. Dac-ai văzut tu – zîce – om, tătătăt o asudat. O vinit îlontru, io am zîs ca bace Toadere, placă, șez. D-apu domnule încoace-n colo, știi după ce am vinit. M-o murit vaca, m-ar trăbui bani. Nu l-am fîpat afară dîn iroadă. Am zîs că cîț îț trabă. I-am dat. Cînd i-am dat banii, mai rușine i-o fost. Io nu l-am uitat pînă-i lume, da nici nu l-oi uita, da l-am iertat, că i-am dat bani.”²⁰

„L-o bătut rău. O vu vre și vie că la Jula nu mereu atăța la beserecă oamenii. Aice ierau mai adakozo. Iera clopotaru și comitefiu. Umblau pă uliță cu cocie și dădeu cîte-o brădie dă grîu la popa atunce și la beserecă. Acela o fost biru popii și a beserecii.”²¹

„Bapțiști or fost întră care lor bătut. Botye, apu Pulhac. Drăgan. Bace Toader. Acela care fîie ț-o tăt povestit.”²²

„Or fost îndemnați de unii preoți din Jula. Care or vrut și fie ii la Micherechi. Așe să ști. N-o știut ii dă Magyar Ortodox Egyház. O vinit aici Negru. O biztătît oamenii. Nu l-o lăsat în beserecă. Io am fost

acolo. M-am uitat pă toltiș. Majoritate oamenilor tăt cu iel o fînut. Iel așe uom o fost, că cu acie care l-or bătut, cum îi în Biblie, o fost iertător. Cu tăt. N-o fînut mînie nici cu unu, pedig l-or lovit cu bocoancele în cap. Aici pă cale tălecelor. Noi am fost prunci mici, ne-am strîns p-acolo că-l bat pă popa. O vinit uarice mașină, și uarecare o zîs că vin renderii. Băsamă on uom d-a lui. Și or fujit.”²³

Din povestirile legate de aceste evenimente grave din viața preotului putem deduce că localnicii nu au făcut legătura între activitatea de maghiarizare a preotului Olah și interzicerea de a sluji în biserică sau faptul că a fost bătut. Explicațiile se rezumă la trei variante:

- l-au bătut oamenii înstăriți, care l-au invidiat pentru avere;
- i-au fost dușmani bapțiștii;
- oamenii au fost îndemnați de preoții giulani, care au vrut să devină ei preoți la parohia din Micherechi.

În timpul revoluției din 1956 s-a organizat în localitate o adunare la care a participat și preotul Olah. El a fost cel care a inițiat înființarea Comitetului Revoluționar, a crezut în schimbarea care se va produce în urma revoluției. În cuvîntarea sa a îndemnat oamenii în felul următor: „Dumnezeu să aibă în paza sa poporul maghiar și naționalitățile conlocuitoare!” Pentru această activitate a fost arestat și dus în închisoare la Kistarcsa împreună cu alți 5 micherecheni.

„În 56 oamenii or crezut că s-a schimba totul, or mere rușii dîn țară. La căminul cultural or adunat oameni. Apu părintele, iel o fost șefu. O vrut și facă Forradalmi Bizottság. Așe om cuminte o fost. Tare, tare, tare. Citit, învățat. O fost om văzut, cunoscut. El o fost în bune relații cu tăt. Iel o fost primu om, apoi o fost notaru, birău și notaru.”²⁴

„Cînd o fost forodolomu și pă iel l-or dus îlontru. La iel tă noapte vineu nyomozăi. Iel n-o făcut nimică. Iel o-avut atăta mînte și nu facă nimică. Iel o fost hortac bun cu Réti. Acela o fost jendar dădămult. La aiște vine noapte nyomozăi și-i întrebe. Că iel știe mai bine, popa, că ce-i în sat. Iel zîce nu ieste aici nimica, că nici n-o fost. Apu știu că l-o

dus pã iel la Șercad. Atuncea tatã-so lu Bede și bace Licã a Savului o zãs cã: Ezt az embert, ha valaki megüti, én azt agyonütöm. Doi oameni pogani. L-or apãrat micherechenii. Nu or lãsat și-l batã."²⁵

Despre activitatea preotului în perioada revoluției din 1956 Vasile Marc amintește, în volumul său, următoarele:

„Anchetatorii mai susțineau cã li s-a spus, la Micherechi, cã vroiam sã duc în eroare oamenii și cã, în bunã mãsurã am și reușit. Același lucru l-ar fi afirmat și protopopul Ioan Olahh, care, cu fãțãrnicia specificã religiei, a încercat sã influențeze, ca și mine, oamenii din sat. Am mai aflat cã preotul a spus la o luare de cuvânt în limba romãnã: Dumnezeu sã aibã în paza sa poporul maghiar și naționalitãțile conlocuitoare."²⁶

„Cãpitanul mi-a mai spus cã am fost norocos fiind arestat acum, pentru cã în acest fel nu am ajuns la Kistarcsa, unde se gãseau, de acum, închiși șase micherecheni. Am întrebat dacã printre ei se gãsește și preotul paroh Ioan Olah și, oarecum cu satisfacție, mi-a spus cã se aflã printre ei. Preotul a fost omul care m-a îndemnat sã-mi continuu studiile, omul pe care eu îl socoteam un înțelept printre sãtenii noștri, pentru care aveam o stimã deosebitã."²⁷

Activitatea preotului din timpul revoluției a avut mai multe consecințe. Organele de poliție din județ au emis o ordonanță, împotriva cãreia preotul a formulat o reclamație cãtre procuratura județeanã. În acest document, datat la 18 noiembrie 1957, Olah contestã cele cuprinse în ordonanță, declarând cã, în cuvântarea sa, nu a instigat cei 4-500 de participanți prezenți la întrunire împotriva comuniștilor, nu a reîmproprietat case naționalizate, nici casa lui, nici casa altor gazde din sat. Afirmã cã în localitate nu a fost nici o demonstrație sau atrocitate, nimeni nu a avut de suferit de fapte cumplite. Din contrã, el, ca preot și membru în sfatul popular, a încercat sã influențeze spre bine evenimentele.

„T. Békésmegeyi Ügyészség!

G y u l a

A B.M. Békésmegeyi Rendõrfõkapitányság 556/2/1957. II. sz. f. év október 14-én kelt és a f. hó 14-én kézhez vett határozat miatt

p a n a s s z a l

élek és kérem, hogy alább kifejtett indokaim alapján a szóbanforgó határozatot hatályon kívül helyezni szíveskedjék.

I n d o k o l á s:

A hivatkozott határozat személyemmel kapcsolatosan téves tényállásra hivatkozik. A határozat indokolása szerint 1956. év õszén lezajlott ellenforradalom alatt mint tanácstag irányító szerepet vittem és 1956. nov. 14-én egy 4-500 fõnyi tömeg elõtt beszédet tartottam, ahol a kommunisták ellen uszítottam a tömeget. Terhemre rója a határozat már azt a cselekményt is, hogy 1956. december havában törvénytelenül birtokba vettem államosított házamat továbbá több kulák házának visszaadásához hozzájárultam. Megemlíti még a határozat, hogy 2 hónapig közbiztonsági õrizet alatt állottam.

Fenti tényállással szemben a lefolytatott vizsgálatok során megállapítást nyertek az alábbiak:

Méhkerék községben semmi néven nevezendõ atrocitásra az ellenforradalom alatt nem került sor, továbbá senkinek bántódása nem történt, tüntetésre nem került sor. Mindezek megcáfolhatatlan ténykérdések és szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy azon magatartással vannak okozati összefüggésben, amelyet mint a község papja kifejtettem és mint tanácstag tárgyilagos és higgadt magatartással befolyást gyakoroltam azokra, akik forró fejjel kezdeményezni akartak olyan cselekményeket, amelyek úgyszólván az egész ország területén, kivétel nélkül élõ is fordultak.

Tény az, hogy egy gyûlésen beszédet mondtam. Fentiek eleven cáfolatát képezik a terhemre rótt azon vádnak, hogy „a kommunisták ellen uszítottam a tömeget”. Hivatásomnál fogva beszédképességgel rendelkező ember lévén – hozzávéve még befolyásomat a községben – feltétlenül elértem volna – ha a vádbeli cselekmény igaz lenne – azt, hogy, kilengésekre sor kerüljön. Semmilyen intézkedés olyan értelemben, hogy valakit viselt hivatalától megfosszanak nem volt. Mindezeket

tanúsíthatja elsősorban a jelenlegi tanácselnök, aki az ellenforradalom ideje alatt a titkári teendőket látta el. Ez a tény önágaiban is cáfolata a határozatban foglalt tényállásnak.

Annak bizonyítására, hogy 1956. nov. 11-én mit mondtam, tanukat nem nevezek meg, ellenben ha igaz, hogy beszédem 4-500 főnyi tömeg hallgatta végig, úgy elfogadom tanúskodását bárkinek, akit a hatóság arra kijelöl.

Kérem az ellenforradalom ideje alatt a tanácsházán készült összes jegyzőkönyvek és egyéb iratok tartalmának felülvizsgálását annak megállapítása érdekében, hogy az inkriminált cselekedetek a legkisebb mértékben is szerepelnek-e valamely intézkedésben, vagy kiadott utasításban.

1956. decemberében már csak azért sem vehettem birtokba az államosított házamat, mert benne laktam; csupán használatért bért fizettem. A határozat ezen vádja önmagától elesik a körülmény folytán.

Méhkerék községben ez ellenforradalom ideje alatt senki nem költözött vissza törvénytelenül saját házába, hanem akkor, amikor már a törvényes rend helyreállt 1956 december havában a Tanács beleegyezésével Patka Gábor visszament saját házába, melyet 1952-ben kétszeri törvénytétellel államosítottak.

Annak igazolására, hogy Patka Gábor házába jogosan ment vissza hivatkozom a megyei ügyészség 1957. Vül. 217. sz. 1957. IV. 25-i keletű hivatalos megállapítására, amely az államosítás alóli mentesítési eljárás során megállapította, hogy Patka Gábor házában 1952. évben történt államosítása törvénytelen volt. Törvénytelen volt egyrészt azért, mert terjedelménél fogva nem esett az államosítás alá vonható ingatlanok kategóriájába, másrészt, mert nem volt kizsákmányoló. Ezt az utóbbi körülményt különben ez előtt másfél évvel a helybeli illetékes szervek hivatalosan is megállapították és erről Patka Gábornak hivatalos igazolást is adtak. Patka Gábor tehát a kulák listán nem szerepelt.

Idős Rokszin János akkor költözött vissza kisajátított házában egy üres szobájába, amikor az nem volt lakott, pedagógus házaspár áthelyezése miatt az ingatlant elhagyta. Törvénytelen magatartás tehát sem Patka Gábor, sem Rokszin János részéről nem történt, így teljesen kizárt, hogy engem ezekkel a cselekményekkel összefüggésbe

hozzanak. Tagadom, hogy jóváhagytam volna az alakilag törvényes visszaköltözést is nevezettek saját elhatározásuk és a Tanács hozzájárulása alapján jártak el. De különben is eljárásuk amint kifejtettem a törvényellenes magatartás ismérveit nélkülözi. Ez kitűnik még abból is, hogy akkor, amikor az ingatlan elhagyására id. Rokszin János a községi Tanácstól felhívást kapott azonnal visszaköltözött és tartózkodásának időtartamára szabályos bért is fizetett. A Tanács ugyanis a községben lévő lakáshiány miatt ismét arra az állápontra helyezkedett, hogy hivatalos közeg részére utalja ki a szóbanforgó helyiséget, jelenleg az állatorvos lakik benne.

Egyébként a község lakosságának bizalmából kértek meg, hogy az ellenforradalom ideje alatt ideiglenesen vegyek részt a Tanács munkájában. Ezt megtettem, az eredmények amint kifejtettem engem igazolnak, senkit el nem mozdítottak a községben, rend uralkodott, tüntetésre nem került sor, mégkevésbé a legcsekélyebb kilengésre sem. Ennek ellenére azóta üldözött vagyok. Közbiztonsági őrizet alá helyeztek, ahonnan két hónap alatt kiszabadultam, nyilván bebizonyosodott, hogy ellenem olyan vád nincs, amelyik őrizetben tartásomat indokolná. „Jóakaróim” e hatósági megállapítást nem hajlandók figyelembe venni. A közbiztonsági őrizet megszüntetése után kizárólag munkámnak és családomnak élek, ennek ellenére anélkül, hogy a legcsekélyebb új momentum merülne fel ellenem csak a régi koholt és kizárólag a hatósági vizsgálat által megdöntött vádak alapján ellenem kitiltási és rendőri felügyelet alá helyező intézkedést foganatosítottak.

Az 1/1957. /III. 19./ B.M. sz. rendelet, amely a kitiltásról és a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezéséről szól világosan körül határolja azon személyek ismérveit, akik a rendelet hatálya alá tartozhatnak és akik ellen ezen intézkedéseket foganatosítani lehet.

A rendelet 1. §-a szerint az állam és közbiztonságra, illetőleg a szocialista társadalmi együttélésre veszélyes vagy más fontos állami érdek szempontjából aggályos, továbbá gazdasági okokból káros személyt lehet kitiltani lakó helyéről, vagy egyidejűleg rendőrhatalósági felügyelet alá helyezni.

1927. óta vagyok állandó lakója Méhkerék községnek. 1945. utáni magatartásom világos bizonyítéka annak, hogy nem tartozom az 1. §-

ban meghatározott személyek közé. Fent kifejtett tényállás semmi olyan cselekményt nem tartalmaz, amely a legkisebb mértékben is bizonyítaná a társadalmi együttélésre veszélyes magatartásom.

A vizsgálat különben mindezeket könnyen megállapíthatja, és kérem is hogy sürgősen rendeljék el ügyemben a bizonyítást, hogy végre záruljon le ez a személyi – teljesen subjektív – tárgyi alapot nélkülöző hajsza.

Ezt kívánja különben az az intenció, amely a legfőbb kormány-szervektől indult el, hogy szűnjön meg a rágalmazás, amely megnehezíti a hatóság munkáját, veszélyezteti a személyi biztonságot és feltétlenül káros népgazdaságunkra.

Törvényt sért a határozat abban a vonatkozásban is, hogy nem vette figyelembe azt a körülményt, amely szerint több mint két kereső képtelen hozzátartozó eltartásáról gondoskodom. Eltartója vagyok ugyanis 76 éves kereső képtelen özvegy édesanyámnak, ezenkívül eltartom fiam, aki Budapesten ipari tanuló. A hivatkozott törvényhely 2-ik §-a kizárja azon személyek kitiltását és rendőri felügyelet alá való helyezését ki két kereső képtelen hozzátartozójáról gondoskodik. Kitiltásom és rendőri felügyelet alá való helyezésem ezen ellátatlan személyek eltartását károsan befolyásolja, ugyanis akadályozva vagyok mozgásomban, ennek következtében lelkeszi hivatásom, amelyhez tartozik a környékbeli községek felkeresése, nem tudom ellátni, ja ezért keresetemről megfosztanak. Ezen határozat sérti az 1/1957. B.M. sz. rendelet 6. §-nak 4. bekezdésében foglaltakat, melyek kimondják, hogy a személyi foglalkozás gyakorlását korlátozások nem akadályozhatják. A határozatban korlátozások ugyan nincsenek felsorolva, azonban nyilvánvaló, hogy ez csak hiányosság, mert a rendőri felügyelet alá való helyezésnek ezek velejárói.

Törvényt sért a határozat amiatt is, hogy nem vette figyelembe egészségi állapotom a hivatkozott rendelet 3-ik §-ának c./ pontja szerint kizáró okként szerepel a hosszantartó vagy súlyos betegség a foganatosított intézkedések alól.

52 éves vagyok. 4 esztendeje súlyos tüdő és szívasztmával állandó orvosi felügyelet alatt állok. Kérem ezen körülménynek rendőrorvos vizsgálat által történő megállapítását is.

Véleményem szerint a kulákoknak törvénytelen visszaköltözése az

államosított házakba olyan vádak, amelyek önmaguktól elesnek az általam felhozott és mindenki előtt ismert tények alapján. Marad a kommunisták elleni izgatás vádja, amelyet 1956. nov. 11-én megtartott szervezett gyűlésen kifejtettem a 4-500 főnyi tömeg előtt. A tömeg magatartása a gyűlés alatt és után cáfolat arra, hogy a beszédemben, a legkisebb mértékben is izgattam volna. Már kifejtettem idevágó érveim de befejezésül hangsúlyoznom kell, hogy épp ellenkezőleg a gyűlés lefolyása, a gyűlés után a tömeg széteszlása nem ellenem, hanem mellettem szólnak.

Köztudomású és könnyen megállapítható ténykérdés, hogy a gyűlésen semmilyen határozat, amely valakit a vezető emberek közül hátrányosan ért volna nem született. Ellenkezőleg a tömeg megértette, és belátta, hogy helyes az a javaslat, amely tőlem származott, hogy a volt régi tanácsstagokkal együtt kell tovább vezetni a község ügyeit. Rendben széteszlottak és mindenki a parasztságunkra különben is jellemző józan magatartás szerint munkája után látott.

Fentiek alapján ismételtén kérem a vizsgálat megindítását és a határozat hatályon kívül helyezését.

Budapest, 1957. november 18.

Tisztelettel:
Oláh János²⁸

În ciuda acestei petiții justificative, prin care a încercat să anuleze ordonanța poliției, preotul a rămas sub observație polițienească. Pînă la finele anului 1958 i s-a interzis să plece din localitate. Vicarul episcopal Petru Mîndruțau i-a dat ordin să slujească în capela din Budapesta și să facă vizitație la parohiile din județul Hajdú-Bihar. Preotul Olah a înaintat o cerere la poliție, însă nu a primit aprobare pentru a putea ieși din sat.

„Copie

Gör. Kel. Román Egyházmegyei Konzisztórium, Gyula,
Gróza Park 2-3. Telefon: 243

364/1958 sz.

Főtisztetelendő
Oláh János Urnak
gör.kel. román esperes
Méhkerék

Felkérem, hogy f. hó 26-án soron következő vasárnapon, a budapesti, üresedésben lévő egyházközségünk templomában az előírt vasárnapi istentiszteletet végezze el.

Jelen kiküldetésével kapcsolatosan végzett tevékenységről utólagos jelentést kérek.

Gyula, 1958. évi október hó 16-án

P.H. Dr. Mundruczó Péter s. k.
Püspöki vikárius"

„116/1958. sz. Sarkadi Járás Rendőrkapitányság
Igazgatási és Rendészeti Osztálya
Sarkad

Alulírott Oláh János méhkeréki lakos gör. kel. román esperes kérek – a mellékelt Egyházi Főhatóságtól kapott hivatalos kiküldetése alapján – Budapestre eltávozási engedélyt.

Hivatalos teendőim: 1958. október hó 25-26-27. s így 1958 október hó 28-án utazom vissza Méhkerékre és 1958 október hó 24-én este utazom fel Budapestre.

Kérésem alapján tisztelettel kérek eltávozási engedélyt.

Méhkerék, 1958. október hó 17-én

1 db melléklet P.H. Oláh János s. k.
10 Ft-os okmánybélyeg felragasztva
gör. kel. román esperes"

„Másolat

B.M. Békésmegyei Rendőrfőkapitányság
Sarkadi Járási Rendőrkapitányság

138/14 – 1958

Oláh János részére

Méhkerék, Kossuth u. 78.

Értesítem, hogy Budapestre való eltávozási kérelme nem teljesíthető.

Egyházi Főhatósága a Budapestre való kiküldetéssel mást bizon meg.
Sarkad, 1958 évi október 18.

Szilágyi Miklós rfhdgy s. k. P.H.
Kapitányság Vezető"²⁹

În anul 1959 a început și în Micherechi procesul colectivizării. Olah s-a aflat printre cei care au încercat să convingă oamenii să intre în cooperativa colectivă. Prin colectivizare și-a pierdut și el pământurile. Conform amintirilor, el era totdeauna un om bine informat, știa că în situația politică de atunci împotrivirea e de prisos. „...satul arăta ca un stup răscolit. Toată lumea era îngrijorată, toți mergeau la Consiliul local, la viitorul birou al gospodăriei. La ora 9, a venit la biroul tsz preotul Ioan Olahh, care a propus ca la ora 10 să se tragă clopotele bisericii, propunere acceptată. La ora 10, când se trăgeau clopotele tot satul era pe ulițe și de acum oamenii nu se mai gîndeau dacă să intre sau nu în tsz.”³⁰

Despre ce fel de preot, ce fel de om a fost părintele, există multe amintiri, în majoritate pozitive. Micherechenii susțin că a fost preot bun, a predicat și a cântat frumos.

„...la anul 1922 au răposat Nicolae Rocsin Protopopul și așe iarăși au rămas Parochie văducă (văcantă) ... au ales Preot pă tînărul Ioan Olah din Giula 1928 (Gyula) de naștere amui de 2 ani Protopop chîntă minunat forte frumos...” – scrie Teodor Pătcașiu în monografia satului.

„Apu-acela așe glas o avut, dă numa! Așe o cântat dă tare că s-o spart iaga ce dă lampă. Tare-tare bun uom o fost.”³¹

„Vorove perfect românește. Aici atunci iel o fost mai găzdac. S-o ocupat cu agricultura și cu comerțul de cereale. În comună cel mai bogat o fost. Și tare descuscăreț. Tată-so o fost bogat. Biberea. Asta tătă lume o știut. S-or făcut banii apoi. O ajuns la Egyházügyi Hivatal, o fost consilier. Cu mașina circula între Micherechi și Budapesta. O avut șofer. Și aici inde-ș fînea cerealele o tăt avut iel oameni. Nopsamoș. Le plăte. Bace Toader a Ciotii, i-o fost uom dă încredere. Aici lîngă frontieră tâte pământurile or fost a lui. Ave rizstelep și dă tâte. Apoi o lucrat la ceapeu, în birou, ici-colo, inde l-or pus.”³²

Sătenii îi spuneau „Domnu Părinte”, îl respectau și, ridicându-se în picioare, îl salutau cu „Laude-să Iisus Cristos”.

„Domnu Părinte zîceu cătă iel. În sat iel o fost cel mai văzut. Tăte s-o ținut dă iel. Și casa satului și tăț la iel mereu după tanács. Iel o avut Rizstelep aice. Pămînturi multe. Și cînepa și dă tăte. Mere dumineca după mneazăză. La tătă casa iera laviță. În aduc aminte că mere pă uliță cu hinteu. Ave cai faină. Iel după mneazăză așe mere că pă vecernie și vie napoi. Cînd videu că vine hinteiu popii pă toltiș tătă lume să scula sus, stăteu așe și zîceu: Laude-să Iisus Cristos. Tătă lume zîce. Iel: În vecii vecilor Amin.”³³

Preotul Olah în acea perioadă a fost singurul om cu influență în localitate, a avut relații extinse, a putut rezolva orice. S-a folosit totdeauna de aceste relații, dacă a putut, să-și ajute consătenii, care îl și căutau cu diverse probleme: cereri către foruri înalte, probleme în familie, împrumuturi, ajutor în caz de boală, etc.

„La părintele Olah, acăr ai avut probleme cu familia, uă cu pămîntu, uă i-o trăbuit bani împrumut, uă o cerere dă la ministru, or mărs la el și el a bună samă că o ajutat, pedig, cum zîce, nu la tătă lume i-o plăcut dă iel, da dacă ai mărs cu o cerere la leje, că iel și în Parlament o mărs, o ajutat. Că altăcine nici nu o știut face cereri... Da n-o fost în sat nici doctor. Dacă o fost on prunc beteag, noapte mereu la părinte, da dacă trăbuie și la părinț îl temau. Și dacă îl temau la miază-noapte, să scula și făce slujbă. Mai dămult mureu mai mult copii. Și dacă îl temau, părintele mere și-l boteza, să nu moară nebotezat.”³⁴

„Tata mneu o avut patru prunci. Și o vinit o leje că cine are patru prunci – asta o fost în pragu războiului – să-i lese acasă. Numa trăbuie să duci o adeverință de la primărie. Și mama s-o dus. Deák Zoltán iera notaru aice-n sat. Și o dus scrisoarea care u-o căpătat de la tata, că iacă să ducă o adeverință dî la primărie că tata atunci scapă dă armată. O zîs că: Nem! Csak szolgálja a hazát! Atunci mama s-o dus la Olah și el o zîs că: Măriuță, fii liniștită că mărg io și vorovăsc. S-o dus și pă tata l-or lăsat acasă. Dacă nu iera Olah, tata rămîne în război.”³⁵

În anul 1940 Vasile Marc a ajuns bursier la școala economică din Berettyóújfalu. În amintirile lui, publicate în volumul intitulat

„De la Micherechi pînă la Micherechi” a ținut să pomenească cum l-a îndrumat pe el părintele Olah.

„... la biserică, în timpul slujbei, a venit la mine clopotarul și mi-a șoptit că după terminarea slujbei să rămîn, deoarece preotul vrea să-mi vorbească. După ce s-a împărțit prescura, preotul mi-a întins mîna și a exprimat bucuria că doresc să merg mai departe la școală. Mi-a atras atenția că va trebui să fiu – și în continuare – un bun cetățean. Loial țării ungurești, dar să nu uit, niciodată, limba maternă și să o vorbesc cu cei care o cunosc, chiar dacă cei din jur se vor uita chirîș la mine, la noi.”³⁶

În ciuda activității preotului, familia Olah a trăit în spirit românesc. În familie, cu copiii au vorbit doar românește și cînd au avut oaspeți care nu cunoșteau limba. Copiii au avut nume românești, Ioniță, Liviu și Flavica, decedată la 7 ani, înmormîntată în cimitirul vechi, lîngă mormîntul părintelui Nicolae Rocsin. Părintele a vorbit și cu sătenii îndeosebi românește.

Casa parohială a avut saloane, cancelarie, bucătărie și baie. Locuința preotului, amenajată cu mobilă stil, picturi, cărți, etc. a fost cu totul diferită de casele oamenilor din sat. La fel și curtea, care a fost frumos îngrijită. (În anii 1980 fosta casă parohială a fost închiriată de o firmă care făcea ciorapi, iar mai tîrziu a funcționat aici o sală de fitness. La ora actuală, casa se află în proprietatea primăriei locale și se poate închiria pentru diverse manifestări.)

„În casă ii numa rămânește voroveu. Și cu pruncii. Zîceu salon, cancelarie, bucătărie și baie. Așe butore veti or avut, n-or fost dă acilen sat. Doamna preuteasă cite și ștricăle. Nu tare să duce la beserecă.”³⁷

„Copiii lor or avut nume românești. O fost Ioan, da-i zîceu Ioniță, apoi or avut o fată Flavică, care-o murit la vîrsta de 7 ai, așe cumva. Acole lîngă părintele Rocsin, lîngă gard o fost îngropată, inde-o fost și doamna română, dacă-ți aduci aminte. Ave și o cruciță. Așe cruce o avut că în cruce o fost o gaură, acolo îi puneu păpușe. Și o avut pă Liviu. Liviu Petru o fost. Și Petru. După Biberea. Aista trăiește și astăz.”³⁸

Pe parcursul anilor, viața în familia preotului Olah s-a înrăutățit. Motivul principal al resentimentelor și neînțelegerilor a fost

modul diferit în care au fost tratate mamele celor doi soți. Astfel, în vreme ce mama preotesei a locuit împreună cu familia, mama preotului a trăit la sălaș, unde s-a ocupat cu creșterea animalelor, la fel ca și țărancele din sat. Pe mama preotesei, a învățătoarei Aurelia Cîmpean toată lumea o numea „Bună” și trebuia să o respecte. În schimb mama preotului, nană Anuță, o femeie scundă, care a lucrat mult pentru familie, nu a fost niciodată văzută bine de nora-sa, care nici nu o primea în casă.

„Ascultă – zîce. La noi s-or început relațiile aște mai rele mai din tînăreață. Că doamna o fost tare frumoasă. O avut pețitori mulți. Noi dacă ne-am mutat aici, ne-am căsătorit și ce știu io, o adus și pă maică-sa. Cătă mama ii o trăbuit să zîcă tăt satu Bună. Da n-o făcut buna nimic, nimic, numa o șezut, ș-o mîncat. O fost tare grasă. Mama me – zîce – îi slujnică. Că ie o șezut la sălaș. O trăbuit și aducă ciupelite tuci, rață, gîște îngrășete. Pă Buna tătă lume dacă o mârș la fîntînă u-o lăsat înainte. Că dară îi Buna. O fost pă pâlmi purtată. Și mama lui o lucrat la tănîar. O fost o muiere tare micuță. Și bace Ilie, da iel o murit mai iute.”³⁹

„Mă-sa o șezut la tănîar. O avut uăi, tuci, gîște, ghine multe, pui, rață. Le aduce ciupelite. Vine cu iele, da nici îlontru nu u-or temat. Zice cătă mine: Da grîj dă puiuțu mneu. Așe zîce cătă iel. Puiuțu mneu. Cînd o alomoșitlit casa, u-or luat dî la iel. Tăte sobele le-o luat. Acolo în casă o avut el iroada, canțelarie. Mă-sa și cu iel or șezut acole-n canțelarie apoi. Preuteasa s-o dăscățat dă iel. Törvényesen. Doamna l-o fîpat în canțelarie și doarmă. Nana Anuță acolo o durmit cu iel pînă ce n-o murit.”⁴⁰

Preotul și-a iubit mult mama, a compătimit-o pentru viața grea, a suferit din cauza atitudinii familiei sale față de ea. După ce a divorțat de soție în mod legal, și-a mutat mama în cancelaria din incinta casei familiale. Abia după moartea acesteia, și-a cumpărat o casă mică în sat, unde și-a petrecut anii bătrîneții. În ultimii ani a suferit de boală grea și a fost îngrijit de Ilonca Petrușan, o credincioasă din sat.

„Cînd o murit mă-sa ne-o temat și o zîs că la mama nu trabă făcut podrom, numa acie dorință am că pămîntu care-i acolo mai dădăsubt, îi prav. Pînă ce nu a fi astupat copîrșeu și nu fîpat bulgări, numa tă

prav, și tă mereu. Tare u-o iubit pă mă-sa, că n-o avut noroc în viață.”⁴¹

„Iel așe o vinit aice că o avut bani, ș-o luat aice pămînturi. Ave dă tâte. La bătrînețe o avut atăța bani și-și ieie o căsuță. Acie casă o fost a Todii. Iel și u-o luat și s-o mutat acolo... Pă iel l-o grîjit cînd o picat beteag Petrușan Ilonca. O fost on uom strîmb la bătrîneață. N-o avut cine-l grîji. Cu oamenii dîn Micherechi iel o trăit tare bine. Cu tătă lume. Îi îngropat sîngur.”⁴²

Părintele Ioan Olah a fost condus pe ultimul său drum de către rudeni, consăteni, vecini și prieteni. Este înmormântat în cimitirul nou, unde își doarme singur somnul de veci. Pe cruce scrie următoarele: „AICI ODIHNEȘTE/IOAN OLAHH/PĂTRUPOP/1905–1973/RIDICATĂ DE FAMILIE./FIE-I ȚĂRÎNA UȘOARĂ.

„Am fost în temeteu dă zua morțîlor. Deptu Părinte Olah n-o avut nici o cunună, numa o lumină. Una. Am zîs cătă Laci mneu, haida și-i punem o lumină.”⁴³

Ioan Olah a fost preot în Micherechi timp îndelungat (1928 – 1973), în perioada de după trasarea graniței la Trianon și în cea socialistă, perioadă foarte grea pentru un preot ortodox român, care slujește într-o comunitate românească din Ungaria. Viața și activitatea lui a fost determinată de situația politică și evenimentele bine cunoscute ale vremurilor de atunci.

Soarta lui a fost tragică atît din punct de vedere profesional cît și în privința vieții lui personale. Ca preot a făcut compromisuri, ca cel privind maghiarizarea bisericii ortodoxe române din Ungaria, ceea ce nu i s-a iertat pînă la moarte. Pentru această activitate a fost atacat și din partea românilor, dar și din cea a ungarilor, fiind umilit moral și fizic. Ca unul dintre oamenii cei mai importanți din sat s-a implicat în toate evenimentele importante, ca de exemplu în procesul colectivizării sau în revoluția din 1956, după care a fost arestat și ținut sub observație polițienească. Tot atît de multe greutateți a îndurat și în viața lui personală, trăind în neînțelegere, rămas singur în ultimii ani de viață.

În Micherechi circula încă multe povești despre el în care sătenii, credincioșii îi păstrează amintirea vie. Pe baza acestor povestiri – care probabil s-au modificat în timp și conțin elemente

subiective – am încercat să ofer o imagine, cât se poate de reală, despre viața și activitatea fostului preot din Micherechi, Ioan Olah.

BIBLIOGRAFIE

- Berényi Maria, *Activitate socio-culturală la Micherechi în secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, In Micherechi. Pagini istorico-culturale, Red.: Maria Berényi, Giula, 2000. p. 79–123
- Borbély Ana, *Limba română din Micherechi*, In Micherechi. Pagini istorico-culturale, Red.: Maria Berényi, Giula, 2000. p. 124–201.
- Arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Micherechi (1927–1973)*, In: Colecția Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria
- Marc Vasile, *De la Micherechi pînă la Micherechi*, Giula, f. a. 112 p.
- Misaroș Teodor, *Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din RE. Ungară*, Cărțile Dunărea, Tankönyvkiadó, Budapesta, 1990. 286 p.
- Pățeașiu Teodor, *Monografia Comunei Micherechiu*, Micherechi, 1934 dețemvrie 1. (Material digitalizat din arhiva lui Alexandru Hoțopan)
- Repisky Radici Ana, *Plopi la capătul lumii*, Giula, 2003. 148 p.
- Sigmirean Corneliu-Cezar, *Românii din Ungaria în corespondența Ministerului de Externe al României*, In: Simpozion, 2008.

NOTE

1. Pe baza decretului a fost maghiarizat de exemplu la 15 mai 1943 numele părintelui Grigore Maroșan din Apateu în Marosszéki Gergely. Arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Micherechi, Scrisoarea lui Olah către Ministerul Culturii și Cultelor, 11 iulie 1944
2. Vezi Berényi, 1996. 35-44
3. Arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Micherechi, 1951
4. Inf. Femeie, Micherechi, 1939
5. Inf. Bărbat, Micherechi, 1935
6. Borbély, 2000. 189
7. Inf. Femeie, Micherechi, 1939

8. Monografia satului Micherechi, In: Arhiva lui Alexandru Hoțopan
9. Arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Micherechi, 21 ianuarie 1934
10. Misaroș, 1990. 216
11. Sigmirean, 2008. 28
12. Arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Micherechi, 49/1944
13. Arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Micherechi, 11 aprilie 1944
14. Arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Micherechi, 142/1944
15. Arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Micherechi, 9 august 1944
16. Arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Micherechi, 9 iunie 1944
17. Arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Micherechi, 1 iunie 1944
18. Inf. Bărbat, Micherechi, 1934
19. Inf. Bărbat, Micherechi, 1934
20. Inf. Bărbat, Micherechi, 1934
21. Inf. Bărbat, Micherechi, 1935
22. Inf. Bărbat, Micherechi, 1935
23. Inf. Bărbat, Micherechi, 1935
24. Inf. Bărbat, Micherechi, 1935
25. Inf. Bărbat, Micherechi, 1934
26. Marc, f.a. 89
27. Marc, f.a. 93
28. Arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Micherechi, 18 noiembrie 1957
29. Arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Micherechi, 293/1957, 116/1958, 138/1958, 364/1958
30. Marc, f.a. 97
31. Inf. Bărbat, Micherechi, 1934
32. Inf. Bărbat, Micherechi, 1935
33. Inf. Bărbat, Micherechi, 1934
34. Repisky, 2003. 57
35. Inf. Bărbat, Micherechi, 1935
36. Marc, f.a. 21
37. Inf. Femeie, Micherechi, 1939
38. Inf. Femeie, Micherechi, 1939
39. Inf. Bărbat, Micherechi, 1935
40. Inf. Bărbat, Micherechi, 1934
41. Inf. Bărbat, Micherechi, 1934
42. Inf. Bărbat, Micherechi, 1934
43. Inf. Femeie, Micherechi, 1954

Stella Nikula

„Așe i-o fost dată...” (Despre destin)

„Trecutul este o amintire,
viitorul un secret,
iar prezentul un cadou.”
(proverb indian)

Omul satului tradițional este conștient de faptul existenței sale în timp. Un timp relativ limitat, căruia îi este subordonat. Însă știe totodată și că poate învinge timpul, prin diferitele demersuri moștenite de la generațiile anterioare. Pentru că pînă ce trecutul este o realitate obiectivă, un lucru deja efectuat, iar prezentul este doar un curs al lucrurilor, în conștiința sa viitorul este posibilul neprevăzut și nesigur, a cărui poartă deschisă oferă omului nenumărate posibilități de intervenție.

Timpul își are efectele sale asupra vieții umane.

„Uomu să naște, apoi crește și pățește multe în viața lui, ca pînă la urmă să moară. Uomu tă să sîlește, să treacă iute păstă tăte și uită că-i trece așe și viața cu asta.” (21)

constată un informator, iar altul continuă astfel:

„Viața uomului îi ca o poveste și tătă lume își are poveste lui. Când iești tînăr nu baji nimica-n samă, tăte-s bine cum îs. Da pă cum îmbătrînești multe să-nștimbă.” (12)

În legătură cu desfășurarea vieții, cea mai răspîndită credință este aceea că ea este predestinată, adică hotărîită de la început, poate chiar de la momentul conceperii ființei umane.

Românul crede că destinul unui om este hotărît în momentul capital al vieții sale, în momentul sosirii lui în această lume, care îi rezervă nenumărate surprize plăcute, dar și unele mai puțin plăcute.

În comunitățile tradiționale persistă credința că, în general, în

cea de-a treia noapte după nașterea unui copil ursitoarele vizitează casa acestuia spre a-i sorti viitorul.

„Ursitoarele vin la casa uomului cînd îi să naște on prunc. Iele îs tri. Una toarce firu, alta-l dapănă și-ț spune data, iară a triie țîne o foarfică în brînci și cu ie îț taie firu.”(6)

Importanța acestui moment se remarcă și prin faptul că oamenii încearcă să pătrundă acest mister, să cunoască viitorul copiilor lor. Moașa, care este o mijlocitoare între oameni și spiritele destinului, tocmai cu acest scop se ascunde în casă, pentru a trage cu urechea, și a afla cele sortite noului venit, în timp ce cei ai casei efectuează diferite demersuri pentru a influența în mod favorabil mersul lucrurilor. Ursitoarele sunt primite în casă curată și ospătate cu fel și fel de bunătăți, așezate pe masă. În casă mai trebuie să domine și o veselie, care ar putea atrage bunăvoința lor.

Ursitoarele, numite la grecii antici Moire, iar la romani Parce, sînt de obicei trei fecioare sau zîne care apar în casa unde s-a născut un copil pentru ca să-i stabilească soarta. Ele sînt torcătoarele destinului, avînd fiecare o funcție bine definită: una toarce firul, alta-l deapănă, iar a treia îl taie. Destinul rostit de ele este trecut apoi în *Cartea ursitelor* sau *Cartea vieții*, despre care vom aminti puțin mai tîrziu.

Un atribut important al torcătoarelor mitice este foarfeca, cu ajutorul căreia întrerup firul vieții omului. Rolul acesta revine celei mai mici, pe care tradiția românească deseori o confundă cu Moartea.

„Ce mai mică, adică Moarte, țîne în brîncă foarfica. Apu pîntră tăișurile îi trece firu, pă care atunci îl taie cînd ie vre.”(22)

Nașterea, acest moment crucial din viața fiecărui om, este desigur plin de demersuri care vin în ajutorul influențării în mod favorabil a viitorului insului uman. Din punct de vedere al efectelor magice, o deosebită importanță este acordată în cultul tradițional românesc primei băi a copilului. În cadrul acesteia se utiliza, pe cît era posibil, o albie nouă în care se turna apă neîncepută. În această apă erau așezate plante și flori miraculoase - (busuioc

etc.) -, obiecte ritualice cu funcții apotropaice și de stimulare (pâine, bani de aur etc.), cât se turna și puțină apă sfințită. Baia era însoțită de formule magice de un conținut augural, iar apa era aruncată după baie la rădăcina unui copac sau în locuri neumblate.

Cufundarea în apă a întregului corp sau spălarea rituală a unei părți a corpului, spălatul sau scăldatul ritual, la toate popoarele și în toate timpurile alcătuiau un demers de o deosebită valoare, deoarece au funcția unui rit de purificare, practicându-se la toate etapele de trecere, cât și la momente cruciale sau sărbători mari ale anului (naștere, botez sau Sîntoader, Paști, Sînjorj etc.).

Nu numai în cadrul riturilor de naștere, ci și în cadrul celorlalte momente importante din viața umană putem regăsi demersuri care vizează cunoașterea sau influențarea viitorului. Un bogat repertoriu al acestora îl putem surprinde studiind, de exemplu, și magia premaritală, care era practică mai ales de fete de mărit. Aceste practici se executau în deosebi la anumite date fixe ale anului, cum Anul Nou, Sînzîiene, Sfîntul Andrei etc.

„Fetile care or vrut să-și afle că ce le-a aduce norocu țîneu tătă zîua post nante d-a vini popa cu cruce. Apu cînd iel vine fata îș însămna bine locu inde aiesta o stat, ca sara să să culce în locu cila ca să-ș vizeză norocu... Lîngă cap îș pune ș-o ulceauă cu apă, că să zîce că acela i-a fi rînduit, care în vis a vini și a cere dî la ie apă.”(4)

Una dintre cele mai răspîndite și cunoscute variante ale magiei premaritale practică și de către românii din Ungaria în seara Anului Nou este *Vergelul*. Despre acesta informatorii povestesc în felul următor:

„În sara dă Anu Nou ne strînjem noi fetile și ficiorii la o casă, apu ne jucam d-a verjeluțăle. Apu jocu iesta să juca așe: punem trispece blide pă masă și su iele punem sare, cocotoare, inel, cărbune, teaptăn, cîlț, bani, pită, ață și cîte-tăte. Blidile le întorcem cu fundu-n sus și cu iele astupam lucrurile... Apu cineva stăte la ușe cu spatile, uă ieșe afară să nu vadă că inde ce am pus. Noa, cînd noi gătam, o temam pă ce d-afară să-ș coate data. Apu aceie arădica on blid... Acolo iera cocotoare... O, că mîndru a fi!- zîcem noi și rîdem. Alta arădica pită... Asta însămna

că a fi gazdă bună... Inelu însămna că a fi găzduc, cîlțu că a fi păros, și așe mai dăparte. Așe ne jucam. Dîn ce aflam su blid gîcem cum ne-a fi norocu la mărit.” (20)

Omul satului crede și că starea sa sufletească, și că orientarea spiritului său pot determina împrejurări importante în viață.

„Cum trăiești, așe țî-i și norocu!”(15), susțin oamenii.

În viziunea omului de la sat lumea există după o ordine, lucrurile își au condiția lor și totul merge după „rînduiala” care le-a fost dată, pentru ca să îndeplinească rostul pentru care ele fuseseră create, între ele, desigur, existînd și o strînsă legătură, chiar interdependență.

„Lucrurile și tăte ce-s pă lume asta au o rînduială. Nimic nu mere numa așe, dă capu lui.” (19)

Se credă că lumea împreună cu toate legile sale, este creată de Dumnezeu, care este unicul împuternicit de a modifica mersul lucrurilor.

„Viața și lucrurile merg după cum le-o rînduit Dumnezo. Tăte să leagă una dă alta și acărcum îi suci în coace și-n colo, tăte s-or întîmpla după cum vre El.”(6)

„Oricît te ferești, ce țî-i scris, tăte le pățăști!”(21), trag concluzia informatorii.

Apropo, „scrisă”!

Puțin mai devreme aminteam despre faptul că tot ce îi este rînduit omului este trecut într-o carte numită *Cartea vieții* sau *Cartea ursitelor*.

„Ieste o carte indeva în cer, apu acolo îi scris tăt ce țî s-a întîmpla în viață.”(6), declară o informatoare.

Această carte conține o listă a drepturilor care se bucură de binecuvîntarea divină. Despre acest lucru putem citi și în unele pasaje ale *Bibliei* – *Exodul*, XXXIII, 32 sau *Apocalipsa lui Ioan*, III, 5. În ea sînt înșirate faptele bune și rele ale fiecărui individ (sau chiar și ale unor comunități - *Enoh*, LXXXI, 2,) notate de îngerul păzitor sau lista acelor evenimente care urmează să se întîmple în viitor, cât și răsplata fiecăruia.

„Universul este o imensă carte; literele acestei cărți sînt scrise toate, în principiu, cu aceeași cerneală și transcrisă pe tabla eternă cu conde-

itul divin; toate sînt transcrise simultan și sînt indivizibile; de aceea fenomenele divine esențiale, ascunse în „secretul secretelor”, au luat numele de „litere transcendente”. Și aceleași litere transcendente, adică toate creaturile, după ce au fost virtual condensate în omniștiința divină, au fost coborîte, prin suflul divin, la niveluri inferioare și au compus și format universul care există.”, afirma și marele înțelept Ibn Arabi în *Dezvăluirile de la Mecca*. (Riffard p. 58.)

Omul însă nu ar fi el om, dacă nu ar crede că își poate depăși destinul, și nu numai al său, ci și al altora, modificîndu-l după plăcerea lui.

„Haba, că cine n-ar vre ca lucrurile să margă după placu lui!”(9), rîd informatorii.

Numai că pentru a-și modifica cineva destinul în primul rînd trebuia să-l cunoască!

În lumea aceasta modernă ne surprinde faptul că tot mai mulți sînt cei care încearcă să pătrundă misterul viitorului, apelînd la ajutorul unor persoane mai mult sau mai puțin inițiate în descifrarea acestuia, oameni care printr-un șir de practici reușesc să se ridice la un nivel de viață superior condiției umane obișnuite. Aceștia pot fi astrologi, adică persoane care se ocupă de studierea corpurilor cerești și a efectelor lor asupra ființei umane, numerologi, adică persoane care pot descifra valoarea simbolică, încărcătura sacră și forța magică a diferitelor numere, grafologi, adică persoane care pot descifra virtuțile ascunse exprimate prin scrisul cuiva, fenomen despre care J. BOhme afirma în *De signatura rerum* următoarele:

„Și nu există în natură nici un obiect, creat sau zămislit, care să nu și exprime forma sa interioară prin aspectul lui exterior, căci interiorul are întotdeauna tendința de a se exprima; așa se face că puterea și forma ne permite să vedem cum ființa eternă, realizându-și dorința, s-a manifestat într-o imagine și cum această ființă eternă apare sub toate formele diverse pe care noi le putem vedea și le putem cunoaște: astre și elemente, creaturi, copaci și plante. De aceea semnătura conține rațiunea cea mai perfectă.” (Riffard p. 251.)

cît și simpli ghicitori sau cititori în cărți, eventual vrăjitori.

Se apela la persoane despre care se credea că sînt capabile să

pătrundă misticul/misteriosul, spre a cunoaște și modifica, dacă era cazul, cele predestinate. Poporul credea că aceste persoane văd și aud printr-o ureche și un ochi interior și pot dezvălui omului simplu viitorul fără ca ei să-l creeze, doar prin a-l percepe și transmite pe cel deja dat de la un altul, care putea fi însă nu numai Dumnezeu, ci și un demon.

În Grecia și în Roma antică de exemplu existau celebre locuri unde zeii puteau fi consultați. Sanctuare, dintre care cel mai cunoscut era cel de la Delfi, unde Pitia dădea oracolele lui Apollo.

Numeroși profeți erau venerați în trecut pentru posibilitatea lor de a avea darul prezicerii viitorului, cum sînt și Moise, Isaia, Ieremia, Ezechiel, Daniel. Ei aveau misiunea de a comunica poporului voia lui Dumnezeu, de a condamna nedreptățile, de a anunța nenorocirile care se vor ivi, cît și pedepsele divine.

Deci din cele mai vechi timpuri adevărații inițiați prin căi cunoscute numai de dînșii, aduceau celor interesați, informații din lumea cealaltă intrînd în contact cu spirite sau alte ființe, pentru ca cei vii să se poată orienta mai bine în viața lor. Mesajele puteau fi citite sub mai multe forme: glob de cristal, cărți, palmi, ceai, cafea, oase, pietre, oglindă, fîntînă, ș. a. m. d., dar putea fi transmis și printr-o revelație.

Dintre obiectele enumerate mai sus oglinda și fîntîna par a fi cele mai des utilizate de românii din Ungaria în cadrul practicilor efectuate. Oglinda este însă un obiect ritualic și simbolic mitic de cea mai mare importanță în toate culturile lumii, ca și oricare altă suprafață capabilă să reflecte lumea. Este un obiect al cercetării și al cunoașterii în care se caută mereu chipul adevărat al lucrurilor. Este și un hotar între lumea de aici și lumea de dincolo, astfel că spargerea ei aduce desființarea acestuia, atrăgînd totodată și nenorocire asupra celui care a spart-o.

„Cine sparje o cocotoare, atîța ani n-ave noroc în cîte dăraburi s-o spart.”(22)

„Dacă o fată uă on ficior sparje o cocotoare, să zîce că atîța ani nu s-a mărita în cîte dăraburi uo spart.”(16)

Este însă periculos să privești în ea atunci cînd, cu ocazia anumitor perioade, granițele dintre cele două lumi sînt vulne-

rabile. De exemplu, noaptea, în zile de echinox sau solstițiu etc.

Fîntîna unește lumea divină cu adîncurile pămîntului și este un ochi deschis spre cer, tocmai de aceea i se acorda o deosebită importanță și se leagă de ea practicarea numeroaselor ceremonii, cum paparuda sau unele obiceiuri premaritale. Oamenii de la sat cred și că:

„Dacă faci o fîntînă, atunci pînă la al nouălea neam ai pomână.”(23)

Despre apelarea la persoane inițiate informatorii povestesc astfel:

„Te duci la vrăjitoare. Apu ie cu boscoanile ii făce ceva și tă le-ndruga așe ș-așe, și-ț cite ce vide ie acolo că să-ntîmplă. Îți pute spune și dacă ț-o făcut uarecine ceva rău, adică ț-o făcut vrăji cineva.”(4)

„Merem la țințânci, că iele știeu să citească dîn cărț.”(14)

Desigur pentru osteneala lor aceste persoane erau plătite, așa că nu e de mirare că în scurt timp s-a înmulțit numărul lor. Oamenii credincioși susțineau însă că apelarea la ajutorul acestor persoane nu este corectă, *Biblia* chiar și interzice contactarea lor.

„Să nu fie la tine nimeni care să-și treacă pe fiul sau pe fiica lui prin foc, nimeni să aibă meșteșugul de ghicitor, de cititor în stele, de vestitor al viitorului, de vrăjitor, de descîntător, nimeni care să întrebe pe morți.

Căci oricine face aceste lucruri este o urîciune înaintea Domnului; și din pricina acestor lucruri va izgoni Domnul, Dumnezeul tău, pe aceste neamuri dinaintea ta.”

(Deuteronomul XVIII, 10-12.)

„Nu-i bine să-ți iscodești norocu!”(18), susțin și mulți oameni.

Omul de rînd neavînd însă acces totdeauna la astfel de persoane vizate în studierea destinului, încerca să-l descifreze cu ajutorul semnelor pe care mediul său i le transmitea, era atent la comportamentul animalele sau al plantelor, cel al obiectelor ș.a.m.d. Din acest lucru s-a format un corpus întreg de credințe legate de descifrarea viitorului.

De exemplu se crede că:

- dacă ți se zbate pleopa stîngă dragostea îți este trădată,
- dacă îți ținie urechea se vorbește despre tine; dacă este cea

dreapta, te vorbesc de bine, dacă este cea stînga, te vorbesc de rău,

- în ce direcție zboară buburuza acolo ți se află ursita,
- dacă buburuza rămîne nemișcată este semn rău, poate chiar de moarte, însă dacă se așează pe capul cuiva este semn bun,
- atîția ani trăiești de cîte ori cîntă cucul după ce l-ai întrebat „Cîți ani am să trăiesc cucule?”, ș.a.m.d.

Una dintre nenumeratele căi erau și visele premonitorii, despre care, datorită lui Jung și Freud, psihologii și psihanaliztii au ajuns să susțină că cel puțin una dintre fazele somnului ar putea fi favorabilă percepției.

„Visu-ț poate arîta și că ce s-a întîmpla cu tine mîne uă păstă cîtăva vreme.”(1), afirmă oamenii satului.

Deseori se întîmpla ca însuși omul să fie înzestrat cu o putere proprie de a presimți, prevedea viitorul.

Puțin mai devreme aminteam despre *noroc*. Conform credințelor populare *Norocul*, numit *Fortuna* de către grecii antici, personifică destinul benefic al omului în mitologia română. Deseori este confundat cu îngerul păzitor care întovărășește omul în întreaga lui viață, de la naștere pînă la moarte.

„Cînd să naște uomu ii să naște și norocu.”(21), susțin informatorii.

De *noroc* însă nu beneficiază toată lumea în mod egal.

„La unii cu păharu, la alți cu lingurița!”(19), declară un informator.

Din naștere sînt considerați *norocoși* cei care se nasc în zi de duminică sau cei care se nasc cu cîte o aluniță pe corpul lor.

„Semnile dî pă ptele îs semne dă mare noroc și d-aceie să nu tai păru dî pă iele că-ț pteri norocu.”(20)

Despre aceste mici excrescențe pigmentale de pe pielea omului se mai credeau multe alte lucruri, de exemplu:

● în cazul femeilor:

- dacă se află deasupra sprîncenii drepte, arată o căsătorie timpurie,
- dacă se află deasupra sprîncenii stîngi, arată o căsătorie tîrzie,

- dacă se află la colțul ochiului arată un caracter cuminte și echilibrat,
- dacă se află pe obrazul drept indică că avem de-a face cu o femeie sentimentală și cu multe aventuri amoroase,
- dacă se află pe obrazul stîng indică faptul că în calea succesului va întîmpina multe și mari obstacole,
- dacă se află deasupra buzei indică o fire veselă, senzuală, căruia îi place luxul,
- dacă se află pe pieptul drept arată că femeia este predispusă să cadă dintr-o extremă în alta,
- dacă se află pe pieptul stîng indică o fire generoasă, puțin uşuratică,
- dacă se află pe talie arată că va avea mulți copii,
- dacă îl poartă pe umărul drept indică o viață norocoasă,
- dacă pe cel stîng indică o viață cu multe încurcături și greutăți financiare;
- în cazul bărbaților:
 - dacă se află pe frunte la dreapta indică glorie și bogăție,
 - dacă se află la stînga greutăți financiare,
 - dacă se află pe frunte la mijloc indică o dragoste fericită,
 - dacă se află pe gît la stînga indică viață grea,
 - dacă se află în față indică o carieră strălucită,
 - dacă se află pe bărbie arată că se va bucura de stima multora,
 - dacă se află pe urechi indică că nu va avea griji de nimic,
 - dacă se află pe maxilarul stîng indică sănătate subredă și viață dezordonată,
 - dacă se află pe umeri arată că va avea o viață grea și va munci ca un bivoli,
 - dacă se află pe coasta dreaptă indică o fire nehotărîtă,
 - dacă se află pe coasta stîngă indică un simț al umorului.

După cum putem observa - și de data aceasta - cele enumerate mai sus valorifică o străveche simbolică a părților corpului uman, scara de valorificare pozitivă sau negativă se bazează pe vechea poziție de stîng-drept.

Stimularea norocului, cât și menținerea lui era urmărită și în cazul respectării numeroaselor restricții și prescripțiilor de care abundează sistemul credințelor populare. De exemplu în scopul asigurării reușitei unei acțiuni se practicau următoarele lucruri:

- porneai la drum în zi de luni, nici într-un caz în zi de marți,
- te sculai cu piciorul drept din pat,
- nu te întorceai din drum pentru că îți vor merge lucrurile îndărăt ș.a.m.d.

Pentru a nu izgoni norocul deja existent al casei sau al unei persoane se practicau următoarele lucruri:

- nu se mănîncă pe pragul casei, în gura hornului sau pe vatră, nici în picioare pentru că este semn de sărăcie,
- nu se scoate gunoiul afară din casă după asfințit pentru că dai afară cu el norocul,
- din cimitir nu se aduce nimic acasă, de la un mort norocos însă se păstrează ceva, ș.a.m.d.

Semne care indicau mersul favorabil al lucrurilor erau următoarele:

- dacă cineva îți ieșea în față cu plinul,
- dacă găseai bani sau potcoavă,
- dacă dormi cu fața în sus și mîinile peste cap,
- dacă în casă nouă primul venit este bărbat,
- dacă de Anul Nou primul care intră în casa ta este bărbat ori țigan,
- dacă găsești trifoi cu patru sau mai multe foi, ș.a.m.d.

Bunăstarea unei familii era indicată de faptul că la casa lor își făceau cuib rîndunele sau berze. Omul satului mai credea și că atunci „cînd îți scîrțîie ușe dimineața să bagă Norocu-n casă.”(20)

Importanța magiei augurale se manifestă și prin salutul românilor. Întîlnindu-se la anumite ocazii, ei se salută în felul următor:

- „Hai, noroc!”
- „Noroc și bani!”
- „Noroc bun!”
- „Doamne dă!” sau „Dă, Doamne!”
- „Doamne dă și mai adă!”

Ghinionul putea fi prevestit din următoarele semne:

- la Anul Nou primul venit în casă este femeie,
- trece prin fața ta o pisică neagră,
- te visezi cu țigană sau cu șarpe, ș.a.m.d.

Săvârșirea unor acțiuni puteau atrage după sine chiar și pericol de moarte:

- dacă umblii cu un picior încălțat, altul descălțat,
- dacă stau 13 persoane la o masă,
- dacă ard trei lumânări într-o odaie,
- dacă calci peste altcineva, ș.a.m.d.

Despre ghinionști se crede că:

- „îi mărg rău lucrurile”,
- „îi cu bube pă cap”,
- „i-o sărit perna dă su cur/fund”
- „sărac, pute-a drac” etc., el însuși plîngîndu-se astfel:
„Tată lume-i neam, numa io pă nime n-am!”

În timp ce despre cel norocos se zice că:

- „îi mere bine”,
- „trăiește ca-n Sîmul lu Avram”,
- „o ajuns cizma pă masă”,
- „l-o prins pă Dumnezo dă picior”,
- „îi buiac dă cap dă bine ce-i mere”,
- „tă la dîmb să cacă cînile”,
- „îi putrăd dă găzdac”,
- „are putrăd dă bănet”, etc.

Ghinionul se leagă de tine în toate acele cazuri cînd îngerul tău se îndepărtează de tine, deci cînd un om:

- amenință pe cineva cu cuțitul,
- mănîncă alimente necurate,
- mănîncă fructeletrandafirului sălbatic, deoarece din acesta a fost făcută cununa de spini a lui Isus Cristos,
- participă la jocuri cu măști, etc. sau provoci un lucru/fenomen care este interzis de legile date de Dumnezeu, omori, minți, faci rău, nu cinstești pe cei bătrîni, pe Dumnezeu, pedeapsa putînd fi chiar foarte aspră, de la moarte, boli, chinuri, pierde-

rea averii etc., pînă la blestemul pe care îl trimitau asupra ta sau chiar asupra familiei tale, avînd poate efect pînă la al 7-lea neam.

„Cînd cineva face on rău altuie, blăstămu trimis pă capu lui dîr faptă poate să să intingă și pînă la nepoți și strănepoți lui, pînă la a șaptele neam.”(10)

Credința în existența Norocului vine în sprijinul afirmării că destinul individual este prezis și fixat de către cineva – de către Dumnezeu, de către Ursitoare, de pildă -, și că omul face tot posibilul ca să-l păstreze ori să și-l îmbunătățească. În cazul multor popoare el deseori este proiectat sub forma unei roți, tocmai pentru că ea ar reprezenta cursul evenimentelor. Roata este simbolul hazardului, a urcărilor și coborîrilor, a succeselor și înfrîngerilor. Deseori este asociată cu soarele, iar symbolismul ei se identifică și cu cel al cercului, de care se leagă nenumărate rituri magice. Roata prezentă într-o casă, conform credințelor, izgonește relele.

Norocul, cît și ghinionul, te caută nominal. De fapt se afirmă următoarele:

„Nomina sunt numina.”,

adică numele sînt voințe cerești. Un lucru fără nume nu există. Fiecare ființă are un nume, care îi este propriu, iar dacă se reproduce corect se poate acționa asupra sa. De aici provine tabuul nominal/onomastic, adică ținerea în secret a unor nume divine, cît și cel de a nu pronunța numele unor ființe temute, pentru a nu le invoca.

În tradiția populară română obiceiul de schimbare a numelui cuiva își trage obîrșia de aici. Scopul este de a institui un nou statut ființei umane, de obicei al unui copil bolnăvicios a cărui viață era periclitată.

Numele prezintă esența obiectului sau a persoanei și are capacitatea de a le substitui. El a căpătat și însușiri sacre și forțe magice. Datorită acestui fapt, din vechime i s-a creat o adevărată mitologie și o ritualitate a manipulării sale. A cunoaște numele cuiva sau a ceva îneamnă și o putere de a-l stăpîni.

Sistemul onomastic tradițional are și o funcție apotropaică, de aceea la românii din Ungaria se practicau următoarele obiceiuri:

„Dacă nu vrei să moară pruncu , pune-i ș-on nume titcoș.”(20)

„Dacă nu vrei să moară pruncu pune-i numile l-on strămoș mort.”(4)

Omul norocos este considerat de comunitatea din care făcea parte om cu pază bună sau om născut cu o binecuvântare divină.

În credințele populare ale românilor turtureaua este cea pasăre care întruchipează îngerul păzitor, este semn al pazei divine, crezându-se că locul unde ea își face cuib se află sub protecția divină, tocmai din această cauză nu este bine să-i strici cuibul pentru că atragi o nenorocire asupra capului tău sau a familiei tale.

„La casa la care ș-o făcut cuib turturele îi cu noroc, tumna c-oaceie nu-i sclobod să-i strici cuibu, că ț-a mere și norocu dî la casă.”(17)

Binecuvântarea este un gest sau o formulă plină de eficacitate, care aduce unei persoane, unei colectivități ori unei ființe protecția sau ajutorul divin. Ea poate fi concepută în două feluri:

- ca o eulogie, o favoare sau un dar ce vine de la Dumnezeu,
- ca o eulogemenie, o stare de exaltare a credinței în Dumnezeu, laudarea Lui.

Ieșind din contextul religios, binecuvântarea poate fi considerată și o infuzare a unei influențe spirituale de la o persoană la alta. Aceasta din urmă poate fi, la rîndul său, de două feluri:

- prin gest (*Geneză XLVIII, 15-17*),

sau

- prin formulă (*Deuteronomul XXXIII, 1-6*).

Binecuvântarea poate fi obținută de cineva doar dacă a efectuat în viața sa lucruri bune, plăcute lui Dumnezeu, acesta primindu-o ca răsplată pentru faptele sale.

Jurămîntul, specie a magiei verbale, este și el o posibilitate care poate atrage după sine binecuvântarea, dar și pedepse uneori. Este o formulă pronunțată solemn pentru confirmarea unui adevăr sau pentru a convinge de o angajare fermă la îndeplinirea unei misiuni. Inițial presupunea invocarea unui spirit sau zeu drept martor și garant.

„Așe să mă ajute Dumnezo!” sau „Sus îi Dumnezo!”, încheie povestirea cîte un informator atunci cînd vrea să te convingă de adevărul său.

Sacralitatea sa este subliniată de asprimea pedepselor ce se aplicau celui care nu-și îndeplinea juruințele. *Biblia* abundă de descrierea jurămintelor spuse, executate sau încălcate, cele din urmă urmate de pedepsele divine. Poporul crede că încălcarea unui jurămînt constituie un motiv suficient pentru ca sufletul omului să ajungă după moarte în Iad.

„Cuvîntu dat să-l implinești, că altfel nici în fundu Iadului nu-i ave hodină!”(15)

Jurămîntul poate fi de mai multe feluri, în funcție de către cine este susținut – militar, demnitarilor de stat ș.a. m. d. –, numeroase dintre ele persistînd pînă în prezent.

Atunci cînd cineva nu respectă legile scrise și nescrise ale lumii ori încalcă jurămîntul făcut, atrage asupra sa o pedeapsă, chiar și una mai gravă, precum *blestemul*.

Blestemul este o formulă și/sau un gest profan magic sau religios, care aduce nenorociri prin forța cuvîntului, eficacitatea ritualului sau recurgerea la o existență transcendentă. Este un act de magie verbală bazat pe credința în puterea cuvîntului de a institui și modifica o stare existentă. El poate fi chemat sau trimis asupra unui lucru sau a unei persoane. Blestemul poate însă desemna și starea cuiva sau ceva care este condamnat la o nenorocire pe care o atrage și pe care o transmite:

„Blăstămată-i zîua în care s-o născut!”

Deseori este utilizat în scop de răzbunare, de pedepsire. În atingerea acestuia este invocată mînia sau urgia unei divinități prin formule fixe sau improvizate.

Ele pot fi de mai multe feluri:

- rostite de mînie,
- care umăresc umilirea cuiva,
- încărcate de dispreț,
- care se apropie de înjurătură.

Blestemele uneori urmăreau obținerea adevărului, deveneau chiar garanții ale acestuia, căutînd și ocrotind pozitivul. Ele trebuiau să pedepsească și răzbunînd făcea dreptate, încercau să reintroducă o lege ignorată. Formulele folosite de oameni deseori erau însă de o duritate marcantă, chiar îngrozitoare, mai ales cele

care pedepseau cu moarte, înspămintînd oamenii și înfricoșindu-i:

„Bată-l Dumnezo!”

„Uște-l, Dumnezo pă picioare!”

De fapt, despre picior mai multe popoare credeau că este simbolul legăturii omului cu pămîntul, iar urma lăsată de cineva este un semn al existenței sale, deci dacă aceasta este luată și distrusă, adică se scotea din pămînt și după ce se usca se distrugea, se putea acționa asupra omului.

La fel se proceda și cu umbra cuiva, umbra fiind interpretată ca o dublură a persoanei, o întruchipare a sufletului despărțit de trup. Tocmai de aceea se manifesta un mare respect pentru umbra omului, nu se călca pe ea. Există însă vînători de umbră, care luau măsura umbrii cuiva fără știrea lui și o zideau în temelia unei construcții.

Marile blesteme ale mitologiei și religiei privesc uneori întreaga istorie a umanității, destinul unui popor sau oraș, de exemplu Sodoma, Gomora, Ninive etc. Cel mai dur blestem este rostit în *Biblie* atunci cînd Dumnezeu l-a blestemat pe Adam și printr-însul toată omenirea:

„Omului i-a zis:”Fiindcă ai ascultat de glasul nevestei tale, și ai mîncat din pomul despre care îți poruncisem: „Să nu mănînci deloc din el”, blestemat este acum pămîntul din pricina ta. Cu multă trudă să-ți scoți hrana din el în toate zilele vieții tale;

spini și pălămidă să-ți dea, și să mănînci iarba de pe cîmp.

În sudoarea feței tale să-ți mănînci pînea, pînă te vei întoarce în pămînt, căci din el ai fost luat; căci țărîna ești, și în țărîna te vei întoarce.” (Geneza III, 17-19.)

Blestemul poate fi de mai multe feluri și din punctul de vedere că cine-l rostește. El poate fi rostit și de mamă, și de tată, de iubit părăsit/iubită părăsită etc. Blestemul părintesc este aproape imposibil de a fi anulat. Românul crede că este cu neputință de dezlegat tocmai de aceea ca putere/eficacitate îl așează lîngă cel arhieresc, căruia îi acordă efecte de temut. Despre blestemul de mama se crede că se extinde pînă la al 99-lea neam.

„Dacă pă cineva îl blastămă mă-sa, acela tăta vîiața lui îi nănorocit și cu iel și urmașii lui, pînă la a noauzăci și noauăle neam.”(4)

Un alt blestem de mare gravitate era cel de a nu fi îngropat. Este binecunoscută frica multor popoare de a nu-și îngropa mortul, de a nu-i acorda ultima cinste, lucru care ar însemna oprirea defunctului de a se reîntoarce în țărîna de unde provine, de a se putea odihni pe veci.

„Nici pămîntu să nu-l primască!”

„Nici în mormînt să nu-i tinească!”

își rostesc dîrzele sentințe femeile din sat.

Cele mai multe blesteme de acest gen condamnă mortul la neputrezire, ceea ce nu numai că i-ar bloca reîntoarcerea la Pămîntul Mumă, ci ar însemna totodată și transformarea sa în strigoi sau alte ființe malefice.

Unele popoare antice practicau și obiceiul pregătirii unor tăblițe (de plumb sau din alte metale) pe care înscriau blesteme, mai apoi le îngropau în morminte pentru ca și zeii subpămînteni să afle despre pedepsirea defunctului.

Practicile magice care vizează pedepsirea iubitului infidel sau a iubitei infidele includ toate demersurile și riturile folosite cu scopul de a provoca, ațîța și menține dragostea. Acestea cuprind atît magie albă, cît și neagră, și se practică în deosebi în zi de sîmbătă sau duminică, în zori, pînă la răsărit, deseori apelîndu-se la persoane specializate.

„Dacă o lăsat drăguțu pă una apu acie să duce la vrăjitoare. Vrăjitoare îi spune ce și cum să facă. Îi spune să fure dî la el ceva și să le aducă numa la ie, c-apoi ie tă le bobone și le descînta, că numa ie știie ce face. Apu iel apoi uă să-ntorce la fată, uă să-mbeteje dă, vai dă capu lui.”(20)

Unele rămășițe, mai modeste ca formă, ale acestora pot fi găsite și în cîntecele noastre populare mult îndrăgite. Cine nu cunoaște de exemplu următoarele versuri:

„Lua-l-ar dracu și-l ducă și pă care-l teamă Diurcă!...”

Cercetînd mai atent domeniul blestemelor putem constata că femeile sînt mereu mai predispuse să compună astfel de ofensive, care, deși sînt de o deosebită vehemență, pot fi anulate în anumi-

te circumstațe. În primul rînd a acționa asupra cuiva numai atunci este posibil, dacă într-adevăr avem un drept asupra sa, nu este suficient numai să crezi că ai.

„Ai grije pã cine sudui, cã poate sã-ntorc tãte îndãrãt!”(19)

Acest drept este în primul rînd al Creatorului, dar el poate deriva și dintr-o autoritate - cea părintească, de pildă - sau să fie o „explozie” a unei stări-limită – mizeria materială, asuprirea, lipsa de speranță etc.

Umanitatea și-a pierdut binecuvîntarea primordială, soarta sa fiind hotărîtă de un blestem, consecința a păcatului strămoșesc. O formă drastică de pedepsire a fost și încurcarea limbilor, adică interzicerea comunicării și cooperării între cei care se uniseră în trufia lor. Pentru că cel care vorbește o altă limbă este străin, deseori chiar și dușman.

Biblia abundă de prescrieri și legi, dintre care nerespectarea celor mai multe atrage după sine o pedeapsă aspră. *Deuteronomul*, cea de-a cincea carte a lui Moise, este chiar un cod de legi în care cele mai multe greșeli sînt așezate sub puterea blestemului:

„Blestemat fie omul care va face un chip cioplit sau un chip turnat, căci este o urîciune înaintea Domnului, un lucru ieșit din mîni de meșter, și care-l va pune într-un loc ascuns!”

...

Blestemat să fie cel ce va nesocoti pe tatăl său și pe mama sa!”

...

Blestemat să fie cel ce va muta hotarele aproapelui său!”

...”

(*Deuteronomul* XXVII, 15-26. și *Deuteronomul* XXVIII, 15-37)

La cîteva popoare, printre care și la indieni, chiar și zeii puteau fi blestemați, dar acest lucru nu putea fi făcut numai de înțelepți, care prin viața lor de pustnici deveneau susținătorii unor puteri mari. Conform credințelor, aceștia totdeauna erau șapte la număr.

Pînă ce „blăstămu” invocă abaterea unei nenorociri asupra unui adversar sau mînia lui Dumnezeu asupra cuiva, o invocare a urgiei/furiei divine – boală, nenorocire, sărăcire, etc. - , impre-

cația/înjurătura/”ocara” este o figură de stil în care se enunță la modul imperativ dorința pedepsirii unei persoane singulare sau a unei colectivități. Este o formă a magiei verbale, un relict degradat al descîntecului și al blestemului, tocmai de aceea este considerat deseori un blestem minor. Românii la stări de tensiune, care presupun descărcări deprecaționare față de persoane sau obiecte ce li se opun, înjură. Cu cea mai mare ușurință exclamă în felul următor:

„Batã-l norocu, sã-l batã!”,

„Mîncio focu dã treabã!”,

„Mînce-l putrãdu sã-l mînce!”

„Pita maichii tale!”, etc.

Sătenii afirmă chiar că:

”Ficioru care nu ști suduii dă mamă sã-nsoară cu greu.”(9)

Cel care înjură știe că păcătuiește, că are „fire re”, „sucă re”. Totul este rezolvat însă cu un „Doamne, iartă!”, dezlegîndu-se astfel de păcatul săvîrșit.

Omul satului trăia într-o certitudine și nesiguranță. Pe de o parte se simțea aproape de Dumnezeu, pe de altă parte dinspre lumea de dincolo soseau semnele și mesagerii capabili să-l sperie. Ușor putea astfel rătăci sau greși. De fapt toată lumea susține că:

„Nu ieste uom fără zmîntă/hibă.”(2)

Păcatul este o abatere de la Dumnezeu, o despărțire de El. Toate abaterile de la cele obișnuite sau de la cele rînduite de Dumnezeu puteau fi tratate/rezolvate prin pocăință. Pentru că exista o frică de judecata de apoi.

Se zice că păcatul este boala care atrage moartea sufletului. El poate fi de mai multe feluri, de exemplu păcatul spre moarte este atît de grav că pocăința este cu neputință. Păcatul strigător la cer este împotriva vieții și al familiei. Fenomenele care îl generează pot fi: omuciderea, sodomia, pervertirea firii, asuprirea văduvelor, orfanilor sau a săracilor, necinstirea părinților ș.a.m.d.

„Îi strigător la cer ce-o făcut cu mă-sa și cu tată-so cînd beie! Îi bâte și-i suduie, numa sã-i deie bani cu care sã poată mere la birt.”(20),

povestește o femeie despre un sătean.

Păcatul strămoșesc/originar/adamic provine din evenimentul

confruntării și neascultării lui Dumnezeu. A fost provocat de voința omului de a-și modifica statutul originar sub ispitirea Diavolului. Acesta se transmite de la o generație la alta. Omul prin persoana lui Adam, părintele neamului omenesc, a primit și a călcat porunca lui Dumnezeu, de aceea toate ființele umane suportă consecința actului său, izgonirea din Rai, pedeapsa celor care îndrăznesc să se identifice cu Dumnezeu.

Omul care păcătuiește și se căiește deseori plînge. Plînsul este semnul durerii, al jalei și al disperării, provocat uneori de frica pedepsei care îl putea aștepta după actul săvîrșit. În cultura arhaică i se acordau însă și valențe magice. Deosebită atenție i se acorda, de exemplu, plînsului copilului. Se crede că:

„Dacă pruncu plînje în somn noapte, îl zoclotec duhuri rele.”(3)

Rîsul este o expresie a bucuriei. El este asociat cu Soarele. Se crede că dacă rîzi în somn ești pus sub ocrotirea forțelor binelui, iar despre copilul care rîdea în somn se zicea că:

„Să joacă cu iel Maica Precistă / înjerii.”(11)

Păcatul odată săvîrșit trebuie judecat. Fiecare păcătos este judecat atît în viața sa, cît și după moarte pe baza actelor bune sau rele săvîrșite. Creștinii cred că la sfîrșitul lumii acesteia Isus se va întoarce înzestrat cu puterea de a lega sau dezlega păcatele. La ultima judecată se vor prezenta înaintea lui Dumnezeu toate ființele pentru a li se face dreptate. Pentru unii acest eveniment va fi un act de binecuvîntare și de mulțumire, pentru alții însă unul de osîndă.

„La capătul lumii tăț om da samă cum am trăit și ce-am făcut și numa dup-aceie a mere fieștecare la locu lui dă hodină.”(1)

Păcatul este o condiție umană comună tuturor, de la care nimeni nu se poate sustrage fără ajutor divin. Odată săvîrșind un păcat, cel care a păcătuat putea să se mîntuie printr-o *răscumpărare* sau prin *pocăință*, ori aducînd o *jertfă*. Răscumpărarea printr-o faptă bună aducea eliberarea omului de păcatul săvîrșit și restabilirea sa în drepturile sale de fiu al lui Dumnezeu.

„Domnul a vorbit lui Moise, și a zis:

„Poruncește copiilor lui Israel, și spune-le: „Să aveți grijă să-Mi aduceți la vremea hotărîtă, darul Meu de mîncare, hrana jertfelor

Mele mistuite de foc, cari îmi sînt de un plăcut miros. ...”

(Numeri XXVIII. 1-XXIX, 40.)

Destinul fiecărui om se sfîrșește prin tragicul eveniment al morții.

Moartea este o consecință a păcatului originar, fenomen în cadrul căruia aceasta pune stăpînire pe trup. Ea vine să simbolizeze condiția de limită a existenței, depășită însă de Isus Cristos, care, precum și cîntecul spune: „Cu moartea pre moarte” a călcat.

„Fiecare om are un demn în ceri care să tă dăzdapănă. Apu cînd ii să gată firu, moare și el.”(11), îmi povestea mama cînd eram mică. Omul satului interpretează astfel fenomenul:

– „ii s-or gătat zîlile”,

în timp ce despre cel care se află pe moarte zicea:

– „ii-s numărate zîlile”.

Despre cel care mai trăia încă în ciuda anilor petrecuți deja pe pămînt sau a bolii de care suferea de mult timp zicea:

– „mai are zile dă trăit”,

iar despre cel care a trăit puțin:

– „o avut zile puține”.

În credințele poporului român *Moartea* este un duh nevăzut. Mai de mult se vedea – era o femeie bătrînă, cu dinții mari, degete lungi și subțiri. Dumnezeu a făcut-o nevăzută, ca omul să nu știe ziua și ceasul morții sale, ea executînd totdeauna poruncile Acestuia. Ea însă își are vestitorii săi și soliile sale, formîndu-se un adevărat repertoriu al semnelor care prevestesc sosirea ei. Se crede, de exemplu, că moare cineva din casă dacă:

– cîrțița își face mușuroi lîngă peretele casei,

– bufnița (în unele variante este cucuveaua) seara cîntă la o casă sau stă acolo, (de fapt bufnița are atribute de zeiță a morții și este o bună cunoscătoare a tainelor vieții și morții.),

– crapă sau cade jos icoana de pe perete,

– urlă cîinele întors cu capul spre casă,

– trosnește mobila,

– visezi că ești înger sau mireasă, ori că îți cad dinții din gură,

– cununa făcută de Sînzîiene cade jos de pe acoperișul casei, ș.a.m.d.

Omul de la sat crede chiar și despre strănut că acesta vine să indice moartea cuiva, de aici formându-se obiceiul de a zice unui om care strănută: „Să trăiești!”. De fapt, strănutul deseori este primul simptom al unei boli, nu e de mirare dacă se credea că a strănuta pe stomacul gol nu este semn bun. Strănutul însă este interpretat și ca o manifestare a sacralului, prin el confirmându-se cele afirmate.

„Dacă zdrăvăii după ce spui ceva, înșamnă că spui adevăru.”(6)

La romani, de asemenea, era un semn de bun augur. Ei susțineau chiar că atunci când se naște o fată frumoasă, Cupido strănută.

Moartea atrage după sine separarea unității trup-suflet prin întoarcerea trupului în țărâna din care a fost creat.

„În sudoarea feței tale să-ți mănânci pînea, pînă te vei întoarce în pămînt, căci din el ai fost luat; căci țărîna ești, și în țărîna te vei întoarce.” (Geneza III, 17-19.)

Sufletul însă este nemuritor și își păstrează după moarte individualitatea. Sufletul este principiul formator al personalității, elementul rațional, prin care ființa umană se distinge de celelalte creaturi. El face omul om, ca ființă liberă, personală și nemuritoare.

Ființa umană primește existența după trup ca rezultat al unei nașteri din alte trupuri, în timp ce sufletul este creat din voința lui Dumnezeu, prin suflul divin într-un mod cunoscut numai de Creator. După *Zohar*, el locuiește în cer și îi este dat omului vremelnic. După moartea cuiva el se reîntoarce la locul său pentru a aștepta voința Domnului.

În unele culturi se crede că în momentul în care cineva încetează să mai rîvnească după bunurile pămîntești și nu-i mai este caracteristică setea de a se renaște, viața lui nu mai este condusă de cele trei vicii fundamentale - dorința, ura, greșeala -, se atinge Nirvana.

Conform credințelor multor popoare, după moarte omul ajunge ori în Rai ori în Iad. *Raiul* sau *Paradisul/Edenul* este locul unde locuiește Dumnezeu și unde ar dori să ajungă și omul. El este locul vieții ideale, loc promis celor drepți, putînd fi, după concep-

ția omului, o grădină, un oraș ideal, un lăcaș în cer, poate chiar „în al nouălea cer”, după cum susține românul. El este păzit de arhangheli, iar cheile porților sale se află în mîna Sfîntului Apostol Petru. Accesul la acest loc se face doar cu îngăduința divină, în unele zile ale anului porțile Raiului însă sunt deschise. Acest fenomen a fost descris în felul următor de către Simion Florea Marian în lucrarea sa *Sărbătorile la români*:

„... crede poporul că tot într-această seară se deschide cerul, și numai acei oameni îl văd cînd se deschide cari sunt foarte buni la Dumnezeu. Cei care pretind a-l fi văzut deschizîndu-se spun că în acel moment e foarte frumos și strălucitor atît în cer cît și pe pămînt. Iar această deschidere a cerului sau a cerurilor, care se întîmplă de regulă numai odată pe an și anume: ori spre Anul Nou, ori spre Bobotează, ori spre Paști sau spre Crăciun, se face, după cum cred și spun românii din unele părți ale Moldovei, atît de repede ca și cum ar clipi cineva din ochi sau ca și cum ar deschide o carte și iar ar deschide-o de trei ori după olaltă. Iar cînd se deschide, atunci acolo se arată mai întîi ceva tare albastru, apoi o roșeață de-și ia ochii, și cine o vede, să ceară de la Dumnezeu în acea clipeală ce pofteste, că toate i se vor da.” (Marian vol. I., p.7.)

În timp ce Raiul ar fi locul ideal pentru toți, *Iadul* numit și *Gheena/Hades/Sheol* este locul unde se duc sufletele morților care au dus o viață plină de păcate săvîrșite. Este un ținut subteran unde domnește întunericul. Acest ținut al umbrelor lipsit de bunurile vieții pămîntești, doar ulterior a devenit loc de pedeapsă a păcătoșilor, după ce a fost dat în stăpînire Diavolului.

„În Iad domnește diavolu. Acolo ajung cei păcătoși și cei care or păcătuit împotriva altuie. Acolo sufletu lor îi tinzuit dă draci și arde-n focu Iadului.”(21)

Destinul omului pe acest pămînt pare să fie, deci, destul de interesant, oferind nenumărate căi de interpretare. În unele culturi se susține că fiecare ne naștem într-un statut anume, fără a exista o posibilitate de a o schimba. În cazul altora se crede în existența unor ființe cu destin superior. Mitologiile diferitelor culturi abundă de personaje care posedă atribute care îi fac de neînvinși pînă ce le posedă pe acestea. Astfel de personaje erau

Samson, a cărui putere se afla în părul său, Achille, care avea unicul loc vulnerabil călcâiul său ș. a. m. d., ei venind parcă să reprezinte una dintre năzuințele cele mai secrete ale ființei umane: atingerea imortalității.

După cum am putut observa, mentalitatea tradițională trebuie înțeleasă ca un complex de fapte magice, religioase și empirice. Multe răspunsuri la întrebările care îi tulburau pe oameni le găsim în acel mod complex de a vedea și de a interpreta fenomenele și lucrurile din jurul lor, în sumedenia de rituri prin care ajung să acționeze asupra acestora. Ele își au originea în cele mai vechi timpuri. În viața tradițională practicile magico-religioase, împreună cu credințele, constituie și azi un corpus de date ce acționează în viața omului.

Ca încheiere aș repeta cuvintele mamei mele, care mereu spunea: „Tată lume-și are/poartă cruce lui.”(11)

INFORMATORI

- 1./ Ecaterina Ardelean, născută Nicula (1933-1996)
- 2./ Gheorghe Ardelean (1921-2001)
- 3./ Florica Bojti, născută Sarca, (1929)
- 4./ Maria Borbil, născută Nicula (1914-2000)
- 5./ Dumitru Ciumpilă (1914-1998)
- 6./ Zenobia Gabor, născută Rediș (1900-1990)
- 7./ Maria Ghimeș, născută Tătar (1926)
- 8./ Mihai Mocan (1920-1992)
- 9./ Ioan Muntean (1908-1990)
- 10./ Sofia Muntean, născută Șimonca (1914-1999)
- 11./ Iuliana Nicula, născută Rediș (1933-2001)
- 12./ Gheorghe Nicula (1927)
- 13./ Florica Otlăcan, născută Samfira (1932)
- 14./ Ana Pilan (1910-1995)
- 15./ Gheorghe Rotar (1922-?)
- 16./ Sofia Szretykó, născută Samfira (1929)
- 17./ Ecaterina Șajtos, născută Rotar (1908-1998)
- 18./ Florica Șimonca, născută Gabor (1911-?)
- 19./ Gheorghe Tripon (1927-2006)

- 20./ Florica Tulcan, născută Nicula (1915-1993)
- 21./ Gheorghe Tulcan (1913-1989)
- 22./ Maria Turla (1914-1994)
- 23./ Ioan Țapoș (1915-1995)

BIBLIOGRAFIE

- Aïvanhov, Omraam Mikhaël, *Pomul cunoașterii binelui și răului*, Editura Provesta, 1995
- A Talmud Könyvei*, Editura Paginarum, Budapesta, 1997
- Bernea, Ernest, *Cadre ale gândirii populare*, Editura Cartea Românească, București, 1985
- Biblia sau Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, Londra, 1965
- Bria, Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune, București, 1994
- Colta, Elena Rodica, *Repere pentru o mitologie a românilor din Ungaria*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2004
- Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994
- Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București, 1995
- Korán*, Editura Helikon, Budapesta, 1987
- Lao-ce, *Tao Te King*, Editura Tericum, Budapesta, 1994
- Larousse, *Dicționar de civilizație egipteană*, Editura Universul Enciclopedic, București, 1997
- Larousse, *Dicționar de civilizație iudaică*, Editura Universul Enciclopedic, București, 1997
- Larousse, *Dicționar de civilizație musulmană*, Editura Universul Enciclopedic, București, 1997
- Marian, Simion Florea, *Sărbătorile la români*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997
- Niculiță-Voronca, Elena, *Datinile și credințele poporului român*, vol. I-II., Editura Saeculum I. O., București, 1999
- Nikula, Stella, *Nașterea la românii din Ungaria*, în *Annales* 96, Giula, 1996
- Nikula, Stella, *Copii în societatea tradițională românească*, în *Izvorul Revistă de Etnografie și Folclor*, nr. 18, Giula, 1997
- Nikula, Stella, *Folclorul obiceiurilor calendaristice la românii din Ungaria* (Teză de doctorat), Cluj-Napoca, 1999
- Nikula, Stella, *Credințe legate de zilele săptămînii la români din Ungaria*, în *Izvorul Revistă de Etnografie și Folclor*, nr. 22., Giula, 2001, pag. 3-32.

- Nikula, Stella, *Despre îngeri... puțin altfel*, în Izvorul Revistă de Etnografie și Folclor, nr. 27., Giula, 2006, pag. 17-56.
- Nikula, Stella, *Fenomenul magic în societatea tradițională*, în Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria, nr. 15., Budapesta, 2008, pag.41-78.
- Nikula, Stella, *EL sau EA?*, în Simpozion, Comunicările celui de al XVI-lea Simpozion al cercetătorilor români din Ungaria, Giula, 2007, pag.168-194.
- O'Connell, Mark, - Airey, Raje, *Jelek és szimbólumok enciklopédiája*, Józsoveg Műhely Kiadó, Budapesta, 2007
- Olinescu, Marcel, *Mitologie românească*, Editura ALLFA, București, 1997,
- Riffard, Pierre, *Dicționarul esoterismului*, Editura Nemira, București, 1998,
- Rudică, Tiberiu, - Costea, Daniela, *Aspecte psihologice în mituri, legende și credințe populare*, Editura Polirom, Iași, 2003,
- Simon, Róbert, *A Korán világa*, Editura Helikon, Budapesta, 1987,
- Vallástörténeti kislexikon*, Editura Kossuth, Budapesta, 1983,
- Zohar – Ragyogó fény*, Editura Farkas Lőrinc Imre, 1997.

Florin Cioban

Specificul școlii de frontieră – studiu antropologic despre comunicare în școala din regiunile multiculturale româno-maghiare

1. Comunicarea – factor esențial în managementul clasei

Comunicarea este un fenomen firesc, cotidian și natural. În fiecare zi, în fiecare moment, oamenii comunică între ei, adică fac schimb de informații. Salutul, un gest prietenesc, transmiterea unor emoții, împărtășirea unor cunoștințe, schimbul de idei sunt forme ale aceluiași fenomen extrem de complex și dinamic – **comunicarea**.

„Comunicarea presupune asocierea elementelor cognitive și afective cu scopul de a transmite informații, a inspira credințe, a induce emoții sau a evidenția comportamente printr-un proces alternant de relații între scris, vizual, nonverbal, vocal, auditiv, simbolic și comportamental” (Level și Galle).

Analizând fenomenul comunicării în spațiul școlar multicultural trebuie evidențiate cele șase componente ale sale, toate necesare pentru a exista o comunicare reală: emițătorul, receptorul, mesajul, canalul, codul și conexiunea inversă. Esența procesului este deplasarea, transferul sau transmiterea informației de la un participant la celălalt. În mod frecvent, circulația are loc în dublul sens, adică e bidirecțională. Comunicarea nu se încheie odată cu preluarea sau receptarea informației. Informația poate exercita o influență efectivă asupra opiniilor, ideilor sau comportamentului celor ce o receptează. Pentru ca transferul de informație să devină un proces de comunicare, emitentul trebuie să aibă intenția de a provoca receptorului un efect oarecare. Prin urmare, „comunicarea” devine un proces prin care un emițător transmite informație receptorului prin intermediul unui canal, cu scopul de a produce asupra receptorului anumite efecte.

Comunicarea educațională este o formă particulară, specializată a acestui fenomen, baza procesului de predare-asimilare a cunoștințelor, care face posibilă vehicularea unor conținuturi determinate, specifice unui act de învățare sistematică, asistat.

Educația, ca proces orientat spre împlinirea spirituală a ființei, presupune participare, trăire, comunicare între indivizi concreți. A educa nu înseamnă doar a transmite informații, ci a ajuta la formarea gândirii, a sentimentelor și a voinței – a întregii personalități a copilului. Intervenția reală a profesorului și inițiativa elevului trebuie să se armonizeze, „profesorul ajutând elevul să-și însușească drumul propriu” (G. Snyders). Comunicarea didactică reprezintă un factor decisiv în croirea acestui drum, realizându-se între diferiți „actori”: profesor-elev, elev-elev, manual-elev, carte-persoană care învață, părinte-copil etc.

Procesul de reformă pe care îl parcurge învățământul contemporan a determinat o serie de schimbări fundamentale printre care: centrarea activității de predare nu pe profesor ci pe cel ce învață, folosirea metodelor activ-participative în procesul de predare-învățare, democratizarea relației profesor-elev, reconsiderarea rolurilor actorilor implicați în actul educațional.

Procesul de învățământ este, prin excelență, un proces de comunicare, între cadrul didactic și elevi având loc un permanent schimb de mesaje al căror scop principal este realizarea (atingerea) unor obiective pedagogice. Profesorul trebuie să vehiculeze un conținut care să fie receptat de elevi, să producă modificări ale personalității elevilor la nivel cognitiv, afectiv, atitudinal, acțional.

Transmiterea și asimilarea informației, rezolvarea de probleme, formarea unor capacități, convingeri, sentimente și atitudini, adoptarea unor decizii referitoare la strategiile didactice, tehnici de învățare, orientare școlară și profesională, evaluarea rezultatelor sunt posibile doar printr-o bună comunicare.

Marea diversitate a formelor de comunicare derulate în cadrul organizațiilor solicită încadrarea lor în anumite clasificări utilizând mai multe criterii, și anume, în funcție de statutul interlocutorilor, în funcție de parteneri, în funcție de codul folosit. Toate

aceste elemente în spațiul școlar și cultural multietnic își intensifică sensul și importanța.

Comunicarea bazată pe limbile naturale se numește comunicare verbală. Informația este codificată și transmisă prin cuvânt și prin ceea ce ține de acesta sub aspect fonetic, lexical, morfo-sintactic. Este cea mai studiată formă a comunicării umane, deși din perspectivă antropogenetică apariția ei este cu mult devansată de celelalte două forme comunicative (nonverbal, paraverbal). Este specific umană, are formă orală și/sau scrisă iar în funcție de aceasta utilizează canalul auditiv și/sau vizual. Permite formularea prin imagini și transmiterea unor conținuturi extreme de complexe.

Caracteristicile vocii, particularitățile de pronunție, intensitatea rostirii, ritmul și debitul vorbirii, intonația, pauza etc. sunt elemente prozodice și vocale care însoțesc cuvântul și constituie dimensiunea paraverbală a comunicării. Orice cadru didactic trebuie să fie conștient de această dimensiune, de faptul că același conținut didactic poate să-și modifice sensul în funcție de implicarea paraverbalului. Un bun profesor trebuie să fie și un excelent „actor” care să exploateze la maximum semnificațiile cuvântului rostit, astfel ca, prin pronunțare, ele să miște, să emoționeze și să capteze întreaga ființă a elevilor. Un rol important îl au figurile de stil care amplifică puterea mesajului. Chiar și nerostirea, pauza între cuvinte sau fraze (în anumite limite, poate chiar „neexplicarea” sau „nerăspunsul” la unele întrebări) se pot converti în factori provocatori pentru creșterea gradului de interes al elevilor. Nerostirea sau suspendarea, în doze bine măsurate și în contexte pragmatice nimerite, pot spori expresivitatea ideilor, întreținând un autentic dialog.

Între două persoane, comunicarea nu se limitează la schimburi de natură verbală. Voluntar sau involuntar, când vorbim, comunicăm prin: expresia feței, gesturi, poziția corpului, orientarea, proximitatea, contactul vizual, contactul corporal, mișcări ale corpului, aspectul exterior. Postura exprimă atitudinea față de ceea ce se comunică sau față de partenerii de dialog. A sta cu mâinile în buzunare în timpul unei discuții exprimă lejeritate,

amiciție dar și frondă. A sta într-o parte cu interlocutorul indică depărtare dezinteres, sau chiar ostilitate. Mimica (ridicarea sprâncenelor, încrețirea frunții, strângerea buzelor) și gestică (a da din mână, a bate din picior) indică stări diverse – mulțumire, dezaprobare, iritare dezinteres.

În comunicarea didactică, dimensiunea verbală (predominantă), dimensiunea paraverbală și cea nonverbală formează un întreg bine structurat, complex și convergent.

Elementele nonverbale și paraverbale reprezintă o componentă a actului comunicării orale, iar profesorul trebuie să le cunoască rolul în realizarea comunicării interpersonale, contextele în care acestea se produc și în care pot fi folosite .

Suprasolicitate, repetate, acestea pot avea efecte negative. Astfel este indicată evitarea gesturilor necontrolate datorate adesea lipsei răbdării, a interjecțiilor agresive, a mișcărilor dezagreabile capabile să anuleze complet personalitatea profesorului. Profesorul care este de o mobilitate excesivă, vorbește foarte mult și puternic, nu va reuși să fie înțeles.

Dacă prin componenta verbală profesorul transmite conținuturi, prin componentele para și nonverbală el exprimă atitudini - pozitive, neutre sau negative, lecția putând fi percepută de elevi ca o provocare, ca o chestiune de rutină, ca o expresie a neîncrederii în puterile clasei. S-a demonstrat că informațiile recepționate pe un fond afectiv pozitiv sunt mai bine reținute, în timp ce un climat afectiv stresant facilitează uitarea. Prin comunicarea mixtă, este înlăturată monotonia, facilitându-se astfel procesul concentrării atenției. Un factor important este combinarea convergentă a mesajelor verbale, para - și nonverbale, deoarece comunicarea divergentă poate produce confuzii. Pentru a nu-l transforma pe elev într-un receptor pasiv, comunicarea didactică nu trebuie înțeleasă ca simplu act de informare. “ Prin modul său de a preda, un profesor produce în mod constant indici în legătură cu ceea ce consideră a fi important, cu modelul de comportament pe care îl așteaptă de la elevi, cu tipurile de participare pe care le dorește, cu calitatea de activitate pe care o va accepta... Indiferent dacă acești indici sunt verbali sau nonverbali, dacă sunt

conștienți sau inconștienți, elevii își modelează comportamentul în funcție de ei.” (Grant, B., Hennings, D.)

Comunicarea didactică evidențiază o serie de aspecte care, toate, în școlile de frontieră, respectiv în mediul școlar în care comunicarea nu este doar didactică ci și inter-culturală și inter-etică.

1. Dimensiunea explicativă este pronunțată deoarece o învățare eficientă presupune înțelegerea conținutului propus.

2. Comunicarea trebuie să fie structurată conform logicii pedagogice, pentru ca elevii să poată înțelege conținuturile.

3. Profesorul are un rol activ față de conținuturile științifice cu care va opera; el selectează, organizează, personalizează conținutul.

4. Pericolul transferării autorității de statut asupra conținuturilor sub forma argumentului autorității poate apărea la elevi, aceștia considerând că ceva este adevărat numai pentru că așa i s-a transmis de către profesor.

5. Comunicarea în clasă îmbină oralul și scrisul, de aceea profesorul trebuie să fie atent la o serie de particularități de ritm (scrisul este de șase ori mai lent decât rostirea), de formă (atunci când elevii iau notițe trebuie accentuată dimensiunea paraverbală a comunicării), de conținut (dimensiunea afectiv-atitudinală poate fi diminuată și chiar pierdută în cazul comunicării scrise).

6. Comunicarea didactică este personalizată în funcție de particularitățile de structură psihică, de filozofia educației la care aderă profesorul.

7. Ritualizarea și normele nescrise sunt permanent prezente.

8. Comunicarea verticală se combină permanent cu cea orizontală, în forme organizate sau spontane, legale sau ilegale.

9. Animarea selectivă a partenerului-clasă/elev în funcție de reprezentările deja fixate ale profesorului.

10. Comunicarea verbală este dominată în proporție de 70% de către profesor.

Feedback-ul și feed-forward-ul reprezintă aspecte importante ale comunicării. Dacă prin feed-back se înțelege modalitatea prin care finalitatea redevine cauzalitate, prin feed-forward, modali-

tatea prin care anticiparea finalității redevine cauzalitate. Împreună ele formează un mecanism de reglare care face posibilă adaptarea din mers a comunicării didactice, prin anticiparea situațiilor care apar în procesul didactic.

În comunicarea didactică „simultan cu fluxul informațional principal va lua naștere un flux adiacent, important prin funcționalitate și consecințe, cel al feedback-urilor care reglează comunicarea”. Dacă profesorul nu ține cont de această „retroacțiune” riscă blocarea întregului „releu informațional”. Pentru ca activitatea educațională să nu fie compromisă, acesta trebuie să observe la timp reacțiile elevilor săi și să-și regleze la timp conduita comunicațională. În orice comunicare se realizează un circuit închis, iar ca să se deschidă, comunicarea trebuie să fie bilaterală. Actul informativ poate fi unilateral (de la radio receptor, de exemplu), dar comunicarea nu. Profesorul „nu influențează ci comunică. Informațiile sale variază ca amplitudine și profunzime în funcție de informațiile primite de la elevi, care dau seamă de ceea ce așteaptă ei sau sunt în stare să întâmpine. Activitatea didactică presupune interacțiune permanentă între profesor și elev. Zilnic ne adresăm la zeci de elevi, iar cuvintele noastre nu transmit doar informații, ele trezesc anumite sentimente, atitudini, provoacă anumite reacții.

În procesul educativ comunicarea profesor – elev se construiește simultan: de cel care emite mesajul și de cel care îl receptează. Prin mesajul emis, emițătorul poate modifica starea receptorului, iar interlocutorul poate modifica starea emițătorului printr-un răspuns care se constituie într-un mesaj. Astfel, atât profesorul, cât și elevul, apar alternativ în ipostaza de emițător și de receptor. Este important ca profesorul să realizeze că și elevul, în calitate sa de emițător, trebuie să fie ascultat. Pe de altă parte, trebuie dezvoltată la elevi capacitatea de comunicare, care uneori este deficitară.

Purtând un dialog cu elevii și cu profesorii pentru a afla părerea lor despre motivele care duc la blocaje de comunicare în timpul lecțiilor, aceștia au enumerat câteva cauze.

De cele mai multe ori, atitudinea delăsătoare a elevului duce

la acumularea unor lacune, care, în timp, fac aproape imposibilă implicarea lui activă în derularea orei. De asemenea, prezentarea în mod haotic a informațiilor, fără ca ele să fie bine structurate, un limbaj greu accesibil sau neconcordanța dintre exprimarea verbalizată și limbajul trupului îi derutează pe elevi.

Atitudinea arogantă de „master dixit”, prea severă, gesturile necontrolate, exprimarea interjecțională, rigiditatea îi inhibă pe elevi.

Reușita comunicării depinde și de temperamentul elevilor. Astfel, va fi greu de implicat un elev introvertit, nesociabil, necomunicativ, timid sau pasiv, au evidențiat profesorii.

Uneori, comunicarea este unilaterală, elevii nu sunt solicitați să rezolve sarcini de lucru în timpul orei, iar ei, chiar dacă au neclarități, evită să și le exprime din diferite motive (teamă, comoditate).

O parte dintre elevii chestionați au fost de părere că, pur și simplu, uneori lecțiile nu sunt stimulative sau atractive.

În concluzie, pentru a putea stabili o relație deschisă, creatoare și stimulantă în actul predării este necesar ca atât profesorul, cât și elevii, să respecte anumite cerințe.

Profesorul trebuie să transmită un mesaj clar, precis, evitând formulările ambigue, să utilizeze un limbaj adecvat și accesibil elevilor (potrivit nivelului lor de înțelegere, corespunzător vârstei). Importantă este structurarea logică a mesajelor transmise, prezentarea interesantă a materiei predate, aplicarea strategiilor de abordare variate, adecvate conținutului și scopului, alternarea lor (inductivă, deductivă, analogică). Este necesară, de asemenea, asigurarea unui climat adecvat comunicării printr-un stil stimulator, incitant, antrenant, atrăgător al exprimării verbale, pentru a capta atenția copiilor și bunăvoința lor de a asculta și de a participa activ la comunicare.

Elevii, pe de altă parte, trebuie să aibă capacitate de concentrare (pentru a putea recepționa și înțelege mesajul profesorului), să posede cunoștințele anterioare necesare învățării care urmează, să fie motivați pentru a învăța (în general, și la un anumit obiect de studiu, în particular), să cunoască limbajele utilizate de profe-

sor (sau de calculator, în cazul instruirii asistate de acesta). Deoarece capacitatea de comunicare a elevilor este în strictă corelație cu suma cuvintelor (expresiilor) însușite și cu abilitatea de a realiza combinații cu aceste cuvinte în vederea formării unei exprimări care să coincidă cu intenția, este indicat ca ei să își îmbogățească și să-și nuanțeze vocabularul.

Prin urmare, problema competențelor comunicaționale îi privește deopotrivă pe educatori și pe educați, fie că e vorba de perfecționare în cazul primilor, fie că e vorba de formare-dezvoltare în cazul celorlalți.

2. Managementul comunicării la clasele de elevi din regiunile de frontieră

Ce este comunicarea?

⇒ din punct de vedere cronologic, este primul instrument spiritual al omului în procesul socializării sale;

⇒ este o temă de investigație pentru mai multe științe: lingvistică, psihologie, sociologie, estetică, pedagogie...;

⇒ studiază modul de interacțiune între persoane, grupuri, ca relație mijlocită de cuvânt, imagine, gest, semn sau simbol...;

⇒ presupune schimb de informații și relații interumane. Omul comunică cu semenii, cu natura, cu divinitatea...;

⇒ comunicăm zilnic, în tot ceea ce facem, nu mai pare un lucru neobișnuit.

Comunicare reprezintă înștiințare, știre, veste, raport, relație, legătură. Acestea ar fi sinonimele care ne sunt oferite de către dicționarul explicativ pentru comunicare. Deși pare simplu înțelesul comunicării este mult mai complex și plin de substrat. Comunicarea are o mulțime de înțelesuri, o mulțime de scopuri și cam tot atâtea metode de exprimare și manifestare.

Ce se înțelege prin comunicare:

⇒ comunicarea presupune transmiterea intenționată a datelor, a informațiilor;

⇒ comunicarea presupune cunoaștere de sine și stima de sine;

⇒ comunicarea presupune conștientizarea nevoilor celorlalți ;

⇒ comunicarea presupune a ști să ascuți;

⇒ comunicarea presupune a înțelege mesajele;

⇒ comunicarea presupune a da feed-back-uri;

⇒ comunicarea presupune a ști să îți exprimi sentimentele;

⇒ comunicarea presupune a accepta conflictele;

⇒ comunicarea presupune asumarea rezolvării conflictelor.

Mecanismul comunicării educaționale multiculturale

Un loc central în activitatea de predare-învățare îl deține comunicarea educațională deoarece rolul profesorului nu este numai acela de a deține cunoștințe de specialitate și cunoștințe psiho-pedagogice, ci și de a transmite aceste cunoștințe, într-un limbaj specific, elevilor cărora se adresează. Având la bază limbajul, ca și proces psihic superior, comunicarea educațională își propune transferul de informații de la profesor la elev, dar și asigurarea feed-back-ului de la elev la profesor.

Văzută astfel, comunicarea didactică este rezultatul activității a cinci componente distincte:

1. Emițătorul: care este profesorul având rolul de a transmite informația, sub forma unui semnal către receptor;

2. Receptorul: care este format din clasa de elevi ce trebuie să-și însușească informația primită.

3. Informația: reprezintă conținutul de cunoștințe, mesajul transmis de emițător receptorului. Locul central în cadrul mesajului îl deține limbajul, care trebuie să fie adecvat contextului în care are loc comunicarea;

4. Feed-back-ul: care confirmă emițătorului primirea și însușirea de către receptor a informației comunicate și care, totodată, ajută emițătorul să-și realizeze activitatea de transmitere a informațiilor.

5. Feed-back-ul invers: care confirmă receptorului validitatea informațiilor primite și este specific doar activității didactice de predare-învățare.

În cadrul acestui mecanism, două aspecte sunt problematice: mai întâi profesorul care are rolul de a pregăti comunicarea

didactică și de a o face posibilă în condițiile în care receptorul este mereu diferit, apoi limbajul care face posibilă comunicarea didactică, dar care poate, în același timp, să împiedice sau să denatureze această comunicare.

Principala caracteristică a grupului de învățare o constituie situarea în centrul obiectivului său de activitate a sarcinii de organizare și desfășurare a procesului instructiv-educativ. Din aceste cauze, școlii îi revine, în primul rând, misiunea de a informa și familiariza pe elevi cu diverse domenii ale cunoașterii, dar și de a-i forma în spiritul cerințelor formulate de societate la un moment dat.

Realizarea acestor aspirații este favorizată de câteva evenimente care s-au produs recent în funcționalitatea școlii și care atrag atenția asupra rolului proceselor de comunicare, respectiv:

- centrarea activității de predare nu pe profesor, ci pe cel ce învață;
- remarcarea avantajului folosirii metodelor active în procesul de predare învățare;
- democratizarea relației profesor-elev;
- reconsiderarea rolurilor actorilor implicați în actul educațional;
- diversificarea surselor de informare pe care le poate folosi elevul.

Cu toate acestea, în ciuda numeroaselor semnale privind necesitatea revizuirii unor comportamente profesionale, practicile educaționale continuă să fie dominate de autoritatea excesivă a profesorului care menține monopolul asupra situațiilor de vorbire, care controlează în mod exagerat conținuturile vehiculate. În aceste condiții, persistă câteva întrebări justificate: De ce se implică elevii atât de puțin în dialogul școlar, deși libertatea lor de manifestare și exprimare a crescut simțitor? Ce se poate face pentru a-i ajuta pe elevi să folosească șansa extraordinară pe care au obținut-o de a se dezvolta liber, fără constrângeri ideologice? După ce criterii ar putea fi apreciat gradul de participare reală a elevilor la realizarea schimbului de idei și competențe?

Acestea sunt doar câteva din problemele a căror soluționare ar

putea conduce către eficientizarea proceselor de comunicare ce se desfășoară în context școlar.

De ce nu se implică elevii în procesul de comunicare?

Cauzele pentru care elevii se implică prea puțin sau deloc în dialogul școlar sunt uneori obiective, întemeiate, iar altele subiective, nejustificate. Chiar și atunci când este vorba despre cauze subiective, simpla constatare a acestui fapt nu este capabilă să rezolve problemele. Într-o intervenție educativă de succes, după identificarea cauzelor se recurge la elaborarea unor strategii acționale de contracarare a manifestărilor nefavorabile și de promovare a celor favorabile.

În urma unor studii realizate, au fost inventariate următoarele cauze de neparticipare efectivă a elevilor la desfășurarea lecțiilor: natura temperamentală (introvertit, nesociabil, necomunicativ, timid, pasiv); gradul de solicitare în realizarea sarcinilor școlare; atractivitatea pe care o inspiră educatorul; atractivitatea pe care o inspiră disciplina de învățământ; capacitatea stimulativă a educatorului; capacitatea stimulativă a clasei de elevi; gradul de satisfacție personală pe care îl procură interacțiunea; gradul de satisfacție inter-personală pe care îl procură interacțiunea; măsura în care interacțiunea poate satisface așteptările, speranțele, aspirațiile elevului; climatul psiho-afectiv pe care îl degajă instituția în mod explicit și implicit.

Același studiu a relevat faptul că profesorii recurg exclusiv la metode frontale de predare (mai puțin la limbi străine!) și că oferă extrem de rare oportunități elevilor de a interacționa unii cu ceilalți. De altfel - așa cum se poate observa din analiza răspunsurilor de mai sus - multe dintre cauze privesc chiar personalitatea și incapacitatea lui de a provoca interacțiunile dintre elevi. Elevii invocă - în mod deosebit - nu atât cauze de ordin logic, rațional, cât mai ales, cauze de ordin sensibil, emoțional.

Printr-o consultare a celui alt partener al relației - profesorul, a rezultat că, într-adevăr, ei recurg arareori la lucrul în grup, pe echipe. Ei argumentează că programele școlare sunt excesiv de încărcate și nu le lasă timp pentru diversificarea metodologiei de

lucru, dar nu se sfiesc să recunoască faptul că nu stăpânesc asemenea tehnici de învățare prin cooperare.

Intensificarea interacțiunilor elev-elev

Cele mai bune oportunități de dezvoltare a abilităților de comunicare s-au dovedit a fi oferite de însuși exercițiul comunicativ. Teoretizările savante nu pot decât să explice unele chestiuni privind corectitudinea și precizia exprimării, dar nu pot rezolva blocajele și obstacolele reale pe care le simțim cu toții atunci când ne aflăm într-o confruntare directă cu un interlocutor. Pentru astfel de motive apreciem că în practica educațională este necesar ca elevilor să li se ofere ocazii de a comunica. Din acest punct de vedere școala a creat o adevărată mentalitate care se cere complet revizuită: a comunica nu înseamnă a multiplica actele de vorbire. Aceasta presupune că, pentru antrenarea elevilor în procesul comunicativ nu trebuie să li se pretindă să vorbească mult, ci să fie găsite modalități de intensificare a interacțiunilor elev-elev în planul schimbului informațional și interpersonal.

În acest scop formula organizării sarcinilor de învățare pe grupe, este cea mai adecvată. Ea urmează să fie adaptată specificului activităților școlare și tipului de lecție.

Cele mai cunoscute formule de structurare a grupurilor sunt:

1. grupurile omogene-cu următoarele particularități:
 - elevii au posibilitatea de învățare asemănătoare, ceea ce facilitează comunicarea profesorului cu fiecare grup de elevi, dar și comunicarea intragrupală;
 - colaborarea între elevi are ca obiect schimbul informațional.
2. grupurile eterogene – în cadrul cărora:
 - elevii au posibilitatea de învățare diferite, ceea ce îl determină pe profesor să se adreseze nivelului mijlociu al grupului (efortul de accesibilizare a mesajelor cu caracter informațional este mare și nu poate acoperi toate nivelurile de înțelegere);
 - în interacțiunile elev-elev se intensifică colaborările pe plan internațional (elevii buni îi sprijină pe cei cu performanțe scăzute).

Omogenitatea sau eterogenitatea poate fi o caracteristică a

întregului grup clasa-școlară, sau a subgrupului școlar prin împărțirea efectivului clasei de elevi în microgrupuri de câte 4, 5, 6 membri.

Obiectivul fundamental urmărit prin organizarea activităților pe grupe este: stimularea învățării prin cooperare.

Provocarea interacțiunilor

Despre activizarea clasei de elevi se vorbește de mult timp în literatura pedagogică. Ea a fost înțeleasă în sensul reducerii monopolului pe care îl deține adesea profesorul asupra procesului de vorbire. Și acest lucru este un aspect important al comunicării didactice care atrage atenția asupra faptului că profesorul este cel care ocupă cea mai mare parte din economia de timp a unei activități școlare vorbind, în timp ce elevii tac, adoptând o atitudine pasivă.

Crearea ocaziilor pentru ca elevii să interacționeze unii cu ceilalți nu este întotdeauna suficientă pentru ca acest lucru să se și întâmple. Este necesar să fie îndeplinite câteva condiții facilitatoare, într-o manieră care să nu-l excludă pe profesor, ci să-i modifice rolurile pe care și le asumă. Astfel este recomandabil ca:

- Secvențele directe să alterneze cu cele semi-directive și cu cele nondirective. Profesorul își va asuma treptat rolul de animator, apoi pe cel de meditator și, finalmente, pe cel de evaluator.
- Sarcinile de învățare să nu fie prea complexe (ca să nu necesite intervenția permanentă a profesorului), dar nici prea simple (pentru ca elevul să nu le poată realiza singur ci să aibă nevoie de colaboratori).
- Elevii să-și poată asuma cât mai multe roluri care să le permită exersarea unor comportamente de tip comunicativ cu valoare școlară.
- Să se recurgă la modalități distincte de apreciere și recompensare a comportamentului informațional și a celui interacțional.

Diversificarea rolurilor

Ocaziile de învățare în grup urmează să fie selectate nu numai după criteriul complexității sarcinii care se cere realizată în cola-

borare, ci și după criteriul posibilităților de exersare de către elevi a unor roluri diverse care să le ofere prilejul de a pune în evidență fie abilitățile de a interacționa și de a comunica, fie dificultățile pe care le întâmpină în acest sens.

Comportamentele de tip interacțional și comunicativ nu pot fi apreciate pe baza câtorva observații, ci se dovedesc a fi relevante atunci când se regăsesc în mod constant într-o mare diversitate de situații psiho-relaționale.

De-a lungul timpului s-a evidențiat un adevărat inventar de roluri funcționale pe care un individ le poate exercita în cadrul unui grup: cel ce dă/ofere informații; cel ce formulează opinii; cel ce caută informații; cel ce caută opinii; cel ce demarează activitățile; cel ce dă direcții; cel ce sintetizează; cel ce diagnostichează; cel ce energizează; cel ce testează/verifica realitatea; cel ce evaluează; cel ce încurajează participarea; cel ce armonizează relațiile; cel ce evidențiază tensiunile; cel ce evaluează climatul emoțional; cel ce observă procesele/activitățile; cel ce premiază/laudă; cel ce ascultă în mod empatic; cel ce rezolvă problemele de ordin interpersonal.

Acest inventar de roluri nu acoperă întreaga gamă a raporturilor ce se stabilesc într-un grup, dar are meritul de a atrage atenția asupra multitudinii mobilurilor care stau la baza implicării membrilor grupului în activitate.

Contribuția maximă pe care un subiect o poate aduce la desfășurarea unei activități colective este desigur în direcția rolurilor care i se potrivesc și prin intermediul cărora fiecare se considera împlinit. În același fel, cel care nu-și regăsește locul și rolul într-o activitate colectivă oarecare, păstrează o anumită distanță, se implică mai puțin sau mai formal.

Alternanța interacțiunilor profesor-elev cu interacțiunile elev-elev

Activitățile didactice nu se pot desfășura în întregime în formule grupale, oricât de mare ar fi avantajele utilizării lor.

Pe de altă parte, profesorul însuși este tentat să revină la

formele de activitate grupală pentru câteva avantaje evidente ale acestei maniere de lucru:

- favorizează transmiterea unui mare volum de cunoștințe în unitatea de timp;
- permite tratarea logică a materialului de predat după criteriile pe care profesorul le hotărăște;
- instaurează un ritm unic de desfășurare a activității;
- captează atenția celei mai mari părți a clasei de elevi;
- permite profesorului să exercite un control constant asupra întregii desfășurări a activității.

Acest mod de lucru este, din punctul lui de vedere, confortabil și eficient. El s-a impus printr-un exercițiu didactic milenar și a generat obiceiuri comportamentale suficient de puternice ca să creeze o incredibilă rezistență la schimbare. Acest model profesional persistă în ciuda nenumăratelor critici la care este supus și dintre care cele mai des invocate sunt:

- numai profesorul este într-o poziție activă, de transmitere/emisător de mesaje;
- preocuparea lui esențială este de a prelucra și accesibiliza materialul cognitiv oferit elevilor, ceea ce reduce interesul său pentru modul în care ei receptează acest material;
- clasa de elevi este percepută ca un interlocutor colectiv, înșul pierzându-și singularitatea și unicitatea;
- elevii sunt într-o poziție pasivă, de ascultător;
- ei sunt, mai degrabă, receptori;
- oferă puține oportunități de feedback profesorului;
- este centrat, cu deosebire, pe transmiterea de cunoștințe.

Având în vedere forța de acțiune a acestui model profesional și avantajele reale pe care le poate furniza profesorului, există opinia că cele două modalități de lucru: frontale și pe grupe, pot fi complementarizate cu bune consecințe pentru practica educațională. Coexistând în cadrul acestei activități, ele permit diversificarea registrului metodologic și lărgirea celui comunicațional.

În cele din urmă, câștigul este, desigur, al tuturor, căci, muncind împreună, timpul alocat instruirii este exploatat la maxim, iar monotonia este alungată definitiv din sala de clasă.

Maria Gurzău Czeglédi

Riturile de trecere

Lecții model

pentru predarea disciplinei cultură și civilizație românească
(clasele de liceu)

Nașterea – Botezul

La începutul orei se cere citirea următorului fragment (extras din lucrarea Emiliei Martin: *Obiceiuri legate de nașterea la români din Micherechi*, „Izvorul”, 1983/1 p. 13–21)

I. Sarcina:

Dacă o femeie cădea „în altă stare” și aștepta cu bucurie – „după vrerea Domnului” – nașterea pruncului, încă din prima perioadă a sarcinii începeau obiceiurile legate de această stare.

Majoritatea riturilor menite să prevestească viitorul se practicau în timpul gravidității, dar se cunosc unele care aveau loc încă înaintea acestei perioade sau altele care se practicau după nașterea copilului.

[...]

Femeile gravide se temeau că noul-născut nu cumva să aibă la naștere vreun semn de mamă. Conform credinței populare, fiecare semn (aluniță, pată etc.) al nou-născutului se trage încă din timpul sarcinii, ca urmare a unui accident pe care l-a avut tinăra mamă. Tocmai de aceea nu era voie ca cineva să bată aici măcar în glumă femeia gravidă, pentru că acolo unde gravida a fost atinsă de altcineva, pe locul corespunzător de pe trupul copilului va apărea o pată. Faptul putea fi evident, dacă femeia gravidă povestea soțului întâmplarea. Dar și furatul fructelor de către femeia gravidă putea produce semne de mamă. Împotriva acestui lucru gravida se putea apăra spunând: „Doi sîntem, doi gîndim.”

II. Nașterea:

Cam pînă în a doua jumătate a anilor cincizeci, femeile micherechene *nașteau acasă*, dar nu rareori aduceau copii pe lume chiar în cîmp, în timpul muncii.

Pentru că în credința populară se socotea: dacă femeia gravidă lucrează în toată perioada sarcinii, va naște mai ușor.

[...]

Pe lîngă asistarea la naștere, moașa se mai ocupa și cu altele. Practic dînsa dădea nume nou-născutului: în timp ce îl apleca spre icoane, rostea numele copilășului. Tot ea mergea și la casa satului să înmatriculeze nou-născutul, dictînd numele, sexul și data exactă a nașterii.

III. Nou-născutul

Approape toate treburile, toate gesturile cu privire la copilul nou-născut imediat după naștere sînt dedublate de elemente magice. Multe credințe sînt legate de apa în care era scăldat pentru prima dată copilășul. Deoarece se considera că apa primului lăut determină (influențează) visul copilului, sănătatea lui, nu era totuna cum era pregătită această apă și unde era apoi aruncată.

În apa primei băi se punea *busuioc* și *apă sfințită*, iar după îmbăiat, apa se arunca într-un loc pe unde nu prea se umbla (pe lîngă gard, în fundul grădinii, lîngă fîntînă). Deseori această apă era aruncată la rădăcinile unui pom, spunîndu-se că nou-născutul să crească la fel de frumos și de voinic ca pomul respectiv.

[...]

O perioadă foarte importantă constituia atît pentru lehuză, cît și pentru sugaci, perioada primelor șase săptămîni. Această perioadă a lehuziei se încheia cu botezarea copilășului.

[...]

La Micherechi și pînă azi s-a păstrat obiceiul vizitării lehuziei de către rude, vecini și prieteni. Dar s-au încetățenit și o seamă de obiceiuri menite să asigure belșugul de lapte al mamei, care să ocrotească visul și sănătatea copilului. Dacă cineva mergea spre

seară în vizită „cu dă mîncat”, vasele în care era adusă mîncarea nu puteau fi duse înapoi numai în ziua următoare, tocmai pentru a nu duce visul copilului. Și un alt obicei servea acest scop: la plecare, vizitatorul arunca pe tînăra mamă o „scamă” de pe propria-i îmbrăcăminte. Această „zdrămătură după hane” era aruncată spre lehoză, însoțită de următoarele cuvinte:

„Ce-i a vost, fie a vost

Ce-i a mneu, fie a mneu

Și nu vă duc nici țița, nici somnu.” [...]

Credința populară consideră că copilașul – mai ales cel nebotezat – este amenințat de o seamă de pericole și duhuri rele. Dacă mama nu stă lîngă sugaci, acesta este într-un pericol și mai mare. Pericol sporit păștea copilașul mai ales după apusul soarelui. Tocmai de aceea era indicat ca mama să nu-și lase copilașul nici pentru o clipă singur. Dacă nu avea încotro, și o muncă grabnică o sustrăgea de lîngă bebeluș, mama punea în pătuțul (sau leagănul) copilului obiecte cu presupuse forțe magice, pentru a-și apăra copilașul de spiritele rele. La Micherechi, se punea în leagăn tătarcă, puțină tămîie sau usturoi, care se acopereau cu un șorț.

[...]

Cele mai mari primejdii pentru copilașii încă nebotezați erau deochiul și schimbatul.

Copilașul „diochet”: plîngea des, era neliniștit, n-avea somn bun și deseori vărsa.

Copilul putea fi deochiat uneori fără voia cuiva, în mod întîmplător. Un procedeu răspîndit de prevenirea deochiului era că adulții scuipeau spre copilaș, spunînd următoarele:

„Ptî, și nu te diuât, că mare mîndru iești”.

I. Sugestii de exploatare a textelor

– Se inițiază o discuție despre *naștere ca un rit de trecere*.
– Prezentați cîteva obiceiuri și credințe populare legate de femeia însărcinată.

– În trecut unde se năștea nou-născutul și cine i-a ajutat venirea pe lume?

– Al cui prenume îl moșteneau primul născut sau prima născută?
– Care erau cele mai frecvente prenume, nume și supranume în satul în care locuiți?

– Prin ce fel de procedee erau apărați nou-născuții de duhurile rele?

– Înșirați cîteva obiecte cărora li se atribuiau putere magică.

– Rugați-vă bunicile să vi le povestească!

– Cum încercau să preîntîmpine diochiul?

– Ce simbolizează: tămîia, busuiocul, apa sfințită?

– Informați-vă despre obiceiurile legate de vizitarea lăuzei în trecut.

– Scrieți o scurtă compunere în legătura cu acest obicei.

II. Sugestii pentru abordarea lexicală

– Cu folosirea *Dicționarului explicativ* și a *Dicționarului de sinonime* să fie descifrat sensul cuvintelor și al expresiilor necunoscute.

– Se vor căuta sinonimele:

De ex. **nefast(-ă)** adj. – fatal, funest, sinistru, pocit

nefavorabil(-ă) –

rău, (rea) adj. –

răuvoitor(-oare) –

distrugător(-oare) –

necurat(-ă) –

nepotrivit(-ă) –

duh(-uri) –

generos(oasă) –

agreabil(ă) –

abil(ă) –

(a) preveni –

(a) prevesti –

Se cere elevilor să continue șirul de antonime:

de ex.: duhuri bune – rele

faste –

curate –

sacre –

distrugătoare –

Se vor forma *adjective* și *substantive* cu sufixul: – *tor*
 ca de ex.: a distruge=distrugător (adj.)
 a gândi=gînditor (substantiv)

Se vor căuta noțiunile și expresiile arhaice pentru a demonstra vechimea acestor obiceiuri (diochi, strigoi).

III. Sugestii de exploatare gramaticală

- Însotiți expresia „nou-născut” cu articol hotărît și nehotărît.
- Formați cuvinte cu sufixul –aș copil/aș
- Ce rol au sufixele diminutive?
- Căutați exemple pentru formele de *nominativ, acuzativ, genitiv, dativ*.
- Formați propoziții cu verbul **naște** și **a se naște**.
- Căutați **diferitele forme ale timpului trecut**.

IV. Perspectiva intertextuală

– Se inițiază o discuție despre *cîntecul de leagăn* făcîndu-se referiri la cîntece și poezii pe această temă (și din muzica și literatura universală). De exemplu:

tînăra mamă din Micherechi legănîndu-și puișorul cînta:

*Abuuă-te, abua,
 Că mama te-a legăna,
 Că mama te-a legăna...*

Cîntecul cu o melodie mîngîietoare revarsă liniște și pace.

Se cere elevilor să colecționeze cîntece de leagăn din satul în care trăiesc.

Botezul bisericesc

- La începutul orei se urmărește un film legat de botezul bisericesc.
- Se pornește un dialog despre participarea elevilor la vreun botez ortodox ori de altă confesiune.
- Se dă citire următorului *plan schematic* cu scopul de-a urmări

cele mai de seamă secvențe ale Tainei Botezului și a Sfîntului Mir.

Botezul bisericesc este *actul sacramental* prin care *nou-născutul se integrează în viața creștină*. *Martorii principali* ai acestui rit sfînt sînt nașii, considerați ca „jumătate de părinți”. Pruncul care urmează să fie botezat este adus la biserică de către nașă.

Taina Botezului e săvîrșită de episcop (sau de preot) în *pridvorul* sau *pronaosul* bisericii, după rînduielile străvechi la opt zile după naștere, iar aici, în satele populate și de români la șase săptămîni.

Consemnăm aici, pe baza lucrării intitulate *Tipic bisericesc* (București, 1976), cele mai importante rînduieli ale desfășurării evenimentului sacru.

Pregătirea pentru Sf. Taine (a Botezului și Sf. Mir)

– Pentru săvîrșirea celor două taine sînt aranjate în pronaos următoarele: *crstelnița cu apă curată, cădelnița cu tămîie* și o *masă* pe care vor fi așezate: *Sf. Evanghelie, Sf. Cruce, un vas cu untdelemn, vasul cu Sf. Mir, miruitorul, o foarfecă, sfeșnice cu lumînări* și un *prosop*.

– Nașa ține pruncul în brațe, cu capul pe mîna dreaptă, stă cu el *înaintea ușilor bisericii, cu fața spre răsărit*. Preotul, înveșmîntat cu epitrahil, stînd în ușa bisericii îl, desface de fașă, *sufală de trei ori în chipul crucii, pe fața lui, însemnîndu-l de trei ori la frunte, la gură și la piept*, rostînd formulele sacre, precum și cele patru rugăciuni de exorcizare.

– Urmează apoi *rînduiala lepădărilor*.

Nașa ține pruncul în brațe cu capul pe *mîna dreaptă* și cu *fața spre apus* și în mod simbolic este alungat întunericul, răul.

După lepădări nașa cu pruncul se întorc cu *fața spre răsărit* și se săvîrșește *rînduiala unirii cu Hristos și mărturisirea credinței*.

I.

1. Intrînd apoi în pronaos *se aprind toate lumînările* în sfeșnice și episcopul (sau preotul) începe săvîrșirea *Tainei Botezului*.

Prima parte de seamă a slujbei e *sfînțirea apei* pentru botez.

2. În a *doua parte* mai importantă a actului sacru se desfășoară

ungerea celui ce se botează cu **untdelemnul bucuriei**: pe frunte, pe piept, la mâini și la picioare. Preotul toarnă din untdelemnul binecuvântat în apa botezului de trei ori, cruciș. Ungerea simbolizează mai multe lucruri: este *semnul milei și al bunătății dumnezeiești*, precum *ramura de măslin* adusă de porumbelul lui Noe era *semnul izbăvirii din potop*. În trecut erau unși împărații, proorocii și Mântuitorul (Luca 4, 18).

3. A treia parte constituie **punctul culminant** al săvârșirii Tainei.

Se face în numele Tatălui, al Fiului și al Duhului Sfânt *întreita afundare* a bebelușului de către episcop (sau preot) în apa sfințită din cristelniță. Acest act închipuie cele trei zile petrecute de Domnul în mormânt: moartea, învierea, mântuirea (Matei 12, 40).

După scoaterea din apa botezului nașa îl ia în brațe pe copilăș în timp ce preotul rostește cuvintele sacre și *aprinde lumânarea botezului, o binecuvântează și o dă în mâna dreaptă a nașei cîntînd troparul: „Dă-mi mie haină luminoasă, cel ce te îmbraci cu lumina ca și cu o haină”*. Botezul coincide cu ritul morții și al învierii, al trecerii într-o viață nouă.

II. Ungerea cu Sf. Mir (a doua Taină după Botez)

– Ungerea cu Sf. Mir se săvârșește *îndată după botez*, slujba se îmbină cu cea a botezului.

– Se unge noul botezat cu Sf. Mir (făcîndu-i semnul crucii) la frunte pentru *sfințirea minții și a gândurilor*; la ochi, nas, gură și urechi pentru *sfințirea simțurilor*; la piept și pe spate pentru *sfințirea inimii și a dorințelor*; la piept și la picioare pentru *sfințirea faptelor și a căilor creștinului*. De fiecare dată episcopul (sau preotul) rostește: *„Pecetea darului Sf. Duh, Amin”* (Corinteni I, 21-22).

– Urmează **înconjurarea mesei botezului, spălarea, tunderea părului**.

– Slujitorii, împreună cu nașul și botezatul, *înconjoară de trei ori cristelnița și masa pe care este Sf. Evanghelie, cîntînd imnul: „Cîți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați și îmbrăcat. Aliluia”*.

Înconjurarea se desfășoară în *formă de horă*, este *însemnul bucuriei bisericii* pentru primirea în sînul ei al unui nou creștin.

Slujba continuă cu **spălarea** copilașului. Episcopul (sau preotul) citește rugăciunile de spălare a Sf. Mir. Îi stropește fața și îi spală toate părțile trupului pe care le-au miruit.

– **Tunderea părului** celui care se botează la fel este o secvență importantă. Preotul taie cruciș cîteva fire din creștetul capului și le pune în cristelniță, rostind cuvintele: *„Se tunde robul (roaba) lui Dumnezeu în numele Tatălui, al Fiului și al Sfîntului Duh”*. La popoarele vechi părul capului era privit ca un *semn al puterii și tăriei bărbătești* (Judecătorii 16, 18-20). De aceea tunderea lui închipuie predarea desăvîrșită a noului botezat în stăpînirea și sub ascultarea lui Dumnezeu. Tunderea fiind făcută cruciș e și pecetea lui Hristos.

– *Ultima secvență* a Botezului și a Ungerii cu Sf. Mir se termină cu o *ectenie întreită* pentru botezat și pentru nași: *„Miluiește-ne pe noi Dumnezeule”* și cu *otputul*: *„Cel ce în Iordan...”*

Slujba se încheie cu *cuvîntul de învățătură* rostit de episcop (sau preot) și cu felicitări.

Sugestii de exploatare a conținutului textelor:

- *Ce însemnătate are botezul în viața omului?*
- Cum se săvârșește după cultul ortodox acest rit de *trecere*, de *integrare* și de *consacrare*?
- Cine sînt *martorii acestui act sacru*?
- Cum erau considerați aceștia de comunitatea tradițională?
- De *cine* poate fi săvîrșită *taina botezului*?
- Se inițiază o discuție despre *sistemul de înrudire* la românii din Ungaria.
- Descifrați pe baza textului *simbolurile sacre* legate de acest *act sacramental*.
- Ce simbolizează *ungerea cu untdelemn*?
- Care este *punctul culminant* al slujbei botezului? Prezentați-l.
- Ce știți despre *simbolurile legate de numărul trei* și de Sfînta Treime (Filioque)?
- Ce știți despre *ungerea cu sfîntul mir și înconjurarea mesei*?
- Descifrați simbolurile legate de *luminări*.

Sugestii pentru abordarea lexicală

– Căutați *expresii sinonimice* pentru termenii specifici:

De ex.:

rit de sfințire = act sacramental	
(Formați pluralul)
act al consfințirii
rit de consacrare
gest de binecuvântare
slujbă divină (sacră)
serviciu divin (sacru)
mister
ritual sacru

Cum este explicată noțiunea *taină* în **Dicționarul de teologie ortodoxă**?

Înșirați cele șapte taine.

Comparați tainele săvârșite în Biserica ortodoxă cu cele ale romano-catolicilor.

Sugestii de abordare lexico-gramaticală

– Stabiliți cu ajutorul dicționarului *familiiile de cuvinte* ale următoarelor noțiuni:

a crede (credință, credincios, credibil, încrezător, încrezut)	
a boteza
a sfinți
sacru
rod
viu
copil

Care este mesajul tainei botezului?

Exprimați-vă părerile despre numele de botez (prenume, numele mic) la românii din Ungaria în trecut și în zilele de azi.

Temă pentru acasă:

Scrieți o compunere despre: *Însemnătatea botezului în trecut și azi.*

Nunta – Cununia

– Derularea unor secvențe dintr-un film legat de nunta din trecut și de ceremonialul nupțial din zilele noastre.

– Ascultarea a două-trei referate întocmite de elevi pe baza (și a) lucrărilor Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria.

– Înțelegerea textului de mai jos și descifrarea mesajului.

Viața insului uman constă din trecerea succesivă de la o vîrstă la alta, dintr-un statut social într-altul, de la o ocupație la alta...

Astfel evenimentele de căpetenie din viața individului: **nașterea** (botezul), **căsătoria** (nunta), **moartea** (înmormîntarea) s-au înrădăcinat în literatura de specialitate cu sintagma *rituri de trecere*.

În faza de tranziție insul uman părăsește lumea cunoscută și se integrează permanent într-o nouă existență umană. Separarea de mediul și îmbrățișarea necunoscutului produce în sufletul omului un dezechilibru, iar comunitatea căreia îi aparține își asumă sarcina ca prin *gest* și *cuvînt*, prin *obiceiuri* și *creații populare* să-i ușureze integrarea în noua situație. Botezul și înmormîntarea apar mai mult în legătură cu viața religioasă și sînt obiceiuri mai *conservatoare* decît *nunta*. Ceremonialul nupțial este o *mixtură* dintre *arhaic* și *contemporan*, *tradițional* și *modern*, *sacru* și *profan*. Este un spectacol însoțit de *dans* și *poezie*, de *veselie* și *nostalgie*.

În cadrul acestui pitoresc obicei se săvîrșește *cununia*, *actul sfințit* al unirii dintre fecior și fecioară.

Biserica Ortodoxă, precum și Biserica Catolică, consideră căsă-

toria ca una dintre cele 7 taine cum sînt: *Botezul, Mirul, Euharistia, Mărturisirea, Hirotonia, Nunta, Maslul*.

Nunta ca manifestare spectaculoasă și ca act sacramental a constituit întotdeauna un izvor bogat de inspirație pentru reprezentanții diferitelor ramuri ale artei.

Să apelăm doar la cîteva dintre cele mai cunoscute creații spirituale legate de manifestarea populară.

În **Biblie** (la Ioan, cap. 2. (1-12) e descrisă nunta din **Cana din Galilea**, nuntă la care Hristos a schimbat apa în vin. În literatura antichității **Homer, Sappho, Anacreon, Catul**, precum în evul mediu **Villon** au elogiat marele eveniment.

Prima descriere a nunții în literatura română a fost realizată de **D. Cantemir** în **Descrierea Moldovei**. Spectacolul pitoresc își are ecoul și în creația **Nunta Zamfirei** de **George Coșbuc**, în **Călin** (file din poveste) de **M. Eminescu** sau **Urare la nuntași** de **T. Arghezi**. Poezia **Menyegző** de **Nagy László** e capodopera poetului maghiar. Manifestarea strălucitoare a constituit un izvor de inspirație și pentru alte ramuri ale artei: ca să amintim opera **Lohengrina** lui **Wagner** sau **Nunta țărănească** a pictorului **Bruegel**.

Nunta împletește într-o armonie deplină *muzica, dansul, cîntecul și poezia* avînd un caracter *pitoresc, scenic și dramatic*.

Poezia populară de nuntă a însoțit atît momentele vesele, cît și cele nostalgice ale ceremonialului popular. Pe scena **strigăturilor de nuntă** este creionat portretul ideal al „fetei-mirese” și al „feci-orului-mire”. Strigăturile au o *valoare de rit verbal* precum și un *rol distractiv, de interpretare și comentare* a evenimentelor. Creatorul din popor glorifică perfecțiunea „fetei-mireasă” precum și a „mirelui arhetip” cu însușiri demne ethosului popular. Și această creație folclorică își are: *tematica, funcționalitatea și atmosfera proprie*.

O altă specie strîns legată de ceremonialul nupțial este **orația de nuntă**. Acest tip de poezie populară își are rolul de frunte în repertoriul ceremonialului nupțial, marcînd momentele cruciale ale nunții și imprimîndu-i o măreție epică specifică.

În folclorul românilor de pe aceste meleaguri se păstrează încă:

orația de colăcărie, orația de iertăciuni și orația la masa mare (exemple vom găsi în cele consemnate mai jos). Strămoșii noștri practicau și diferite *acte și rituri de natură magico-religioasă*, menite să ajute integrarea celor cununați în noul statut uman.

Cele mai multe rituri de purificare, de fertilitate sînt de *sorginte străveche*, însă prin metamorfoza unor secvențe ceremonial-festive ele diferă de la sat la sat, primind o *înfățișare locală*.

Datinile și poeziile populare aduc un mesaj dintr-o lume cufundată în trecut.

I. Sugestii de exploatare a conținutului textului

Se cer răspunsuri la următoarele întrebări ...

- Care sînt *evenimentele de căpetenie* din viața insului uman?
- Ce înseamnă *rit de trecere*?
- Cum este *starea psihică în faza de tranziție*?
- Ce face comunitatea pentru restituiră echilibrului și a armoniei?
- Care ceremonial a trecut prin cea mai mare schimbare?
- Care sînt cele 7 taine?
- Cine știe să enumere *creații artistice* (din alte domenii) cu același subiect?
- Prin ce se manifestă caracterul *pitoresc, scenic și dramatic* al ceremonialului nupțial?
- Ce fel de creații de tip folcloric se leagă de spectacolul nunții?

II. Sugestii pentru abordarea lexicală

Explicarea cuvintelor și expresiilor necunoscute cu ajutorul profesorului, al *Dicționarului de sinonime*, și al *Dicționarului explicativ*. Elevii vor însuși următoarele expresii:

1. succesiv,-ă adj. = treptat, gradat, consecutiv
- tranziție f. = trecere
- rit n. = ritual, rînduială, tipic, ceremonial
- integra vb. = a îngloba, a include, a încadra, a cuprinde
- nunta f. = ceremonial nupțial, spectacol popular, manifestare folclorică (tradițional-folclorică)
- nunta f. = sărbătoarea nunții, manifestare populară

Taină f.	= sacrament, act de consfințire (de consacrare)
sacru, -ă adj.	= sfânt, venerat, divin, adorat, celest
profan, -ă adj.	= laic, mirean, lumesc
fastuos, -oasă adj.	= grandios, măreț, impozant, maiestuos, impunător, semeț, monumental, strălucit, falnic
mixtură f.	= amestec, combinare, împreunare, unire,
apela vb.	= a cere, a solicita, a ruga, a recurge la...
ins m.	= om, individ, semen, aproapele
creație folclorică f.	= creație de tip folcloric, creație populară (orală), text tradițional, producție orală (populară, folclorică)
distractiv,-ă adj.	= vesel, voios, bine dispus, jovial, amuzant, agreabil, plăcut, luminos
comenta vb.	= a explica, a analiza, a interpreta, a adnota

– Se va cere elevilor să prezinte *secvențe din ceremonialul nupțial din satul lor natal* utilizând câteva expresii din cele consemnate.

– Fixarea expresiilor și a echivalentelor sinonimice se realizează prin folosirea acestora în contexte diferite.

– Comentarea de către elevi se poate face și în grai, ca apoi, pe baza *Dicționarului de neologisme*, să-și însușească și termenii respectivi din limba literară.

– Elevilor li se va cere să extragă din text unele expresii-cheie, iar cu ajutorul *Dicționarului de antonime* să însușească cât mai multe cuvinte noi.

Ca de ex.:

naștere:

- venirea pe lume a unei ființe
- integrarea în lumea-albă

moarte:

- deces, pierire, răposare,
- mutare în veșnicii,
- marea trecere
- stingere, dispariție
- inexistență

uman,-ă blînd, bun, generos, omenesc	inuman,-ă crud, feroce, nemilos, inuman
a (se) uni a (se) alătura, a (se) împreuna a (se) reuni	a (se) despărți a (se) dezuni a (se) desface, a (se) separa
vesel,-ă bucuros, voios	amărît,-ă întristat, mîhnit, melancolic, mohorît, necăjit, posac, posomorît, supărat, trist
fast,-ă bun, favorabil, fericit, norocos	nefast,-ă nefavorabil, nefericit, nenorocos, rău
echilibru a crea a făuri, a înființa	dezechilibru a nimici a desființa, a distruge
dragoste amor, iubire	ură dușmănie, vrăjmășie

Continuați extragerea din text a expresiilor necunoscute și căutați antonimile ale acestor cuvinte.

III. Sugestii de abordare gramaticală

Elevilor li se va cere să caute din text *substantivele însoțite de adjective* ca de ex.:

- manifestare spectaculoasă
- act sacramental

Topica firească stabilește locul adjectivului după substantiv. *Antepunerea adjectivului (spectaculoasa manifestare) își are un rol stilistic.*

- Să *inversăm topica* urmărind *efectul stilistic* al textului.
- Elevilor li se va cere să formuleze exemple *pentru toate formele de masculin, feminin, singular, plural, nominativ, acuzativ, genitiv, dativ* etc.
- Să extragem din text și alte părți de vorbire (exerciții gramaticale).

IV. Perspectiva intertextuală

Să citim împreună din *Biblie* (Ioan, 2, 7–9) despre **nunta din Cana din Galilea**.

7. *Isus le-a zis: „Umpleți vasele acestea cu apă”.*
Și le-au umplut pînă sus.
8. *„Scoateți acum”, le-a zis El, și „aduceți nunului”*
Și i-au adus:
9. *Nunul, după ce a gustat apa făcută vin, – el nu știa de unde vine vinul acesta (slugile însă, cari scosseră apa, știau),*
– a chemat pe mire.

„*Vinul și pîinea*” sînt elementele sacre prin care se săvîrșește și **taina Euharistiei** (vezi: I Corinteni, 11, 24–25).

Euharistia în Biserica Ortodoxă se săvîrșește prin sacramentul cu „*pîine și vin*”, însemnele tainei și ale jertfei.

În vechime (în Biserica Ortodoxă) taina cununiei se desfășura ca o parte integrantă a Liturghiei, la sfîrșitul căreia mirii erau invitați să primească în comun sfînta împărtășanie (simbolizează în ritualul actual prin paharul mîntuirii). În cadrul cununiei religioase *se gustă din vin de trei ori ca un însemn al veșnicei conviețuiri*.

Paharul cu vin simbolizează *bucuria și veselia* nunții, precum și *soarta comună* a viitorilor soți, avînd parte de aceleași necazuri și bucurii.

- Să descifrăm împreună cu elevii simbolurile sacre, apoi cele profane legate de vin.
- Se pot face referiri la *Cina de taină* pictată de **Leonardo da Vinci**.

Privind latura profană a vinului se fac referiri la cultul dionisiac, la creațiile lui **Anacreon, Csokonai V. Mihály, Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály**.

Prima descriere a ceremonialului nunții a fost așternută de **D. Cantemir** în **Descrierea Moldovei**.

- Să citim din această lucrare *prima orație de nuntă*.
- Elevilor li se cere să extragă din text: *metafore, comparații, personificări* și alte elemente stilistice și să vorbească despre rolul acestora.

Orația de iertăciune

Orație (La despărțirea miresei de casa părintească)

*Mai naint'e de-a mă duce,
Cuvînt de mîngăiere-oi zîce.
Draji iubiți părinții mei!
Acum vă las singurei.
Iată ceasu a sosit
Și mă duc în altă casă,
La părinți ca dumn'evoaastă,
Așe-i fata mergătoare,
Ca și norii peste soare.
Și așe sînt fetele,
Ca și toamna florile,
Cînd îngheață și brumează,
Să și veșt'ezăsc îndată.
- Naint'e d-a me plecare,
Vă mulțămăsc frumos tare.
Drag tată și scumpă mamă!
Acum plec de-a bună samă.
Voi pe brață m-ați purtat,
Și noapt'e m-ați legănat.
Cum v-aș mulțumi oare,
Dă bin'ele cela mare?
Că io nu am ce vă da,
Dăcît numai inima,*

Și vă bucurați de iea.
 Și când îți pica la rău,
 Am să vă stăpîn'esc ieu.
 Dumn'ezău pace vă deie,
 Și dă la rău vă ieie!
 Draji iubiții mei dulci,
 Care sînteț încă prunci.
 D-zo bine vă deie,
 Și dă la rău vă ieie!
 Draji iubiții mei dulci,
 Care sînteț încă prunci!
 Vă las casă, vă las masă,
 Vă las vatra părint'ească.
 Ind'e tăt am crescut mare.
 Ș-amu plecăm fiecare.
 Rămîn'eți cu Dumn'ezău,
 Și vă ferească dă rău.
 Cu lacrimi pă obraz,
 Ieu mă duc, pă tăți vă las.
 Ca o pasăre curată,
 Ce zboară dîn creangă-n creangă.
 Am părăsit cuibul meu,
 În care-am crescut ieu.

(Micherechi)

- Care moment important al ceremonialului nupțial este marcat de orația de iertăciune?
- Cui se adresează fiica mergătoare în imaginea introductivă?
- Care sînt secvențele-cheie ale acestei orații?
- Prin ce culori descrie creatorul din popor despărțirea de părinți, de mediul obișnuit și trecerea într-o lume nouă?
- Ce fel de procedee stilistice folosește autorul din popor pentru a aduce mulțumiri, și a-și lua iertăciuni?
- Se caută împreună cu elevii comparații, metafore, anadiploze, paralelisme, repetiții și alte elemente stilistice.
- Elevilor li se cere sesizarea mesajului tălmăcit prin acest tip de poezie.

– Se inițiază o discuție despre însemnele ascunse în îmbrățișările și în gesturile de binecuvîntare.

Cîntecul liric ritual

Se ascultă în interpretarea solistei Eva Cozma Frătean
 cîntecul liric „Plînje-ți fată păru tău...”
 Se cîntă împreună cu elevii cîntecul ascultat.

Plînje-ți, fată, păru tău,
 Mnîla dă la tată-tău.
 Plînje-ți fată, coada ta,
 Mnîla dă la maică-ta.
 Ie-ți mnireasă zuuă bună:
 Dă la soare, dă la lună,
 Dă la maica ta ce bună;
 Dă la frați, dă la surori,
 Dă la grădina cu flori;
 Dă la fete și ficiori,
 Dă la grădina cu pene,
 Dă la veri și verișene.

– Se evidențiază melodia sfîșietoare de suflet a cîntecului de despărțire, precum și faptul că motivul-matcă al acestor cîntece e însuși plînsetul.

– Se inițiază descifrarea profilului ideatic și estetic, precum și fondul imagistic al acestei creațiuni. Schimbarea portului, găteala capului e simbolul despărțirii de vîrsta premaritală și a îmbrățișării noii stări.

✱

În continuare se cere ca elevii să observe caracterul improvizativ, izul picant al orației la masa mare, cultivată încă în satele românești de pe aceste meleaguri.

Orațiile ospățului cu o răspîndire general-românească sînt nu numai discursuri festive ci și purtătoare de binecuvîntări, de

urări de bine, fiind așezate sub semnul riturilor de fertilitate, de propițiere.

Se cere elevilor să compună și să prezinte urări de bine, toas-turi.

Orație la masa mare

(La închinarea paharului către mireasă)

Trăiești, jupîneasă, mnireasă,
Ca iarba și-nverzăști,
Cu mirele dîmpreună,
Și trăiți cu voie bună.
În lume cu belșugare,
Fără nici o supărare.
Dă la a voastă tînăreață,
Pînă la a voastă bătrîneață.
Pă loc cu noroc,
La viață cu dulceață,
Ca primăvara ce-nfloritoare,
Cu flori amirositoare,
Și ca toamna ce bogată.
Cu dă toate-ndăstulată.
Și fii isteață și blîndă,
Ca Isus în Țara Sfîntă.
Bine-ți închin,
Bine-ți deie Dumnezo!
(Micherechi)

– Se vor comenta versurile în care se ascund *rituri de fertilitate* și de *propițiere*.

– Dovediți pe baza imaginilor că orația este o *urare de bine*, o *binecuvîntare*, o *consacrare a noului cuplu*.

– Răspundeți prin *figuri de stil* (extrase din textul tradițional) la întrebarea: ce i se urează noului cămin?

Strigături de nuntă

- De cine erau chiuite strigăturile de nuntă?
- Ce tonalitate au următoarele poezii de „moment”?
- Căutați *cuvintele-cheie* ale sextinei următoare:
- Ce rol are *paralelismul sintactic sinonimic*?

Și-m place miie la nuntă,
Cu uoameni dă voie bună.
Și îm place la uspăț,
Cu uoameni dîn alte părți.
Și-m place la veselie,
Cu uoameni dă uomenie.
(Chitighaz)

– Prin ce fel de elemente stilistice este descrisă frumusețea „fetei-mirese” și a „mirelui-arhetip”.

Cîtă-i lume și țara,	Foaie verde pipirig,
Nu-i mnireasă, ca asta,	Avem on june voinic.
Cîtă-i țara și lume,	Da îi nalt, da-i sprincenat
Nu-i mnireasă ca și ie.	Și meșter la sărutat.
(Micherechi)	(Micherechi)

Se va citi *Nunta Zamfirei* de **G. Coșbuc** din *Culegerea de texte*.

[...] Și vesel Mugur-împărat,
Ca cel dintîi s-a ridicat.
Și, cu păharul plin în mîini,
Precum e felul din bătrîni,
La orice chef între români,
El a-nchinat.

Și-a zis: - Cît mac e prin livezi,
Atîțea ani la miri urez!
Și-un prinț la anul, blînd și mic,
Să crească mare și voinic,
Iar noi să mai jucăm un pic
Și la botez!

Nunta Zamfirei de George Coșbuc

- Care este *tema-cheie* a poeziei intitulată Nunta Zamfirei?
 - Urmăriți imaginile care sugerează *o atmosferă de basm*.
 - Prezentați personajele principale și pe cele secundare din poezie.
 - Extrageți *atributele* care *individualizează* protagoniștii creației.
 - Ce *trăsături* are Zamfira?
 - Căutați *metafore, comparații și alte elemente stilistice și creionați portretul protagonistei*.
 - Selectați versurile care prezintă *portul țăranesc* din zona Năsăudului.
 - Cum s-a desfășurat spectacolul nunții în *satul transilvănean*?
- Stabiliți momentele mai importante ale nunții. Căutați tablouri pline de mișcare și de strălucire. Ce *mijloace sintactice și prozodice* folosește Coșbuc?
- Imaginându-vă *nunta din satul vostru natal, ce obiceiuri, secvențe similare cunoașteți*?
 - Descifrați versurile în care este descrisă *hora*.
 - Cum îl întâmpină Zamfira pe Viorel (să fim atenți la *figurile de stil*)?
 - Selectați câteva *expresii populare* și vorbiți despre *efectele lor stilistice*.
 - Ce *tonalitate* are această poezie?
 - Care imagini pot fi asemuite cu orația la masa mare?
 - *Memorați* câteva strofe la liberă alegere.

Menyegző de Nagy László

„...viseljük a jelképek ünnepi gyötrelmeit,
a hátunkra tűzött haragzöld selymet, amint
hullámzik, akár a reménnyel tömény mező,
s túri a gyöngyzáport koponyánk, a búza, a rizs
rubin és opál kopogását, a sámáni igézetet,
ezeréves igéit, szivárványos babona-záport:
LEGYETEK TERMÉKENYEK, LEGYETEK
TERMÉKENYEK.”

- Descifrați mesajul acestei poezii utilizând cunoștințele însușite la literatura maghiară.
- Fragmentul citat constituie un bun prilej de conversație despre *riturile de integrare, de fertilitate, de propițiere*.
- Pentru poetul maghiar *folclorul bulgar* a constituit o sursă de cercetare, un izvor de inspirație.
- Ce simbolizează *așezarea hainei pe spatele mirilor*?
- Descrieți câteva acte *ceremonial-festive* așa cum s-au desfășurat în *satul vostru natal*.
- Ca de ex.: în comuna Micherechi, după sosirea alaiului nupțial în casa socrilor mari, mirii înconjurau de trei ori masa pe care erau așezate un **colac** și o farfurie cu apă sfințită. Se împraștiau asupra lor grăunțe de *grâu* și erau stropiți cu *apă sfințită*.
- Ce menire au asemenea rituri cu caracter magic?
- Vorbiți despre *însemnele colacului și ale apei sfințite în cultul ortodox*.

Temă pentru acasă

- Scrieți o compunere cu titlul: *Nunta în trecut și azi* (în satul tău natal)
sau
Spectacolul nunții în oglinda unor creații literare (la liberă alegere).

Moartea – Însmormântarea

- La începutul orei, profesorul cu elevii pornesc un dialog legat de problema vieții și a morții, despre faptul că omul este trecător. Se meditează asupra marilor întrebări ale existenței umane. Se dă citire textului consemnat ca să-i fie descifrat înțelesul.

Moartea, mutarea individului din lumea albă, și agregarea lui în veșniciei este un rit de trecere cu o structură trinară: *a despărțirii, a trecerii propriu-zise și a integrării în lumea de dincolo*. Acest eveniment aduce cu sine *dereglaarea echilibrului psihologic și social*, iar pentru *refacerea armoniei însăși comunitatea își are răspunderea ei*.

Trebuie să asigure perfecta despărțire și cufundare a insului teluric în veșnicie. Dintre cele trei mari evenimente de căpetenie (nașterea, nunta, înmormântarea) spectacolul funebru se leagă mai mult de religie, e mai conservator, păstrător de arhaice simboluri.

În comunitățile tradiționale, moartea poate fi prevestită prin fel de fel de însemne ușor de descifrat așa cum afirmă **Emilia Martin***:

Prevestea moarte dacă cîinele urla, cucuveaua striga, pisica neagră sărea peste gard, pasărea zbura pe fereastră. Putea să anunțe moartea trosnetul mobilelor, căderea oglinzii, tablourilor, tencuiei de pe perete și unele vise: căderea dinților, porcul, pisica, casele în ruină, părul desfăcut, scăldatul în apă turbure, activitatea de a țese, noroiul, sîngele, culoarea roșie, rochia de mireasă.

În momentele următoare de după încetarea din viață a cuiva se acopereau oglinzile și se oprea ceasul pentru a preîntîmpina reîntoarcerea mortului. Respectîndu-i voința, decedatul era îmbrăcat în hainele pe care și le pregătea încă în timpul vieții. Trupul nu putea fi coborît în mormînt legat, așa că erau desfăcute cu atenție toate nodurile hainelor. În mîini și alături de decedat în sicriu se depuneau obiecte necesare în cealaltă lume: piese de îmbrăcăminte, pipă, carte de rugăciuni, fotografii.

Frica de moarte, cinstirea mortului și credința în viața de după moarte stau la baza credinței că mortul nici pentru o clipă nu poate fi singur. **Priveghiul** constituia un bun prilej de adunare. Pînă cînd bărbații jucau cărți și erau serviți cu băutură și cozonac, femeile privegheau lângă sicriu. În toate comunitățile românești era **obiceiul bocirii mortului**. Femeile boceau mortul pe rînd, rostind textele improvizate cu unele motive stereotipe pe o melodie simplă.

Ceremonialul funerar se desfășura după regulile prescrise de biserica ortodoxă. Cînd corpul decedatului era dus în curte, scaunele și masa din cameră erau întoarse cu picioarele în sus, în scop de a împiedica reîntoarcerea sufletului între cei vii. Înainte de scoaterea sicriului din curte pentru a porni pe ultimul drum, era cîntată: „**hora mortului**”.

* Moștenirea etnografică a românilor din Ungaria (manuscris)

Mortul pe vremuri era dus la cimitir cu un obiect din lemn numit: *calu lui „Sînmihai”*. În caz că decedatul era tînăr acest obiect era împodobit cu ștergare și *basmale*, iar cortegiul funerar era condus de *fete și flăcăi*. Cînd cortegiul funerar se oprea la răscruce, se trăgeau clopotele și se aruncau bani sub sicriu, în credința că mortul astfel va avea bani pentru a plăti vama. Tot cu acest scop se aruncau bani și în mormînt.

Mormîntul era săpat de rude în dimineața înmormîntării, ca nu cumva să se adăpostească în el duhurile necurate. De obicei *lîngă crucea din lemn*, pe mormînt, *sădeau un pom roditor*, mai cu seamă *prun sau măr*. Din cinstirea morților și a locului unde se odihnesc s-a născut probabil credința că din cimitir nu e permis să se ducă acasă nimic, căci cel care încalcă această regulă, va suferi de boli. Tot pentru a evita bolile, toți participanții se spălau pe mîini, imediat după întoarcerea de la înmormîntare.

După înmormîntare la casa decedatului se organiza o pomană în amintirea mortului, unde se servea de obicei cozonac și țuică, iar mai nou supă și carne sau sarmale. Era *obiceiul să se sfințească la pomană casa* pentru întîmpinarea reîntoarcerii sufletului. În amintirea mortului se organizau *parastasuri* la 6 săptămîni, 6 luni și la un an după înmormîntare.

I. Sugestii de abordare a textului:

- Ce sarcină își asumă comunitatea în faza trecerii individului pe celălalt tărîm?
- Ce fel de *rituri de separare* și de *agregare* cunoaștem?
- Dați cîteva exemple de *prevestire* a morții.
- Descrieți **priveghiul funerar**.
- Ce ați auzit despre *hainele decedatului*?
- După ce *reguli* se desfășoară *ceremonialul înmormîntării*?
- Cu ce se împodobește „*calu lui Sînmihai*” în caz cînd decedatul era tînăr și cine conducea cortegiul funerar?
- Cum se desfășura *pomana* în trecut și azi?
- Consemnați credințe auzite din bătrîni.
- Ce ați auzit (ați citit) despre „*cultul morților*” și „*cultul strămoșilor*”?

II. Sugestii de exploatare lexicală:

Cu ajutorul *Dicționarului de sinonime*

– se vor căuta *sinonimele* următoarelor cuvinte:

de ex.: mort, moartă, adj. = decedat, dispărut, răposat,
defunct, stins din viață,
mutat în veșnicie

Continuați:

mortuar(-ă) adj. =

a înmormînta vb. =

a priveghea vb. =

a boci vb. =

– Formați *substantive postverbale*:

de ex.: a muri = murire

a îngropa =

a înmormînta =

a priveghea =

a privi =

a plînge =

a (se) tîngui =

a (se) separa =

a (se) integra =

a împodobi =

a bănuî =

a binecuvînta =

a sfinți =

a consacra =

– Se va organiza un concurs pe tema:

Cine știe să alcătuiască mai multe (asemenea) substantive corecte (în timp de 5 minute)?

III. Sugestii de exploatare gramaticală

– Se vor verifica *gradele de comparație*:

Ceremonialul funebru este un obicei *mai conservator* ... decât

Spectacolul nunții este *mai puțin conservator* ... decât

– La înmormîntare participă (aproape) *toate rudele*.

– Se va cere articularea substantivelor precedate de adjectivul *tot*, și declinarea cîtorva substantive la nominativ, acuzativ, genitiv, dativ.

– Vor fi explicate formele pronumelui: *însumi, însuși, însuși* etc.

– Exerciții gramaticale: se va cere utilizarea în propoziții a tuturor formelor *pronumelor de întărire*.

– Exerciții cu articolul posesiv genitival: al, a, ai, ale... ca de ex.: *Horele morților ale lui Teodor Sava*.

În anul 1989 a văzut lumina tiparului cartea profesorului *Sámuel Domokos* intitulată: *Horele morților ale lui Teodor Sava*.

Teodor Sava, originar din Micherechi, zeci de ani a boci morții din sat și a lăsat pentru posteritate un bogat repertoriu de *cîntece funebre*.

Expresia *hora morților* în folclorul românesc nu este cunoscută. Avem de-a face cu o *denumire dialectală*, folosită doar în comuna Micherechi.

În *Transilvania* și *Bucovina* acest tip de creație folclorică este cunoscută sub denumirea de „*iertăciune*”.

Precum în cazul ceremonialului nupțial „*iertăciunile*” (orațiile de iertăciuni) constituie *punctul culminant* în cadrul spectacolului funebru, „*hora mortului*” gradează tensiunea sufletească la maximum. Se cîntă întreaga viață a răposatului și *se cere iertare de la cei rămași în lumea albă* (iubiți, prieteni, cunoscuți etc.).

Hora mortului este cîntată în cimitir înainte de așezarea defunctului în mormînt, pe o melodie sfîșietoare de suflet, care stoarce lacrimile celor prezenți.

În Micherechiul de azi *Vasile Poiendan* este autor-transmițător de folclor: *de orații de nuntă și hore de mort*. Hora mortului se practică și în alte sate românești ca de ex.: la Aletea și la Chitig-haz.

Hora mortului (fragment)

[...]

Rămas bun dulce soție
Și dulcea mea familie.
Miie zuua mea o vinit,
Și dă voi m-am dăspărțit.

[...]

Acum vin și mulțămăsc,
La tăt neamu pămîntesc,
Și vă mulțămăsc anume
La cîți ați venit la mine.

În ceasu mneiu cel dîn urmă
Dă la tăți iau zuuă bună.
În ceasu mneiu dă plecare
Cer dulcea voastă iertare.

La tăți apropiere
Vă las dulcea mea iubire.
D-zo pă tăți vă țîie
Și p-a voastă familie.

Aceste creații orale sînt niște „biografii” versificate, însoțite de mulțumiri, de iertăciuni, de cuvinte de rămas bun rostite într-un grai bihorean cu iz arhaic.

Cele mai caracteristice elemente de stil sînt:

exclamațiile: O, vai Lică (sau) Ană
comparațiile ca: Așe-i viața uomului,
Ca și floarea pomului...
repetițiile: Veniți iubiți, veniți frați...

- Ce tonalitate revarsă această creație populară?
- Căutați imagini înrudite cu cele din orațiile de nuntă.
- Ce procedee stilistice caracterizează textul tradițional de mai sus?

Bocetul

Bocetele erau primele mărturii ale liricii popoarelor. Aceste elegii populare au existat din timpuri imemorabile și la toate națiunile, fiind niște lamentații spontane, improvizații pe o melodie jalnică.

Unele popoare le-au părăsit cu secole în urmă ca de ex.: germanii, italienii (doar în Sardinia și Sicilia mai apar sporadic), francezii

zii și alte neamuri. Se mai practică: la greci, la slavi, la ruși, la români. Se cultivă încă și de români de pe aceste meleaguri. Femeile bocesc de la răsărit pînă la apus. În trecut în unele sate erau bocitoare plătite, dar după normele tradiționale se cuvenea ca cei rămași în viață să-și exprime durerea prin această poezie străveche.

Draga me, măicuța me,	Io, măicuță, m-aș ruga,
Rău îmi bănuu după ie.	Măicuță dă Dumneta
Ce m-oi face fără ie?	Și mă duci maică cu tine,
Draga me, măicuța me.	Nu mă lăsa singură-n lume.

(Micherechi)

– Colecționați urări similare care se leagă de acest eveniment trist:

Dumnezeo îl ierte și-l hodinească!
Și-i fie țărîna ușoară!

.....
.....

Temă:

Consemnați cîteva bocete rostite de bunica (sau de vecina). Evocați cunoștințele legate de romanul *Baltagul* de Sadoveanu. Povestiți secvența cînd Vitoria Lipan descoperă rămășițele pămîntești ale soțului Nechifor.

Referiri intertextuale

- Urmăriți cu atenție **inscripțiile** de pe crucile din cimitirile satului vostru.
- Realizați cîteva fotografii.
- Pe crucea **Veronicăi Miclea** putem citi următoarea poezioară scrisă de însăși iubita lui Eminescu:

„Și pulbere țărîna din tine se alege,
Că asta e a lumii neștrămutată lege.
Nimicul te aduce, nimicul te reia,
Nimic din tine-n urmă nu va rămînea.”

(Veronica Miclea)

– Cercetați date legate de viața Veronicăi Micle, în grădina cărei mănăstiri își doarme veșnicul somn.

Moartea ca nuntă

Tradiția morții ca nuntă este la fel un *obicei de o sorginte străveche* și e practicat la mai multe popoare ca de ex.: la *ruși* (a fost semnalat din sec. al. X-lea), la *greci*, la *români*. Evenimentul tragic aduce cutremur în sufletele indivizilor și se transformă într-o sursă de sfîșietoare poezie populară.

Moartea ca un *mister al nunții* e practică și în diferitele părți ale României ca de ex.: în Moldova nu există înmormîntarea vreunui nubil(-ă) fără mire sau mireasă.

Fecioara îmbrăcată în haina albă de mireasă urcă în car și stă alături de vizitiu, întruchipînd noua nevestă a decedatului. În părțile *Oașului* feciorului mort i se împodobește o creangă de brad, ca *steagul de nuntă*.

În unele părți ale *Transilvaniei*, precum și în satele populate de *români din Ungaria*, fecioara moartă e gătită ca o mireasă. I se așează pe cap *cununa* (de flori ori de mirt) și în mâini un *buchet de flori* (albe pe la noi). Cortegiul funerar e format în primul rînd din feciori și fete.

– Întrebați vîrstnicii: cum își amintesc ei de înmormîntarea flăcăilor și a fecioarelor. Scrieți în caiet mărturisirile lor.

Referiri intertextuale:

Să evocăm alegoria **moarte-nuntă** din balada **Miorița**:

*Să le spui curat
Că m-am însurat
Cu-o mîndră Crăiasă
A lumii mireasă;
Că la nunta mea
A căzut o stea;
Soarele și luna,
Mi-au ținut cununa.*

*Brazi și păltinași
I-am avut nuntași,
Preoți, munții mari,
Păsări, lăutari,
Păsărele mii,
Și stele făclii!
Iar dacă-i zări,
Dacă-i întîlni,
Măicuță bătrînă
Cu brîul dă lînă,
Din ochi lăcrimînd,
Pe cîmp alergînd,
De toți întrebînd
Și la toți zicînd:
„Cine-a cunoscut,
Cine mi- a văzut
Mîndru coibănel
Tras printr-un inel?
Fețișoara lui
Spuma laptelui;
Mustăcioara lui
Spicul grîului;
Perișorul lui
Pana corbului;
Ochișorii lui
Mura cîmpului!...”
Tu, Mioara mea,
Să te-nduri de ea
Și-i spune curat
Că m-am însurat
Cu-o fată de Crai,
Pe-o gură de rai.
Iar la cea măicuță
Să nu spui, drăguță,
Că la nunta mea
A căzut o stea,*

*C-am avut nuntași
Brazi și pãltinași,
Preoți, munții mari,
Pãsãri, lãutari,
Pãsãrele mii
Și stele făclii!...*

– Se face evocarea celor mai esențiale întrebări pentru destăinuirea mesajului profund.

– Cum e realizată trecerea de la planul *uman-real* la planul *natural-alegoric*?

– Prin ce imagini e descrisă *alegoria moarte-nuntă* (urmăriți cu atenție și figurile de stil).

– Căutați protagoniștii „*nunții mistice*”.

– Cum e privită moartea în capodopera literaturii populare românești?

– În ce mod se confruntă conștiința inevitabilității morții și pasiunea pentru o viață veșnică?

– De cine ne amintește imaginea *măicuței bătrîne*?

– Cum se preface elementul nefericit într-o *taină a nunții*?

– Caracterizați *comportamentul* ciobănașului.

– Ce este răspunsul lui la „*a lumii năstrămutată lege*”?

– În care versuri reiese voința lui de a schimba sensul destinului?

– Prin ce *impune un sens absurdului însuși*?

– Ce înțelegem sub noțiunea de „*creștinism cosmic*”?

– Învățați pe de rost imaginile preferate.

✱

Pe marii gânditori din cele mai vechi timpuri i-a preocupat problema *vieții și a morții*. S-au născut multe capodopere ale literaturii universale ca de ex.:

Epopaea lui Ghilgameș

Divina Comedia de **Dante Aligheri**

Testament de **F. Villon**

Faust de **J. W. Goethe**

Édesanyámnak, Borbálának halálára de **Janus Pannonius**

Corbul de **E. A. Poe**

Cimitirul marin de **P. Valéry**

Miorița

Tinerete fără bătrînețe și viață fără de moarte

Mortua est, Mai am un singur dor de **M. Eminescu**

Egy gondolat bánt engemet de **Petőfi S.**

Ciclul Ószikék de **Arany J.**

Moartea lui Fulger de **G. Coșbuc**

Baltagul de **M. Sadoveanu**

Barbárok de **Móricz Zs.**

Jónás imája de **Babits M.**

Szeptemberi áhitat de **Kosztolányi D.**

Halotti beszéd de **Kosztolányi D.**

Liniște, Goronul de **L. Blaga**

De-a v-ați ascuns de **T. Arghezi**

Continuați enumerarea operelor pe această temă.

Referiți-vă și la alte ramuri ale artei (pictură, muzică, film).

Memorați fragmente din următoarele poezii:

Mai am un singur dor:

În liniștea serii

Să mă lăsați să mor

La marginea mării:

Să-mi fie somnul lin

Și codrul aproape,

Pe-ntinsele ape

Să am un cer senin.

Nu-mi trebuie flamuri,

Nu voi sicriu bogat,

Ci-mi împletii un pat

Din tinere ramuri.

(*Mai am un singur dor* de **M. Eminescu**)

Dar știu un lucru mai pe sus

De toate câte ți le-am spus:

*Credința-n zilele de-apoi
E singura tărie-n noi,
Că multe-s tari, cum credem noi,
Și mîne nu-s!*

*Și-oricît de amărîți să fim,
Nu-i bine să ne dezlipim
De cel ce viețile le-a dat! –
O fi viața chin răbdat,
Dar una știu: ea ni s-a dat
Ca s-o trăim!”*

(Moartea lui Fulger de **George Coșbuc**)

*În limpezi depărtări aud din pieptul unui turn
cum bate ca o inimă un clopot
și-n zvonuri dulci
îmi pare
că stropi de liniște îmi curg prin vine, nu de sînge.*

...

*O, cine știe? – Poate că
din trunchiul tău îmi vor ciopli
nu peste mult sicriul,
și liniștea
ce voi gusta-o între scîndurile lui,
o simt pe semne de acum:*

*o simt cum frunza ta mi-o picură în suflet –
și mut
ascult cum crește-n trupul tău sicriul,
sicriul meu,
cu fiecare clipă care trece,
gorunule din margine de codru.*

(Gorunul de **Lucian Blaga**)

– Comentați versurile de mai sus și arătați procedeele artistice prin care poeții își exprimă sentimentele legate de „marea trece-re”.

A Magyarországi Románok Kutatóintézetének kiadványa

Felelős szerkesztő: Dr. Berényi Mária

Tördelés: Ruzsa János

A kötet 500 példányban, A/5 formátumban

Nyomtatás: Mozi Nyomda Bt., Békéscsaba

Felelős vezető: Garai György